

balzac

882

balzac

iluzii pierdute

editura minerva

«Balzac nu scrie nici pentru intelectuali, nici pentru esteți... El își găsește cititorii în toate păturile și la toate popoarele. Balzac este poate unicul scriitor din secolul al XIX-lea care stabilește o punte peste prăpastia care separă elitele de mase. Și acest fapt este o dovadă a măreției sale. Balzac poartă în ființa sa, ca francez, întreaga omenire. De aceea a putut să devină un bun comun al umanității.»

E.R. CURTIUS

balzac

Vol. I-III, lei 15

Ilustrația copertei : colaj de *Andrei Olsufiev*
după originale de *Charles Huord*

honoré de balzac

iluzii pierdute

TRADUCERE DE DINU ALBULESCU
PREFAȚĂ DE GEORGE MIREA
TABEL CRONOLOGIC DE HARALAMBIE GRĂMESCU
NOTE EXPLICATIVE DE THEDOSIA IOACHIMESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1976

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

HONORÉ DE BALZAC :
La Comédie Humaine
Paris, Gallimard, 1959
Bibliothèque de la Pléiade

PREFAȚA

Se acreditează teoretic ideea, și datele istorice o confirmă, că epocile de tulburător răsunset în evoluția civilizațiilor sînt marcate de personalități de excepție; că aceste etape își creează geniile politice, militare, științifice, literare. Sub acest aspect Balzac ne apare ca fiind, pentru Franța postimperială, mai mult decît Ludovic-Filip, mai mult decît Guizot. El este creatorul unei opere remarcabile prin amploare și, în același timp, reprezentativă prin adevărul ei literar.

Balzac a fost contemporanul, secretarul și, în planul ficțiunii, *demiurgul* unui imperiu parareal, dar transfigurînd o imagine reală, un univers peste care îi plăcea să spună, nu fără orgoliu, că este singurul stăpîn. Un stăpîn, adăugăm noi, cu puteri absolute asupra fiecărui erou, fiecărui personaj, fiecărei întîmplări mărunte ori spectaculare. El a creat lumi posibile și a anulat, literar, altele cu identitate reală. A scris unele cărți la comandă, silit de editori în baza unor contracte inechitabile. Dar ceea ce a rămas de valoare și de circulație universală a fost creat prin forța geniului, printr-o înceștare titanică, lucidă, printr-o voință rar întîlnită, printr-un efort epuizant, cu urmări tragice. Tragice

în sensul clasic al cuvîntului, adică implicînd prăbușirea, pierderea unei valori umane gigantice.

★

Honoré de Balzac s-a născut, în localitatea Tours, la 20 mai 1799. Copilăria și începuturile adolescenței sînt marcate de fascinația exercitată asupra psihologiei acelei generații de către Napoleon Bonaparte. Dealtfel, tatăl autorului *Comediei umane* a îndeplinit funcții în serviciul aprovizionării armatelor imperiale, astfel că subordonarea față de împărat era un fapt direct și cu implicații de ordin psihologic în familie.

Honoré este dat în grija unei domnișoare, persoană rebarbativă, tipică, al cărei nume — Delahaye — îl va transforma în romanul *Iluzii pierdute* în domnișoara de la Haye — „un fel de scorpie cu fața acră, cu talia dizgrațioasă, foarte slabă, cu părul blond spălăcit...”

Crescut departe de părinți, nu este totuși lipsit de influența familiei în formarea sa. Sora lui Balzac (și primul său biograf), d-na Laure Surville, relatează faptul că nenumărate istorioare, povestiri, anecdote, auzite de Honoré de la tatăl său, au devenit peste ani teme și subiecte în opera fratelui ei.

În 1804, la cinci ani, Honoré este dus la Paris să-și cunoască bunicii din partea mamei.

Învăță mai întîi într-un pension din Tours, apoi, în 1807, este mutat la liceul *Oratorienilor* din Véndôme, unde nu se remarcă decît printr-o stare de abulie. În acest liceu, în care constrîngerile primau față de preceptele pedagogice, Honoré a scris — după mărturisirile sale — o primă și pretențioasă lucrare, un *Tratat al voinței*, lucrare distrusă, fără să fi fost citită, de către un profesor.

Părăsește liceul în 1814, însoțindu-și familia mutată la Paris în interes de serviciu. Honoré își continuă pregătirea citind mult și din domenii diferite. După 1816 audiază cursuri de drept și de economie la Sorbona și, la îndemnul tatălui, spirit foarte practic, studiază dreptul cu maeștri ai baroului, făcînd simultan practică în birouri juridice, de notariat sau financiare. Va fi această

perioadă o adevărată mină de aur pentru cunoașterea amănunțită a mecanismului financiar, juridic, economic, social al unei societăți, ce se va reflecta infinit în conștiința scriitorului, mecanism ce va fi transfigurat în mii de pagini literare. Paralel cu aceasta, continuă să studieze autorii clasici și să se intereseze de științele naturii și de alte domenii ca magnetismul, frenologia etc.

Balzac, însă, nu avea chemare spre practica unor profesii pe care și le însușise prin studiu și perseverență. Așa se face că, în 1819, când părinții săi se mută în vecinătatea Parisului, Honoré refuză să-i urmeze și le anunță hotărîrea de a se face scriitor. Hotărîrea pare să-l fi surprins neplăcut pe tatăl său, dar, în cele din urmă, se declară de acord, cerîndu-i însă fiului ca acest lucru să se întîmple nu în mai mult de doi ani.

Visînd în taină gloria, Honoré se instalează într-o mansardă, destul de incomodă, în vecinătatea bibliotecii Arsenalului și acolo își începe viața lui „independentă”. Scrie mii de pagini care n-au fost niciodată tipărite. Face proiecte. Aici scrie tragedia *Cromwell*, pe care o termină în anul 1820. Pentru a-și crea starea de spirit necesară acestei tragedii, se plimbă ore în șir prin cimitirul Père-Lachaise, citind epitafurile de pe mormintele scriitorilor și oamenilor celebri. Aceste momente vor fi reînviat, literar, în romanul *Moș Goriot*, cînd Eugène de Rastignac, după înmormîntarea bătrînului Goriot, trăind aceleași stări sufletești, ca altădată autorul, scrișnește, în amenințarea demonică aruncată asupra orașului: „Între noi doi acum !”

Mansarda devine nu numai locul în care Balzac își scrie primele cărți, ci și cuibul primelor visuri de îmbogățire prin alte mijloace decît cele ale scrisului, deși începe să fie plătit și pentru scris. Astfel, prin 1823 încearcă felurite speculații financiare, cum ar fi editarea operelor lui Molière și La Fontaine. Operație lipsită de succes, dar spiritul său întreprinzător nu se lasă înfrînt. O altă afacere cu o tipografie și o turnătorie de litere nu-i iese mai bine, dar îi va oferi mult material pentru romanul *Iluzii pierdute*. Dă faliment și cedează tipografia și turnătoria unui prieten, care va face avere !

Studiază atent oamenii, comportările, fizionomiile și întâmplările cele mai banale, care vor sta la baza impozantelor edificii literare de mai târziu.

În anul 1827 se mută în strada Tournon și lucrează la romanul *Les Chouans* (*Șuanii*). Este cartea în care se întrevăd semnele viitorului mare scriitor. De la această dată și pînă în 1838 publică 97 de cărți (circa 11.000 pagini).

Elaborează, fără vizibile eforturi, roman după roman, unele considerate capodopere. În general, scrie însă literatură „comercială“, de desfacere. Valoarea se pervertește în ineptii de colportaj. Călătorește în scopuri documentare, dar mai ales în iluzia unor afaceri care să-l îmbogățească și să-l scape de coșmarul portăreilor și al polițelor neonorate la timp.

Corsica, Sardinia, Italia, Germania, Belgia, Polonia, Rusia sînt locurile pe unde a mers mînat de fiecare dată de seducătoare și distrugătoare iluzii: iluzia de a readuce în circuitul economic minele părăsite de pe vremea romanilor în Sardinia, pentru care întreprinde două călătorii memorabile prin pitorescul și anecdoticul lor; iluzia unei afaceri cu o plantație de ananas la ferma sa „Les Jardies“, care să-i aducă un venit net de 400.000 de franci anual; iluzia altei afaceri cu importul de stejar din Ucraina pentru căile ferate franceze etc. Fiecare întreprindere se solda cu un eșec. Doar curajul și munca păreau să-i alimenteze iluzoria fericire.

Cei zece ani de gestație literară, 1920—1930, se încheie cu certitudinea că s-a apropiat de esențe: începe să se teamă că va fi înțeles prea ușor sau că nu va fi înțeles deloc. Presa îl prezintă, chiar după apariția unor capodopere cum ar fi *Eugénie Grandet*, *Moș Goriot*, ca fiind din familia lui Eugène Sue. În acest context, ambiția lui Balzac nu numai că nu se diminuează ci sporește: „Vreau să domin viața spirituală a Europei“, va afirma el în 1835 și, zece ani mai târziu, nu pregeta să stabilească o ierarhie în care se autositua al patrulea după Napoleon, Cuvier, O'Connell pentru „imaginarea“, unei întregi societăți umane — Franța postimperială, Franța imperiului financiar — ficțiune literară după un model real.

Încă în 1830, într-un ciclu de articole intitulat *Despre artiști*, publicate în februarie—aprilie, Balzac scria : „A fi artist înseamnă a fi creator... Regii stăpînesc pentru perioade scurte de timp. Artiștii domină secole întregi, ei schimbă fața lucrurilor, inițiază revoluțiile, fac să fiarbă întregul glob.“ După Balzac, dominația prin scris este mai puternică decît dominația prin sabie. Dar pînă la domnia literelor nu-i strică un titlu, un permis de intrare în lumea ce domnea prin titluri, moștenite ori cumpărate, și nu prin virtuți. Balzac își înnobilează numele semnînd pentru prima dată, în 1831, pe o broșură politică, de Balzac¹. Cîștiga bine, dar era, în continuare, înglodat în datorii. Proaspătul autoînnobit se îmbrăca în halate de lucru, de un fast strident, avea lojă la operă, iar în salonul său din strada Cassini dădea reuniuni somptuoase, rivalizînd cu cele din casele nobililor timpului.

Afirmat ca scriitor nu numai în Franța, ci și în alte țări europene, Balzac a primit peste 20.000 de scrisori de la admiratoarele sale. Amintim pe aceea primită în 1832 și semnată „Străina“, trimisă din Odesa la 28 februarie, care l-a tulburat în mod deosebit, semnatara anonimă avînd să joace în viața lui un rol aparte. Peste ani, cu puține luni înainte de prematurul sfîrșit, „străina“, contesa poloneză Hanska, îi va deveni soție în mod oficial.

Între anii 1833—1834, îi apar cîteva dintre cărțile de referință : *Eugénie Grandet*, *Moș Goriot*, *Séraphita*, iar în 1836, *Le Lys dans la Vallée* (*Crinul din vale*), scris pentru doamna Berny — aflată pe patul morții — „minunat omagiu“ femeii care a însemnat enorm pentru Balzac.

Între timp continuă cu o pasiune netemperată călătoriile în alte țări. Astfel, în 1835, mergînd pe urmele istorice ale lui Napoleon, vizitează Viena. Doamna Surville nota că primirea a fost entuziastă. Cînd Balzac a intrat în sala Operei vieneze, toată lumea s-a ridicat în picioare. A fost primit chiar de Metternich, cancelarul Austriei, care i-a mărturisit că nu-i citise nici o carte

¹ André Maurois, *Prometeu sau despre viața lui Balzac*, p. 206, București, Editura Univers, 1972.

dar „îl cunoștea“. „Domnule, n-am citit nici una dintre lucrările dv., dar vă cunosc și e cît se poate de limpede că sînteți smintit sau că faceți haz pe socoteala altor smintiți și că doriți să-i în-sănătoșiți cu ajutorul unor smînteli și mai mari“ — scria în jurnalul său prințesa Mélanie de Metternich, la 20 mai 1835, referindu-se la celebra întîlnire.

În împrejurările în care Balzac se bucura de o faimă europeană reală, condiția lui de autor în Franța imperiului financiar este aceea de marfă. Este echivalat cu un robot care scrie, și editorul său, Verdet, concesionează, în 1835, angajamentele autorului față de editură unui „trust“ de librari în schimbul a 63.000 franci. Pentru „stimulare“, noii „proprietari“ ai lui Balzac îi avansează 53.000 de franci și-i asigură în plus o îndemnizație de 1.500 franci pe lună, dar fără alte drepturi de autor.

Prins în acest carusel, al cărui mobil este doar banul, Balzac are totuși timp să-și aducă aminte de propria-i existență. Golul din sufletul său sporise prin moartea doamnei Berny, iar pentru moment nu se întrevedea o mai mare apropiere de doamna Hanska. Nefericirea scriitorului se exprimă în termeni ce denotă o acută sfișiere lăuntrică : „Am pierdut speranța unei căsătorii reușite și fericite, deși nimeni mai mult ca mine nu era atît de potrivit să ducă o viață domestică“ — îi scrie el doamnei Hanska — și, un an mai tîrziu, cînd Balzac împlinea 40 de ani : „Oftez după pămîntul făgăduinței unei dulci căsnicii, obosit cum sînt de-a tot bate pasul pe loc în acest pustiu fără apă, plin de soare și de beduini“.

Condiția scriitorului aflat în plină glorie rămîne, sub aspect financiar, mai mult decît precară. În 1840 datoriile lui se cifrau la 262.000 de franci. În 1841 semnează un nou contract cu un grup de librari pentru publicarea întregii opere sub titlul generic de *Comedia umană*. Titlul este fixat în 1841 la sugestia marchizului de Belloy, prieten bun cu Balzac, dar este menționat pentru prima oară într-o scrisoare către Henzel, în 1839¹. Această operă

¹ André Maurois, op. cit., p. 474.

urma să fie „o istorie a moravurilor din vremea Restaurației — o istorie socială zugrăvită în plină acțiune“.

Balzac a fost un reprezentant al clasei sale, dar unul de geniu, iar de limitele și micimile cu care l-a înzestrat clasa căreia îi aparținea s-a salvat prin talent. El se ridică deasupra clasei sale și o condamnă — prin artă — pentru terfelirea valorilor umane, pentru transformarea lor în marfă, pentru întoarcerea omenirii la o etapă revolută — sclavia, dar față de un stăpîn nou: aurul, mai terifiant decît tot ce cunoscuse pînă la el omenirea.

Din activitatea sa și din opiniile ori pledoariile fătîșe, prezente în cărțile sale, Balzac ne apare pe rînd ca fiind legitimist, republican, centrist, dar nici una dintre aceste situații nu intrunește ceea ce l-ar fi satisfăcut pe scriitor, iar laudele, ca și vehemente critici, nu trebuie privite în absolut, ci tot ca fapte intrinseci operei create, părți ale unui întreg indivizibil, epurat pe cît e cu putință de subiectivismul autorului.

În ciuda unei existențe zbuciumate, Balzac nu sfîrșește precum numeroși eroi ai săi, ci trăiește devastat de ambiție în scopul înnobilării conceptului de onoare cu necesara-i consistență. Fondul său rural, sănatos, practic, învinge de fiecare dată. Puternica lui sensibilitate și înclinare spre umanism îl ținea departe de meschinăriile sufletești și, ori de cîte ori era lovit, rămînea blind și uman.

Claustrat de bună voie, aproape toată viața, el execută, de fapt, o detențiune fără condamnare; un exil benevol între pereții mansardei, sau, mai apoi, ai camerei moderne, el acceptă, cu o candoare infantilă, „vinovăția“ geniului său funciar și a talentului cultivat și hrănit cu sudoarea rară a spiritului, distilînd din „istoria socială“ ceea ce părea apt de durată. Prizonier benevol din mai multe considerente (financiare, orgoliu etc.), Balzac rămîne spiritul cel mai neîncătușat, cel mai nețărmut. Făurăria lui răsună de forfota miilor de personaje ce se nasc acolo și apoi invadează universul spiritual, populează o nouă împărăție umană peste care doar el domnește, cu pana în loc de sceptru, și unde, în virtuala beznă (pentru alții), în taină, domină

magic privirea lui cu enigmatice irizări, de nimeni înțelese, de toți temute, ca și fulgerele din ochii lui Vautrin. Din „capsula“ sa pariziană, Balzac a străbătut spații mai mari decât cosmosul (cunoscut) pentru că doar abisurile sufletului omenesc rămân, în planul artei, să confirme conceptul de „infini“.

Opera lui Balzac numără sute de „vinovății“, dar numai un singur „deținut“ ispășește în mod real o damnațiune prin desfin — autorul.

În fața mormîntului ce-și aștepta deschis ofranda, Victor Hugo, căruia îi este dedicat romanul *Iluzii pierdute*, rostea la 21 august 1850 cuvinte pline de adevăr: „Fără știrea și voința lui, conștient sau nu, autorul acestei opere imense și stranii face parte din puternica rasă a scriitorilor revoluționari. Balzac merge drept la țintă — el se luptă, corp la corp, cu societatea modernă“. Doamnă Hanska, acoperită de faldurile vălului cernit, ascultîndu-l, îi va fi iertat oratorului ceea ce, atunci, doar ea singură știa despre Hugo, dintr-o scrisoare pe care Balzac i-o scrisese în anul 1840 și în care îl caracteriza ca fiind „un mare poet, dar un om meschin, ale cărui josnicii murdare cer tomuri întregi pentru a fi relatate“. Balzac — cel căruia Academia franceză i-a refuzat trecerea printre „nemuritori“, iar alegătorii, în mai multe rînduri, pe aceea de deputat, a atins prin opera sa realistă ceea ce realitatea istorică i-a refuzat.

În teoria literaturii, cînd se vorbește despre realism, se face automat trimiterea la Balzac. Ilustrarea se face și ea prin îngroșarea forțată a conceptului, pînă la denaturarea lui, pînă la exilarea acestuia dincolo de frontierele esteticului. În general, în teoria realismului balzacian nu se pornește de la datele *literare* ale problemei, ci de la premisele lor materiale și istorice care în operă nu sînt echivalente.

Balzac ilustrează deplin ceea ce numim „ficțiune realistă“ prin transfigurarea artistică a realității propriu-zise. El nu alcătuiește, așa cum se afirmă uneori, procese-verbale, stenograme ale unor întîmplări, reproduceri ori „zugrăviri“, și nici nu „redă“

fidel o realitate istorică. Balzac este un creator. Opera lui este o creație realistă, care s-a născut din *re-crearea* artistică a unei realități. *Comedia umană* este o creație după realitate, dar ea nu poate fi confundată cu realitatea. Balzac este realist — în ciuda unor puternice inserții romantice ori naturaliste — prin deducția reală, artistică, a mediului psihic și fizic determinat de motorul realității economice a societății — factorul cel mai dinamic ce-l ridică pe individ în sublim, ori îl coboară în grotesc, în subuman. *Comedia umană* nu este de fapt o „comedie“, ci „drama pasiunilor umane“. ¹ O dramă a pasiunilor umane și, în același timp, drama pasiunilor faustice ale autorului, nimbate puternic de romantism. Dealtfel, realismul balzacian se naște, se afirmă și coexistă în paralel cu epoca de deplină afirmare a romantismului francez, luat puțin în zeflema de Balzac, pentru inconsistența personajelor. În 1830, când Balzac intra în scenă literaturii franceze uimind și chiar iritând prin puternicul său realism, are loc și premiera dramei *Hernani* a prietenului său Victor Hugo, prin care se afirmă romantismul, ca școală literară, în Franța.

În ultimii 30 de ani, aproape că nu există prefață, studiu introductiv, ori cuvînt înainte la vreo operă de Balzac în care să nu se facă referire la celebra scrisoare adresată în 1888 de Fr. Engels scriitoarei engleze Margaret Harkness, în care Engels îl numise pe Balzac „părintele realismului din secolul al XIX-lea“. Se avea în vedere, evident, realismul ca viziune, ca modalitate de creație. Engels era conștient de caracterul labil al conceptului de realism, și textul scrisorii amintite este, dealtfel, fără echivoc. Cităm: „Balzac, pe care eu îl consider ca pe un maestru mult mai strălucit decît toți Zola-ii trecutului, prezentului și viitorului, ne dă în *La Comédie humaine* o excelentă istorie realistă (s.n.) a societății franceze, descriind-o, sub forma unei cronici, aproape an cu an, de la 1816 pînă la 1848... Balzac grupează

¹ E. R. Curtius: *Balzac*, p. 93, București, Editura Minerva, „Biblioteca pentru toți“, 1974.

întregul istoric al societății franceze, din care, chiar în detaliile lui economice (spre exemplu despre noua repartitie a proprietății reale și personale după revoluție), eu am învățat mai mult decât din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii luați laolaltă”.¹

Precizarea lui Engels : „o excelentă istorie realistă” (nu reală !), precum și opoziția dintre realismul balzacian și naturalismul „realist”, specific școlii zoliste, sînt termeni ai ecuației care nu pot fi estompați de lectura superficială a precizării : „eu am învățat mai mult decât din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii luați laolaltă”.

Engels nu a luat de bază, în nici o operă a sa, cifre ori fapte din romanele lui Balzac pentru simplul motiv că erau fictive. Pe teoreticianul materialist l-au interesat relatările literare despre relațiile de producție din Franța „imperiului financiar”, relații premergătoare revoluției de la 1848 și Comunei din Paris. L-au interesat atmosfera și evoluția spectaculoasă a societății franceze „descrisă” sub forma unei cronici, „aproape an cu an”, totul privit sub aspectul documentului literar. Împingerea forțată a unor formulări clare spre echivalarea și transformarea unei opere literare într-un fel de manual de economie politică stă la baza erorilor unor judecăți care se pretind de valoare estetică.

Într-o scrisoare către Vidocq, Balzac definea astfel estetica și esența realismului său : „noi, numai noi, proiectăm realitatea din eul nostru în afară”. Este drumul invers al realității ce invadează „eul” artistului, noua întrupare a realității în opera de artă. Secretul fiind să nu ucizi această realitate *re-creînd-o*.

Engels a intuit perfect funcția gnoseologică a artei, ca o cunoaștere virtuală, estetică, a realității, pe baza căreia nu se pot însă oferi soluții politice, economice etc., dar care are capacitatea infinită de a crea atmosferă, de a neliniști spiritele, de a le educa și pregăti pentru mișcări sociale și politice.

¹ Karl Marx, Fr. Engels, *Despre artă și literatură*, p. 137, București, E.P.L.P., 1953.

În opera sa, Balzac explorează în profunzime zone accesibile ori interzise, zone reale ori relative, unde descoperă lucruri greu de imaginat, din domenii ciudate, stranii, dar vaste. Zone de taină ale existenței devin, prin cuvînt, cunoscute. „Mii de fantasmе imponderabile“ devin tot atîtea manifestări ale realului. Balzac este mereu în ipostaza de pionier la frontierele „ne-sfîrșitului și viitorului“. El dă măsura unui realism multilateral, ale cărui coordonate nu sînt apte de a fi cuprinse în formulări inatacabile. De aceea, argumentarea pripită, întemeiată, eventual, pe autoritatea celui ce se pronunță în speță, nu este în sine indiscutabilă. Ea admite, dialectic, judecăți noi nu în defavoarea ei, obligatoriu, ci în sensul benefic de înlăturare a limitelor ei printr-o viziune nouă, ce sporește valoarea operei și nuanțează mai sugestiv judecăți anterioare prin rezultatele unor investigații mai adecvate specificului artei literare. Despre realism este greu de spus „ultimul cuvînt“ fără amenințarea de a renunța la perspectivă, la ideea dialectică de devenire perpetuă, infinit nuanțată, lucru, dealtfel, imposibil. Despre realismul balzacian, despre atributul său — critic — se poate vorbi numai prin raportare la text, prin respectul față de text, prin înțelegerea exactă, în spirit și literă a textului. Refuzul autorității textului de către anumiți exegeți a dus la încercări pernicioase, de slujirea unui contur clar prin așezarea forțată într-un tipar deformant. Un fel de supliciu procustian, barbar, nemilos, a fost practicat, post-mortem, împotriva celui care, în viață, n-a fost scutit de dezacordatul cor al denigranților, ce se întreceau în a-l „interpreta“.

Realismul lui Balzac este viguros prin substanță, colorat de vizibile contaminări clasice, romantice și chiar naturaliste. Cu toate aceste prezențe firești, personajele sale bînuite de diverse maladii ale timpului, de sensibilități ori acute sensibilizări psihice, nu ating acuitatea nevrozelor din literatura simbolistă.

Este o eroare, o îngroșare nerealistă că ar fi existat motivații reale pentru toate acțiunile eroilor din romanele lui Balzac și că pentru acestea autorul ar fi întreprins investigații ce se apropiau de cercetarea științifică. Din progresele științei, Balzac

face adesea apel la mecanismul interdeterminării cauzelor și efectelor în natură, dar aplicându-le într-un domeniu sensibil, alunecos: el nu uită niciodată că omul este în primul rînd o ființă „socială” și nu i se pot „altoi” mecanic descoperirile valabile în alte ramuri ale științelor naturii.

Realismul balzacian demonstrează literar că răul trumfă ca o adevărată materializare a unei laturi a firii, dar nu ca un „rău abstract”, ci ca un fenomen social, cu mecanisme și cauze asupra cărora este centrată acuitatea observației scriitorului. Balzac își desfășoară, în argumentări, toată corosivitatea inteligenței, demontează fiecare element al infernalei mașini în care s-a coagulat acest „rău social”, istoricește determinat.

Mergînd pe această linie realistă, uneori violent critică, autorul *Comediei umane* nu a fost scutit de atacuri furibunde din partea „puritanilor” burghezi, care îl învinuiau că, sub masca realismului, difuzează, de fapt, cea mai imorală literatură. Societatea cea mai imorală, prin definiție, aplica stigmatul „imoralității” asupra oricărei opere în care hidoșeniile ei erau divulgate fără cruțare.

Învinuit de critici că insultă „societatea modernă”, Balzac răspunde cu o logică inatacabilă: „dacă critica le socotește cu adevărate (s.n.) nu opera autorului este imorală”, ci, se înțelege, societatea oglindită în operă. (*Moș Goriot*, *Prefață* la ediția a III-a, 1835.)

De fapt, lumea financiară, burghezia monarhistă, aristocrația puternică ori falimentară, sistemul presei, justiția, lumpenul, biserica, toate stările: civilă, socială ori politică ale Franței de după Napoleon nu sînt supuse unei acțiuni deliberate de deformare, unui joc malefic. Exagerările fiind veridice în ambele sensuri: virtute-viciu și ilustrate deplin de autor. Monomanii, tipurile de maniaci, nu sînt excepții în planul vieții reale, ci formele, expresia de vîrf a unei umanități clocotitoare ce nu-și ascunde excrescențele, diformitățile. Doamna de Bargeton îl asasinează moral pe Lucien Chardon, cu o ură ce nu poate fi atribuită unei clase sociale, ci răului instinctual ce se amplifică

în sufletul unei femei frustrate de împlinirea unor aspirații, o victimă a moravurilor familiale ale acelei societăți. Meritul lui Balzac, al realismului său, este că le-a dat o identitate literară, avînd atributul duratei.

În cele mai izbutite romane ale sale, strălucirea de operetă, decorativ-muzeistică, a aristocrației de după Restauratie este vizibil roasă de zimții nemiloși ai monetelor de aur. Balzac ne înfățișează pe mii de pagini, un proces istoric ireversibil, slujit de puterea implacabilă a aurului, de energetismul noii clase, de ideile ei de progres și de progresul însuși, cu care burghezia intră în istorie înlăturînd anchiloza monarhică, anacronismul unor relații de producție legitimate de acea orînduire. Situat deasupra scenei în care își aruncase eroii, Balzac privea cu oarecare imparțialitate înfrîngerea acelor ce nu cunoșteau „regulile jocului”. Este o formă de realism „negru” ce poate fi descoperit și în propria sa existență.

De multe ori, Balzac se războiește fătîș cu societatea, fiind, personal parte lezată, victimă. Orgoliul său de a domina se transformă în spirit de revoltă. „Societatea — scrie el — se îngrijește de bolnavi, nebuni, hoți, criminali, dar nu și de artiști.” Iar altădată izbucnea: „Cum să izbutești, dacă nu-ți scoți la mezat iubirea? virtutea?”

În „ciclurile”, „scenele” în care și-a grupat și regrupat opera, Balzac a introdus, în universul său de ficțiune, personaje cu identitate reală, contemporani ai săi. Acest procedeu „înzeștră” opera sa nu numai cu atributul unei realități nedesmințite, dar și cu cel al actualității imediate. De unde și iluzia de „cronică” a timpului său. Așa se face că printre cele două mii de personaje fictive, întîlnim foarte des în opera sa numele unor savanți ca: Sainte-Hilaire, Georges Cuvier, ale unor filozofi ori teoreticieni ca: Victor Cousin, Ch. Nodier, Sainte-Simon, Charles Fourier, ale unor scriitori ca: Hugo, Béranger, Lamartine, Delavigne, Gauthier, Scribe, Lamennais, Sue etc.; ale unor slujitori ai artei ori compozitori celebri: Talma, Rossini, Meyerbeer; ale unor

oameni politici : de Barante, Kellerman, Fouché, Talleyrand și chiar pe al abatelui Grozier, bibliotecar al Arsenalului.

Lui Balzac îi revine atât prin realismul operei, cât și prin crearea ei „la zi“ cu evenimentul, meritul de a fi spulberat încă acum un secol și jumătate, mitul „detașării“ în timp față de eveniment, pentru a putea deveni material artistic. Este un „mit“ prezent și astăzi în aserțiunile criticilor subtili, atunci când vor să justifice sterilul evazionism, ori cantonarea persuasivă în trecutul istoric, a cutărui ori cutărui autor.

*

Romanul *Iluzii pierdute* a fost publicat în întregime în aproape opt ani¹. Timp în care Balzac a scris, în aparentă neorînduială, și alte cărți.

Construcția romanului pare să fie sferică. Eroul central, Lucien Chardon, pleacă din Angoulême la 19 ani și după tot atâtea luni se întoarce în locul de unde a plecat, înregistrînd neînumărate și rapide înălțări și la fel de numeroase și rapide prăbușiri.

Trama romanului are la bază o structură simplă, redusă pînă la banalitate. Citadela mirifică — am numit Parisul — trebuie cucerită. Atacul este organizat frontal, avîndu-se în vedere elementele strategice și tactice „verificate“ și, aparent, fără cușur : pătrunderea tînărului înzestrat cu „noblețea“ spiritului prin mijlocirea conteselor, duceselor ori a altor doamne, posedînd „noblețe“ moștenită, în saloanele aristocratice ; transformarea frumuseții fizice într-un mijloc de ademenire și apoi de parvenire ; înlocuirea virtuții printr-un lanț de cedări ori mișelii ; o risipă fără limite de ambiție, iubire, lașitate grețoasă, ură debordantă, adorație fanatică, chiar mistică și trădare abjectă ; prostituție spirituală și fizică ; crimă cu sînge rece și candoare angelică.

¹ Prima parte, *Cei doi poeți*, în 1837 ; partea a II-a, *Un geniu provincial la Paris*, în 1839 ; partea a III-a, *Chinuri de inventator*, în 1844.

Eroul pleacă nutrit de o ambiție feroce, paraumană, să supună monstrul tentacular și să instaureze o nouă ordine prin dominația nobleții spiritului. Cu toate acestea, etichetarea de *bildungsroman*, acordată cu ușurință nu se susține, lipsindu-i esențialul — formarea unui caracter. În situația lui Lucien Chardon este, de fapt, vorba de o deformare.

Tema generală a „cuceririi“ Parisului, această Meca a occidentului, include patru subdiviziuni: destinul geniului provincial; pledoaria pentru familia ideală; repulsia față de jungla presei și ferocitatea economiei capitaliste. Dezvoltarea fiecărui aspect și împletirea lor în unitatea vertebrală a operei se constituie ca o punte între cele două laturi ale scenei: provincia și Parisul.

Capacitatea de fabulație, strălucirea inventivă a minții scriitorului și utopia gândirii lui adeseori dominată de magie și misticism, ori pur și simplu declanșarea unor acțiuni experimental-aventuriste în genul celor încercate de Vautrin cu Rastignac și mai ales cu Lucien, totul grefat pe un viguros trunchi, mustind de seve clocotitoare, de viață ce inundă paginile cu un suflu de realitate ce nu poate fi zăgăzuit, totul te învăluie și te menține, te implică în acțiune. Autorul încearcă să explice „deznodăminte neexplicate ale atîtor existențe literare pline de speranțe frumoase care au sfîrșit totuși rău“. *Iluzii pierdute*, mărturisește Balzac, este un act de curaj și o povestire plină de adevăr. Dar, ca și în alte situații, declarațiile autorului trebuie privite cu un anumit coeficient de circumspecție.

Idealurile tînărului provincial sînt, inițial, pure, înalte. El încearcă să se afirme prin știință, ca Rastignac, ori prin literatură, ca Lucien. Contactul cu Parisul este, în general, dezastruos. Pornind, repede, pe altă cale decît aceea propusă la părăsirea provinciei, tinerii nu-și pierd doar iluziile, ci și candoarea, scrupulele. Ca și pe Balzac, pe eroii săi îi bîntuie chemări tainice, cărora trebuie să li se supună. Ceva neexplicat, irezistibil, îi îndeamnă să dorească gloria și puterea.

Cu și alte romane scrise de Balzac, *Iluzii pierdute* ne învăluie de la început prin abundența detaliilor de cadru, prin atmosfera ce emană acest cadru meticulos construit, populat cu numeroase personaje, între care cei ce vor rămâne și vor deveni pe rînd protagoniști sînt reliefați cu o artă specifică autorului. Astfel, Jérôme Nicolas Séchard, proprietarul unei rudimentare tipografii din Houmeau-Angoulême, îi purta minusculei sale întreprinderi o „dragoste superstițioasă“. El avea „ochii mici, cenușii, în care strălucea viclenia zgîrceniei ce ucidea totul în el, pînă și dragostea părintească... Era scurt și pîntecos ca un opaiț de pe vremuri care consuma mai mult untdelemn decît fitil...”

La întoarcerea de la Paris unde se pregătise ca tipograf, fiul său, David Séchard, descoperă o ruptură înspăimîntătoare între tată și el, o înstrăinare pe care o impun noile relații dintre ei. În loc de tată, David află un speculant pentru care gradele de rudenie fuseseră înlocuite de sunetul banilor, foșnetul polițelor, procentul dobînzilor, bucuria tainică a rentelor, încercînd o torturantă durere în suflet. Se hotără, chiar, să-l studieze pe bătrîn ca pe un exemplar dintr-o rezervație zoologică.

Chiar din primele pagini, Balzac ne dă o copleșitoare probă de ceea ce înseamnă fabulație realistă. Pentru că la baza acestor „scene de moravuri“ stau, și în cazul de față, detalii autobiografice dispărute în omogenitatea acțiunii, în individualitatea ei, în noua ei identitate — arta — o nouă și tulburătoare realitate.

Înstrăinarea de tată se compensează la David prin apropierea magic-frățească de fostul lui coleg de liceu, Lucien Chardon, cu a cărui soră se va căsători. Balzac se autoportretează fățiș în rotofeiul, blindul și ingeniosul viitor savant David Séchard și femininul, prea frumosul Lucien, fire chinuită de avînturi lirice, de dorința de a se afirma în saloane, de a-și depăși condiția. Frumusețea tînărului poet devine — „un dar adesea fatal cînd e întovărașit de mizerie“ — comentează autorul cu tainice referiri. Este o constatare malefică. Un semnal ce denunță o evoluție.

„Frăția sufletească“, motiv frecvent în opera lui Balzac, evoluează, în cazul celor doi, spre o formă maladivă, o pasiune oarbă,

aproape vicioasă. Idila masculină îi făcea să fie aproape nedes-părțiți. Ei se transformau adesea în neinduplecați judecători ai societății pe care o priveau „cu atât mai de sus cu cât ei înșiși se aflau mai jos”. Conștiința lor neprihănită, iluziile tinereții neîntinate nu erau încă ghilotinate de necruțătoarea realitate.

Planurile duble precum și dedublările sînt la Balzac procedee de contrast, de a face vizibil contrastul pînă la violentare, prin alunecare în grotesc.

D-na Bargeton ținea, în Angoulême, salon literar și monden precum vara sa, d-na d'Espard, marchiză pariziană, și era înclinată, la fel, spre reverii erotice. Ca și la Paris, și în provincie, un salon era un veritabil pol magnetic. Lucien nu mai avea alt vis decît acela de a ajunge în salonul și în grațiile d-nei Bargeton, mai vîrstnică decît el cu 13 ani. Aceasta „nevăzînd în juru-i decît inferiori și oameni gata a i se supune, căpătă trufia femeilor din înalta societate, fără a avea însă și violența încîntătoare a politeții lor”. În ierarhia „valorilor”, averea familiei Bargeton era „a șasea din ținut”.

În timp ce bătrînul Séchard adulneca pericolul concurenței cu firma tipografică modernă a fraților Cointet și căuta să-și jefuie fiul vînzîndu-i preistorica tipografie, cei trei poeți, pentru că, în felul ei, și d-na Bargeton era o poetă, se învăluiau în ceața iluziilor ce n-aveau să se întrupeze decît parțial și cu uriașe jertfe.

„Mixajul” burghez- aristocrație nu se făcea doar prin constringeri financiare, ci și prin alunecările erotice ale doamnelor contese, ducese, marchize, cu tineri pe care-i „înnobilau” uneori cu concursul aristocraților lor soți, sublim încornorați. Scîrbită de societatea din Angoulême, formată din mici proprietari ramoliți, „gata oricînd să te jignească de moarte, să te disprețuiască profund”, încît avea impresia că „nici curtea regelui nu era atât de obraznică”, d-na Bargeton nutrea gînduri de răzbunare împotriva propriei ei societăți. „Legitimistul” Balzac, burghezul care a făcut totul să-și adauge acel de nobiliar la numele lui de obîrșie neaoș

țărănească, nu se sfiște să scrie că „Revoluția din 1789 o să mai vină o dată, dacă oamenii aceștia nu se schimbă“.

Apele se despart de uscat. Balzac trasează două căi pentru evaziunea celor trei din „limitant“, din „sufocant“, din constrângerea ruralului. Pe prima „cale“, cucerirea Parisului, se îndreaptă d-na Bargeton și Lucien Chardon : „regina“ Angoulême-ului visînd dragoste și rafinament nobiliar, Lucien dorind să devină nu numai mare poet, dar și „de Rubempré, din Chardon“, părăsesc orașul de provincie, sfidînd toate conveniențele. D-na Bargeton se dedă în fapt la un neobișnuit rapt față de persoana iubitului său poet, fiul spițerului Chardon.

Aventura celor doi se consumă în contrast cu existența lui David, devenit soț ideal și monoman. În afară de misticismul familial el se dedică pînă la epuizare unui lanț nesfîrșit de experiențe pentru a obține brevetul de inventator al unei hîrtii prin care urma să revoluționeze tehnica.

Urmărind avaturile pariziene ale cuplului fugăr, facem de fapt cunoștință cu mediile și moravurile supuse unei minuțioase disecții de către autor. Asistăm la cea mai nemiloasă execuție a acclora care, în opinia unor exegeți, sînt considerați dragi autorului : nobilii, prelații, scriitorii, criticii, justiția, legea etc. Balzac nu face economie de atribute la adresa „lumii bune“, ci îi revelă toate mirosurile și miasmele. Uneori, este înțelegător și spune despre nobili că sînt „nulițăți nevătămatoare“.

D-na Bargeton, încercînd prima „grefă“ în organismul nobilimii prin introducerea lui Lucien — cu argumentul că „geniul e totdeauna nobil“ — dă greș. Inserția este respinsă de acel organism anacronic ce umilea prin reactivele impertinenței. Dar Lucien este „posedat“ de demonul parvenirii și îndîrjirea lui este fără stavilă. Depravarea spiritului devine de o intensă acuitate. Ținta sa era să izbindească *oricum*. În asaltul asupra Parisului, el trece de la rău la bine și de la bine la rău cu o ~~dez~~involtură ce uluiește pe cei ce-l iubesc ori îi sînt răuvoitori. Ura lui era ilimitată, și în ea deducem disprețul autorului față de ignoranții caraghioși din „saloanele“ doamnălor, acele ființe stupide, ridicole

care adormeau cînd se citeau versuri, o faună hidă, detestată, căreia digestia îi devenea suferință la auzul unui poem.

Părăsind Angoulême-ul, Lucien rupe brutal gingașe legături familiale și la fel de nemilos va rupe foarte curînd legăturile, ce păreau foarte trainice, cu d-na Bargeton. Etapele „devenirii” au marea rapidității și semnul imprevizibilului. Simți, adesea, nota forțată a complicațiilor și rezolvărilor propuse de autor și în care eroul este împins, am zice îmbrîncit chiar. Ca și autorul, eroul său ia aspirațiile drept realități. Contactul cu realitatea este, din acest motiv, violent, mutilant, între măguliările ce se succedau în valuri și stigmatul pe care îl șopteau destui : „băiatul unui spi-țer”. Infruntare fățișă de clasă și confruntare de valoare. Suferința, dar și ambiția lui Lucien se amplificau : „voi domina această lume semeață...”

La Paris, Lucien constată că ducesele nu se deosebesc ca moravuri, prea mult, de curtezane decît prin particula nobiliară pusă înaintea numelui, după strălucirea saloanelor și trecerea la Curte.

Pe Lucien succesele îl înfumturează. Insuccesele îl împing la sinucidere. Scenele de fast și de decădere se vor repeta ca și cafelele. „Raiul literelor”, al saloanelor strălucitoare, al echipajelor, ce sfidau în lux orice imaginație, devine o ghilotină pentru oricine îi trece pragul. Balzac, din convingere și, evident, în scopuri propagandistice, incitatoare, afirma în prefața la partea a II-a (*Un provincial la Paris*) că — „dacă această carte ar reuși să împiedice măcar pe un singur poet tînăr, măcar un suflet ales, trăind în fundalul provinciei, în sînul unei familii iubite, să vină și să sporească numărul osîndiților din infernul parizian”, scopul ei ar fi, evident, atins. Poate că, de o anume sinceritate, putem suspecta această mărturisire. Dar între scopul funcțional și cel real, cititorul poate distinge anume nuanțe.

La Paris „nu se căpătuiesc decît bogații”, iată paradoxul unei reflecții ce ar fi putut să-l înspăimînte pe Lucien, dar el nu pare să se intimideze de adevăruri la care nu are acces. În Paris „nu

sînt întîmplări fericite decît pentru oameni cu multe relații" va zice ca o constatare tragică.

„Inițierea" poetului se face prin pierderea a tot ce constituise zestrea lui de puritate, de suav angelic, de iubire neîntinată și înlocuite de lașitate, trădare, vicii multiple. Dar, Lucien considera că dacă la Angoulême a reușit, și la Paris se poate repeta izbînda. Autorul, însă, a pregătit succesul din provincie cu lux de amănunte, tocmai pentru a adînci contrastul prăbușirii atît de arhitectonic lucrat în pasta cuvîntului alunecos, înșelător, coagulant al multiplelor acțiuni ce se întretaiesc pentru a grăbi finalul și a da amploarea tragică, dorită de autor, și fiind mai puțin rezultatul unui proces firesc.

Sînt, însă, numeroase momente de cuceritoare sinceritate în care joshicia și candoarea se ciocnesc cu vuiet în sufletul atît de sensibil, de frenetic. „Aceasta e lumea pe care trebuie s-o cuceresc? Aurul e singura putere în fața căreia ingenuitate lumea aceasta! Ba nu! îi striga conștiința, e gloria, și gloria înseamnă muncă! Muncă! Așa spunea și David!" Dramatismul acestor gînduri nu trebuie pus la îndoială.

Lucien privește lumea Parisului ca pe ceva ostil, nediferențiat și semnul anatemei este făcut peste acel tot. „Retrage-te într-o mansardă — scrie Balzac ca despre sine — compune acolo capodopera, dobîndește o putere oarecare și vei vedea lumea la picioarele dumitale, numai atunci îi vei putea plăti figurile ce ți le face acum."

În Parisul de operetă al aristocrației ce exercită o fascinantă atracție pentru geniul provincial, în Parisul Galeriilor de Lemn, Galeriilor de Sticlă și al Galeriilor de Piatră, unde se vinde și se cumpără totul, în Parisul gazetelor de scandal și al editorilor, doctorul în „științe sociale", „secretarul" și executorul literar al societății timpului său excelează în observații realiste, mai ales în zonele de experiență proprie. Îndemnul ce i-l adresează Bianchon — „îndură, îndură cu bărbăție și închină-te Muncii!" — este, de fapt, parte din crezul lui Balzac. Dar și răspunsul lui Lucien la îndemnul prietenului, din utopicul cenaclu al lui d'Arthez, „Dar

voi, cu munca, unde ați ajuns?" — poate fi, de asemenea, pus în întregime pe starea de spirit a autorului, în numeroase momente de înfricoșătoare debusolare. Dealtfel, existența cenei lui înfrățirii ideale în munca de creație, cenele amintite mai înainte, este prezentată în roman tocmai pentru a revela utopia muncii cinstite dintr-un mediu asemuit cu o arenă a fiarelor. O arenă în care tribuna presei este „un iad, un abis de ticăloșii și minciuni, de trădări, pe care nu-l poți străbate și din care nu poți ieși neprihănit", Tribuna politică, rudă apropiată cu tribuna presei, este prezentată lui Lucien de Étienne Lousteau, magul negru, călăuza lui malefică, astfel : „să nu crezi că viața politică e mai frumoasă decât viața literară : totul e corupție, fiecare om este sau corupător sau corupt".

Lui Lucien nu-i este greu să constată că societatea înaltă din Franța primei jumătăți a secolului al XIX-lea, se aseamănă cu o mocirlă peste care nuferii plutesc ca o sfidare și ca o perpetuă amăgire. În plus, putreziciunea celor ce stăpinesc prin bani, prin aur este împrejmuțată de o plajă cu nisipuri mișcătoare, greu de străbătut. „Geniul nostru provincial" află echivalentul pentru *Errika* ! în : „Banul ! iată cheia oricărei enigme !" Este mecanismul descoperit prea de timpuriu chiar de către autor. Destinul lui Lucien se află în mîna editorului Dauriat, așa cum cel al lui Balzac se hotăra de editorul Vernet.

Lucien, această port-voce a scriitorului, uneori prea puțin deghizată, conchide cu amărăciune că opera, sublimă emanație a creierului, sublimul produs al gândirii superioare, devine, în concepția editorului, simplă și banală marfă. Totul se rezolvă și se cîntărește în bani. Muzica lor este miraculosul fluid ce se infiltrează în taințele subteranelor conștiinței și răstoarnă, ca un puhoi, toate principiile consolidate ori șubrede.

Ultimele zone imaculate din conștiința lui Lucien par să se estompeze, și caracterizarea dată de Lousteau conștiinței — „un băț pe care fiecare îl ia ca să dea în vecinul lui, însă de care nu

se servește niciodată pentru sine" — i se pare a fi un principiu esențial și de neignorat.

Presa timpului, această capcană a pervertirii caracterelor, îl va spolia pe Lucien de tot ce fusese cîndva pur în sufletul său. Lousteau îi servise patimile, „în vreme ca acel mentor colectiv, Cenaclul, părea să i le strunească în folosul virtuților plicticoase ale muncii pe care Lucien începea s-o găsească de prisos". O ultimă și hotărîtoare încercare, pentru a-i opri alunecarea în abis, o face Léon Giraud, care îl anunță că cei din cenaclul lui d'Arthez vor scoate un ziar „în care nicicînd adevărul și dreptatea nu vor fi batjocorite, în care vom răspîndi învățăturile folositoare omenirii, poate că..." Dar răspunsul lui Lucien — „n-o să aveți nici un abonat!" — îl uluiește pe cenaclist. Lucien înțelesese utopiile sublime ale membrilor Cenaclului în „realitatea" franceză a timpului pe care o hotărau ziariștii înțeleși, aceste „înfricoșătoare păsări de pradă."

Lucien începe să iubească „năpraznica putere a presei", fără să intuiască, în această înșelătoare beție, groparul propriei sale vanități și nestatornicii. Deși cruda realitate îi va sfișia crunt sufletul și-i va umple de plăgi conștiința, omorînd în fașă orice iluzie în acel Paris în care „totul se vinde, totul se cumpără, totul se fabrică, pînă și succesul" — se lasă, totuși, tîrît de puhoi, de diluviul sufocant prin fetiditatea miasmelor.

Parisul, în care d-na de Bargeton îl adusese pe Lucien prin rapt, pentru a se simți în largul său, printre semenei de aceeași mărime, îl refuză, ca altădată societatea „rasată" din Angoulême. Mai mult, îl transformă într-un ticălos, într-o epavă jalnică, sub fizionomia cea mai ispititoare. Durerea cauzată de lipsa unui nume sonor, care să-i deschidă, fără opreliști, ușile saloanelor din Saint-Germain, devine un fel de cancer al sufletului. „Formarea" lui în mediul amintit se realizează ca... deformare, și autorul își va conduce eroul pe drumul întoarcerii la Angoulême în vederea unei reîmprospătări a puterilor prin contactul anteic cu solul natal.

Dar acțiunea romanului începe să treneze, și caracterul foiletonistic inițial se resimte în structura generală. Balzac organizează un lanț de „execuții” împotriva acestei întruchipări în care a pus atât de mult din ceea ce ar fi vrut să fie el și la care a putut să condamne ceea ce în viața sa personală a tolerat la infinit. Loviturile la care este supus Lucien depășesc puterea unei singure ființe, chiar înzestrată cu virtuți herculeiene. Autorul rămâne inclement față de „un copil drag”. Nu se sfiește în a anatemiza viciul general al francezilor cărora le place „a fi cineva” fără să fie totdeauna. Este o condamnare a superficialității, dar în subsidiar deducem elogiul voinței caracteristic inepuizabilului energetism balzacian. Dealtfel, e de reținut că Balzac vorbește nu doar despre un tânăr, ci așa cum scrie în prefața la partea a treia (*Chinuri de inventator*, 1843), despre „o istorie tragică a tinerețului din ultimii treizeci de ani”. Subiect la care revine foarte des printre rînduri ori inserînd opinii în mod răsPICat uneori.

În partea a treia asistăm la o „regrupare” pitorească a personajelor din prima parte. D-na Bargeton, între timp rămasă văduvă, se reîntorsese în Angoulême ca d-na ducesă de Châtelet, soția prefectului, personaj odios asupra căruia am considerat că este bine să-i lăsăm cititorului plăcerea integrală de a-l descoperi.

În spatele diligenței, nenorocit și zdrobit sufletește, se înalță pe ascuns Lucien, cel care mersese, cu puțin timp înainte, pe bancă, alături de d-na Bargeton, poetul ce fusese fala de scurtă durată a unor saloane pariziene. Scena e de bilci și autorul nu și-a strunit nici un moment fabulația sa debordantă.

În Angoulême, candidul inventator David Séchard încheie acțiunea cu un adevărat martiriu ce ține de istoria a numeroase descoperiri ce au revoluționat evoluția societății.

Balzac, în ciuda mărturisirilor în legătură cu tema romanului — o pledoarie pentru familie — credem că a reușit o perfectă demonstrație a tezei lui atât de scumpe cu privire la dreptul scriitorului de a domina peste lume. Peste o lume creată de el.

Scenele de comedie grotescă se succed și culminează cu sărbătorirea „încoronării” cu lauri a poetului *Margaretelor* și a romancierului care scrisese *Arcașul lui Carol al IX-lea* — Lucien Chardon (de Rubempré).

Artă lui Balzac, de a etaja acțiunii pentru a pregăti un *happy-end*, este în finalul romanului *Iluzii pierdute* dedublată. Pe de o parte Lucien pare să fie „recuperat” pentru familie și ca „mîndrie” locală, iar pe de altă parte autorul lucrează în „tăină” pentru o nouă răsturnare. Este aici un truc al scriitorului pentru a capta pe cititori să-i aștepte urmarea în romanul în care, din nou, îl va „reabilita” pe Lucien, îl va ridica într-adevăr pe culmi pentru ca prăbușirea să fie definitivă. Eroul tot nu a învățat „regulile jocului” și autorul îl duce la ștreang.

Momentul final al romanului este poate antologic pentru arta lui Balzac de a arunca în joc forțele sale infailibile de general, ai cărui ostași — cuvintele — sînt capabili de înfrîngerea oricărei rezerve, oricărei rezistențe și de a stăpîni, fără sceptru, peste cititorii săi. Este episodul întîlnirii lui Lucien cu Carlos Herrera, canonic al catedralei din Toledo, diplomat al Spaniei pe lângă regele Franței, ins în care era deghizat celebrul ocnaș Vautrin¹, o altă „voce” nedeghizată a autorului *Comediei umane*. Apropierea nu este nici forțată, nici gratuită. Apropierea, uneori pînă la identificare, a panseurilor celor doi este concludentă. Acesta are darul să aprindă din nou flacăra mistuitoare a ambiției în pieptul lui Lucien și-l reîntoarce la Paris, pentru actul final. Balzac avea nevoie de această reîntoarcere atît pentru scrierea unui nou roman, de al cărui succes nu se îndoia², cît și pentru o încercare de epuizare parțială a încrengăturii de avataruri în care urma să-și tortureze alesul pentru a-l determina la gestul atît de mult și inutil amînat. Astfel, autorul își creează contextul de a-i ironiza pe moraliștii care combat viciul cu vorbe frumoase. „În raporturile cu lumea, fii aprig precum e cămătarul și josnic ca el: fă pentru putere ceea ce face el pentru bani.” E schițat în acest

¹ Vezi *Moș Goriot*.

² *Strălucirea și suferințele curtezanelor*.

îndemn al canonicului Herrera, crezul energetismului balzacian terfelit, deliberat, în marasmul cinismului: „Cînd îți vei fi făcut *legal* (s.n.) o avere mare și după ce vei fi marchiz de Rubempré, îți vei permite și luxul de a avea onoare.“ Sînt îndemnuri care nu au nevoie de comentarii.

★

Comedia umană — impresionant univers literar — face să pălească, sub aspectul evenimentului, Teroarea, Imperiul, epoca lui Ludovic al XVIII-lea ori pe cei 400 de legiuitori ai Franței legitimiste. „Trebuie să se știe — afirma Balzac — că literatura este mai presus de ei.“ Sub aspectul duratei, al influenței asupra spiritualității omenirii, se pare că Balzac nu exagera prea mult. Esența operei și esența scrisului confirmă realitatea dominației autorului peste lumea sa.

Balzac a creat o lume, a descris-o dar nu a judecat-o, nu a condamnat-o fățiș. Dacă totuși avem acest sentiment, îl datorăm artei scriitorului de a deștepta în noi sentimente puternice. Demascarea, judecarea, condamnarea unei societăți dezumanizate, sînt rezultatul interpretării noastre personale a operei. „Teza“ ne aparține nouă, celor ce venim în contact cu opera. Ideologia operei nu este „introdusă“ de autor, ci se degajă din faptele, realitățile umane, sociale, politice etc. Autorul nu strălucește prin demascare directă, ci prin sugerarea artistică a acelor laturi ale societății ce se autodemască prin simplul fapt că există și pot fi relevate. Balzac fabulează, dar nu ucide, prin explicații, misterul. El este un observator-analist și un vizionar. A privi ca un artist realitatea, și dincolo de ea, a fost atributul unei existențe de un dinamism fără posibilități de comparație. Simpatia lui față de aristocrație ca și față de burghezie arată cele două fețe ale unei singure medalii.

Opera lui Balzac — un basorelief sublim și grotesc, tragic și comic, rațional și fantast, turnat în cea mai rezistentă materie: cuvîntul.

Iluzii pierdute — expresie de vîrf în creația balzaciană — nu este scutită de scăderi ; repetarea unor scheme de construcție și limbajul cvasi-uniform al majorității personajelor nu sînt de luat în seamă. De asemenea, un anume nihilism vizibil în faptul că autorul nu stăruie asupra unui personaj victorios prin virtute duce tot la schematism, la linearitate previzibilă. Viziunea lui, așa cum s-a mai observat, excelează în planuri generale, ignorînd detaliul care, nu spunem o noutate, își are semnificația lui estetică.

Balzac triumfă în crearea de tipuri ce definesc adesea categorii cu o stare civilă și socială. Un adevărat „bestiarium” întîlnim în *Iluzii pierdute*, dar cele mai multe personaje le cunoaștem din alte cărți ori le vom reîntîlni în alte volume ce urmează celui în care apar prima dată. Châtelet, Nathan, Bixiou, Vernou, Blondet, Finaut, Lousteau — „monștri pe lingă care cei ce sfîrșesc pe ghilotină sînt niște îngeri”, cunoscuți în *Iluzii pierdute* îi vom reîntîlni ca o ironie a destinului, în *Strălucirea și suferințele curtezanelor*, excelînd printr-un cinism zoologic.

Mitul creației, al genezei, capătă o formă, o concretizare verosimilă în plan istoric, pe baza unei realități istorice. Mitul, ca o viziune, devine în *Comedia umană* creație și, tot umană în manifestare, în planul artei a întrupărilor mitice ori mistice.

Este ciudat, chiar paradoxal, cum acest monument al gândirii umane, această uriașă structură s-a înălțat din însumarea etajată pînă la dimensiunea grandioasă a unui conglomerat de eșecuri, de ratări umane, de prăbușiri și pustiiri în planul spiritului, de amputări caracterologice, de spectaculare răsturnări de planuri, de încununări succesive ale nefirescului, de triumful unor racle ce aveau să marcheze omenirea prin malignitatea cu care au devorat-o necruțător.

Înălțarea și reînălțarea unei asemenea lumi, așa cum a imaginat-o Balzac, avînd ca model lumea timpului său, determinat cronologic și istoric, respectînd datele anterioare și prefigurînd literar devenirea imediată, această capodoperă multiplă a fost

triumful artei asupra efemerului, convertirea iluziei în faptă de artă, turnarea ei în tiparul duratei virtual-eterne, prin schimbarea semnului conceptual— în +, așezat pe frontispiciul omenirii.

Noianul de iluzii, cu care sute de personaje își blazonează cartea de vizită pășind impetuos în viață, se destramă pagină cu pagină, capitol cu capitol, roman cu roman. Înălțările și surpările se succed într-o draconică dialectică, într-o răsucire de carusel amețitor al demoniei și demonilor.

GEORGE MIREA

TABEL CRONOLOGIC

1746 Se naște *Bernard-François Balsa* (scris uneori și Balsas, sau Balssa), tatăl scriitorului, în cătunul Nou-gayrié, parohia Canezac, comuna Montirat (Tarn). În ciuda pretențiilor sale de noblețe, se trăgea dintr-o familie simplă de țărani, în extrasul de botez fiind denumit „fiul pălmașului Balssa”. Mai mult încă, în *Almanahul național* pe 1793 figurează de două ori : o dată printre ofițerii municipali, apoi printre membrii Consiliului general comunal în secțiunea Drepturile omului, fapt ce nu se prea potrivește cu afirmațiile fiilor săi cum că totdeauna ar fi fost regalist incoruptibil. Era robust, inteligent, muncitor, ambițios, cam repezit, vorbăreț, clocotind de idei. După ce și-a însușit o brumă de cultură, a părăsit cătunul natal, angajându-se ca secretar la un notar dintr-un târgușor vecin, apoi a plecat să-și încerce norocul la Paris. Sub Ludovic al XVI-lea și sub Revoluție a deținut diverse funcții la Paris și în

unele orașe de provincie. Tradiția familială pretinde că, suspectat de Robespierre pentru că ar fi încercat să-i salveze pe cîțiva „foști“ de la ghilotină, era să-și piardă el însuși capul, dacă un prieten, un convențional, nu l-ar fi trimis pe frontieră, la Armata din Nord, cu misiunea de a organiza acolo serviciul aprovizionării. După ce s-a căsătorit cu fata unui șef al său, mai tinăra decît el cu treizeci și doi de ani, a fost numit administrator al Ospiciului general din orașul Tours, unde și-a înjghebat o gospodărie remarcabilă. A scris și cîteva broșuri, tratînd probleme sociale ale timpului. Era convins că va trăi peste o sută de ani și va ajunge milionar, cîștigînd *tontina*, adică toate depunerile bănești ale unei asociații fondate de bancherul italian Tonti, sumele depunătorilor decedați atribuindu-se supraviețuitorilor. A murit la optzeci și trei de ani, „într-un accident“. El a născocit povestea cu noblețea neamului, pretinzînd că descinde din niște Balzac d'Entraigues, iar înainte de Revoluție semnînd cu particula nobiliară.

1778 Se naște la Paris, dintr-o bogată familie de negustori de postavuri, Anne-Charlotte-Laure Sallambier, viitoarea mamă a lui Honoré de Balzac. A fost o femeie autoritară, inteligentă, instruită, frumoasă, preocupată de problemele timpului, de științe și de literatură, dar mai ales de ocultism, citind scrierile mistice și avînd în biblioteca sa operele teosofilor Jacob Boehme, Swedenborg, Saint-Martin („filozoful necunoscut“).

1797 Se celebrează la Paris căsătoria lui Bernard-François Balzac, în vîrstă de cincizeci și unu de ani, cu domnișoara Anne-Charlotte-Laure Sallambier, în vîrstă de nouăsprezece ani.

1799 Are loc lovitura de stat de la 18 brumar (9—10 noiembrie); Directoratul este înlăturat și înlocuit cu Consulatul, cei trei consuli fiind Napoleon Bonaparte, Siéyès și Ducos; începe dictatura marii burghezii.

Apare în traducere franceză *Intrigă și iubire* (1784) de Schiller.

1799 20 mai: Se naște în orașul Tours primul fiu al ofițerului municipal Balzac, și i se dă un singur prenume, Honoré, fapt destul de rar pe atunci în Franța. Noul născut va fi încredințat spre creștere, după obiceiul timpului, unei doici, în satul Saint-Cyr de lângă Tours, unde va rămîne pînă la vîrsta de patru ani.

1800 Se naște Laure, al doilea copil al familiei Balzac, care va fi dată aceleiași doici și care va deveni, prin căsătorie, Laure Surville. Laurence, altă soră a scriitorului, se va căsători cu un funcționar superior la Paris și va muri tînăra, în 1826. În sfîrșit, fratele său, Henri, un aventurier, a plecat în colonii, s-a întors și a murit, după ce îi adusese la disperare pe ai săi, în special pe mama sa, al cărui copil preferat era.

1801 Apare *Atala* de Chateaubriand. Are loc premiera piesei *Célina sau copila misterului*, de Pixérécourt.

1802 Gérard pictează portretul *Doamna de Récamier*. Apar în traducere franceză *Laocoon* (1766) de Lessing și *Wilhelm Meister* (1794—1796) de Goethe. Chateaubriand publică *Geniul creștinismului* și *René*. Se naște Victor Hugo.

1804 18 mai : Proclamarea lui Napoleon Bonaparte ca împărat al francezilor. La 2 decembrie are loc încoronarea lui, în prezența papei Pius al VII-lea.

1805 Honoré este luat de la doică și dat la externatul Leguai din Tours.

1807 E trecut la internatul unui colegiu din Vendôme, condus de doi oratorieni secularizați. Viața din internat, așa cum apare descrisă de Balzac în romanul *Louis Lambert*, era foarte severă, folosindu-se pe-depse ca bătaia cu vergi și închiderea la carceră. Tot acolo, însă, Honoré a putut să citească mult, în special lucrări de știință și de filozofie, scriind chiar un *Traité de la volonté (Tratatul voinței)*, pe care un supraveghetor i l-a confiscat. În afară de versurile pe care le compunea neobosit, acest *Traité de la volonté* dovedește preocupările precocelui copil și una dintre laturile cele mai tipice ale firii sale. Despre perioada trăită de el la Vendôme, e interesantă o scrisoare prin care directorul colegiului răspundea, în 1855, la întrebările puse de un editor :

„Domnule,

...Voi răspunde pe rînd, la cele opt întrebări ale dumneavoastră.

1. «În ce an etc.»

Vechiul registru de intrare, pe care l-am păstrat, cuprinde textual : nr. 460 Honoré Balzac, în vîrstă de opt ani și cinci luni ; a avut variolă ; fără infirmități ; caracter sangvin, aprinzîndu-se ușor ; a avut cîteva accese de febră. Intrat în pensionat la 22 iunie 1807. A se adresa d-lui Balzac, tatăl său, la Tours. Ieșit la 22 aprilie 1813.

2. «Ce clase etc.»

A opta, a șaptea, a șasea, a cincea, a patra, a treia, și o parte dintr-a doua.

3. «Avea un gust real pentru studiu ?»

În primii doi ani, nu s-a putut scoate nimic de la el, nici la învățătură, nici la purtare ; repulsie de nestăpînit față de orice lucru impus. A petrecut o parte din acest timp la carceră, fie în celula lui, fie într-o magazie de lemne, unde a stat închis odată vreme de o săptămînă întreagă. Era privit, cel puțin în colegiul din Vendôme, ca inventatorul penei de scris cu trei vîrfuri, cu care avea obiceiul să-și scrie pedepsele. I-a dat apoi prin gînd să devanseze ocupațiile claselor de gramatică, prin compoziții anticipate, așa cum văzuse că se face sau auzise citindu-se la ședințele publice de către elevii mai avansați sau cei din clasele de retorică. Așa că, din clasa a patra, pupitrul lui era plin de hîrțoage ; faima sa de autor era susținută de cei din clasa lui sau de cei din clasele inferioare, dar era contestată de clasele mai mari, care se distrau repetînd o încercare nefericită pe care-o făcuse cu un poem despre incași, din care s-a păstrat următorul vers :

O, Inca, jalnic rege nefericit și trist !

4. «Se făcea remarcat din vreun punct de vedere oarecare ?»

Cele de mai sus era cel mai remarcabil...

5. «Aspectul și caracterul lui ?»

Un copil grăsuț, dolofan și cu fața rumenă. Iarna plin de degerături la mâini și la picioare. Din cauza acestui neajuns a trebuit să fie cruțat adesea de bătaia cu vergi, care pe atunci se mai folosea întrucîtva, iar pedeapsa îi era schimbată în ținere la arest. Multă nepăsare, taciturn, deloc răutăcios, originalitate completă.“

1812 24 iunie : Napoleon începe campania din Rusia, cu șase sute de mii de oameni, „Marea Armată“, din care nu se vor mai întoarce în Franța, la sfîrșitul anului, nici treizeci de mii.

1813 Între 16—19 octombrie : Se desfășoară Bătălia de la Leipzig, („Bătălia Națiunilor“), armata franceză fiind silită să se retragă dincolo de Rin, iar trupele rusești, prusace și austriece intră în Franța.

Apare în traducere franceză Slăpina lacului (1810) de W. Scott.

1813 În cel de al doilea trimestru școlar, Balzac este luat acasă de la colegiul din Vendôme, căci, după mărturia surorii sale Laure, „slăbise, îngălbenise la chip și avea o privire de somnambul“. Se reface repede și, la începutul noului an școlar, își reia învățătura la liceul din Tours.

1814 februarie-martie : Se desfășoară campania disperată a lui Napoleon împotriva armatelor aliate care invadaseră Franța.

31 martie : Trupele străine intră în Paris. La 6 aprilie, Napoleon abdică, la Fontainebleau ; împăratul este exilat pe insula Elba din Mediterana. Bourbonii reiau domnia. Începe Restaurația. Ludovic al XVIII-lea urcă pe tronul Franței (1814—1824), și la 4 iunie promulgă *Carta Constituțională* („regimul constituțional“).

1814 Spre sfârșitul anului, Balzac-tatăl este numit șef al aprovizionării diviziei întâia militară și se mută la Paris cu întreaga familie, în cartierul Marais, pe str. Temple. „Elevul cel rău“ este dat, pe rînd, la două instituții din cartier.

1815 1 martie : Napoleon evadează de pe insula Elba și debarcă în Golful Juan. La 20 martie, el intră în Paris. Bourbonii fug în Belgia. Încep cele „O sută de zile“, ultima domnie a marelui împărat.

La 18 iunie : Bătălia de la Waterloo, Napoleon este înfrînt, iar la 22 iunie abdică pentru a doua oară, fiind exilat pe insula Sf. Elena. Începe guvernarea „constituționalilor“.

1815 Terminînd studiile, tatăl stăruie ca Honoré să intre la Școala politehnică. Pînă la urmă se înțelege ca tînrul să se înscrie la Facultatea de Drept. Pentru inițiere în jurisprudență, face practică mai întîi la maestrul Guillonnet-Merville, notarul la care ucenicise și dramaturgul Eugène Scribe. După un an și jumătate, trece secretar, pentru alte optsprezece luni, la maestrul Passez. Munca aceasta îl pasiona, și viitorul romancier acumula observații asupra oamenilor și a dramelor sociale pe care funcția respectivă îi da prilejul să le cunoască. În schimb, cursurile de la Facultatea de Drept nu-l prea atrăgeau, pre-

ferindu-le pe cele de literatură de la Sorbona, pe cele de filozofie ținute de spiritualistul eclectic Victor Cousin, sau expunerile naturalistului Geoffroy Saint-Hilaire.

1819 20 mai : Honoré sărbătorea împlinirea a douăzeci de ani. În familie se discută viitorul său. Când își declară hotărîrea fermă de a se consacra literaturii, părinții se alarmează, au loc scene emoționante, tatăl — după o mărturisire a Laurei Surville — îl apostrofează : „*În literatură trebuie să fii rege, ca să nu fii ordonanță !*“ ; tînărul, cu lacrimi în ochi, răspunde : „*Eu voi fi rege !*“ Domnul Balzac avea pe atunci șaptezeci și trei de ani ; se consultă cu soția, și, pînă la urmă, îi acordă fiului său un răgaz de doi ani, timp în care, rămînînd la Paris și trăind dintr-o pensie anuală de 1 500 franci, să scrie și să-și dovedească talentele literare, în vreme ce bătrînul, pensionar, se va retrage cu familia la Villeparisis, în Seine-et-Marne, nu departe de Paris, unde își cumpărase o casă. Pensia de 1500 franci pe an era atît de neîndestulătoare, încît e sigur că nu-i fusese acordată tînărului visător decît pentru a-l coborî din nori și a-i stinge flacăra entuziasmului creator. El însă, beat de bucurie, închiriază în august, la o mansardă, pe str. Lesdiguières nr. 9, o cameră abia mobilată cu un pat, o masă, două-trei scaune și cîteva lucruri strict necesare, aîdoma celei descrise în viitoarea-i capodoperă *Pielea de sagri* și în nuvela *Facino cane*. Trăia auster,

cutreiera cartierele, privea și asculta, observînd și studiînd caracterele și moravurile parizienilor, citînd tot ce-i cădea în mînă, mai ales la biblioteca vecină de la Arsenal, învățînd să-și cunoască meșeria, făcîndu-și planuri de viitor fantastice și, mai ales, însușindu-și tot ce era nou în știință, în artă, în cultură. Într-o scrisoare din acel timp, către sora sa Laure, spunea : „*Focul s-a aprins pe strada Lesdiguières, nr. 9, în capul unui biet flăcău, iar pompierii nu l-au putut stinge. A fost pus de o femeie pe care el n-o cunoaște : se zice că locuiește la Patru Națiuni, la capătul podului Artelor ; se numește Gloria*“. Citise demult captivantele „romane populare“ și le admira, invidiînd ciștigurile autorilor lor : un Pigault-Lebrun, un Ducray-Duminil, un dramaturg ca Pix-érécourt „părintele melodramei“. ...Acum, cu tot regretul că nu știa englezește, se lăsa fermecat de romanele „negre“, la modă dincolo de Canalul Minecii : *Misterele lui Udolpho* (scris în 1794 și apărut în traducere franceză încă din 1797) al englezoaicei Ann Radcliffe, *Călugărul lui Lewis*, *Melmoth rătăcitorul* al lui Charles Robert Maturin, pe care îi va elogia ades, de altminteri ca mai toți contemporanii săi. Dar nu numai operele melodramatice și fanteziste ale acestora sau teoriile frenologiei lui Gall, fiziognomiei lui Lavater, magnetismului animal al lui Mesmer îl vor captiva, ci și scrierile creatorului romanului modern englez Richardson : *Clarisse Harlowe*, *Pamela*, *Istoria lui sir Charles*

Grandison, apoi *Vicarul din Wakefield* al lui Goldsmith, operele spiritualului Lawrence Sterne, ale lui Fenimore Cooper, ale lui Walter Scott. Și, poate mai presus de toți aceștia, operele marilor și adulaților săi Rabelais, Molière, ducele de Saint-Simon. Proiectele pe care și le face sînt tot atît de vaste ca și cele ale modelului său de viață, marele Napoleon, cel ce zăcea pe atunci, străjuit de santinelele engleze, pe trista insulă Sfinta Elena : „Ceea ce n-a putut să facă el cu spada, voi face eu cu pana“. Vrea, deci, să scrie un roman : *Cocsigrue* ; două poeme : *Sfintul Ludovic* și *Robert de Normandia* ; o tragedie antică în versuri : *Sylla* ; o comedie : *Cei doi filozofi* ; o operă comică : *Corsarul*. Nu va scrie nici una. Izbutește totuși să ducă la bun sfîrșit două povestiri filozofice — *Stenie* și *Falthurne* — și se hotărăște să creeze o tragedie în cinci acte, *Cromwell*, în versuri, pe care o scrie în vreo șase luni. Era prima sa operă literară terminată ! Alte piese *Cromwell* vor mai da la lumină și Mérimée, și Victor Hugo. Dar după el !

1820 Asasinarea, în februarie, a ducelui de Berry, de către muncitorul șelar Louvel (care voia „să-i extermine pe Bourboni“), are ca urmare venirea la putere a ultrareacționarilor, „les Ultras“, care vor guverna Franța pînă în 1828.

Tot în 1820 au apărut *Meditații poetice* de Lamartine și, în traducere franceză, *Maria Stuart* (1800) de Schiller și *Ivanhoe* (1820) de W. Scott.

1821 5 mai : Moare Napoleon.

Se naște Flaubert. Weber creează *Freischütz*.

1821 La Villeparisis, în casa domnului Balzac, fiul său Honoré își citește entuziasmat, în fața întregii familii, *opera*. La sfârșitul lecturii, cei ce o ascultaseră găsesc că acțiunea este mediocră, iar versurile anoste. Un bătrîn prieten, fost profesor la Școala politehnică, consultat și el, îi dă un sfat din inimă : „*Fă orice, numai literatură nu !*“ Văzîndu-l slăbit și istovit de muncă și de viața trăită în sărăcie, familia nu-l mai lasă să plece în mansarda din str. Lesdiguières, reținîndu-l la Villeparisis, unde, în casa gălăgioasă, dar confortabilă, în care servitorii roboteau de dimineată pînă seara, Honoré se reface repede și nu mai are decît un singur gînd : „să se independentizeze“. La Villeparisis veneau să-și petreacă zilele călduroase ale lunilor de vară domnul și doamna de Berny, împreună cu cei vreo șapte, sau opt, sau — după unii — nouă copii ai lor. Doamna Laure de Berny avea aproape patruzeci și cinci de ani, era bună, afectuoasă, cultivată și, la anii ei, încă destul de frumoasă. Honoré se îndrăgostește fulgerător de ea. Doamna Laure nu era insensibilă la galanterii. Mai avusese cîndva un amant, poate chiar doi. Era însă cu peste două decenii mai în vîrstă decît proaspătul adorator și avea o situație socială care o sili să respingă declarațiile tinărului. Nu însă pentru mult timp. Îi fu, în curînd, amantă și prietenă, devenind ceea ce avea să-i fie totdeauna : *Dilecta* lui. A fost, poate, singura femeie care l-a iubit cu adevărat. Balzac a avut o încredere totală în ea, sfaturile ei i-au călăuzit primii pași spre lumea și

spre gloria către care aspira. Ea îi citea manuscrisele, i le corecta, însemna pasajele pe care le găsea slabe, adnotându-le simplu : „prost“, sau „frază de refăcut“. Față de alte iubiri ale lui, s-a comportat aproape ca o mamă. Legătura cu Honoré a încetat când ea avea cincizeci și cinci de ani.

1822 Apar : *Despre dragoste de Stendhal*. Ode de V. Hugo, *Poeme antice și moderne* de Vigny.

1822 Tinărul scriitor își făcuse câteva relații în lumea ziaristică și literară a Parisului și era prieten cu un grup de romancieri, tineri ca și el, printre care Le Poitevin de l'Egreville, Horace Raison, Etienne Arago. E foarte posibil ca în acest an să-i fi apărut, poate în colaborare cu vreunul dintre acești prieteni, dar semnate cu pseudonim, vreo două „romane populare“ ; *Cei doi Hectori sau Cele două familii bretone* și *Charles Pointel sau Vărul meu de la mîna stîngă*. În colaborare cu Le Poitevin de l'Egreville și semnînd cu pseudonime anagramatizate (Honoré — Lord R'hoone ; de l'Egreville — la Viller-glé), publică două romane, în cel mai obscur stil al „romanelor populare“ : *Moștenitoarea din Birague* și *Jean-Louis sau Fiica regăsită*. În același an, publică singur, dar semnate tot cu pseudonim, alte trei romane, de același gen, la fel de mediocre și la fel de neverosimile : *Clotilde de Lusignan sau Frumosul evreu*, — semnat Lord R'Hoone, *Centenarul sau Cei doi Beringheld* și *Vicarul din Ardeni* — semnate Horace de Saint-Aubin. Stilul pompos, acțiunea

complicată și neverosimilă, văditele influențe ale autorilor de „romane de groază” englezi (Radcliffe, Lewis, Maturin) fac din ele niște lucrări atât de fantasmagorice, încât e de mirare că a găsit editor care să le publice, ba încă să i le mai și plătească : pe prima luînd 800, pe cea de a doua 1300, pe cea de a treia 2000 de franci. Culmea e că pe unele le va mai și reedita, bineînțeles tot cu pseudonim, prin 1836—1837.

1823 Apar în traducere franceză *Faust* (I) (1808) de Goethe și *Pionierii* (1823) de F. Cooper.

1823 Balzac continuă să publice romane comerciale : cu pseudonimul Horace de Saint-Aubin îi apare *Ultima zîină sau Noua lampă fermecată*, evident ecou la *Lampa lui Aladin* din *O mie și una de nopți*. E posibil ca și *Michel și Christine și urmărirea*, precum *Anonimul sau Nici tată, nici mamă* să fie scrise tot de el, în colaborare cu vreun prieten.

1824 Urcă pe tronul Franței cruntul Carol al X-lea, fratele lui Ludovic al XVIII-lea.

Liszt dă primul său concert la Paris. Delacroix pictează *Masacrele din Scio*. Apare în traducere franceză *Laiul ultimului menestrel* (1805) de Scott.

1824 Balzac publică — semnate Horace de Saint-Aubin — *Anette și criminalul*, și o nouă ediție din *Vicarul din Ardeni*, — apoi un nou roman, *Wan-Chlore*, în care conflictul principal îl constituie rivalitatea dintre o mamă despotică și fiica sa, subiect

ce va constitui, în opera ulterioară a lui Balzac, substanța multora dintre „scenele” sale. Mai plănuiește să scrie și diverse poeme (din care n-au rămas decât câteva versuri sau, alteori, doar planul, sau doar titlul), precum și piese de teatru, menite să-i aducă bani și glorie : o tragedie, *Alceste* ; o dramă plasată la Neapole ; o alta, *Negrul*, singura scrisă în întregime, dar pe care teatrul Gaîté i-a refuzat-o. În ciuda tuturor acestor realizări și planuri, la care ar mai trebui adăugate și altele, — de pildă, romanul *Jeanne cea palidă*, apoi un *Manual complet de politețe*, *Despre dreptul primului născut* (sora sa afirmă că în acea perioadă, în decurs de patru-cinci ani, Balzac ar fi scris, „peste patruzeci” de lucrări), publicarea lor nu aduce cîștigurile visate. De fapt, Honoré trăia în aburii unor iluzii atît de fantastice, încît Paul Bourget spunea despre el că visa treaz. În legătură cu facultatea lui de a se auto-iluziona, se povestește că Urbain Canel, editorul lui *Wan-Chlore*, ar fi recomandat scriitorului Latouche romanul, iar Latouche a scris despre el o cronică elogioasă. Balzac, fericit, făgădui că, drept recunoștință, îi va dărui criticului „un căluț alb, crescut de un vrăjitor indian, de o inteligență uluitoare, ascultător ca un cîine și care nu mănîncă mai nimic”. Latouche la rîndu-i răspunse că va construi pentru căluț : „un grajd de marmură albă, cu iesle de aur și cu o piscină de ivoriu”.

Avid de bani, Balzac se lansează în afaceri. Socote-lile nu sînt rele, și un cap mai realist ar fi făcut

avere speculind ideile respective. Era vorba de o editură menită să tipărească în condiții excepționale, folosind toate inovațiile moderne din tehnica grafică, operele marilor clasici francezi. În asociație cu librarul Urbain Canel, tipărește, deci, o ediție completă din opera lui Molière și o alta din cea a lui La Fontaine, ediții care îl costă vreo 10 000 de franci, dar din care nu se vînd, într-un an, din pricina sabotajului inițiat de rivali, nici douăzeci de exemplare. Ca să-și înfrîngă adversarii și să-și ducă la bun sfîrșit afacerea, cumpără o imprimerie pe str. Marais-Saint-Germain (azi str. Visconti), nr. 17, se instalează acolo și îl angajează pe un fost maistru tipograf, Barbier, să se ocupe de partea tehnică a întreprinderii, el rezervîndu-și contabilitatea.

1826 : Apar : *Ode și balade* de V. Hugo, *Nașezii și Ultimul Abenceraj* de Chateaubriand, *Cinci-Martie* de Vigny. Apare în traducere franceză *Ultimul mohican* (1826) de F. Cooper.

1826 Activul întreprinderii lui Balzac marchează 67 000 de franci, iar pasivul 113 000. Fără să se descurajeze, își ia alt asociat, Laurent, și mai cumpără și o turnătorie de litere. Dar comenzile nădăjduite nu sosesc, puținii clienți pe care îi are plătesc greu, creditul încetează și falimentul e iminent. Noile scrieri : *Corupătorul*, la care va fi colaborat, poate ; apoi *Codul oamenilor cinstiți* și *Mic dicționar critic și anecdotic al firmelor din Paris* — nu-i aduc mai nimic. Îl salvează mama sa, care-i dă jumătate din cei 90 000 de franci (pierdere cu care se soldează

nefericită afacere a fiului său) rămânând săracă pentru totdeauna, iar în ultimii ani ai vieții trăind în limita amară a pensiei anuale de 3 000 franci pe care i-o va da nora sa. Cealaltă victimă a nepriceperii în afaceri a lui Honoré este buna doamnă de Berny care, girându-și aproape toate bunurile, împrumută restul de 45 000 de franci, pentru ca adoratul scriitor să nu ajungă falit.

Așadar, Balzac datora acum suma de 90 000 de franci, la care trebuia să plătească o dobândă anuală de 6 000 de franci ; adăugînd la aceasta încă 3 000 de franci anual, necesari cheltuielilor stricte ale existenței sale, trebuia să procure 9 000 de franci anual, fără ca datoria să-i scadă și fără să aibă vreo perspectivă luminoasă în viitor.

1827 Apare *Armance* de Stendhal. Are loc premiera piesei *Cromwell* de V. Hugo.

- 1827 După ruina viselor de afaceri, singura soluție care-i rămîne lui Balzac este scrisul. Pleacă în Bretania la un vechi prieten de familie, generalul baron de Pommereul. Iată cum descrie doamna baroană de Pommereul sosirea lui la castelul din Bretania :
„Era un bărbat tare mic și gros, pe care o îmbrăcăminte prost croită îl făcea și mai grosier ; mîinile îi erau magnifice ; avea o pălărie grozav de ponosită ; dar, de îndată ce și-o scoase, tot restul se șterse. Nu-i mai priveam decît capul ; ...cei care nu l-ați văzut, nu veți putea să înțelegeți fruntea și

ochii aceia : o frunte mare, sub care parcă ardea o lampă, și niște ochi buni și plini de aur, care exprimau totul cu tot atîta limpezime ca și cuvîntul... Ce să vă mai spun ? Era în întreaga lui înfățișare, în gesturile, în felul lui de a vorbi și de a se mișca atîta încredere, atîta bunătate, atîta naivitate, atîta franchețe, încît era imposibil să-l cunoști fără să-l îndrăgești... o voioșie atît de exuberantă, încît devenea contagioasă. În ciuda necazurilor pe care tocmai le îndurase, nu se afla de mai mult de un sfert de oră printre noi, nu-i arătasem încă nici camera în care avea să stea, că ne și făcuse să rîdem cu lacrimi, pe general și pe mine.“

Documentîndu-se temeinic asupra vieții din Bretania și asupra evenimentelor istorice care au cutremurat acea regiune în anii Revoluției, Balzac scrie, chiar în casa gazdei sale, un roman pe care la început vroia să-l intituleze *Le Gars*, după porecla eroului principal al povestirii, dar denumit pînă la urmă *Le dernier chouan ou la Bretagne en 1800* (*Ultimul șuan sau Bretania în 1800*), datat : „Fougères, august 1827“.

Reîntors la Paris, se mută pe str. Cassini, nr. 1, într-un apartament modest, unde va locui vreme de nouă ani, în cartierul calm și aproape pustiu pe atunci de la Observatoire. În ultimii ani avusese relații cu multă lume, culesese o sumă de observații mai interesante și mai variate decît pe vremurile cînd bătea cartierul Marais.

1828 O trupă engleză joacă la Paris piese de Shakespeare. Corot pictează *Podul de la Narni*. Apare în traducere franceză *Logodnicii* (1827) de Manzoni.

1828 ianuarie : La editura Urbain Canel, apare, în patru volume, în 16°, prima carte semnată H. Balzac : *Le dernier chouan ou la Bretagne en 1800*. În 1846, romanul va fi inclus în volumul XIII din *Comedia umană*, cu titlul definitiv *Les Chouans ou la Bretagne en 1799*. E un roman de dragoste, desfășurat pe fundalul luptelor dintre contrarevoluționarii devotați Burbonilor și armatele Revoluției. Nu e chiar cel mai caracteristic roman balzacian, influențele din Walter Scott (*Waverley*, *Rob-Roy*) și Fenimore Cooper (*Ultimul mohican*) sînt evidente. La început, intenționa să-l semneze cu un nou pseudonim : Victor Morillon. Semnează totuși cu numele său, și romanul va fi privit totdeauna ca prima piatră a edificiului ce urma să poarte numele de *Comedia umană*. Deși nu s-a prea vîndut, el i-a deschis autorului porțile literaturii. A încasat pe el 1 000 de franci.

1829 august : Începe guvernarea cabinetului ultrareacționar, condus de prințul Jules Polignac.

Apar : *Joseph Delorme* de Saint-Beuve, *Orientalele* de V. Hugo, *Poeme antice și moderne* de Vigny, *Cronica domniei lui Carol al IX-lea* de Mérimée, *Povestiri din Spania și din Italia* de Musset. Au loc premierele : *Henrik al III-lea și curtea sa* de Dumas-père, *Wilhelm Tell* de Rossini. Își începe apariția *Revue des Deux Mondes*.

1829 18 iunie : Moare bătrînul Balzac.

iulie : La vila de la Bouleauunière a doamnei de Berny, Honoré scrie *La paix du ménage* (Pacea căsniciei).

octombrie : În satul (și poate și la castelul Maffliers, al unei noi prietene și susținătoare, ducesa d'Abrantés) scrie povestirea *Gloire et malheur* (Glorie și nefericire), intitulată mai târziu *La Maison du Chat qui pelote* (Casa la Motanul cu mingea). În decembrie, din nou la Paris, scrie *Le bal de Sceaux* ou *Le Pair de France* (Balul de la Sceaux sau Pair de Franța), al cărei subtitlu a fost suprimat mai târziu. Apoi publică *Physiologie du mariage* ou *Méditations de philosophie éclectique sur le bonheur et le malheur conjugal* (Fiziologia căsătoriei sau Meditații de filozofie eclectică asupra fericirii și nefericirii conjugale), într-o ediție presărată cu anecdote piperate, povestite cu mare vervă, care stirnesc scandal, dar se citesc și se discută. (Ion Heliade Rădulescu va publica în *Curierul de ambe sexe* acest roman, înția traducere apărută în românește din opera lui Balzac.) Gloria începea să se schițeze, deși cartea nu i se plătește decît tot cu 1 000 de franci.

Eterna iluzie a miracolului reprezentat de teatru îl face să creioneze alte cîteva piese : *Cele trei mănieri*, *Mandragora* — titlul comediei lui Machiaveli și al unei povestiri de La Fontaine —, *Catilina* (în ciuda titlului, o comedie contemporană, cu personalități ale vremii), *Richard inimă de burete*

(dramă familială, zadarnic prelucrată în mai multe rînduri, dar în care apare, pentru prima oară în scrierile lui, figura tatălui ce-și idolatrizează fiica), în sfîrșit, *Tablouri din viața particulară*, scene dramatizate, al căror titlu ilustrează interesul lui Balzac pentru dramele de familie și prevestesc acele *Scene din viața particulară* care vor apărea, nu peste mult, cuprinzînd o suită de nuvele și de mici romane.

1830 iulie : Franța începe războiul pentru cucerirea Algeriei. La 26 iulie, prin „Cele patru ordonanțe regale” se suspendă regimul constituțional. Între 27—29 iulie, izbucnește *Revoluția din iulie* („Cele trei zile glorioase”) ; Carol al X-lea abdică, marea burghezie financiară (în frunte cu Lafitte, La Fayette și Thiers) aduce la tron pe prințul Ludovic-Filip de Orléans, „regele cetățean”, care domnește pînă în 1848 : „Monarhia din iulie.”

Apar : *Roșu și Negru* de Stendhal, *Armonii poetice și religioase* de Lamartine ; are loc premiera lui *Hernani* de de V. Hugo ; Berlioz compune *Simfonia fantastică* ; Corot pictează *Catedrala de la Chartres*. Apar în traducere franceză : *Michael Kolhaas* (1808) de Kleist și *Konrad Vallenrod* (1828) de Mickiewicz.

1830 Succesul obținut cu *Șuanii* și cu *Fiziologia căsătoriei* schimbă substanțial poziția socială și perspectivele de viitor ale lui Balzac, care își găsește acum prieteni mai peste tot în presă. La 7 ianuarie devine colaborator la revista *La Silhouette* : Émile de Giscardin, marele ziarist, redactorul-șef al revistei *La Mode*, îi solicită, la 16 februarie, colaborarea, plă-tindu-l cu 50 de franci pentru 16 pagini ; la 3 martie

începe seria de colaborări la *Feuilleton des journaux politiques*, revistă la a cărei fondare participă și unde i se rezervă rubrica de cronică externă, dar care nu va trăi decît unsprezece numere ; la 5 martie devine colaborator la *Le Voleur* ; la 4 noiembrie la *La Caricature*, al cărei prim număr apărea atunci și la care, timp de doi ani, va semna cu diverse pseudonime : Alex. de B..., Henri B., Alfred Coudreaux, Eugène Morisseau. E primul an de glorie din viața lui, și ușile lumii mondene i se deschid larg ; e primit în cele mai strălucite saloane ale epocii : la poeta Marcelline Desbordes-Valmore, la baronul Gérard, la contesa Merlin, la George Sand, la ducesa Bratiano, la Sophie Gay, la Delphine de Girardin, la celebra doamnă Récamier, la doamna Ancelot, la doamna contesă d'Agoult, amanta lui Liszt și autoare de opere de istorie și filozofie semnate cu pseudonimul Daniel Stern, — pe care o vizita și V. Alecsandri și care este, pare-se, bunica lui Al. Davila (doctorul Carol Davila, tatăl scriitorului, fiind — după unele informații — fiul ei din flori). Chipul lui jovial, fruntea largă, ochii de foc, costumul elegant îl fac să fie binevenit pretutindeni. Își mobilează cu gust apartamentul de pe str. Cassini și trăiește bogat. Mama sa, rămasă văduvă, se mută la el. La vechile datorii adaugă altele. Încrezător însă în talentul și în puterea lui de creație, muncește fantastic și scrie zilnic cantități inimaginabile de literatură, de articole despre știință, istorie, politică, arte — cheltuindu-și clipele de

răgaz într-o activitate boulevardieră și mondenă intensă. „Mă scol la miezul nopții și lucrez șaisprezece ore în șir“, spune într-o scrisoare. E greu de imaginat cum a putut să dea publicității, numai în decursul acestui an, aproape o sută de lucrări.

În ianuarie, a scris *La Vendetta* (*Vendeta*), în februarie *La Femme vertueuse* (*Femeia virtuoasă*), mai târziu intitulată *Une Double famille* (*A doua familie*) și *Les Dangers de l'inconduite* (*Primejdiile proastei purtări*), intitulată mai târziu *Gobseck*.

În două volume, intitulate *Scènes de la vie privée* (*Scene din viața particulară*) — titlul însuși reflectînd, pentru întâia oară, ideea grupării operelor sale literare în „Scene“ — idee ce va sta la baza întregii lui creații — publică aproape toate nuvelele pe care le scrisese pînă atunci : *Casa la Motanul cu mînea*, *Balul de la Sceaux*, *Vendeta*, *A doua familie*, *Gobseck*, *Un episod de pe vremea Teroarei*, *Adio*, *O pasiune în pustiu*, *Elixirul de viață lungă* — aproape numai drame de căsătorie, în care fete mîinate de himere năzuiesc să se ridice, prin mariaj, deasupra condiției lor sociale.

În prefață, scria că îndrăznește să spere că mamele vor pune sub ochii fetelor lor o sumă de învățăminte ce se degajă din povestirile sale și că „*spiritele obtuze nu-i vor reproșa cumva că a prezentat uneori tabloul moravurilor pe care familiile le ascund azi în umbră și pe care observatorul cu greu izbuteste să le descopere*“. Și adaugă : „*Această operă a fost, deci, compusă din ura față de cărțile proaste pe care*

spirite meschine le-au prezentat femeilor pînă azi“. Pe coperta cărții, editorul anunța un viitor roman al lui Balzac : *Cei trei cardinali, povestea vremurilor lui Ludovic al XIII-lea (1639)*. Era una dintre nenumăratele cărți anunțate, dar niciodată scrise de marele romancier, care vindea adesea pielea ursului din pădure. Tot așa a anunțat odată romanul *Bătălia*, roman la care a gîndit toată viața, despre care anunța ba că l-a terminat, ba, ceva mai tîrziu, că-l va începe, și în care, mai întii, vroia să descrie bătălia de la Dresda, mai apoi pe cea de la Wagram, menit să arate „toate ororile și toate frumusețile unui cîmp de luptă“, dar pe care nu l-a mai scris, poate și pentru că Stendhal i-a luat-o înainte. La 5 mai, în *Feuilleton des journaux politiques*, Balzac critica într-un articol abuzul făcut de un oarecare Jacob, într-un roman (*Cei doi nebuni*, a cărui acțiune se petrece în secolul al șaisprezecelea), cu termenii și cu exprimările arhaice. Stîrnit, probabil, de stingăciile semnalate la Jacob, marele romancier, în timpul scurt al unei șederi la scumpa sa *Dilecta*, în casa acesteia din Grenadière, la Saint-Cyr, s-a apucat să scrie o suită de povești în limbajul arhaic, pline de întimplări savuroase, vrînd desigur să arate că ceea ce alții făceau prost el putea să facă bine și, poate, și ca să-și exercite pana în stilul marelui său compatriot, mult admiratul Rabelais. Acele povești, completate ulterior, aveau să devină vestitele *Contes drolatique (Povestiri snovoase)*.

1831 Între 21 noiembrie — 3 decembrie : Are loc marea răsccoală a țesătorilor de la manufacturile de mătase din Lyon. Apar : *Notre-Dame de Paris* și volumul de poezii *Foi de toamnă* de V. Hugo. Are loc premiera piesei *Marion Delorme* de V. Hugo. Delacroix pictează *Baricada*, iar Chopin compune *Studii în do minor*.

1831 Balzac își continuă munca în același ritm, publicînd în cursul anului peste nouăzeci de titluri. Totodată începe să-și facă iluzia că ar putea mai ușor să parvină lansîndu-se în politică. În martie, devine prim-ministru bancherul Casimir Périer (cel care va reprimă crunt insurecțiile de la Paris și Lyon), iar dizolvarea Camerei deputaților, moștenită de la Restaurație, pare inevitabilă. Balzac se hotărăște să candideze în alegerile apropiate. Planul său era să-și deschidă „*prin lovituri de tun, ușa la Academie, prin Academie să devină pair, prin titlul de pair ministru, și să ajungă la putere prin puterea însăși*“. Tot atunci, ca mare admirator al lui Napoleon, începe să alcătuiască o culegere de aforisme, replici, expresii celebre de-ale împăratului, culegere pe care o continuă timp de vreo șapte ani și pe care o va vinde unui amator, în 1838, cu 4 000 de franci. Ajunsese să-l imite pe Napoleon pînă și în felul cum își denu-mea mama : „doamna mama“.

aprilie : Publică broșura *Anchetă asupra politicii celor două ministere*, pe care o semnează : „Dl. de Balzac, elector eligibil“ — folosind pentru întîia oară particula nobiliară inventată de tatăl său. De aici înainte, va semna totdeauna de Balzac.

31 mai : Camera este dizolvată și alegerile sînt fixate la 5 iulie. Balzac ar vrea să candideze fie la Tours, orașul natal, fie la Fougères, fie la Angoulême, fie la Cambrai. Tatonările pe care le face nu sînt însă încurajatoare. Spre a căpăta o poziție mai solidă, e dispus să se căsătorească rapid cu domnișoara Eléonore de Trumilly, fiica unui legitimist ce luptase în armata lui Condée și cu care Balzac se împrietenise la Villeparisis. Dar dl. de Trumilly se opune, găsind probabil prea liberale opiniile scriitorului, care niciodată nu regretase prăbușirea autocratului Carol al X-lea și care după Revoluția din 1830 aprecia favorabil monarhia constituțională.

august : Publică romanul *La Peau de chagrin* (*Pielea de săgri*), interesanta poveste fantastică în jurul căreia se oglindește întreaga viață a Parisului contemporan. Succesul obținut de prima carte literară semnată Honoré de Balzac este enorm, situîndu-l pe autor printre cei mai mari scriitori ai vremii.

septembrie : Îi apar, grupate în trei volume, o serie de povestiri intitulate *Romans et contes philosophiques* (*Romane și povestiri filozofice*), creații ale unui spirit nu numai observator al realului, ci și preocupat de ultimele descoperiri științifice, atras de enigmele ocultismului și de miracolele fantasticului și ale misterului. În afară de *Pielea de săgri*, sînt cuprinse aci *Sarrasine* (tratînd vicii împotriva naturii), *La Comédie du diable* (*Comedia diavolului* — o bufonerie satirică), *Jésus-Christ en Flandre*

(*Isus Cristos în Flandra*), *Les Proscrits* (*Proscripții* — cu un excepțional portret făcut lui Dante exilat în Franța), *Le Chef-d'oeuvre inconnue* (*Capodopera necunoscută* — drama unui pictor), *El Verdugo*, *L'Élixir de longue vie* (*Elixirul de viață lungă*), *Les Marana* (*Neamul Marana*).

5 octombrie : Primește o scrisoare anonimă de la o cititoare ce se declara admiratoare a operei lui și care îi analiza scrierile. Nu peste mult, află că autoarea scrisorii era blonda și visătoarea marchiză de Castries, care îl va invita în curînd la ea și de care Balzac se îndrăgostește pătimaș. Prin ea, scriitorul se împrietenește cu legitimistul duce de Fitz-Jammes, unchiul marchizei de Castries. În felul acesta devine Balzac fondator al ziarului legitimist *Le Rénovateur*. Spre sfîrșitul anului, apare prima parte din *Femeia de treizeci de ani*, al cărei subiect îi este inspirat, fără îndoială, de viața doamnei de Berny.

1832 Apare *Indiana* de George Sand. Au loc premierele : *Regele se amuză* de V. Hugo și *Turnul din Nesle* de Dumas-père. Apare în traducere franceză *Reisebilder* (1826—1827) de Heine.

1832 Pe la începutul lui martie, Balzac anunță o povestire fantastică, dramatizată, în trei acte : *Bătrînețea lui Don Juan sau Dragostea la Veneția*, pe care, ca pe atîtea altele, deși nu o va termina niciodată, o și vedea reprezentată, de vreme ce-și notase numele actorilor ce urmau s-o joace. Pe măsură ce

faima lui literară creștea, îi creșteau și ambițiile politice. Continuă să publice articole în *Le Rénouvateur*, opiniile îi devin tot mai limpezi (monarhie și catolicism), pînă ce, brusc, se anunță noi alegeri legislative la Chinon. Dl. de Trumilly murise de holeră, la 7 aprilie, așa încît scriitorul nu mai vedea nici o piedică în calea căsătoriei sale cu bogata fiică a acestuia, singura modalitate de a poseda o avere suficientă pentru a putea candida. În ciuda sfaturilor doamnei de Berny și ale doamnei de Castries, Balzac cere mîna domnișoarei de Trumilly, dar, fără să se știe bine din ce pricină, e refuzat, așa încît nu-i mai rămîne decît să se consacre doamnei de Castries și literaturii. În mai, publică o nouă ediție din *Scene din viața particulară*, sporite cu nuvela ce trebuia să se intituleze *La Vieille fille* (Fata bătrînă) dar care pînă la urmă primește titlul *Le Curé de Tours* (Preotul din Tours) și cu *Grădina de rodii*, *Femeia părăsită*, *Colonelul Chabert* și altele.

Tot în mai publică și primele zece povestiri (Balzac scrie *dixain*) din *Les Cent contes drolatiques colligés ez abbayes de Tourayne par le sieur de Balzac pour l'esbattement des pantagruelistes et non aultres* (Cele o sută de povești znovoase adunate și runduite din Tourayne de jupînul de Balzac spre hlizirea pantagrueliștilor și nu a altura).

Pe toamnă, pleacă plin de voioșie și de speranțe amoroase, împreună cu capricioasa doamnă de Castries, spre Italia. Se opresc mai întîi la Aix-les-

Bains, apoi, în octombrie, la Geneva. Ce se va fi petrecut acolo între ei nu se ştie prea bine, cert este că Balzac s-a întors în Franţa imediat şi, aşa cum scrie el însuşi : „*dezolat, blestemînd tot, afurisind femeia*“. Spre liniştea lui sufletească, la 12 noiembrie primeşte de la o altă cititoare necunoscută o scrisoare venind din Ucraina şi semnată *L'Étrangère (Străina)*, plină de cuvinte elogioase ce-l consolează de eşecul suferit cu marchiza de Castries. Toemai îi apăruse un volum intitulat *Nouveaux contes philosophiques (Noi povestiri filozofice)*, care, în afară de prima versiune a lui *Louis Lambert*, cuprindea istoria morală *Madame Firmiani (Doamna Firmiani)*, istorioara melodramatică *L'Auberge rouge (Hanul roşu — o dramă a avariţiei pe timpul lui Ludovic al XI-lea, Maître Cornelius (Jupîn Cornelius))*. În ciuda afectatei castităţi pe care o arată mai ales pentru a o impresiona pe doamna de Castries, şi cu toate datoriile pe care continuă să le facă, nu se dă în lături de la tot felul de legături amoroase, — efemere, dar costisitoare —, continuă să-şi înfrumuseţeze locuinţa din str. Cassini, întreţine un fast remarcabil, are bucătăreasă, valet, cal, tilbury, vizitiu în livrea. Munceşte ca un ocaş („*Nu dorm decît cinci ore, lucrez optsprezece*“) dar e văzut zilnic printre eleganţi pe bulevard, la „Café de Paris“, la Tortonî, la Operă, la Italiens, în saloane, — jovial, antrenant, de o vervă cuceritoare, în ciuda unei vanităţi naive şi de o bunătate despre care mulţi contemporani au lăsat mărturii. Colaborările îi sînt plă-

tite bine (500 de franci pe lună la *Revue de Paris*, de pildă). Pretutindeni nu mai vorbește decît despre „partidul său“, „partidul inteligențialilor“, fondat de el, de ducele de Fitz-Jammes și de Lamartine, predicînd monarhismul și social-catolicismul, deși, între patru ochi, recunoștea : „*nu sînt de loc ortodox și nu cred în Biserica romană ; swedenborgismul este religia mea*. Credea în ghicitori, în iluminism, în lunateci. Într-o scrisoare către L'Étrangère, afirma : „*Fapte recente mi-au dovedit că posed o destul de mare putere magnetică și că, fie printr-un somnambul, fie prin mine însumi, pot să vindec persoanele care îmi sînt dragi*“. Viața aceasta agitată îi dă însă primul semnal de alarmă în ce privește sănătatea : într-o seară, intrînd la operă, a avut o amețeață și a leșinat.

1833 Are loc premiera *Lucreția Borgia* de V. Hugo. Daumier creează ilustrațiile la *Gargantua*.

1833 ianuarie : Primește de la L'Étrangère un exemplar splendid din celebra carte a catolicismului medieval *Imitation de Jésus-Christ (Imitația lui Isus-Cristos)*, gest în care vede un semn de înrudire spirituală între el și Străina. La 22 februarie primește a doua scrisoare de la ea. Era o laudă la adresa povestirilor din *Scene din viața particulară* și despre felul cum era zugerăvită dragostea feminină ; se spunea acolo că autorul trebuie să fi iubit și să fi fost iubit mult. Dar L'Étrangère îl asigură că nu se vor vedea niciodată. Totuși îi va indica un mod de a corespunda, și Bal-

zac îi scrie vorbind de „*recunoștința îndrăgostitului și speranțele delicioase ale unei durabile și frecvente amicitii*“. Așa începe corespondența lor. Află în curând că L'Étrangère era o contesă poloneză, doamna Eveline Rzewuska Hanska (1810—1882), măritată, avînd o fată Anna, și că ea și soțul său aveau să vină în Elveția la toamnă, la Neuchâtel.

iulie : Apare cea de a doua *dixain* din *Poveștile snovoase*. La 8 septembrie, publicînd în *L'Europe littéraire* prima *Poveste — Persévérance d'amour* (*Stăruința în dragoste*) din cea de a treia *dixain*, — scrie într-o notă explicativă că e hotărît să continue seria, „*fără teamă de critică sau de lume*“, și anunțînd că cea de a treia *dixain* se află sub tipar, deși ea nu va apărea decît peste patru ani.

Definitivează *Neamul Marana*.

Apare *Le Médecin de campagne* (*Medicul de țară*), povestea vieții unui om bogat care se consacră ajutorării oamenilor dintr-un sat foarte sărac și insalubru, pe care vrea să-l schimbe conform cu ideile religioase și politice expuse de Balzac în articolele din *Rénovateur* : guvern de mină forte, bazat pe o religie activă, fără alegeri populare etc. ; există în această operă o scenă celebră, povestirea într-un hambar, la o clacă, a vieții lui Napoleon, făcută de un fost ostaș din Marea Armată. *Medicul de țară* oferă un exemplu tipic despre iluziile pe care și le făcea Balzac în legătură cu puterea lui de muncă : la 23 septembrie 1832, îi scria, din Aix-les-Bains, mamei sale că a scris romanul în trei zile și trei

nopti ; la 30 septembrie, îi scria editorului că i-l va trimite cel mai târziu la 9 octombrie, cînd îl va termina ; iar în ianuarie 1833, îi scria prietenei sale Zulma Carraud că mai are de scris vreo douăsprezece foi și că acest roman îl costă „*de zece ori mai multă muncă*“ decît *Louis Lambert*. Dar editorul, ca să capete manuscrisul contractat, a trebuit să intenteze proces autorului. Opera cea mai de seamă publicată de el în acel an este celebra *Eugénie Grandet*, primul mare roman balzacian, pictură a societății franceze de sub Restauratie, cuprinzînd două dintre cele mai ilustrative personaje ale sale : angelica Eugénie și cumplitul avar Grandet, despre care autorul avea să spună : „*Molière a făcut Avarul, eu am făcut avariția*“.

În legătură cu felul cum trăia Balzac operele pe care le scria, se spune că, odată, Jules Sandeau îi vorbea despre sora sa bolnavă : Balzac, după ce l-a ascultat un timp, i-a răspuns : „*Toate bune, dragă prietene, dar să revenim la realitate, să vorbim despre Eugénie Grandet*“.

26 septembrie : La Neuchâtel, în Elveția, se întâlnește cu doamna Hanska, petrecînd cinci zile alături de ea. La 6 octombrie, întors la Paris, îi scrie înflăcărat, folosind termeni ca „*dragoste adevărată*“, „*soție*“, tutuind-o și încheind : „*Pe curînd la Geneva; la Geneva, pe 5 noiembrie*“. Doamna Hanska era frumoasă, avea un soț destul de șubred și posedea în Ucraina mii de hectare de pămînt și vreo două-trei mii de șerbi. Altminteri, tot cam pe-atunci, Balzac

ii făcea curte asiduă și unei anume doamne Mar-bouty.

Spre sfârșitul anului, datate însă 1834, apar primele două volume din *Scènes de la vie de province* (*Scene din viața de provincie*), în cel de al doilea figurind două nuvele reluate din *Scene din viața particulară*, (*Mesajul și Preotul din Tours*) și alte două noi drame de adulter : *La Femme abandonnée* (*Femeia părăsită*) și *Les Orphelins* (*Orfelinele* — intitulată mai târziu *La Grenadière*); volumul se încheia cu nostima pă-țanie *L'Illustre Gaudissart* (*Ilustrul Gaudissart*).

Tot nădăjduind câștiguri fabuloase, proiectează iarăși o dramă istorică, pe care o intitulează când *Don Philippe* și *Don Carol*, când *Philippe II*, când *Philippe cel discret*, când *Philippe cel rezervat*, notind pînă și interpreții, dar pe care n-o scrie totuși.

1834 aprilie (9—14): A doua răscoală de la Lyon. Are loc premiera piesei *Lorenzaccio* de Musset. Daumier pictează *Strada Transnonain*. Apare în traducere franceză *Ultimele zile ale orașului Pompei* (1834) de Bulwer Lytton.

1834 Continuă viața de muncă grea, dar și pe cea mon-denă, câștigurile sînt foarte mari (numai pe *Études des mœurs au XIX-e siècle* — *Studii despre moravurile din secolul al XIX-lea* — încasează 50 000 de franci), deși datoriile nu scad mai deloc (înimă bună, luase asupra sa și datoriile unor prieteni : ale scriitorului Jules Sandeau și ale librarului Werdet). Într-o scrisoare spune : „Astăzi am conștiința a ceea ce sînt și a ceea ce voi fi“. În cursul anilor 1834—

1835 îi apar, în patru volume, primele *Scènes de la vie parisienne* (*Scene din viața pariziană*), dintre care trei sînt unite sub un titlu comun : *L'Histoire des treize* (*Istoria celor treisprezece*), și anume : *Ferragus chef des Dévorants* (*Ferragus șeful devoranților*), *Ne touchez pas à la hache* (*Nu te atinge de secure*, intitulată mai tîrziu *La Duchesse de Langeais* — *Ducesa de Langeais*) și *La Femme aux yeux rouges* (*Femeia cu ochii roșii*) — mai tîrziu intitulată *La Fille aux yeux d'or* (*Fata cu ochii de aur*) — nelegate între ele decît prin apariția în diversele întîmplări povestite a unora dintre cei treisprezece care alcătuiseră un fel de frăție prin care să-și realizeze succesele personale și să-și impună voința în lume. Toate sînt drame ale răzbunării, iar răzbunarea din *Ducesa de Langeais* mai este și a lui Balzac însuși, care o zugrăvește aci pe marchiza de Castries. *Istoria celor treisprezece* s-a bucurat de un succes de librărie extraordinar și mulți scriitori (la noi, de pildă, Mateiu Caragiale) și-au făcut-o carte de căpătîii (Mateiu Caragiale se zice că o știa pe dinafară).

Spre sfîrșitul verii, în timpul unei vacanțe petrecute la castelul din Saché al domnului de Margonne, vechi prieten de familie, Balzac scrie excepționalul *Le Père Goriot* (*Maș Goriot*) — dramă a banului și a instinctului patern. În octombrie, apare a treia ediție din *Scene din viața particulară*, cu două povestiri noi : *La Fleur des Pois* (*Floarea florilor*), ulterior intitulată *Le Contrat de mariage* (*Contractul*

de căsătorie) — dramă conjugală a banilor, și *La Recherche de l'absolu* (Căutarea absolutului) — dramă a pasiunii pentru știință, dar și a banului. În cel de al patrulea volum al ediției, sînt unite sub titlul comun de *Même histoire* (Aceeși poveste) cîteva nuvele, apărute la diverse date, începînd de prin 1830, și tratînd eterna poveste a adulterului feminin, unele dintre ele de un melodramatism strident, altele schițe de viață mondenă, și care, mai tirziu, vor deveni *Femeia de treizeci de ani*.

18 octombrie: Îi scrie Străinei că e osîndit „să lucreze pînă la pierderea vederii“. Îmbrăcat în faimoasa-i mantie de călugăr, ghemuit pe masa de lucru cîte șaisprezece ore în șir, dopîndu-se cu cantități incomensurabile de cafea — celebra lui cafea, lăudată de toți cei care au gustat-o, pregătită într-o *cafetieră-veioză* îmbrăcată în porțelan de Limoges, albă cu firisoare albastre și împodobită cu inițialele romancierului — scrie înfrigurat, deși se simte tot mai surmenat. Intenționează să creeze un roman, *Povestea succesiunii marchizului de Carabas* în care, așa cum îi comunica doamnei Hanska, „problemele politice sînt rezolvate hotărît în favoarea puterii monarhice absolute“; în colaborare cu Jules Sandeau, lucrează la o comedie, *Marea domnișoară*. N-a terminat nici una. În decembrie, în *Revue de Paris*, apare prima parte din *Le Père Goriot*.

1835 Apar *Servitute și grandoare militară* de Vigny, *Domnișoara de Maupin* de Gautier, *Cintecela amurgului* de V. Hugo. Au loc premiera piesei *Chatterton* de Vigny și cele

ale operelor *Puritanii* de Bellini, *Lucia de Lammermoor* de Donizetti, și *Evreica* de Halévy. Apare în traducere franceză *Critica rațiunii pure* (1770—1781) de Kant.

16 iunie : La Iași se înființează Academia Mihăileană.

1835 ianuarie și februarie : *Revue de Paris* continuă publicarea lui *Le Père Goriot*, unul dintre cele mai celebre romane ale lumii, comparat cu *Regele Lear* al lui Shakespeare, și în care este folosit pentru întâia oară procedeul revenirii aceluiași personaje în mai multe romane, procedeu preluat apoi de Zola și de alți romancieri, idee care i-ar fi venit lui Balzac, după mărturia sorei sale Laure Surville, încă din 1833, când ar fi afirmat că vrea să alcătuiască din personajele sale „o societate completă”, iar „ziua în care a fost iluminat de această idee a fost pentru el o zi mare”, socotindu-se „om de geniu”. Succesul lui *Père Goriot* a fost „asurzitor”, cum scrie Balzac doamnei Hanska. Spre a scăpa de obligația de a lua parte la activitatea în Gărzile Naționale, ca și de admiratorii înoportuni și de creditorii care îl urmăreau cu portăreii, părăsește locuința din str. Cassini și se ascunde în str. Batailles (azi str. Jena), nr. 13, în cartierul Chaillot, unde trăiește sub numele de „văduva Bernard”. La 1 mai, în volumul al patrulea din *Scene din viața pariziană*, apare versiunea completă, sub titlul *La Comtesse à deux maris* (Contesa cu doi soți), a povestirii publicate mai întâi (în februarie și martie 1833), în revista *L'Artiste*, cu titlul *La Transaction* (Tranzacția), și care mai târziu va fi inclusă în *Scene din viața*

particulară, cu titlul definitiv de *Le Colonel Chabert* (*Colonelul Chabert*).

9 mai : Nerăbdător s-o vadă pe doamna Hanska, aflată împreună cu soțul ei în Austria, și care, în scrisori, se arată geloasă, pleacă la Viena, unde rămîne pînă la începutul lui iulie, deși are o mulțime de treburi ce nu-i dau o clipă de răgaz și e nevoit, chiar și acolo, să-și continue scrisul. Reîntors la Chaillot, îmbracă iarăși haina de călugăr și își reia munca, lingă ceașca de cafea, la lumina lămpii mereu aprinsă. Nu bănuia că pe contesă nu o va mai putea revedea decît peste opt ani. În iulie, se duce la La Bouleaunière, unde doamna de Berny era grav bolnavă și care lui i se pare „pe moarte“. Ca o mărturie de afecțiune și de recunoștință față de această femeie, începe să scrie *Le Lys dans la vallée* (*Crinul din vale*).

Visează totodată și la deputăție ; ca să-și consolideze poziția politică, își ia doi secretari (contele de Belloy și contele de Gramont) și, deși nu știe cum să scape de obligația de a face parte din Garda Națională, aspiră să devină și director de revistă, cumpără o publicație, *Chronique de Paris*, care apărea anevoie de vreun an, și se apucă să scrie acolo de toate.

15 august : În *Revue de Paris*, publică *Lettres de Louis Lambert* (*Scrisorile lui Louis Lambert*), completare la romanul publicat mai înainte. Tot în *Revue de Paris*, începînd din noiembrie, publică primele două părți din romanul început în iulie, *Crinul din vale*. În decembrie, în volumul *Le Livre mystique*

(Cartea mistică) îi apare *Louis Lambert* (confesiuni ale unui geniu care, încă de pe băncile școlii, era torturat de probleme filozofice și mistice), *Séraphita* — drama misterioasă a unui androgin, îmbibată de teoriile mistice ale lui Swedenborg — *Melmoth réconcilié* (*Melmoth împăcat*) — inspirată de *Melmoth rătăcitorul* a lui Maturin, *Un drame au bord de la mer* (O dramă pe țărmul mării), *Le contrat de mariage* (*Contractul de căsătorie*).

Spre sfârșitul anului, care fusese greu pentru Balzac, constrâns de dificultățile financiare să-și piardă timpul cu diverse alergături, scriitorul își achită o parte din datorii, dar e nevoit să facă altele.

Continuând să creadă că prin teatru va izbuti mai bine, îl obsedează ideea unei comedii, *Prudhomme marié* (*Prudhomme însurat*), pe care însă n-o scrie. În ciuda multelor ocupații, mai găsește totuși timp și pentru un nou amor, cu contesa Guidobondi-Visconti.

1836 Apar : *Spovedania unui copil al veacului* de Musset, *Jocelyn* de Lamartine, *Mauprat* de George Sand.

1836 ianuarie : Balzac trece prin mari dificultăți financiare, din pricina cheltuielilor necugetate pe care le face, în special a seriei de dineuri pe care le dă în apartamentul său din str. Cassini (pe care nici nu-l achitase măcar) pentru lansarea revistei *Chronique de Paris*. Ambițiile politice sporite (declară că nu va intra în Cameră „decît în calitate de ministru“), amorrurile (e drept, multe dintre ele trăite doar prin co-

respondență — ca, de pildă, cea cu o oarecare Louise, care-i scria în englezește fără să-i fi spus vreodată cine este, corespondență ce a încetat brusc și pentru totdeauna în anul următor) îl silesc să-și încordeze tot mai mult puterile de muncă și să stoarcă bani din orice. Începînd de atunci, aproape toate romanele sale vor apărea mai întii în foileton în ziare. Din nefericire, în aprilie, pentru că neglijase obligațiile la care era supus față de Garda Națională, este arestat și închis la așa numitul *Hôtel des haricots* (*Palatul fasolelor*), unde deținuții aveau voie să dea ospete și unde, cu toată strîmtorarea financiară în care se afla, Balzac nu ezită să cheltuiască bani grei pentru a plăti fastul respectiv.

14 mai: În cea de a douăzeci și patra scrisoare din seria intitulată *La France et l'étranger* (*Franța și străinătatea*) din cronicile sale de politică externă, scrie despre noua constituție a Moldovei. În iunie, apare în librării, integral, *Crinul din vale*, pe care încasează 8 000 de franci, și în care, așa cum va mărturisi el însuși, doamna de Mortsauf este chiar doamna de Berny. *Crinul din vale* îi va sluji lui D. Bolintineanu de model atunci cînd va scrie unul dintre primele romane românești, *Elena*.

Laure Surville spune că fratele său le povestea diverse noutăți despre lumea din operele balzaciene „așa cum se povestește despre cele din lumea reală“, anunțîndu-le, de pildă, căsătoria tinărului personaj Felix de Vandenesse, îndrăgostit de mai vîrstnica doamnă de Mortsauf, ca pe un eveniment autentic:

„Știți că Felix de Vandenesse se căsătorește cu o domnișoară de Granville ? Face o căsătorie excelentă; Granville-ii sînt încă bogați, în ciuda risipei pe care a adus-o familiei domnișoara de Bellefeuille.“

La sfîrșitul lui iunie, se duce la Saché, unde începe să scrie *Illusions perdues* (*Iluzii pierdute*). Eforturile făcute își arată însă colții, și al doilea semn prevestitor de rău se manifestă : Balzac suferă o gravă congestie.

Revista *Chronique de Paris* începe să meargă tot mai prost, de la 25 iulie Balzac nu mai publică în paginile ei nimic, iar în octombrie își încetează apariția. În acea stare de surmenare profundă, se ivește un prilej fericit de divertisment : contele Guidobondi-Visconti avînd un proces pentru o succesiune, la Torino, îl roagă pe fostul secretar de notar Balzac să-i reprezinte acolo interesele juridice. La sfîrșitul lui iulie, scriitorul pleacă, deci, în Italia, însoțit de un tînăr și foarte drăguț paj, care nu-i altcineva decît o ciudată scriitoare, Caroline Marbouty, pe care o cunoscuse prin intermediul lui Jules Sandeau, și cu care avu o legătură de amor ce abia dură cît călătoria aceea în Italia. Cînd se întoarse, află că buna doamnă de Berny murise la 27 iulie. Nu are timp să-și manifeste durerea, căci portăreii îl urmăresc de aproape. Reeditarea, sub vechile pseudonime, a citorva dintre romanele comerciale publicate cu aproape zece ani în urmă (*L'Israélite* — *Izraelita*, fosta *Clotilde de Lusignan* ; *Le Sorcier* — *Vrăjitorul*, fost *Le Centenaire* — ; *Argow le pirate* — *Argow*

piratul, fost *Anette et le criminel*) — îi aduc prea puține foloase materiale. Și, totuși, în august, Balzac își comandă unul dintre cele mai faimoase bastoane ale sale, cu mînerul împodobit cu turcoazele dintr-o pafă a doamnei Hanska, și continuă să achiziționeze scumpe obiecte de artă, tiranizat de spaima de a vedea portăreii la ușă. Din fericire, afacerile contului Guidobondi-Visconti nu erau lichidate, așa încît Balzac scapă plecînd din nou în Italia. Diferite ziare și reviste continuă să-i publice fragmente de romane și nuvele, dintre care mai de seamă este *Une vieille fille* (*O fată bătrînă*) inclusă apoi în *Scene din viața de provincie* și care apăruse între 25 octombrie — 4 noiembrie, în *La Presse* : apoi *L'Enfant maudit* (*Copilul blestemat*) etc.

1837 În Anglia, după domnia de șapte ani a lui William al IV-lea, vine pe tron regina Victoria (1837—1901).

Liszt începe vestita sa suită *Studii transcendente*. Apare volumul de versuri *Vocile interioare* de V. Hugo. Berlioz își termină *Requiemul*. Apare în traducere franceză *Peter Schlemihl* (1814) de Chamisso. Wheatstone brevetează telegraful electric, iar Morse — celebrul alfabet care îi poartă numele.

1837 2 februarie : Balzac pleacă în Italia. Cînd se reîntoarce, la 3 martie, portăreii îl așteaptă cu ordinul de arestare. Se refugiază la palatul contelui Guidobondi-Visconti, unde totuși Garda de comerț îl descoperă și marele scriitor nu mai poate scăpa decît cu ajutorul contesei, care-i plătește datoria pentru care era urmărit. Căutînd un refugiu în afara Pari-

sului, Balzac găsește între Sévres și Ville d'Avray un teren minunat, pe care îl cumpără cu ajutorul bunului conte Guidobondi-Visconti și unde se instalează într-o căsuță veche așteptând să se construiască vila pe care o comandă și pe care o va face celebră sub numele de *Les Jardies*. E convins că se va îmbogăți plantind acolo ananași care să-i aducă vreo 400 000 franci anual, și mai înființind și o lăptărie aducătoare a altor vreo 6 000 de franci anual. Scrie mereu, dar se plînge de oboseală. Îi apare a treia *dixain* din *Contes drolatiques* (din cea de a patra *dixain* n-au rămas decît puține fragmente, apărute postum); între 23 iulie — 20 august, *Revue et Gazette musicale* îi publică nuvela *Gambara* (drama unui muzician de geniu) plasată mai tîrziu în *Études philosophiques*; prima parte din *Illusions perdues* vede și ea lumina tiparului; iar în decembrie, datat însă 1838, apare *Histoire de la grandeur et de la décadence de César Birotteau, parfumeur, adjoint au maire du deuxième arrondissement de Paris, chevalier de la Légion d'honneur etc.* (Istoria măririi și decăderii lui César Birotteau, parfumier, ajutor de primar la cel de al doilea arondisment din Paris, cavaler ale Legiunii de onoare etc.), titlu ce ilustrează și caracterul eroului, dar și pe cel al lui Balzac: ambiție politică și vanitate — povestea în sine reflectînd toate dezastrele financiare trăite de autor. În toiul acestor frămîntări, ducesa de Castries o pune pe o irlandeză bătrînă și „oribilă“ să-i scrie cu nu-

mele de *lady Nevil* și să-i dea o întâlnire la Operă, izbutind să-l pună într-o situație penibilă.

1838 Are loc premiera *Ruy Blas* de V. Hugo. Apare în traducere franceză *Pickwick* (1836—1837) de Dickens.

1838 februarie : Balzac se duce la prietenii săi Carraud, în orașelul Frapesle, să se odihnească. De acolo, se abate pe la Nohant, la George Sand, unde petrece câteva zile. La 3 martie e din nou la Paris, iar la 22 martie pleacă în Corsica și în Sardinia, după o altă himeră ; vrea să reînceapă exploatarea unor mine de argint, date uitării încă de pe vremea romanilor. Era însă atât de vorbăreț, încît un genovez îi află secretul și îi suflă afacerea, așa încît suferă un nou eșec financiar. La întoarcere, dă o raită prin Italia, unde întirzie vreo șase săptămîni, așteptînd să i se publice prima parte din *Splendeurs et misères des courtisannes* (*Splendorile și mizeriile curtezanelor*). La 10 iunie se întoarce la Paris, află de moartea, cu trei zile mai înainte, a bunei sale prietene ducesa d'Abrantès, pe care n-o mai văzuse de mult, și, cu sufletul întunecat, se duce la Les Jardies să-și reia munca. Scrie grăbit o dramă burgheză, intitulată înții *Prima domnișoară* și mai apoi *Școala de menaj* — avînd ca eroină o „Tartuffe femeie“ (dar piesa nu se va juca decît în 1910, la teatrul Odéon, sub Direcția celebrului Antoine) și plănuiește, fără însă a-și realiza intențiile, alte piese.

octombrie : Îi apar două romane, amîndouă destinate ciclului *Scene din viața pariziană* : *La Haute*

Banque (Marea bancă), mai tirziu intitulată *La Maison Nucingen* (Casa Nucingen) înfățișind mediile financiare ale Parisului, și *Les Employés* (Slujbașii), publicată întâi în *La presse*, între 1—14 iulie, cu titlul *La Femme supérieure* (Femeia superioară). Din punct de vedere financiar, anul se încheie foarte rău pentru Balzac, ale cărui datorii ating fabuloasa cifră de 200 000 franci.

1839 22 mai : Are loc răscoala de la Paris a blanquisarzilor. Între 3—25 iunie, la Canton, în China, sint confiscate și distruse 20 000 de lăzi cu opiu ale negustorilor englezi.

Apare *Minăstirea din Parma* de Stendhal. Au loc premierele *Benvenuto Cellini* și *Romeo și Julieta* de Berlioz. Wagner dă concerte la Paris.

1839 Balzac continuă să publice în reviste și ziare fragmente din noile sale opere. Îi apar astfel : în aprilie și mai, în *Le Siècle*, primele două părți din romanul *Béatrix*, sub titlul *Béatrix ou les amours forcés* (*Béatrix sau dragoste cu sila*), studiu subtil al sentimentului de dragoste, cu subiectul și chiar titlul date lui Balzac de către George Sand, care figurează printre personaje — cu numele de domnișoara de Touches, alături de Liszt (Conti), și de doamna d'Agoult (*Béautrix*) ; și *Les Secrets de la princesse de Cadignan* (*Secretele prințesei de Cadignan*) în *La Presse*, între 2—21 august — drama unui om de geniu amăgit de o mare cochetă. Îi mai apar : partea a doua din *Illusions perdues*, și un volum conținând trei nuvele : — una din *Scene din viața particulară* : *Une fille d'Ève* (*O fiică a Evei*), dramă familială ; apoi *Massi-*

mila Doni (frumoasă poveste de dragoste venețiană), și *Cabinet des antiques* (*Salonul cu vechituri*), studiu de moravuri politice, din ciclul *Scene din viața de provincie*. În acest an, deși câștigă destul de bine (peste 150 000 de franci), datoriile lui Balzac nu scad decât cu 50 000 de franci. Spre sfârșitul anului (la 2 noiembrie), îi scria doamnei Hanska : „*sînt hăituit ca un iepure, de către portărei*“. Vrusese să candideze la Academie, dar renunțase, atît din condescendență față de Victor Hugo, care își depusese și el candidatura, cît și datorită faptului că știa că Academia nu va accepta printre membrii săi un scriitor atît de înglodat în datorii.

1840 iunie : Se desfășoară „Primul război al opiumului“ chinez-englez.

octombrie : Franța are un nou guvern, Soult, — cu Guizot la externe.

Apar primele părți din *Port-Royal* (1840—1859) de Sainte-Beuve.

M. Kogălniceanu fondează *Dacia literară*.

1840 ianuarie : Balzac îi scrie doamnei Hanska plîngîndu-se că se află într-o situație financiară „excesiv de precară“.

Între 14—27 ianuarie : Îi apare romanul *Pierrette Lorrain* (ulterior intitulat doar *Pierrette*) din ciclul *Scene din viața de provincie*, subciclul *Les Célibataires* (*Celibatarii*), de fapt foarte înrudit tematic cu subciclul *Les Parents pauvres* (*Rudele sărace*).

Ziua de 10 februarie îi aduce mari speranțe : drama *Vautrin*, scrisă în mare grabă (probabil în colaborare

cu Laurent Jan, dar mai mult ca sigur scrisă de Balzac, și nu de Lassailly, cum s-a afirmat uneori) fusese acceptată, și urma să se joace la Porte-Saint-Martin. La 14 martie are loc premiera. Din nefericire, marele actor și prieten al lui Balzac, Frédérick Lemaître, în rolul unui general peruvian, avu ideea să-și pună pe cap, în actul IV, un smoc de păr semănând teribil cu cel al regelui Ludovic-Filip. Se stîrni scandal, iar a doua zi acest delict de les-majestate fu pedepsit cu interzicerea piesei, așa încît visurile de dramaturg ale autorului se prăbușiră. Zadarnic încercă să scrie o altă piesă, *Le Commerce (Comerțul)*, denumită apoi *Le Faiseur (Sforarul)* — poveste a unui datornic urmărit de creditori — căci nu găsi nici un teatru dispus să i-o joace, și de-abia după moartea autorului, în 1851, prelucrată de d'Ennery, a fost pusă în scenă, sub titlul *Mercadet*, piesă ce avea să fie localizată la noi, de către Matei Millo, sub titlul de *Moftureanu financiar sau Spoielele Bucureștilor*. La 3 iulie, reapar portăreii, mobilele lui Balzac sînt confiscate, casa de la Les Jardies este scoasă la licitație. Balzac îi scrie doamnei Hanska, zdrobit, că e hotărît să-și ardă toate manuscrisele și să se expatrieze. Înainte de a părăsi Franța, însă, își mai încearcă o dată norocul la Paris, unde editează o nouă revistă, *Revue parisienne*, din care nu vor apărea însă decît trei numere (la 25 iulie, 25 august și 25 septembrie), deși Balzac scrie cu o vervă fantastică despre cele mai variate subiecte, și cel puțin două dintre articolele publicate acolo au rămas ce-

lebre : critica făcută cărții *Port-Royal* a lui Sainte-Beuve (în nr. 2) și cronica la romanul *Minăstirea din Parma* al lui Stendhal (în nr. 3). Tot acolo a publicat și romanul *Les Fantaisies de Claudine* (*Fanteziile Claudinei*) intitulat ulterior *Un Prince de la Bohême* (*Un prinț al Boemei*), povestea vieții excentricului Maxime de Trailles, roman inclus în ciclul *Scene din viața pariziană*, și *Z. Marcas* (din ciclul *Scene din viața politică*), studiu al vieții politice de pe vremea lui Ludovic-Filip.

Intr-un volum antologic colectiv, *Babel*, publicat de *Société des Gens de Lettres*, îi apare o nuvelă, *Pierre Grassou* (inclusă în *Scene din viața pariziană*), povestea vieții unui pictor mediocru, dar sîrguincios, care izbuteste să se căpătuiască printr-o căsătorie burgheză.

Toamna, trebuie să părăsească Les Jardies, se adăpostește la doamna de Brugnol de fapt : Philiberte-Louise Breugniot), fosta lui guvernantă, într-o căsuță modestă de pe str. Basse, în comuna Passy (azi str. Raynouard, nr. 47 din Paris).

1841 Apare în traducere franceză *Oliver Twist* (1837—1838) de Dickens. Feuerbach publică *Esența creștinismului*, iar Carlyle *Eroii, Cultul eroilor*.

1841 14 ianuarie — 20 februarie : ziarul *Le Commerce* publică în foileton *Une Ténébreuse affaire* (*O afacere întunecată*) — din ciclul *Scene din viața politică* — roman istoric polițist, cu acțiunea pe vremea Consulatului și avînd ca subiect o întîmplare reală : răpirea

senatorului Clément de Ris ; apoi *Sur Catherine de Médicis* (*Despre Caterina de Medicis*). În mai, apare *Le Curé de village* (*Preotul de țară*) — din ciclul *Scene din viața de la țară* — dramă de adulter.

Ar vrea să candideze la Academie, pentru locul rămas vacant al istoricului Michaud, dar renunță.

25 august — 25 septembrie : *Le Messenger* îi publică în foileton romanul *Ursula Mirouët* (din *Scene din viața particulară*) — dramă a banilor, dar și prilej de studiere a diverse teorii de ocultism. În septembrie, izbutește, în sfârșit, o bună afacere : un grup de librari — Furne et Cie, Dubochet, Hetzel și Paulin — contractează cu Balzac editarea operelor sale complete. În căutarea unui titlu, se oprește la cel de *La Comédie humaine* (*Comedia umană*). „Acesta este titlul istoriei pe care am făcut-o eu societății zugrăvite în acțiune“, avea să-i scrie Balzac doamnei Hanska. Titlul, zice-se, s-ar datora prietenului său contele de Belloy, care ar fi spus odată, de față cu Balzac, că, prin fabulele lui La Fontaine Franța „s-ar putea mândri că a produs comedia umană“. La Fontaine însuși își denumise fabulele „comédie în cinci acte“. Se pare, totuși, că nu de Belloy i-a sugerat lui Balzac titlul, de vreme ce marele romancier adeseori, cu mult înainte, folosisese expresia de „comédie“ pentru a caracteriza viața omenească, și citase frecvent numele celebrei opere a lui Dante, așa încît nu-i va fi fost greu să găsească titlul adoptat acum. Începînd de la 1 noiembrie (pînă la 15 ianuarie anul viitor), *La Presse* îi publică *Mémoires des deux jeunes ma-*

riees (*Memoriile a două tinere căsătorite*), incluse în *Scene din viața particulară*, roman epistolar ce studiază relațiile conjugale.

La 20 noiembrie, moare soțul doamnei Hanska ; Balzac ar vrea să alerge lângă scumpa, libera și bogata lui Eveline ! E reținut, zice el, de „lanțurile muncii“. Scrie o comedie intitulată mai întâi *L'École des grands hommes* (*Școala de oameni mari*), mai târziu *Les Rubriques de Quinola* (*Coțcăriile lui Quinola*) și, pînă la urmă : *Les Ressources de Quinola* (*Istețimile lui Quinola*) — „lupta unui om de geniu cu veacul său“. Datoriile se mențin la fatidica cifră de 150 000 de franci, dar, cine știe : *Quinola* sau doamna Hanska vor aduce, poate, lumina !

1842 Apar *Misterele Parisului* de Eugène Sue, *Rinul* de V. Hugo, *Gaspard de la nuit* de Aloysius Bertrand și *Cursul de filozofie pozitivă* de Auguste Comte. Sînt prezentate publicului *Requiem* de Gounod și *Trios* de Frank.

1842 5 ianuarie : Doamna Hanska îi scrie despre moartea soțului, dar peste trei săptămîni urmează o nouă scrisoare, plină de reproșuri, amenințîndu-l cu încetarea corespondenței. Balzac protestează patetic și relațiile prin corespondență continuă.

15 martie : La aproape doi ani de la premiera lui *Vautrin*, i se joacă la Odéon *Les Ressources de Quinola*, dar e prost primită, și de public și de critici, așa încît, spre decepția autorului, este scoasă de pe afiș după numai nouăsprezece reprezentații. Între 29 mai — 11 iunie, *Le Siècle* îi republică *Albert Sa-*

varus (din ciclul *Scene din viața particulară*), roman aproape autobiografic, scris cu gândul numai la doamna Hanska și plin de visele ce și le făcea autorul în legătură cu căsătoria.

Îi apare cea de a doua parte din *L'Envers de l'histoire contemporaine* (*Dedesubturile istoriei contemporane*). În iulie, scrie prefața la *Comedia umană*, prefață extrem de interesantă prin aceea că Balzac își expune acolo concepțiile despre arta prozatorului : romancierul are sarcina de a studia istoria moravurilor, neglijate de către istorici ; el trebuie să privească atent multiplele și feluritele spectacole sociale și, ca simplu secretar al societății, să „dreseze inventarul viciilor și al virtuților“ sociale să îmbine „principalele fapte ale pasiunilor“, să descrie caractere, să creeze „tipuri prin unirea trăsăturilor specifice ale mai multor caractere omogene“, să selecteze „evenimentele principale ale societății“ : „Dresînd inventarul viciilor și al virtuților, îmbinînd principalele fapte ale pasiunilor, zugrăvind caracterele, alegînd evenimentele principale din societate, compunînd tipuri prin reunirea trăsăturilor mai multor caractere omogene, poate că voi putea ajunge să scriu istoria uitată de atîția istorici, cea a moravurilor“.

Întregul ansamblu este împărțit în trei mari grupe de studii : *Études de mœurs* (*Studii de moravuri*), *Études philosophiques* (*Studii filozofice*) și *Études analytiques* (*Studii analitice*). La rîndul lor, *Studiile de moravuri* erau împărțite în scene : *Scènes de la*

vie privée (Scene din viața particulară), *Scènes de la vie de province* (Scene din viața de provincie), *Scènes de la vie parisienne* (Scene din viața pariziană), *Scènes de la vie politique* (Scene din viața politică), *Scènes de la vie militaire* (Scene din viața militară), *Scènes de la vie de campagne* (Scene din viața de țară).

Să se remarce că Balzac nu folosește termenul de roman sau de nuvelă, ci pe cel de *studiu* sau de *scenă* — romanul propriu-zis fiind de fapt reprezentat prin întreaga lui operă.

26 iulie — 4 septembrie : *Le Messenger* îi publică *Un Début dans la vie* (inclusă în *Scene din viața particulară*).

Scrie mereu, dar se plînge doamnei Hanska, în scrisori, că e obosit. Îl neliniștește și o tendință spre îngrășare, împotriva căreia duce o viață sobră, făcînd marșuri cît mai lungi și hrănindu-se aproape numai cu cafea, „tone de cafea“, deși cafeaua nu mai are nici un efect asupra lui. Are nevoie de repaos și e gata să plece la Petersburg, unde doamna Hanska trebuia să-și legalizeze moștenirea de la răposatul ei soț.

Înainte de a pleca, pregătește materialul pentru primul volum din *Comedia umană*. În vederea aceluiași scop, definitivează și textul romanului *Femeia de treizeci de ani*.

Spre sfîrșitul lunii iulie, romancierul pleacă, în sfîrșit, la Petersburg, la doamna Hanska. Dar căsătoria dorită nu va avea loc, întrucît legile rusești nu îngă-

duiau căsătoria unei cetățence a Rusiei cu un străin, decît cu autorizația expresă a țarului. Altminteri, toată moștenirea și toate bunurile contesei riscau să fie confiscate de stat, lucru deloc convenabil, nici pentru ea, nici pentru Balzac, care la rîndu-i și el trebuia să-și pună rînduială în propriile finanțe înainte de a primi mina înaltei doamne. Așa încît, deocamdată, nu-i rămîne decît să se bucure de apariția primului volum din marea ediție ilustrată a operelor sale în șase volume.

1843 Corot pictează *Odalisca romană*.

1843 17—29 martie : *La Presse* îi publică în foileton un roman de adulter, *Honorine*, din ciclul *Scene din viața particulară*.

20 martie — 20 aprilie : În *Le Messenger*, îi apare alt roman de adulter, *Dinah Piédefer* (editat apoi cu titlul *La Muse du département — Muza departamentului* — în *Scene din viața de provincie*).

27 iulie — 14 august : În ziarul *Paris-État*, apare partea a treia din romanul *Ilusions perdues*, care e încadrat tot între *Scene din viața de provincie*, deși acțiunea se petrece mai mult la Paris, și care l-a influențat atît de puternic pe Mihail Kogălniceanu încît acesta dă încercării sale de roman (prima din literatura română) chiar titlul de *Ilusii perdute*.

Tot atunci apare, în două părți : *Les Deux frères* (*Cei doi frați*) și *Un ménage de garçon en province* (*Un-menaj de burlac în provincie*), roman proiectat sub titlul de *Le bonhomme Rouget* (*Simpaticul Rouget*),

dar care, conform notelor postume ale lui Balzac, a fost inclus în *Comedia umană* cu titlul *La Rabouilleuse* (*Pescuitorii în apă tulbure*).

În același an, au mai apărut : partea a doua din *Splendeurs et misères des courtisanes*, și partea a doua din *L'Envers de l'histoire contemporaine*.

Sănătatea lui Balzac este însă distrusă. După întoarcerea de la Petersburg, trăiește într-o stare de melancolie adâncă, doarme greu, soneria ceasului nu-l mai trezește. Cu multă caznă, scrie totuși *Modeste Mignon* din ciclul *Scene din viața particulară* — pentru doamna Hanska.

1844 Franța cucerește Algeria. Mazzini organizează la Paris grupul „Tînăra Europă“, alcătuit din refugiați politici aflați în Franța. Al. Dumas publică *Cei trei mușchetari*.

Se transmite prima comunicare telegrafică prin sistemul Morse, între Baltimore și Washington.

1844 4 aprilie — 20 iulie : Balzac publică în trei fragmente romanul *Modeste Mignon*, care-i apare în același an în volum separat. Scrie *Gaudissart II*.

Într-o scrisoare către doamna Hanska, spune : „Patru bărbați vor avea, într-o jumătate de veac, o influență imensă : Napoleon, Cuvier, O'Connell, cel de al patrulea aș vrea să fiu eu“. Suferă al doilea atac de congestie, la Paris.

1845 Mérimée publică nuvela *Carmen*, Al. Dumas romanul *După douăzeci de ani*. Wagner compune *Tannhäuser*. Apar : *Sfinta familie* de Marx și Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia* de Engels și *Esența religiei* de Feuerbach.

1845 1 mai: Balzac se reîntilnește cu doamna Hanska la Dresda, unde aceasta se afla împreună cu fiica sa Anna și cu viitoru-i ginere. Prin căsătoria Annei, doamna Hanska, după ce o înzestra pe fiica sa, ar fi putut la rîndu-i să se căsătorească cu Balzac fără a mai avea nevoie de consimțămînul țarului. De la Dresda vin cu toții la Paris, unde Balzac le slujește de cicerone timp de aproape două luni.

În septembrie, se duce să petreacă împreună cu ea cîteva zile la Baden-Baden, apoi întreprind o călătorie prin Germania, Franța, Țările-de-Jos, Italia.

La 14 noiembrie Balzac se reîntoarce la Paris, frînt de oboseală. Se va reface, însă, și va stabili cu de-amănuntul tot ceea ce va trebui să cuprindă *La Comédie humaine* spre a-și justifica titlul și spre a consolida ambițiile autorului. Totalitatea *scenelor* (împărțite în *Viața particulară*, *Viața pariziană*, *Viața de provincie*, *Viața militară*, *Viața politică*, *Viața la țară*) și a studiilor (*Filozofice și analitice*) urma să cuprindă o sută treizeci și șapte de titluri, dintre care numai optzeci și opt erau gata, restul de patruzeci și nouă trebuind să fie scrise de aci înainte. Dintre cele notate ca fiind gata, trei nu vor fi încheiate niciodată de el (*Le Député d'Arcis* — *Deputatul din Arcis*; *Les Paysans* — *Țăranii*; și *Les Petits Bourgeois* — *Micii burghezi*), iar două (*Les Grandes, l'hospice et le peuple* — *Cei mari, ospiciul și poporul* și *Pathologie de la vie sociale* — *Patologia vieții sociale*) abia au fost începute. În volum sepa-

rat, a apărut *Béatrix* — din ciclul *Scene din viața particulară*.

La 24 noiembrie, într-un articol hazliu, *Cum îți plătești datoriile când ai geniu*, publicat anonim în revista *Le Corsaire-Satan* și reprodus la 23 august anul viitor în *L'Echo des Théâtres*, Charles Baudelaire face un foarte frumos portret al lui Balzac : „Era într-adevăr el, cel mai solid cap comercial și literar din secolul al nouăsprezecelea ; el, creierul poetic, captușit cu cifre ca biroul unui financiar ; era într-adevăr el, omul falimentelor mitologice, al întreprinderilor hiperbolice și fantasmagorice a căror lanternă uită mereu s-o aprindă : marele vînător de vise, pururi aflat în căutarea absolutului ; el, personajul cel mai ciudat, cel mai nostim, cel mai interesant și cel mai vanitos dintre personajele Comediei umane ; el, originalul la fel de insuportabil în viață pe cît de încîntător în scrierile sale, copilul grăsun umflat de geniu și de vanitate, care are atîtea calități și atîtea cusururi, încît stai în cumpănă dacă să le înlături pe unele de frică să nu le pierzi pe celelalte și să strici astfel această incorigibilă și fatală monstruozitate !”¹

1846—1847 : ani de criză agricolă pentru Franța, recolta fiind foarte proastă.

În Polonia, la Cracovia și în Galiția, în februarie și martie, are loc o răscoală înăbușită în sînge de trupele austriece și de cele țariste.

¹ Charles Baudelaire : *Critică literară și muzicală*, Editura pentru Literatură Universală, 1968. (Traducere de Liliana Toșea.)

Are loc premiera *Damnațiunea lui Faust* de Berlioz. Daumier pictează celebrul tablou *Bunii noștri burghezi*.

1846 14—25 aprilie : În *Le Courier français*, Balzac publică *Les Comédiens sans le savoir* (*Comedianți fără să știe*), savuroasă revistă-comică, fiind de personaje excentrice.

Îi mai apare un volum alcătuit din fragmente publicate în ziare la diverse date : *Petits Misères de la vie conjugale* (*Mici mizerii din viața conjugală*), care, împreună cu *La Physiologie du mariage*, va reprezenta micul ciclu de *Studii analitice* din *Comedia umană*.

În cursul primăverii, aleargă la doamna Hanska în Italia, unde aceasta se afla împreună cu fiica și cu ginerele. Petrece cu ei săptămîna paștelui la Roma, iar spre sfîrșitul lui mai se reîntoarce la Paris unde se apucă din nou de muncă. Termină mai întîi *L'Envers de l'histoire contemporaine* (*Dedesubtul istoriei contemporane*), notată printre cele ce trebuiau scrise, dar care de fapt era redactată și publicată parțial încă mai demult ; scrie și partea a treia și ultima din *Splendeurs et misères des courtisannes* ; și, cu o putere de creație inimaginabilă, mai ales pentru un om ce se plîngea de surmenaj, încă patru opere neprevăzute în planul stabilit : *Le Cousin Pons* (*Vărul Pons*), *La Cousine Bette* (*Verișoara Bette*), *Gaudissart II*, *Un Homme d'affaires* (*Un om de afaceri*). Pe deasupra, trebuiesc adăugate și un fel de jurnal pe care-l scrie pentru doamna Hanska, precum și diverse

creionări de piese de teatru, articole etc. N-a scris, în schimb, prima operă notată în plan și intitulată *Les Enfants (Copiii)*, iar din cele douăzeci și cinci de *Scene din viața militară* preconizate n-a lăsat decît două : romanul *Șuanii*, scris în 1829, și schița *O pasiune în pustie*, din 1830. În octombrie, pleacă la Wiesbaden, spre a participa la căsătoria fiicei doamnei Hanska, apoi se întoarce neîntîrziat la Paris, unde se reapucă de lucru, înfrigurat, visînd la noua reîntîlnire cu contesa.

Lucrările i se plătesc bine, cîștigurile devin mulțumitoare ; numai pe *Les Parents pauvres — Rudele sărace* (titlul comun al romanelor *Vărul Pons* și *Verișoara Bette*) încasează 22 000 de franci de la revista *Le Constitutionnel*.

Își cumpără, pe str. Fortunée (azi str. Balzac), în cartierul Étoile din Paris, o locuință (fosta vilă a financiarului Beaujon), pe care o mobilează somptuos și, visînd să devină tată, o imploră pe iubita contesă să vină cît mai grabnic. La 1 decembrie, însă, contesa îl anunță că a suferit un accident și că nu poate veni la Paris. Toate visele familiale ale scriitorului par spulberate.

1847 Criza agricolă din Franța aduce după ea și începutul unei crize comerciale și industriale. În septembrie, Guizot e numit prim-ministru. La 23 decembrie, războiul imperialist dus de Franța pentru cucerirea Algerului se încheie victorios, prin înfrîngerea ultimei rezistențe a lui Abd el Kader, care se predă. Marx și Engels înființează *Liga comunistilor*,

prima organizație comunistă internațională a proletariatului. Sobrero inventează nitroglicerina.

Michelet începe să publice *Istoria Revoluției franceze*. Dimitrie Bolintineanu publică primul său volum de *Poezii*.

1847 februarie : Balzac se află la Frankfurt, veghind la capul patului doamnei Hanska. După ce castelana de la Wierzychownia se reface, vine la Paris, dar nu se arată prea entuziasmată de „bazarul” lui Balzac din str. Fortunée, spre marea tristețe a acestuia.

Între 13 aprilie — 4 mai, în *La Presse*, apare partea a patra, și ultima, intitulată *Dernière Incarnation de Vautrin* (*Ultima întrupare a lui Vautrin*) din vastul roman *Splendorile și mizeriile curtezanelor*.

Apar apoi, ca o jerbă de foc, celelalte două volume, cuprinzând câteva dintre cele mai faimoase romane balzaciene : *Rudele sărace* (*Verișoara Bette* și *Vărul Pons*, — numit întâi *Le Bonhomme Pons* — *Bunul Pons* — apoi *Le Parasite* — *Parazitul*, apoi *Les Deux musiciens* (*Cei doi muzicieni*). Amîndouă trebuiau să fie două nuvele (care să arate că Balzac era „mai tinăr, mai proaspăt și mai mare ca oricînd”), dar care, pe măsura ce le scria, au devenit romane.

Intr-o scrisoare către doamna Hanska, Balzac face o foarte interesantă mărturisire : „Nu există decît un singur lucru care îmi dă ceasuri cvasi-fericite : acela de a retrăi în gînd anumite zile din trecut, care revin cu o fidelitate de impresii, cu o claritate a amintirii surprinzătoare. Închizînd ochii, sînt acolo.”

În ciuda succeselor, anul este trist pentru Balzac.

care suferea și trupește (avea dureri de stomac „intolerabile“), și sufletește, părăindu-i-se că Éveline îl va părăsi. În iunie își redactase testamentul. Visează mereu să scrie cîteva piese de teatru care să-l îmbogățească rapid ; la 5 septembrie, lasă tot și pleacă în Ucraina, la doamna Hanska. Acolo scrie și ultima parte, *L'Initié (Inițiatul)*, a romanului *L'Envers de l'histoire contemporaine*.

1848 Criza economică din Franța se agravează. Între 22—24 februarie are loc revoluția burghezo-democrată care îl silește pe Ludovic-Filip să abdice și să fugă în Anglia. La 25 februarie e proclamată la Paris cea de a doua republică. La 4 martie se acordă dreptul la vot universal pentru bărbați, iar la 24—25 martie au loc alegeri pentru Adunarea Constituantă. Devine președinte al Republicii Ludovic-Napoleon. Între 23—26 iunie, insurecția muncitorilor de la Paris — prima mare bătălie de clasă în societatea modernă capitalistă — este reprimată în sânge de generalul Cavaignac. Izbucnesc mișcări țărănești și muncitorești aproape în întreaga Europă. Polonia se rășcoală.

Apar în traducere franceză *Povești* (1833) de Andersen. Marx și Engels publică *Manifestul Partidului Comunist*. Al Dumas publică *Dama cu camelii*.

1848 La jumătatea lui februarie, în preajma Revoluției, Balzac se afla la Paris, întors din Ucraina fără să se fi căsătorit cu doamna Hanska. E sărac. Începe să scrie piesa *La Marâtre (Mama vitregă)*. Revoluția îi va micșora cîștigurile. Candidează la alegerile din martie, dar suferă un nou eșec electoral. La 25 mai, Théâtre Historique îi joacă piesa *La Marâtre*, dar

perioada e tulbure, rețetele proaste și, după șase reprezentații, e scoasă de pe afiș.

Plănuiește alte piese : *Les Petits bourgeois* (Micii burghezi, în colaborare cu Mery); o comedie, *La Folle épreuve* (Nebuneasca încercare); o dramă istorică, *Pierre et Catherine* (Petru și Ecaterina); și, în sfârșit, acel niciodată scris *Richard Coeur d'Éponge*. Toate rămase vise. E obosit și slăbit. Cărțile i se vînd greu, datorită evenimentelor revoluționare.

Între 3—7 septembrie se duce la castelul Saché să se odihnească. Se întoarce la Paris, tot deprimat. Gîndul îi e veșnic la doamna Hanska, singura lui lumină, dar și chin totodată. Éveline, într-o scrisoare recentă, îl sfătuia să se căsătorească cu o fată tînără. Între 1 august — 3 septembrie, *Le Messager républicain* îi publică ultima parte din *L'Envers de l'histoire contemporaine*.

Îndată după aceasta, Balzac pleacă din nou în Ucraina. Se îmbolnăvește iar, de data aceasta mult mai grav. Suferă de hipertrofie cardiacă, de bronșită, de tulburări de vedere. E însă bine îngrijit și se reface din nou.

1849 Apar : *Graziella* și *Confidențe* de Lamartine, *Mica Fadette* de George Sand, *Memorii de dincolo de mormînt* de Chateaubriand.

Courbet pictează *Spărgătorul de piatră*. Berlioz termină *Te Deum*. Daumier pictează *Oamenii din justiție*.

1849 În timpul șederii lui Balzac la Wierzchownia, au loc la Academia franceză două alegeri de noi membri. La 11 ianuarie, Balzac candidează, dar nu obține decât două voturi din cele trei necesare ; erau voturile lui Victor Hugo și Lamartine. Peste o săptămână, la cea de a doua candidatură, obține la primul scrutin două voturi, apoi unul, și la urmă nici unul.

Își face planuri să importe în Franța lemn din Rusia, afacere ce ar urma să-i aducă un câștig de peste un milion de franci.

1850 14 martie : Are loc, la Berdicev, în Ucraina, căsătoria lui Honoré de Balzac cu Éveline Hanska. Noii căsătorii pleacă îndată spre Franța. Pe drum Balzac se îmbolnăvește din nou. Într-o seară, ajunge, în sfârșit, acasă, în str. Fortunée. Prietenii veniți să-l vadă sînt zguduți de aspectul lui. E slab, picioarele i se umflaseră îngrozitor. I le arată, zîmbind, lui Hugo. O vrăjitoare îi prezisese cîndva că va trăi optzeci de ani și e convins că așa va fi, că mai are treizeci de ani de trăit. Dar starea i se înrăutățește. La 10 iulie îi scria lui Gautier : „Nu mai pot nici să citesc, nici să scriu.” La 17 august vine să-l consulte bunul și vechiul prieten, doctorul Nacquart. Balzac nu-i mai cere treizeci de ani de viață, ci numai șase luni, măcar șase zile, să poată încheia frumos ceea ce a avut de spus. Doctorul nu-i dă decât cîteva ore.

18 august : La orele 11 dimineața, închide ochii pentru totdeauna. La 21 august, la biserica Saint-Philippe-du-Roule, au loc funeraliile, la care

participă o mulțime enormă : scriitori, artiști, politicieni, oameni obișnuiți. Lângă ministrul de interne Barache se afla Victor Hugo. Ministrul spune : „*A fost un om distins*“. Poetul răspunde : „*A fost un geniu*“.

În cimitirul Père-Lachaise, cel de atâtea ori descris de cel ce acum urma să fie coborît în pămîntul lui, primea ultimul omagiu al marelui său prieten, Victor Hugo. Glasul acestuia, prin ploaia mărunță ce se cernea neconținut, răsuna puternic :

„*Toate cărțile lui nu alcătuiesc decît o carte, cartea vie, luminoasă, profundă, în care se văd venind, și plecînd, și umblînd, și frămîntîndu-se, cu un nu știu ce aer uluitor și teribil, plin de real, întreaga noastră civilizație contemporană : carte minunată, pe care poetul o intitulează Comedie, dar pe care ar fi putut s-o intituleze Istorie, care îmbracă toate formele și toate stilurile, care depășește pe Tacit și pe Suetoniu, care trece de Beaumarchais și merge pînă la Rabelais ; carte de observație și carte de imaginație : care explorează elementul concret, intim, burghez, trivial, material, și care, dintr-o dată, străbătînd toate realitățile, brusc și deplin sfîșiate, lasă să se întrevadă într-o clipă cel mai sumbru și cel mai tragic ideal.*“

André Le Breton avea să spună, pe bună dreptate : „*Viața aceasta, în care cele mai romanești ficțiuni se îmbină neîncetat cu cele mai obișnuite realități, viața aceasta de căutător de aur, de «căutător de*

absolut», în care drama banilor are tragica desfășurare și frumusețe a unei drame de pasiune, această viață este halucinație continuă și continuu paroxism, este cel mai tipic dintre romanele lui Balzac, este romanul balzacian prin excelență“.

Iar Curtius, în celebra sa monografie despre Balzac, scrie : „N-a fost înțeles în întregime decât de cei care s-au lăsat în voia magiei lui. Doar poeții — un Browning, un Baudelaire, un Hugo, un Wilde, un Hofmannstahl — l-au pătruns pînă în adîncul ființei sale. După judecățile contradictorii ale trecutului, veacul al XX-lea ajunge la o sinteză temeinică. El îl percepe pe Balzac în unitatea și în totalitatea lui, ca pe un geniu creator pe care nu-l cuprinde nici o formulă și care, din materialul dat într-un anumit timp a produs, într-o ordine de veșnică măreție, o imagine a universului și a omenirii.“

A fost denumit cel mai mare romancier francez din secolul al nouăsprezecelea. Dar care veac și care țară se poate mîndri cu un prozator mai mare decât el ? A fost romancier, nuvelist, povestitor, poet, dramaturg, filozof, eseist, critic literar, critic de artă, ziarist, sociolog, istoric, naturalist, om de afaceri, — dar ce n-a fost ? Este, fără îndoială, părintele romanului modern.

Numai deputat și academician francez n-a izbutit să devină.

Memoria lui era uluitoare. Opera lui face, într-adevăr, „concurență codului civil“.

„Balzac — spunea Engels, într-o scrisoare din

1888 — concentrează o istorie completă a societății franceze, din care am învățat numai despre detaliile economice (bunăoară despre noua repartizare a proprietății reale și personale după Revoluție) mai mult decât din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii, luați laolaltă.“ Celor peste două mii de personaje care trăiesc în cărțile lui le cunoștea toate tainele și toate aventurile. Fără fișe și, adesea, și fără a avea la îndemână cărțile respective, el nu a încurcat aproape niciodată biografiile din vasta-i monografie socială a Franței. Un critic remarca faptul că doar în *Femeia de treizeci de ani* ar fi încurcat numărul copiilor doamnei d'Aiglemont. Dar o socoteală bună ar dovedi că n-a încurcat decât poate vîrsta pe care i-o dă, într-un capitol, ducesei. Și mai trebuie menționat că n-a apucat să-și citească nici măcar o singură dată întreaga *Comedie umană* așa cum o concepute spre sfîrșitul vieții. Era o operă fantastică : numai lucrările din tinerețe, incomplet adunate, însumează zece volume masive din opera completă a lui Balzac. Iar întreaga *Comedie umană* cuprinde peste o sută de titluri.

„Sumarul Comediei umane (optzeci și patru de romane sau de nuvele terminate din cele o sută treizeci și șapte proiectate), chiar dacă ar fi redusă numai la capodoperele sale, impresionează ca lista victoriilor napoleoniene“ — scrie Gaëtan Picon, în *Histoire des littératures* — „Encyclopédie de la Pléiade“.

Influența lui Balzac este enormă. Zola, Maupassant, Proust (în Proust, „vocea lui Baudelaire și vocea lui Balzac se întâlnesc pentru întâia oară, dar într-o splendoare de soare apunând, care ne avertizează că e pentru ultima oară” — scrie tot Gaëtan Picon în opera mai sus citată), romancierii americani, întregul roman modern vin din *Comedia umană*. Se știe că Dostoevski a afirmat că toți prozatorii ruși „ies din Mantaua lui Gogol”. Iar Merimée, în studiul său despre Gogol, spune: „Dl. Gogol își alege de obicei personajele din provincie, imitându-l pe dl. de Balzac, ale cărui opere nu-i exclus să-i fi influențat talentul.”

*

1853 Moare mama lui Balzac.

1854 Apare ediția integrală din *Splendeurs et misères des courtisannes*.

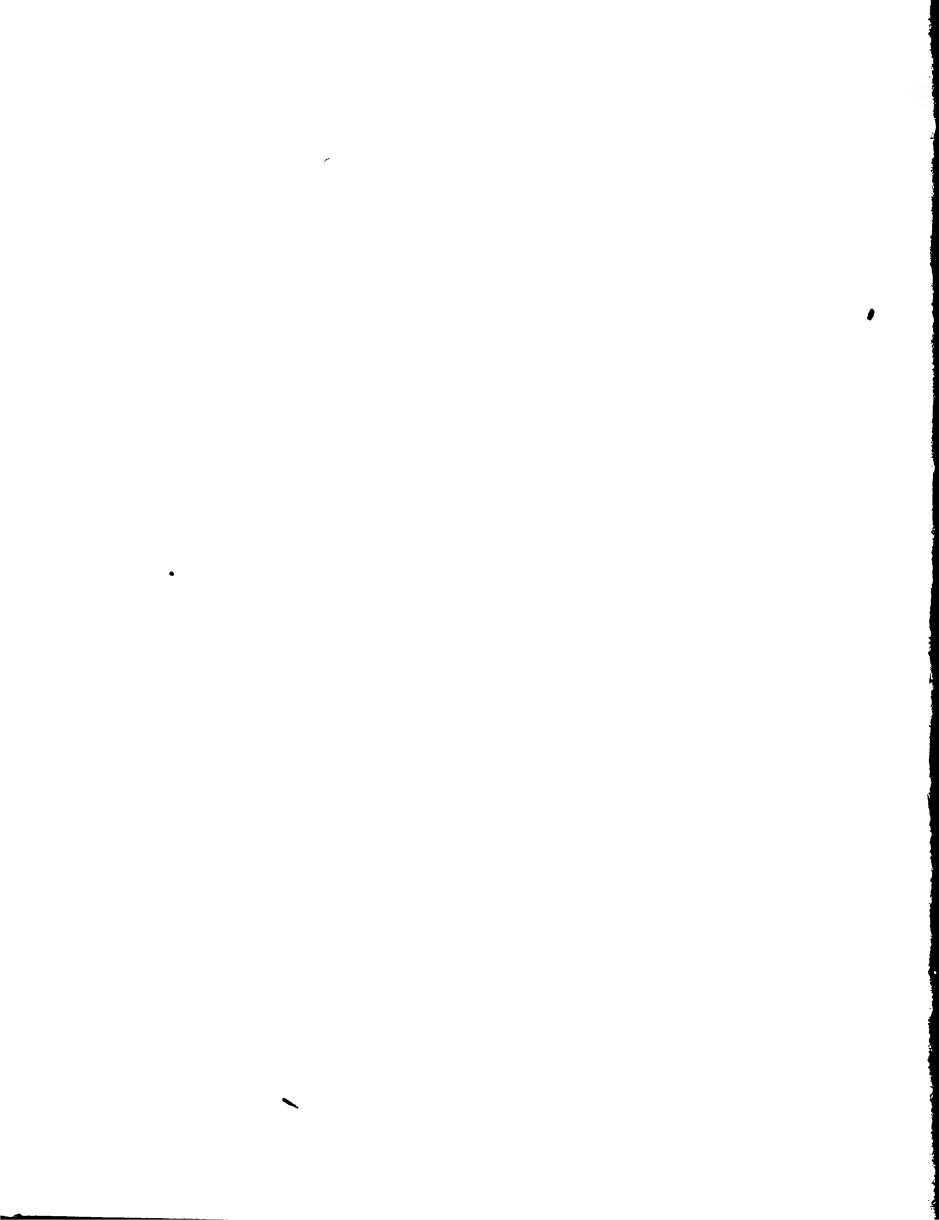
1855 Apare ediția de opere, relativ completă, la editura Houssiaux.

1869—1876 Apare ediția definitivă la editura Calmann-Lévy.

De la Balzac au rămas nenumărate manuscrise, opere schițate sau abia începute. Multe dintre ele s-au risipit. Viconte de Spoelberch de Lovenjoul a salvat și a achiziționat tot ce s-a mai putut găsi,

fondind tezaurul bibliotecii Lovenjoul. Cele trei romane rămase neterminate au fost definitive de Charles Rabou (*Deputatul din Arcis și Micii burghezi*) și de doamna de Balzac (*Țăranii*), și publicate postum.

HARALAMBIE GRĂMESCU

PARTEA ÎNTÎIA

CEI DOI POETI

DOMNULUI VICTOR HUGO¹

Dumneavoastră care, printr-un privilegiu rezerva unui Rafael sau Pitt, erați mare poet la vîrsta cînd oamarii sînt încă atît de mici, ați avut, aidoma lui Chateaubriand, aidoma tuturor talentelor adevărate, de luptat cu invidioșii ascunși îndărătul coloanelor de ziar sau pitulați prin subteranele Presei. Doresc deci ca numele dumneavoastră victorios să ajute la victoria acestei opere ce v-o dedic, și care, după părerea unei persoane, este în egală măsură un act de curaj și o povestire plină de adevăr. Nu se cuvenea oare ca și ziariștii să aparțină, la rînd cu marchizii, bancherii, doctorii și procurorii, lui Molière și Teatrului său ? De ce doar Comedia umană, urmînd preceptul castigat ridendo mores², ar excepta o putere, atunci cînd Presa pariziană nu exceptă nici una ?

*Sînt fericit, domnule, să mă pot numi în felul acesta
Sincerul dumneavoastră admirator și prieten,*

DE BALZAC

¹ Este momentul cînd Balzac începe să dedice operele sale marilor scriitori ai epocii, al căror egal a devenit ; prietenia cu V. Hugo va dura pînă la moartea — timpurie — a lui Balzac. Hugo este cel care-l vizitează în ultimele clipe ale vieții și care rostește, la înmormîntarea lui, celebra frază : „Cu sau fără voia lui, autorul acestei opere imense și deosebite face parte din rasa viguroasă a scriitorilor revoluționari“ (21 aug. 1850).

² „(Comedia) îndreaptă moravurile rîzînd“ (lat.) ; această deviză a comediei a apărut în secolul al XVII-lea pe cortina unui teatru francez și e datorită poetului Santeuil.

PREFAȚĂ LA PRIMA EDIȚIE Cei DOI POETI¹

În decurs de trei ani, din decembrie 1833 și pînă în decembrie 1836, autorul și-a publicat cele douăsprezece volume care compun primele trei serii de Studii ale moravurilor din secolul al XIX-lea. Acum, cînd a terminat această primă ediție, i se va ierta faptul de a atrage atenția că atît lucrările retipărite cît și cele inedite au necesitat o muncă egală, căci, dintre acestea din urmă, cele mai multe au fost refăcute; în unele din ele chiar, totul a fost reînnoit, subiectul ca și stilul. Este probabil că și celelalte trei serii, Scene din viața politică, Scene din viața militară și Scene din viața de la țară, să nu ceară un răstimp mai mare; astfel, cei care se interesează de această operă vor putea cunoaște în curînd porțiunile ei adevărate, și vor înțelege, din simpla expunere a cadrului, imensele detalii ce le cuprinde.

Dacă autorul revine asupra planului general al operei sale, e întrucîtva obligat la aceasta de felul în care

¹ Această primă parte, din cele trei care formează romanul *Iluzii pierdute* a apărut pentru prima dată ca volumul al IV-lea al *Scenelor vieții de provincie*; purta atunci titlul de *Iluzii pierdute*, titlu care avea să fie cel al întregului roman.

ea se înfățișează, precum și fiindcă e supusă unor critici nemeritate.

Cînd un scriitor a întreprins o prezentare completă a societății, privită sub toate aspectele și surprinsă în toate fazele ei, pornind de la principiul că starea socială îi adaptează pe oameni într-o asemenea măsură nevoilor sale și îi deformează pînă într-atît, încît nicăieri oamenii nu se mai aseamănă între ei, și că ea a creat tot atîtea specii cîte profesiuni există: că, în sfîrșit, omenirea socială prezintă tot atîtea varietăți cîte prezintă și zoologia, nu e oare cazul să i se facă unui autor atît de curajos creditul unei cît de mici atenții și al unei cît de mici îngăduințe? Nu s-ar putea oare bucura și el de beneficiul acordat științei, căreia i se permite, atunci cînd își întocmește monografiile, un răgaz pe măsura întinderii lucrării? Oare el nu poate înainta pas cu pas în opera sa, fără a fi silit să explice, de fiecare dată, că noua sa lucrare este doar o piatră din edificiu, și că toate pietrele țin una de alta, pentru a alcătui într-o bună zi un vast edificiu? În fine, nu e oare un avantaj destul de mare că o face cunoscută în detaliu, atunci cînd ansamblul ei este atît de considerabil? În adevăr, aici fiecare roman nu-i decît un capitol din marele roman al societății. Personajele fiecărei povestiri se mișcă într-o sferă ce n-are altă circumscriere decît a societății însăși. Atunci cînd se întîmplă ca unul din aceste personaje, cum e domnul de Rastignac din Moș Goriot să fie părăsit la mijlocul carierei sale, înseamnă că îl veți reîntîlni în Profil de marchiză (Studiu de femeie), în Interdicția, în Marea Finanță (Casa Nucingen) sau în Pielea de săgri acționînd în epocă sa potrivit rangului pe care l-a dobîndit și fiind în legătură cu toate evenimentele la care oamenii de o înaltă valoare participă în realitate. Observația se aplică mai tuturor personajelor care figurează în această lungă istorie a societății: personajele de seamă ale unei epoci nu sînt chiar atît de numeroase pe cît s-ar putea crede, totuși

numărul lor se va ridica la nu mai puțin de o mie în această operă, care, la o primă evaluare, urmează să cuprindă douăzeci și cinci de volume¹, în partea sa cea mai descriptivă, e drept : astfel că, măcar sub acest raport, ea va fi fidelă.

Autorul mărturisește așadar deschis că îi este greu să știe unde se va opri o lucrare a sa, atunci când, prin felul în care se publică, îi e imposibil să o determine, din capul locului, în întregime. Precizarea aceasta este necesară și în fruntea Iluziilor pierdute, din care volumul de față nu cuprinde decât introducerea. Planul inițial nu prevedea mai mult ; dar, în timpul executării lui, totul s-a schimbat : împărțirea inexorabilă pe tomuri era fixată, iar speculațiile editoriale nu puteau aștepta, astfel că autorul a fost nevoit să se oprească la limita stabilită de ei însuși operei. La început, nu era vorba de o comparație între moravurile din provincie și cele ale vieții pariziene; autorul își propusese să înfățișeze acele iluzii pe care oamenii și le fac în provincie unii asupra altora din lipsa termenilor de comparație, și care ar da naștere la adevărate catastrofe dacă, spre norocul lor, provincialii nu s-ar obișnui până într-ultima cu atmosfera de acolo și cu fericitele necazuri ale vieții lor, încât oriunde în altă parte ei suferă, iar Parisul în special le displace. În ceea ce-l privește, autorul a avut deseori prilejul să admire bunacredință cu care acești provinciali consideră o femeie destul de prostută drept foarte deșteaptă, sau o urâtică oarecare drept o femeie încântătoare... Dar, zăgrăvind cu îngăduință interiorul unui menaj și revoluțiile dintr-o mică tipografie de provincie, dând apoi acestui tablou

¹ Aprecierea în perspectivă a numărului personajelor și volumelor formînd *Comedia umană*, făcută de autorul ei, a fost mult depășită. La moartea lui Balzac, *Comedia umană* cuprindea 96 de romane și povestiri în care numărul personajelor era mai mare de 2 000.

extinderea căpătată în introducere, e limpede că terenul s-a lărgit fără voia autorului. Când copiem natura, săvîrșim cu bună-credință erori : adesea, cuprinzînd cu ochii o priveliște, nu-i ghicim de la început adevăratele dimensiuni ; cutare drum părea la prima vedere o simplă potecă, vîlceaua devine mai apoi o vale, iar muntele cel ușor de trecut cînd îl vezi de departe cere o zi întreagă de urcuș. Tot astfel, Iluziile pierdute nu se referă numai la un tînăr ce se crede mare poet și la femeia care îi întreține această credință aruncîndu-l în virtejul Parisului, sărac și fără sprijin. Raporturile dintre Paris și provincie, funesta atracție exercitată de acest oraș au arătat autorului pe tînărul din secolul al XIX-lea sub o față nouă : dintr-o dată, el s-a gîndit la marea plagă a acestui veac : gazetăria, care devorează atîtea existențe, atîtea gînduri frumoase, și care produce înspăimîntătoare reacții în modestele regiuni ale vieții din provincie. El s-a gîndit îndeosebi la cele mai fatale iluzii ale acestei epoci, la acelea pe care familiile și le fac despre copiii înzestrați cu unele însușiri de geniu, fără a avea însă și voința care le dă un sens, fără a deține și virtuțile care înăbușă abaterile. Tabloul deci s-a extins. În loc de o față a vieții individuale, e vorba acum de una din cele mai curioase fețe ale secolului nostru, de o față pe cale de a se uza, așa cum s-a uzat și imperiul ¹ ; de aceea trebuie să ne grăbim a o zugrăvi, că nu cumva ceea ce e încă viu să ajungă cadavru, chiar sub ochii pictorului. Autorul își dă seama că în asta constă o mare, dar și grea sarcină. Dezvăluind moravurile ascunse ale gazetăriei, el va face poate să roșească nu numai o frunte ; totodată va explica însă și multe deznodăminte neexplicate ale atîtor existențe literare pline de speranțe frumoase care au sfîrșit totuși rău. În fine, succesele rușinoase ale cîtorva oameni me-

¹ Primul imperiu, al lui Napoleon Bonaparte (1804—1815).

diocri își vor afla astfel justificarea, în dauna protecto-
rilor lor și poate chiar a firii omenești.

Cînd își va sfîrși autorul pînza? Nu știe, dar o va
sfîrși. Această dificultate i s-a mai ivit în cîteva rînduri,
fie la Louis Lambert, fie la Fiul blestemat, fie la Capodopera necunoscută¹, și, de fiecare dată, nu i-a lipsit lui
răbdarea, ci publicului, căruia aceste amănunte îi sînt
— de ce n-am spune-o? — indiferente; el cere cărți,
fără să-i pese cîtusi de puțin de felul în care se fac.

Paris, 15 ianuarie 1837

¹ Aceste povestiri i-au dat mult de lucru lui Balzac, situîndu-se oarecum în afara înclinărilor lui de cercetător realist al moravurilor epocii sale: *Louis Lambert* (1832—1846) este o povestire cu pretenții filozofice, care dezvoltă un fel de teorie mistico-fiziologică a voinței; celelalte două au un caracter istoric.

CEI DOI POETI

Pe vremea cînd începe povestirea de față, nici presa lui Stanhope ¹, nici sulurile de distribuit cerneală nu funcționau încă în micile tipografii de provincie. Deși specialitatea sa îl ținea în legătură cu tipografiile din Paris, orașul Angoulême folosea încă teascuri de lemn — de unde vine expresia *gem teascurile*, astăzi fără aplicație. Tipografia înapoiată de acolo întrebuinta tot șomoioagele de piele date cu cerneală, cu care unul din presari tampona caracterele. Placa mobilă, unde se așeza *forma* plină de litere, peste care se aplica apoi coala de hîrtie, era tot din piatră și îndreptătea denumirea de *marmură*. Rapidele prese mecanice de azi ne-au făcut să dăm pină într-atît uitării acest mecanism, căruia îi datorăm — cu toate cusururile lui — minunatele cărți ale editorilor Elzevir, Plantin, Aldi și Didot ², încît sîntem nevoiți să pomenim

¹ *Stanhope Charles* (1753—1816 — om politic și inventator englez, mare admirator al Revoluției Franceze. Printre invențiile sale, se număra și presa tipografică.

² Familii de tipografi și editori celebri, întemeietori ai unora dintre primele tipografii: *Elzevirii* își aveau tipografia în Olanda (cel mai în vîrstă a trăit între 1540 și 1617); *Christophe Plantin* (1520—1589), francez de origine, și-a instalat tipografia la Anvers;

noi de vechile unelte cărora Jérôme-Nicolas Séchard le purta o dragoste superstițioasă, deoarece își au rolul lor în această lungă și — poate — neînsemnată povestire.

Acest Séchard, pe vremuri, făcuse parte din breasla tescuitorilor sau presarilor, cărora zețarii le zic *urși*. Mișcările de du-te-vino, întrucâtva asemănătoare cu ale urșilor în cușcă, și pe care le fac presarii umbilind de la cerneală la presă și de la presă la cerneală, le-au atras de bună seamă această poreclă. La rîndul lor, *urșii* le-au zis zețarilor *maimuțe*, din pricina îndeletnicirii acestora de a scotoci prin cele o sută cincizeci și două de căsuțe spre a-și lua literele de care au nevoie. Prăpădul din 1793¹ îl găsește pe Séchard în vîrstă de aproape cincizeci de ani și însurat. Astfel că, fiind și în vîrstă și căsătorit, scăpă de mobilizarea cea mare la care fură supuși mai toți lucrătorii. Bătrînul tescuitor se trezi singur în tipografia al cărei patron — sau *fraierul*, cum i se mai zice — murise tocmai atunci, lăsînd o văduvă fără copii. Întreprinderea se văzu amenințată de o apropiată ruină : ursul, rămas singur, nu era în stare să se preschimbe în maimuță, deoarece, tipograf fiind, nu știuse vreodată nici să scrie,

Aldi Manucci a creat la Veneția una din primele imprimerii (1490), care a tipărit pentru înția oară capodoperele antichității ; familia *Didot* era celebră încă din secolul al XVIII-lea în Franța, mulți membri ai familiei *Didot* au adus inovații în arta tipografică : astfel, *François-Ambroise Didot* (1730—1804) este inventatorul hîrtiei veline și al literelor clasice ale tiparului francez ; *Léger Didot* (1767—1829) a construit prima mașină de fabricare a hîrtiei-sul, iar *Firmin Didot* (1764—1836) a rămas celebru pentru măiestria gravurilor și literelor sale și pentru invenția stereotipiei.

¹ În 1793, apărătorii cei mai consecvenți ai revoluției din 1789 se văd obligați, sub impulsul maselor populare, să ia măsuri radicale împotriva coaliției europene reacționare și cîtrogitoare, precum și a mișcărilor contrarevoluționare din interior ; pentru Balzac, care în ciuda analizei necruțătoare a racilelor orînduirii burgheze, a rămas un adept al monarhiei, acțiunea pentru apărarea revoluției din 1789 constituie un „prăpăd“.

nici să citească. Fără a ține seama de acest lucru, un reprezentant al poporului, grăbit să răspindească faimoasele decrete ale Convențiunii, îl investe pe tescuitor cu brevetul de meșter-tipograf, rechiziționându-i totodată și tipografia. După ce primi brevetul cel primejdios, cetățeanul Séchard o despăgubi pe văduva patronului său aducându-i economiile neveste-si, cu care plăti la jumătate de preț utilajul tipografiei. Până aici fusese ușor. Acum însă, trebuia să tipărească neapărat și fără întârziere decretele republicane. În această grea situație, Jérôme-Nicolas Séchard avu norocul să dea peste un nobil marsiliez care nu voia nici să emigreze ca să nu-și piardă moșiile, nici să iasă la lumină ca să nu-și piardă capul, și care nu-și putea câștiga pâinea decât găsindu-și vreo îndeletnicire. Domnul conte de Maucombe îmbracă așadar sărăcăciosul halat al unui șef de atelier de provincie ; culese, citi și corectă el însuși decretele care prevedeau pedeapsa cu moartea pentru cetățenii care-i ascundeau pe nobili. *Ursul*, ajuns *fraier*, le tipărea și le dădea la afișat ; și amândoi scăpară teferi și nevătămați. În 1795, după ce trecu vârtejul teroarei, Nicolas Séchard fu silit să-și caute un alt factotum, care să-i fie zețar, corector și șef de atelier. Un abate, ajuns mai pe urmă episcop sub Restaurație, și care refuza pe atunci să presteze jurământul, îl înlocui pe contele de Maucombe până în ziua în care primul consul restabili religia catolică. Contele și episcopul se întâlniră mai târziu pe aceeași bancă în Camera pairilor¹. Dacă în 1802 Jérôme-Nicolas Séchard nu știa să citească și să scrie mai bine decât în 1793, strinsese în schimb destui bănișori ca să-și poată plăti un șef de atelier. Fostul breslaș, atât de nepăsător altădată față de viitorul lui, ajunsese acum foarte temut de *mainuțele* și *urșii* săi. Zgîrcenia începe de unde înce-

¹ Camera aristocratică, înființată de Bourbonii restaurați, pentru a împărți puterea legislativă cu Camera deputaților ; *pairii* erau numiți de rege.

tează sărăcia. În ziua în care tipograful întrevăzu posibilitatea de a face avere, interesul trezi în el o agerime negustorească lacomă, bănuitoare și pătrunzătoare. Cu practica lui îndelungată, îi dădea mîna să ia în deridere teoria. Ajunsese să aprecieze din ochi prețul unei pagini sau al unei coli, după soiul de caractere folosite. Le explica clienților săi, care nu se pricepeau în ale tipografiei, că literele *aldine* costau mai scump decît cele *de rînd*; iar cînd era vorba de cele *de rînd*, spunea că erau mai greu de mînuit. Nepricepînd nimic din munca tipografică numită cules, îi era atît de teamă să nu se înșele, încît nu încheia decît învoielile în care el avea partea leului. Dacă zețarii lucrau cu ora, nu-i slăbea o clipă din ochi. Cum afla de vreun fabricant de hirtie strîmtorat, îi cumpăra marfa pe nimica toată și o băga în magazia lui. Astfel că, încă de pe atunci, pusese mîna și pe casa în care era adăpostită tipografia din vremi imemoriale. Avu parte de tot soiul de noroace: rămase văduv și nu avu decît un fiu; îl dădu la liceul din oraș, nu atît ca să-l scoată învățat, cît ca să-și pregătească un urmaș; se purta aspru ca să prelungească durata autorității părintești asupra lui. De aceea, în zilele libere, îl puneă să muncească la dulăpioarele cu litere, spunîndu-i că trebuie să învețe cum se ciștigă banul, spre a putea la rîndu-i, odată și odată, să-l răsplătească pe sărmanu-i părinte, care se strîmtora ca să-l crească pe el. La plecarea abatelui, Séchard îl numi șef de atelier pe unul din cei patru zețari pe care viitorul episcop i-l recomandase a fi cel mai cinstit și mai destoinic. În felul acesta, omul nostru putea să se descurce pînă în momentul cînd fiul său avea să preia conducerea întreprinderii, care urma să ia amploare trecînd în mîini mai tinere și mai pricepute. David Séchard fu un elev strălucit la liceul din Angoulême. Deși era un *urs* care făcuse avere fără învățătură și fără educație și disprețuia nespus știința, bătrînul

Séhard își trimise fiul la Paris pentru studii mai înalte în ale tipografiei ; însă îl povățui atît de stăruitor să adune bani mulți într-un loc căruia el îi zicea „raiul lucrătorilor“, atrăgîndu-i atenția să nu se bizuie pe punga lui tătine-său, încît desigur că socotea șederea fiului său în țara *înțelepciunii* drept un mijloc de a-și atinge țelul vieții. Învățînd meseria, David își desăvîrșise în același timp și educația la Paris. Șeful de atelier de la tipografia Didot ajunsese astfel un savant. Către sfîrșitul anului 1819, David Séhard părăsi Parisul fără a-l fi costat nici un ban pe taică-său, care îl chema înapoi ca să-i predea conducerea afacerilor.

Tipografia lui Nicolas Séhard scotea pe vremea aceea singurul ziar de anunțuri judiciare existent în acel departament, deținînd totodată și exclusivitatea lucrărilor prefecturii și ale episcopiei, trei surse strașnice de îmbogățire pentru un om tînăr și întreprinzător.

Tocmai atunci, frații Cointet, fabricanți de hirtie, cumpăraseră de la prefectura din Angoulême cel de-al doilea brevet de tipograf pe care bătrînul Séhard știuse, pînă acum, să-l reducă la cea mai desăvîrșită inactivitate, fiind ajutat la aceasta și de crizele militare care, în timpul imperiului, înăbușiseră orice avînt industrial. Aceasta fusese pricina pentru care nu pusese el mîna pe brevet. Zgîrcenia lui deveni una din cauzele ce duseră de ripă vechea tipografie. Aflînd vestea, bătrînul Séhard se bucură că lupta ce avea să izbucnească între întreprinderea lui și frații Cointet urma să fie dusă de fiul său, nu de el. „Pe mine m-ar fi răpus, își zise el ; însă un tînăr crescut la domniul Didot o s-o scoată la capăt.“ Septuagenarul tînjea după vremea cînd avea să trăiască fără nici o bătaie de cap.

Dacă în arta tipografică înaltă avea puține cunoștințe, trecea în schimb drept foarte priceput într-o artă pe care lucrătorii au botezat-o cu haz *bețiografie*, artă preapre-

țuită de divinul autor al lui *Pantagruel*¹, dar a cărei cultivare, cu atita înverșunare urmărită de societățile zise *de temperanță*, e din zi în zi mai părăsită. Jérôme-Nicolas Séchard, credincios soartei pe care i-o hărăzise numele², era înzestrat cu o sete nepotolită. Nevastă-sa îngrădise cit și cum putuse această patimă pentru strugurele tes-cuit, înclinare atit de firească la *urși*, încît domnul de Chateaubriand a remarcat-o pînă și la adevărații urși din America³; dar filozofii au observat că obiceiurile din tinerețe revin cu mai multă putere la bătrînețe. Séchard confirma această lege morală: cu cit îmbătrînea, cu atit îi plăcea mai mult băutura. Patima îi lăsa pe chipul lui de *urs* semne care îi dădeau o înfățișare originală: nasul luase mărimea și forma unui A majuscul de corpul tipografic maxim, obrajii brăzdați de vine semănau cu unele frunze de viță pline de umflături vinete ori vișinii, și adesea albe la mijloc; părea o trufă uriașă înfășurată în vițe de toamnă. Ascunși sub două sprincene groase ca două tufișuri încărcate de zăpadă, ochii mici, cenușii, în care strălucea viclenia zgîrceniei ce ucidea totul în el, pînă și dragostea părintească, își păstrau chiar și la beție istețimea. Capul plesuv, dar pe de lături cu păr, cărunt și creț, încă îți amintea de călugării cordelieri din *Povestirile* lui La Fontaine⁴. Era scurt și pîntecos ca un opaiț

¹ Rabelais (1496—1553), autorul romanului satiric *Gargantua și Pantagruel*, dă personajelor sale semifantastice o mare vitalitate, care se exprimă uneori și prin plăcerea de a bea, printr-o sete nemăsurată; este setea de bucurii materiale și intelectuale laice a Renașterii.

² Séchard s-ar putea, în adevăr, traduce prin „cel care zvîntă“.

³ Călătoria în America a lui Chateaubriand a avut loc în 1791; viitorul scriitor a vizitat acolo și locuri sălbatice, ale căror descrieri sprijinite și pe relatările altor călători, se găsesc în *Atala* și în *Les Natchez*.

⁴ În povestirile sale în versuri, de multe ori inspirate de Boccaccio și de Machiavelli, La Fontaine zugrăvește în spirit realist călugări și călugărițe care nu-și interzic de fel bucuriile vieții lumești.

de pe vremuri, care consumă mai mult untdelemn decît fitil ; căci excesele de orice soi împing trupul pe calea spre care e predispus din naștere : ca și învățătura multă, beția îl îngrășă pe cel gras și îl slăbește pe cel slab. Jêrôme-Nicolas Séchard purta de treizeci de ani faimosul tricorn municipal care se mai întilnește încă, în unele provincii, pe capul toboșarului de la primărie. Își punea vestă și pantaloni de catifea verzuie. În sfîrșit, mai avea o veche redingotă cafenie, ciorapi pestriți de bumbac și pantofi cu catarama de argint. Costumul acesta care, sub haina de burghez, îl mai trăda încă pe vechiul lucrător, se potrivea atît de bine cu viciile și obiceiurile lui, îi înfățișa atît de limpede viața, încît ai fi zis că omul nostru se născuse gata înveșmîntat ; nici nu ți l-ai fi putut închipui fără aceste straie, după cum nu-ți poți închipui o ceapă fără foile ei. Dacă de multă vreme bătrînul tipograf n-ar fi dat destule dovezi de oarba-i lăcomie, retragerea sa din afaceri ar fi fost de ajuns ca să-i zugrăvească firea. În ciuda cunoștințelor cu care fiu-său urma să vină de la renumita școală de tipografi Didot, el își propusese să facă tocmai cu acest fecior afacerea strașnică pe care o plănuiă de mult. Dacă tatăl făcea o afacere bună, fiul urma să facă una proastă ; căci, pentru omul nostru, în afaceri, nu exista nici fiu, nici tată. Dacă la început văzu în David pe singurul său copil, mai tîrziu văzu în el doar un cumpărător ca oricare altul, ale cărui interese erau potrivnice alor sale : ca vînzător, el voia să vîndă scump, iar David urma să cumpere ieftin ; fiul devenea deci un dușman ce trebuia învins. Această schimbare a sentimentului în interes personal, de obicei înceată, întortocheată și tănuită la oamenii binecrescuți, fu rapidă și fățișă la bătrînul urs, care dovedi cît era de tare bețiografia vicleană față de tipografia învățată în școli. La sosirea feciorului, bătrînul îi arătă dragostea negustorească pe care o au cei șireți față de aceia pe care vor să-i înșele : se purtă cu el ca un îndrăgostit cu iubita sa ; îi dădu brațul, îi spuse pe unde să calce ca să

nu se umple de noroi : pusese să i se încălzească patul, să i se facă focul, să i se pregătească cina. A doua zi, la o masă bogată, după ce încercase să-l ametească dându-i să bea, Jérôme-Nicolas Séhard, cherchelit zdravăn, îi trase un : „*Hai să vorbim și de afaceri !*“ rostit printre neîncetate sughițuri, încît David îl rugă să lase afacerile pe a doua zi. Bătrînul urs se pricepea prea bine să tragă folos și de pe urma beției, ca să se retragă dintr-o bătălie pregătită de atita vreme. De altminteri, după ce umblase cincizeci de ani „*cu ghiuleaua de picioare*“ — cum zicea el — nu voia s-o mai tragă nici măcar un ceas. A doua zi, fiu-său avea să fie negreșit *fraierul*.

Aici, poate, e necesar să spunem cîteva vorbe și despre întreprindere. Tipografia, situată la coșul străzii Beau-lieu cu piața du Mûrier, fusese instalată acolo spre sfîrșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea¹. De aceea, de multă vreme, tot ce se afla acolo fusese hărăzit numai exploatării acelei industrii. Parterul alcătuia o singură mare încăpere, luminată prin două geamlîcuri, unul dînd spre stradă, iar celălalt spre o curte interioară. La biroul patronului se putea ajunge și pe o alee. Dar, în provincie, lucrul într-o tipografie e totdeauna obiectul unei curiozități atît de vii, încît clienții preferau să intre pe ușa cu geamuri de lingă vitrina de la stradă, deși erau nevoiți să coboare cîteva trepte, atelierul aflîndu-se sub nivelul străzii. Curioșii, cu gura căscată, nu luau seama la neajunsurile trecerii prin strîmtorile atelierului. Dacă se uitau la colile întinse ca niște leagăne pe frînghiile prinse de grinzi, se ciocneau de șirurile de *regaluri* cu litere, sau își pierdeau pălăriile izbindu-se de barele de fier ce susțineau presele. Dacă urmăreau mișcările sprintene ale vreunui zețar ce-și umplea pumnul cu litere din cele o sută cincizeci și două de căsuțe din *regalul* său, citindu-și copia, *recitîndu-și* rîndul cules și mai băgînd în fugă o *albitură*, se poticneau

¹ În primii ani ai secolului al XVIII-lea, Ludovic al XIV-lea a murit în 1717.

într-un teanc de hîrtie muiată pusă la uscat cu niște greu-
tăți deasupra, sau se loveau cu șoldul de colțul vreunei
lavițe ; toate astea spre marele haz al *urșilor și mainu-
țelor*. Nu se pomenise vreodată ca cineva să ajungă cu
bine pînă la cele două mari cuști situate la capătul ace-
tei hrube, care alcătuiau două nenorocite de pavilioane
cu fața spre curte, și în care tronau într-o parte șeful de
atelier, iar în cealaltă patronul. În curte, zidurile erau
frumos decorate cu viță-de-vie care, ținînd seama de
faima patronului, dădea o îmbietoare culoare locală. În
fund, și sprijinit de zidul negru dinspre vecin, se ridica
un fel de șopron șubred, unde se uda și se tăia hîrtia.
Tot acolo se afla și jgheabul în care se spălau, înainte și
după tiraj, *formele*, sau, ca să folosim limbajul obișnuit,
planșele cu litere : prin el se scurgea la vale un amestec
de cerneală cu lături de-ale casei, care îi făcea pe țărani
veniți în zilele de tîrg să creadă că acolo se spăla pe față
necuratul. De o parte a șopronului era bucătăria casei,
iar de cealaltă, magazia cu lemne. Etajul întii al casei,
deasupra căruia nu mai erau decît două camere de man-
sardă, cuprindea trei încăperi. Cea dintii, care ținea cit
și aleea — mai puțin locul ocupat de scara de lemn pu-
tred — era luminată dinspre stradă de o ferestruică lun-
guiată iar dinspre curte de un ochi de geam, și slujea
și de anticameră și de sufragerie. Spoită numai cu var,
bătea la ochi prin cinica simplitate a avariției negusto-
rești : podeaua murdară nu fusese nicicînd spălată ; mo-
bilierul se compunea numai din trei scaune șubrede, o
masă rotundă și un bufet așezat între două uși care dă-
deau într-un dormitor și într-un salon ; ferestrele și ușa
erau negre de urmele mîinilor soioase ; încăpeșea era mai
totdeauna plină cu teancuri de hîrtie albă sau tipărită,
iar pe baloturi întilneai deseori desertul, clondirele și
mîncărurile lui Jérôme-Nicolas Séchard. Dormitorul avea
o fereastră cu cerceveaua de plumb ce da spre curte, iar
pe pereți atîrnau covoare vechi din acelea care, în pro-

vincie, se întind pe fațada caselor de ziua Sfintei-Împărătașanii. Se mai vedea un pat mare cu coloane, polog, ico-nițe și o cuvertură de mătase roșie, două fotolii desfundate, două scaune de nuc, tapisate, un mic birou vechi, iar pe cămin, o pendulă. Această cameră, în care domnea o atmosferă patriarhală și mohorită, fusese rinduită de jupin Rouzeau, predecesorul și patronul lui Jérôme-Nicolas Séchard. Salonul, modernizat de răposata doamnă Séchard, înfățișa ochilor niște înfiorătoare lemnării, zugrăvite într-un albastru țipător ; pereții erau înpodobiți cu un tapet de hirtie reprezentînd scene orientale, colorate cafeniu pe fond alb ; iar mobila consta din șase scaune îmbrăcate în piele albastră și cu spătare în formă de liră. Cele două ferestre, grosolan boltite, și prin care privirea îmbrățișa piața du Mûrier, erau fără perdele, iar căminul nu avea nici candelabre, nici pendulă, nici oglindă. Doamna Séchard murise tocmai în toiul înfăptuirii planurilor sale de înfrumusețare a salonului, iar ursul, neresimțînd nevoia unor îmbunătățiri care nu-i aduceau nici un câștig, le părăsise. În această încăpere, Jérôme-Nicolas Séchard, *pede titubante*¹, își aduse fiul și-i arătă pe masa rotundă un inventar al utilajului tipografiei, întocmit — sub conducerea lui — de către șeful de atelier.

— Ia citește asta, băiete, zise Jérôme-Nicolas Séchard, mutîndu-și privirea „afumată“ de la hirtie la băiat și de la băiat la hirtie. Să vezi ce comoară de tipografie îți dau!

— „Trei prese de lemn susținute de bare de fier, cu marmură de fontă..“

— Mie mi se datorează îmbunătățirea asta, îl întreprupse bătrînul Séchard.

— „Cu toate ustensilele : vase de cerneală, șomoioage de piele, bănci etc., o mie șase sute de franci“ ! Păi, tată, zise David Séchard scăpînd inventarul din mîini, presele

¹ Cu piciorul nesigur, împleticindu-se, clătîindu-se pe picioare (lat.).

tale sînt niște vechituri care nu fac nici cincizeci de franci și nu-s bune decît de pus pe foc.

— Vechituri ? ! exclamă bătrînul Séchard. Vechituri ? Ia inventarul și hai jos ! O să vezi și tu dacă invențiile voastre, prost lucrate, fac treabă așa de bună ca uneltele astea vechi dar încercate. Pe urmă, n-o să-ți mai dea mina să vorbești așa despre niște prese minunate care merg strună și care or s-o mai ducă cît trăiești tu, fără să aibă nevoie de vreo reparație. Vechituri ? Da, vechituri, dar de pe urma cărora îți vei cîștiga piinea de toate zilele ! Vechituri pe care tatăl tău le-a mînuit timp de douăzeci de ani și care l-au ajutat să te facă ceea ce ești azi.

Tatăl coborî în goană scara șubredă, tocită și scîrțitoare, fără să se clatine ; deschise ușa care dădea în atelier, se repezi la prima presă, unsă și curățită din vreme pe ascuns, și-i arătă pistoanele puternice de stejar, lustruite de ucenic.

— Nu-i asta o mîndrețe de presă ? zise el.

În ea se afla tocmai o *invitație de nuntă*. Bătrînul urs lăsă în jos rama peste așternut, și așternutul peste marmură, pe care o împinse sub presă ; trase căruțul, desfășură frînghia ca să aducă marmura înapoi, ridică așternutul și rama cu îndeminarea unui urs tînăr. Presa, mînuită astfel, scoase un sunet atît de plăcut, de parcă o păsărică s-ar fi ciocnit din zbor într-un geam.

— Văzut-ai măcar o singură presă englezească în stare să meargă ca asta ? îl întrebă tatăl pe fiul său, care rămăsese uimit.

Bătrînul Séchard alergă pe rînd la a doua și a treia presă, punîndu-le pe fiecare în mișcare cu aceeași îndeminare. Cea din urmă înfățișă ochilor săi tulburați de vin un loc necurățit de ucenic ; bețivul, după ce înjură strașnic, apucă un colț al redingotei ca să-l frece, ca un geambaș care mai dă un lustru calului înainte de a-l vinde.

— Cu aste trei prese, și fără șef de atelier, poți câștiga nouă mii de franci pe an, David. În calitate de viitor asociat, mă opun să le înlocuiești cu blestemele alea de prese de fontă, care uzează caracterele. Ați rămas toți cu gura căscată la Paris, cînd ați văzut invenția afurisitului ăluia de englez, un dușman al Franței, care a vrut să-i îmbogățească pe turnătorii de litere. Aha ! vă trebuie Stanhopi ! eu n-am ce face cu Stanhopii voștri care costă fiecare cîte două mii cinci sute de franci, aproape de două ori mai mult decît toate trei nestematele mele laolaltă, și care îți tocesc litera, fiindcă n-au elasticitate. Eu n-am învățat carte ca tine, dar ține minte asta : viața Stanhopilor înseamnă moartea caracterelor. Cu aste trei prese faci treabă bună, lucrarea e bine *trasă* și localnicii n-or să-ți ceară altceva. Poți să tipărești cu fier, cu lemn, cu aur sau argint, că n-o să-ți plătească o para mai mu't.

— „*Item*”¹, citi mai departe David, cinci mii de livre de caractere provenind din turnătoria domnului Vaflard...

La numele acesta, elevul fraților Didot nu se putu stăpîni să nu zîmbească.

— Rizi, rizi ! După doisprezece ani, caracterele sînt încă noi. Asta zic și eu turnător ! Domnul Vaflard e om cinstit, care pune material durabil ; și, pentru mine, cel mai bun turnător e acela la care te duci cît mai rar.

— „...socotite la zece mii de franci”, reluă David. Zece mii de franci, tată ! Păi asta înseamnă doi franci livra, pe cînd domnii Didot își vînd *cicero* al lor, nou, cu un franc optzeci livra. Fiarele tale nu fac mai mult decît o jumătate de franc livra, adică atît cît costă fonta din ele.

— Cum ? le zici fiare *batardelor*, *cursivelor* și *ronde-lor* domnului Gillé, fost pe vremuri tipograful împăratului, niște caractere care fac șase franci livra, niște capodopere de gravură, cumpărate acum cinci ani, și din-

¹ În plus (termen de inventar) (lat.).

tre care multe sînt încă neîntrebuințate ? Uite ! Bătrînul Séchard apucă vreo cîteva cornete cu *sorturi* care nu fuseseră încă folosite și i le arată. Eu nû-s tobă de carte, nu știu să citesc și să scriu, dar știu destule ca să-mi dau seama că literele firmei Gillé sînt străbunicile *englezelor* de la domnii Didot ai tăi. Uite o *rondă de cicero* căreia nici nu i s-a luat cleiul, zise el, arătîndu-i o căsuță și luînd din ea un *M*.

David își dădu seama că nu se putea sta de vorbă cu tatăl său. Trebuia ori să admită totul, ori să refuze totul ; avea de ales între nu și da. Bătrînul urs cuprinsese în inventar pină și frînghiile de întins. Cea mai mică ramă, scîndurile, străchinile, piatra și periile de spălat, toate erau socotite cu grija unui avar. Totalul se ridica la treizeci de mii de franci, în care se cuprindea și brevetul de meșter tipograf și vadul. David se întreba dacă afacerea merita sau nu să fie făcută. Văzîndu-și fiul că nu dă nici un răspuns cu privire la suma totală, bătrînul Séchard începu să se îngrijoreze ; căci el prefera o discuție violentă unei acceptări tăcute. În acest fel de învoicli, tocmeala e o dovadă că ai de-a face cu un negustor priceput care-și apără interesele. „Cine bate palma la orice învoială — zicea bătrînul Séchard — nu prea se ține de ea.” Tot spionînd gîndul băiatu'ui, îi făcu numărătoarea sărăciilor de unelte necesare exploatării unei tipografii în provincie ; îl duse pe David în fața unei prese de lustruit, apoi în fața unei mașini de tăiat hîrtia, lăudîndu-le folosul și trăinicia.

— Uneltele vechi sînt totdeauna cele mai bune. Ar trebui ca, în tipografie, să fie p'ătite mai scump decît cele noi, așa cum se face la aurărie.

Niște viniete îngrozitoare, reprezentînd pe Hymen, pe Amer sau niște morți ce ridicau lespede mormîntului descriînd un *V* sau un *M*, ca și cîteva cadre enorme cu gratii pentru afișele de spectacole, deveniră, datorită vorbăriei de bețiv a lui Jérôme-Nicolas, niște obiecte de cea

mai mare valoare. Îi spunea fiului său că obiceiurile provincialilor erau atît de înrădăcinate, încît degeaba ar încerca să le dea lucruri mai frumoase. Uite, el care îi vorbea, Jérôme-Nicolas Séchard, se străduise să le vîdă almanahuri mai bune decît *Dublu Liégeois*¹, tipărit pe hîrtie de împachetat ! Ei bine ! adevăratul *Dublu Liégeois* fusese preferat celor mai minunate almanahuri. David o să-și dea repede seama de importanța acestor vechituri, vînzîndu-le mai scump decît cele mai costisitoare noutăți.

— Ehe ! băiatule, provincia e provincie, iar Parisul e Paris. Dacă un om din mahalaua Houmeau vine să-i tipărești invitația de nuntă, și tu i-o faci fără vreun amoraș cu ghirlande, nici n-o să se creadă însurat, și ți-o va aduce înapoi dacă nu vede pe ea decît un *M*², ca la domnii tăi Didot, care or fi ei fala tipografiei, dar ale căror invenții n-au să pătrundă în provincie nici într-o sută de ani. Asta e !

Oamenii generoși sînt proști negustori. David era din acele firi sfielnice și blinde care se sperie de o discuție și care se dau bătută cînd adversarul îi atinge cam prea mult la inimă. Sentimentele lui înalte și autoritatea pe care bătrînul bețiv o păstrase încă asupra lui îl făceau și mai incapabil să se tocmească pentru bani cu tată-său, mai ales că el îl credea animat de cele mai bune intenții ; căci, la început, lăcomia lui interesată o atribui dragostei pe care tipograful o avea pentru uneltele sale. Totuși, deoarece Jérôme-Nicolas Séchard cumpărase totul de la văduva Rouzeau cu zece mii de franci în *asignate* și, deoarece, în situația actuală, treizeci de mii de franci erau un preț prea ridicat, fiul exclamă :

¹ E vorba de *Almanahul din Liège*, cel mai vechi și mai popular almanah francez, publicat pentru prima dată în 1636 ; asemenea almanahuri erau foarte căutate în bilciuri și în mediul rural.

² Inițiala cuvîntului *mariage* (fr.) : (căsătorie), inițială care decora anunțurile de căsătorie lucrate în tipografiile pariziene.

— Tată, mă omori !

— Cum ? eu care ți-am dat viața ? făcu bătrînul bețiv ridicînd mina spre frînghiile de sus. Păi, David, la cît evaluezi tu brevetul ? Știi tu cît face *Jurnalul de anunțuri* cu jumătate de franc rîndul, privilegiu care, singur, luna trecută, a adus un beneficiu de cinci sute de franci ? Băiatule, deschide registrele și vezi cît produc afișele și imprimatele prefecturii, ale primăriei și ale episcopatului ! Ești un leneș care dă averii cu piciorul. Stai să te tocmеști pentru calul care te va duce la o moșioară de toată frumusețea, ca cea de la Marsac.

La acest inventar era anexat un contract de asociație între tată și fiu. Bunul părinte închiria asociației casa lui în schimbul sumei de o mie două sute de franci, cu toate că el nu o cumpărase decît cu șase mii de livre, și pe deasupra își rezerva și una din cele două camere de la mansardă. Pînă ce David Séchard nu restituie cei treizeci de mii de franci, beneficiile se împart pe din două ; în ziua în care îi achită tatălui suma în întregime, devine singurul și unicul proprietar al tipografiei. David evaluează brevetul, clientela și ziarul, fără să ia în seamă uneltele ; socoti că va putea plăti, și primi condițiile. Obișnuit cu tocmelile țărănești și neavînd habar de socotelile în mare ale parizienilor, tatăl fu mirat de o hotărîre atît de pripită.

„Să se fi îmbogățit fiu-meu ? își zise el, sau născocеște ceva ca să nu-mi plătească ?“

La gîndul ăsta, îi puse tot soiul de întrebări ca să afle dacă avea bani, pentru a i-i lua ca acot. Curiozitatea tatălui trezi bănuiala fiului. David rămase de nepătruns. A doua zi, bătrînul Séchard, cu ajutorul ucenicului, își duse, în camera de la etajul al doilea, mobilele pe care plănuia să le transporte apoi la țară cu căruțele ce se întorceau goale de la tirg. Îi predă cele trei camere de la etajul întii, fără mobilă, tot așa cum îl pusese în posesia tipografiei fără să-i dea un sfant ca să-și plătească lucrătorii. Cînd David îl rugă ca, în calitate de asociat, să con-

tribuie la cheltuielile necesare exploatării comune, bătrînul tipograf se făcu a nu înțelege. Cînd își predase tipografia, zicea el, nu-și luase obligația să dea și bani ; își dăduse partea lui. Încolțit de logica băiatului, îi răspunse că el, cînd cumpărase tipografia de la văduva Rouzeau, o scosese la capăt fără un ban. Dacă el, lucrător lipsit de cunoștințe, izbîndise, un elev de la Didot va realiza lucruri și mai frumoase. De altminteri, David cîștigase bani în urma învățăturii, plătită de bătrînul său părinte cu sudoarea frunții, așa că putea prea bine să-i întrebuiințeze astăzi.

— Ce-ai făcut cu *depunerile* tale ? îl întrebă, reluînd atacul spre a lămuri problema pe care tăcerea feciorului o lăsase nelămurită în ajun.

— Păi, n-a trebuit să trăiesc, să-mi cumpăr cărți ? răspunse David minios.

— A ! cumpărai cărți ? O să faci atunci afaceri proaste. Oamenii care cumpără cărți nu sint buni să le tipărească, răspunse ursul.

David suportă cea mai grozavă dintre umiliri, aceea pricinuită de contemplarea josniciei unui părinte ; fu nevoit să înfrunte valul de argumente meschine, plîngărețe, lașe, negustorești, cu care bătrînul avar își sprijinea refuzul. Își înăbuși durerea în suflet vîzîndu-se singur, fără reazem, descoperind că taică-său e un speculant, pe care, din curiozitate filozofică, voi să-l cunoască pînă în fundul sufletului. Îi atrase atenția că nu-i ceruse niciodată socoteală de averea mamei. Dacă această avere nu compensa prețul tipografiei, cel puțin să servească la exploatarea în comun.

— Averea maică-ti, zise bătrînul Séchard, era inteligența și frumusețea ei !

La răspunsul acesta, David îl ghici pe taică-său în întregime și înțelesese că, pentru a obține ceea ce i se cuvenea, ar trebui să deschidă un proces fără sfîrșit, costisitor și dezonorant. Sufletul acesta nobil acceptă povara ce avea

să-i apese umerii, căci își dădea seama cu cită strădanie își va achita îndatoririle contractate față de tată.

„Voi munci, își zise el. La urma urmelor, dacă o să-mi fie greu, i-a fost și bătrînului. Doară tot pentru mine o să muncesc.“

— Îți las o comoară, zise tatăl neliniștit de tăcerea băiatului.

David întrebă ce comoară.

— Pe Marion, zise tatăl.

Marion era o fată voinică, de la țară, care făcea o mulțime de treburi în tipografie: umezea hîrtia și o ro-tunjea, se ducea în piață, gătea, spăla rufele, descărca hîrtia din căruțe, încasa banii de la cîlenții din oraș și curăța sulurile. Dacă Marion ar fi știut să citească, bătrînul Séchard ar fi pus-o și la culesul literelor.

Tatăl plecă la țară, pe jos. Deși foarte bucuros de vînzarea mascată sub numele de asociație, era totuși neliniștit de felul în care va fi plătit. Căci, după emoțiile pricinuite de încheierea vînzării, urmează totdeauna cele ale realizării ei. Toate patimile sînt iezuitice prin esența lor. Omul acesta, care socotea ca nefolositoare învățătura, se străduia acum să creadă în puterea ei. Dădea cu ipotecă treizeci de mii de franci pe ideile de cînte pe care educația trebuie neapărat să i le fi sădit feciorului său. Ca un tînăr binecrescut ce era, David avea să muncească pînă la istovire ca să-și îndeplinească angajamentele luate; cunoștințele lui îl vor ajuta să găsească mijloacele necesare; se arătase doară plin de sentimente frumoase, o să plătească el! Mulți tați, care fac la fel, cred că procedează părintește, așa precum bătrînul Séchard sfîrșise prin a se convinge pe sine însuși cînd ajunsese la via sa de la Marsac, un mic sat la patru leghe de Angoulême. Moșia aceasta, pe care fostul proprietar construise o locuință frumușică, se mărise an de an, din 1809, de cînd o dobîndise bătrînul urs. Și aici făcea tot treabă de tescuitor, și era; după cum singur spunea, prea priceput la vinuri ca

să nu se priceapă și la vie. În timpul primului an al retragerii sale la țară, putea fi văzut plimbându-și chipul plin de îngrijorare printre butucii de viță ; căci toată vremea stătea în vie ca altădată în mijlocul atelierului. Cei treizeci de mii de franci neașteptați îl îmbătau mai strașnic decît mustul, și îi minuia în gînd cu degetele. Dorea cu atît mai mult suma, cu cît i se cuvenea mai puțin. De aceea, dădea deseori fuga de la Marsac la Angoulême, mînat de temeri. Suia gîfîind coastele stîncii pe care e așezat orașul, pătrundea în atelier ca să vadă dacă fiul o scotea la capăt. Presele erau tot la locul lor ! Singurul ucenic, cu un coif de hirtie pe cap, curăța sulurile. Bătrînul *urs* auzea scîrîind cîte o presă cu vreun anunț în ea, îi zărea pe fiu-său și pe șeful de atelier, fiecare citind în cușca lui cîte o carte despre care *ursul* credea că-i vreo corectură. După ce lua masa cu David, se înapoia la moșia din Marsac, frămîntat de temeri. Zgîrcenia, ca și dragostea, are darul de a adulmeca lucrurile ce vor să vină, de a le simți, de a le presimți. Departe de atelier unde vederea uneltelor sale îi lua mințile, transportîndu-l în zilele cînd făcea avere, podgoreanul descoperea la fecioru-său simptome neliniștitoare de nepăsare. Firma *Frații Cointet* îl înspăimînta, o vedea doborînd firma *Séchard și fiul*. Într-un cuvînt, bătrînul adulmeca nenorocirea în aer.

Presimțirea era îndreptățită : nenorocirea plutea deasupra firmei *Séchard*. Dar zgîrciții au zeul lor. Printr-un concurs de împrejurări neprevăzute, zeul acesta avea să verse în punga bețivului prețul vinzării lui cămătărești.

Și iată acum de ce tipografia *Séchard* mergea de ripă, cu toate că avea atîtea temeiuuri să înflorească. Nepăsător față de reacțiunea religioasă produsă de Restaurație în sistemul de guvernare, dar la fel de nepăsător și față de liberalism, David păstra cea mai nefericită neutralitate în materie politică și religioasă. El trăia într-o vreme în care negustorii din provincie erau neapărat obligați să aibă o

părere ca să poată avea clienți : să fie sau cu liberalii, sau cu regaliștii. O dragoste care puse stăpînire pe inima lui David, apoi preocupările sale științifice, cît și firea lui aleasă, îl împiedică să fie lacom de cîștig, așa cum sînt adevărații negustori, și, prin urmare, să observe deosebirea dintre industria provincială și industria pariziană. Nuanțele, atît de bătătoare la ochi în provincie, se pierd în marea viltoare a capitalei. Frații Cointet adoptară opiniile monarhice, ținură post în vîzul lumii, colindară bisericile, căutară prietenia preoților și retipăriră primele cărți religioase de care se simți nevoie. În felul acesta, o luară înaintea celorlalți în acest sector mînos, iar pe David Séchard îl ponegriră, învinuindu-l de liberalism și de ateism. „Cum să lucrezi, ziceau ei, cu un om al cărui tată luase parte la masacrele din septembrie ¹, era bețiv, bonapartist, un avar bătrîn care mai curînd sau mai tîrziu avea să-i lase moștenire grămezi de aur ? Ei erau săraci, împovărați de familie, pe cînd David era burlac și avea să fie nespus de bogat ; de aceea nu lucra decît ce-i plăcea etc.“ Influențate de aceste învinuiri aduse lui David, prefectura și episcopia sfîrșiră prin a trece privilegiul tipăriturilor lor asupra fraților Cointet. În scurtă vreme, rivalii aceștia lacomi, încurajați de nepăsarea concurentului lor, înființară un al doilea ziar de anunțuri. Vechii tipografii nu-i mai rămaseră decît tipăriturile primăriei, iar venitul gazetei de anunțuri scăzu la jumătate. Îmbogățită de cîștigurile considerabile realizate cu cărțile bisericești, firma Cointet propuse celor doi Séchard să le cumpere ziarul, în scopul de a avea anunțurile departamentului

¹ Mișcare populară din septembrie 1792, cînd masele pariziene, indignate de rapacitatea speculanților și de trădarea unor conducători, au determinat Convențiunea să ia o serie de măsuri radicale : legea prețurilor maximele, legea suspectilor, epurarea statelor majore, crearea unei armate revoluționare etc. ; minia maselor s-a manifestat și printr-o serie de condamnări la pedepse capitale.

și publicațiile judecătorești în întregime. De îndată ce David îi transmisese această veste tatălui său, bătrînul podgorean, îngrozit de progresele de pînă atunci ale firmei Cointet, năvăli din Marsac în piața du Mûrier cu repeziciunea corbului care a adulmecat hoiturile de pe un cîmp de luptă.

— Lasă-i în seama mea pe acești Cointet, nu te mai băga tu în chestia asta, îi zise el băiatului.

Bătrînul ghici îndată interesul fraților Cointet și îi sperie cu puterea lui de pătrundere. Fiul său săvîrșea o prostie pe care el venea s-o împiedice, spunea dînsul. „De unde o să ne mai găsim clienți, dacă feciorul cedează ziarul? Avocații, notarii, toți negustorii din Houmeau sînt liberali; frații Cointet au vrut să-i facă rău firmei Séchard, acuzînd-o de liberalism; în felul acesta însă i-au făcut rost de o porțiță de scăpare; anunțurile liberalilor vor rămîne la Séchard! Să vîndă ziarul?... dar asta ar însemna să vîndă tot, și utilajul și brevetul.“ Așadar, cerea de la Cointet șazece de mii de franci pentru tipografie ca să nu-și ruineze fiul; el doară își iubea fiul, își apăra fiul. Podgoreanul se sluji în argumentare de fiu-său, precum țaranii se slujesc în tocmeli de nevestele lor; fiul ba voia, ba nu voia, după fiecare propunere și acceptare ce le-o smulgea una cîte una fraților Cointet, și îi făcu, în cele din urmă, nu fără multă bătaie de cap, să plătească suma de douăzeci și două de mii de franci pentru *Journal de la Charente*. David însă trebui să-și ia obligația de a nu mai tipări pe viitor nici un fel de ziar; în caz contrariu, urma să plătească treizeci de mii de franci daune-interese. Vinzarea aceasta însemna sinuciderea tipografiei Séchard; dar podgoreanului puțin îi păsa. Jaful e însoțit totdeauna de asasinat. Omul nostru ținea să întrebuițeze această sumă la plata părții lui din întreprindere; și ca s-o aibă, l-ar fi vîndut și pe David, cu atît mai mult cu cît fiul acesta stingheritor avea dreptul la jumătate din comoara nevisată. Ca despăgubire, gene-

rosul tată îi lăsa tipografia, păstrînd însă faimoasa chirie de o mie două sute de franci. După vînzarea ziarului, bătrînul venea rar pe la oraş, sub pretextul vîrstei înaintate ; dar motivul adevărat era lipsa de interes pentru o tipografie care nu mai era a lui. Totuşi, nu putu alunga din inimă pe de-a-ntregul vechea lui dragoste pentru uneltele sale. Cînd treburile îl aduceau la Angoulême, i-ar fi fost greu să spună ce anume îl atrăgea mai mult în casa lui : presele de lemn sau fiu-său, căruia, de formă, venea să-i ceară chiria. Fostul şef de atelier, acum angajat la Coin-tet, ştia care era ţinta acestei generozităţi părinteşti ; el spunea că bătrînul vulpoi îşi păstra astfel dreptul de a-şi băga nasul în afacerile fiului, devenind creditor privilegiat, pe baza chiriilor ce se acumulau.

Nepăsarea lui David Séchard faţă de afacerile sale avea cauze care ne vor zugrăvi limpede firea tînărului. La cîteva zile după instalarea sa în tipografia părintească, îl întîlnise pe unul dintre prietenii săi de liceu, pe atunci în prada celei mai negre mizerii. Prietenul lui David Séchard era un tînăr, la vremea aceea în vîrstă de douăzeci şi unu de ani, cu numele de Lucien Chardon, fiul unui fost felcer în armata republicană, scos din serviciu din cauza unei răni. Natura făcuse din domnul Chardon-tatăl un chimist, iar întîmplarea îl adusese farmacist la Angoulême. Moartea îl surprinse în toiul unor cercetări determinate de o preţioasă descoperire, pentru care pierduse mai mulţi ani de studii. Urmărea anume să vindece toate soiurile de gută. Guta este boala bogaţilor, iar bogaţii plătesc scump sănătatea, cînd n-o mai au. De aceea alesese farmacistul această problemă de rezolvat, dintre toate cîte îi veniseră în minte. Între ştiinţă şi empirism, răposatul Chardon înţelese că numai ştiinţa îl putea căpătui ; studiase deci cauzele bolii, întemeindu-şi leacul pe un anumit regim potrivit fiecărui temperament. Muri însă la Paris, unde se dusesese să obţină aprobarea Academiei de ştiinţe,

și pierdu astfel roadele muncii. Fiind sigur că avea să facă avere, farmacistul nu crășase nimic pentru creșterea fiului și fiicei sale, astfel că întreținerea familiei înghițise toate veniturile spițeriei. De aceea, nu numai că-și lăsă copii în mizerie, dar, spre nenorocul lor, îi mai crescuse și în speranța unui viitor strălucit care se stinse o dată cu el. Vestitul Desplein¹, care-l îngrijise, îl văzu murind chinat de ciudă. Ambiția lui pornise din marea iubire pe care fostul feler o nutrea pentru soția sa, ultimul vlăstar al familiei Rubempré, ca prin minune salvată de el, în 1793, de la eșafod. Cu toate că fata se împotrivise acestei minciuni, el cîștigase timp declarînd-o însărcinată. După ce-și creă întrucîtva, în acest timp, dreptul de a o lua de soție, se și căsătoriră fără a ține seama de sărăcia amîndurora. Copiii lor, ca toți copiii rod al dragostei, nu avură moștenirea fatală cînd e întovărășit de mizerie. Nădejdiile, strădaniile, dezamăgirile, atît de fierbinte împărțate și de dînsa, vestejiseră adînc frumusețea doamnei Chardon, după cum treptata înjosire la care o obligau lipsurile îi schimbase și felul de viață; dar atît curajul ei, cît și cel al copiilor le-a fost la fel de mare ca și nenorocul. Sărmana văduvă vindu farmacia aflată pe Strada Mare din Houmeau, cea mai importantă mahala din Augoulême. Prețul luat pe farmacie îi permise să-și constituie o rentă de trei sute de franci, sumă neîndestulătoare chiar numai pentru propria-i existență; însă atît ea cit și fiică-sa acceptară această situație fără a roși, apoi se apucară de cîte o îndeletnicire plătită. Mama îngrijea de fameile lăuze și felul ei frumos de a se purta făcea să fie preferată altora în casele lor bogate unde găsea și întreținerea, mai cîștigînd totodată și cîte un franc pe zi, astfel că nu-i supunea pe copii la nici

¹ Chirurg celebru din romanele lui Balzac (v. mai ales *Liturgia ateului*); creînd acest personaj, Balzac s-a gîndit probabil la marele chirurg din vremea sa, vestitul Dupuytren (1777—1835).

un fel de cheltuieli. Ca să-și ferească fiul de durerea de a o vedea într-o asemenea condiție umilitoare, mama își luă numele de doamna Charlotte. Persoanele care aveau nevoie de îngrijirile ei se adresau domnului Postel, succesorul domnului Chardon. La rindu-i, sora lui Lucien lucra la o femeie foarte cinstită, respectată de toată mahalaua Houmeau, numită doamna Prieur, spălătoreasă de lux, vecină cu dînsa, și cîștiga ceva mai puțin de un franc pe zi. Era conducătoarea lucrătoarelor și se bucura în atelier de o oarecare considerație, care o ridica într-un fel deasupra celorlalte. Slabele venituri ale muncii lor, împreună cu cei trei sute de franci din renta doamnei Chardon, se ridicau cam la opt sute de franci pe an, din care cele trei persoane trebuiau să trăiască, să se îmbrace și să-și plătească chiria. Cu toată marea economie pe care o făceau, această sumă de-abia le ajungea, fiind mai toată înghițită de Lucien. Căci doamna Chardon și fiică-sa Ève credeau în Lucien ca soția lui Mahomed în soțul ei; devotamentul lor pentru viitorul rezervat acestuia era nemărginit. Stăteau în mahalaua Houmeau, într-o locuință închiriată pe nimica toată de la succesorul domnului Chardon și situată în fundul unei curți interioare, deasupra unui laborator. Lucien avea o odăiță la mansardă. Stimulat de un tată care, fiind pasionat după științele naturale, îl împinsese și pe el la început pe această cale, Lucien fu unul din cei mai străluciți elevi ai liceului din Angoulême, unde era în clasa a treia, pe cînd Séchard isprăvea școala.

Cînd întîmplarea îi făcu pe cei doi colegi de școală să se reintîlnească, Lucien, sătul să mai bea din amara cupă a mizeriei, era pe punctul de a lua una din acele hotărîri extreme la care recurgi doar cînd ai douăzeci de ani. Patruzeci de franci pe lună, pe care David i-i dădu cu generozitate lui Lucien, oferindu-se să-l învețe meseria de șef de atelier, deși un șef de atelier nu-i era de nici un folos, îl salvă pe Lucien de la deznădejde. Legăturile de prietenie din școală, astfel reînnoite, se strinseră curînd,

datorită asemănării soartei și deosebirii dintre caracterele lor. Amîndoi, cu inima plină de năzuințe ce ar fi putut umple mai multe vieți, posedau acea inteligență aleasă care îl face pe om egalul tuturor somităților, și ambii se vedeau totuși zvirliți la fundul societății. Această nedreptate a soartei îi legă și mai mult. Apoi, amîndoi ajunseseră la poezie pe un drum diferit. Deși hărăzit speculațiilor celor mai înalte ale științelor naturale, Lucien se simțea puternic atras de gloria literară ; pe cînd David, pe care tendința sa spre meditație îl predispunea la poezie, avea înclinații înspre științele exacte. Această inversare de roluri dădu naștere unei adevărate frății sufletești. Lucien îi împărtăși de îndată lui David tot ceea ce îi semnalase tatăl său asupra perspectivelor ce se deschid aplicațiilor științei în industrie, iar David îl făcu pe Lucien să întrevadă drumurile noi pe care trebuia să pornească în literatură ca să dobîndească renume și avere. Prietenia dintre cei doi tineri ajunse în scurtă vreme una din acele pasiuni care nu se nasc decît la vîrsta ieșirii din adolescență. David o cunoscuse în curînd pe frumoasa Ève și se îndrăgosti de ea așa cum se îndrăgostesc sufletele melancolice și meditative. Vorbele *Et nunc et semper et in secula seculorum*¹ din liturghie sînt lozinca acestor sublimi poeți, necunoscuți, ale căror opere constau în mărețe epopei ce se nasc și se pierd numai în intimitatea dintre două inimi ! Cînd îndrăgostitul pătrunse taina nădejdlor pe care mama și sora lui Lucien le puneau în acea frumoasă frunte de poet, cînd devotamentul lui orb îi fu pe de-a-ntregul cunoscut, i se păru cel mai dulce lucru să se apropie de iubită și să împartă cu ea jertfele și speranțele. Lucien fu, deci, pentru David un frate pe care țî-l alegi singur. Ca cei extremiști care voiau să fie mai regaliști decît regele, David le întrecu chiar pe mama și sora lui Lucien în încrederea pe care o avea în geniul lui, și îl răsfață cum își răsfață mama copilul. În timpul uneia

¹ Și acum și pururea și în vecii vecilor (lat.).

din acele convorbiri în care, chinuiți de lipsa banilor ce îi ținea cu mâinile legate, își băteau capul, cum fac toți tinerii, trecînd în revistă mijloacele de a se îmbogăți cît mai neîntîrziat, și scuturau astfel toți arborii despuiați înaintea lor, de către primii veniți, fără să le pice vreun fruct, Lucien își aminti de două idei ale tatălui său. Domnul Chardon îi vorbise anume că s-ar putea reduce la jumătate prețul zahărului prin întrebuițarea unui nou agent chimic ; și apoi că s-ar putea scădea cu tot atîta prețul hîrtiei, aducînd din America anumite materii vegetale asemănătoare cu acelea pe care le folosesc chinezii și care costă ieftin. David cunoștea importanța acestei chestiuni vînturate și la Didot, așa că se agăță de această idee, văzînd în ea o sursă de avere și îl socoti pe Lucien drept un binefăcător față de care nu se va putea nicicînd plăti.

Oricine ghicește cît de puțin potrivești să se ocupe de tipografie îi făceau pe cei doi prieteni gîndurile și viața lor lăuntrică. În loc să producă cincisprezece-douăzeci de mii de franci, ca aceea a fraților Cointet, tipografi-editori ai episcopatului, proprietari ai ziarului *Courrier de la Charente*, în viitor singurul ziar al departamentului, tipografia Séchard-fiul producea abia trei sute de franci pe lună, din care trebuiau plătiți șeful de atelier, Marion, impozitele, chiria, ceea ce îl reducea pe David la un cîștig de o sută de franci pe lună. Niște oameni harnici și întreprinzători ar fi reînnoit caracterele tipografice, ar fi cumpărat prese de fier și și-ar fi procurat da la Paris lucrări pe care le-ar fi tipărit apoi la preț scăzut ; dar patronul și șeful de atelier, pierduți în investigații literare și științifice care le absorbeau tot timpul, se mulțumeau cu lucrul pe care li-l mai dădeau ultimii clienți. Frații Cointet ajunseseră să cunoască în sfîrșit firea și obiceiurile lui David și nu-l mai calomniau ; dimpotrivă, o politică înțeleaptă îi povățuia să lase tipografia aceea să trăiască așa cum putea, într-o cuviincioasă mediocritate, ca să nu cadă în mâinile altui rival, mai de temut ; și-i

trimeau ei înșiși lucrările zise „de oraș”. În felul acesta, fără să știe, David Séchard nu exista, comercialmente vorbind, decît printr-o dibace socoteală a concurenților săi. Fericiți de ceea ce ei numeau mania lui, frații Cointet se purtau în aparență plini de echitate și loialitate, dar, în realitate, făceau ca administrația mesageriilor, cînd simulează o concurență ca să se pună la adăpost de una adevărată.

Exteriorul casei Séchard era în armonie cu zgircenia murdară care domnea în interior, unde bătrînul *urs* nu reparase niciodată nimic. Ploaia, soarele, intemperiiile fiecărui anotimp dăduseră porții înfățișarea unui bătrîn trunchi de copac, într-atîta de brăzdată era de crăpături. Fațada, prost clădită din pietre și cărămizi amestecate la întimplare, părea că se prăbușește sub povara unui acoperiș ciuruit, alcătuit din olane scobite cu care se obișnuiește a se acoperi casele din sudul Franței. Ferestrele, putrezite și ele, erau prevăzute, împotriva arșitei de prin partea locului, cu niște obloane cît toate zilele, sprijinite de bare groase de fier. Cu greu ai fi găsit în tot Angoulême-ul o casă atît de dărăpănată ca aceasta, care nu mai stătea în picioare decît prin rezistența cimentului. Închipuți-vă acum atelierul, luminos la cele două capete, întunecos la mijloc, cu pereții acoperiți de afișe, înnegriți în partea de jos de toți lucrătorii care se perindaseră pe-acolo, timp de treizeci de ani, frîghiile împrăstiate pe dușumea, grămezile de greutate ce se puneau peste teancurile de hîrtie muiată, presele vechi, rîndurile de *regaluri* cu litere, și, într-un capăt, cele două cuști în care stăteau patronul și șeful de atelier ; și veți înțelege atunci viața celor doi prieteni.

În 1821, în primele zile ale lunii mai, David și Lucien se aflau lîngă geamul dinspre curte în momentul cînd, pe la două, cei patru sau cinci lucrători se duceau la masă. După ce patronul își văzu ucenicul închizînd ușa cu clopoțel care dădea spre stradă, îl duse pe Lucien în curte, ca

și cum mirosul hîrtilor, al cernelurilor, al preselor și al lemnăriei vechi i-ar fi făcut scîrbă. Amîndoi se așezară sub bolta de viță de unde puteau vedea pe oricine ar fi intrat în atelier. Razele de soare, care jucau printre frunze, mîngiau pe cei doi poeți, învăluindu-i ca într-o aureolă. Contrastul dintre cele două caractere și dintre cele două figuri apăru atunci atît de puternic încît ar fi ispitit penelul unui mare pictor. David avea înfățișarea pe care natura o dă ființelor sortite marilor lupte, zgomotoase sau tainice : avea un piept lat cu umerii puternici, potriveți cu trupul său vinjos. Chipul oacheș, colorat, gras, sprijinit pe un gît gros, purtînd o pădure deasă de păr negru, semăna la prima vedere cu al călugărilor cîntați de Boileau¹; însă la o nouă cercetare descopereai pe buzele groase și brăzdate, în cuta din bărbie, în conturul nasului turtit, în ochi mai ales, flacăra nestinsă a unei singure iubiri, pătrunderea gînditorului, arzătoarea melancolie a unui spirit ce putea îmbrățișa ambele capete ale orizontului, pătrunzînd prin toate întortocherile, și care se sătura repede de bucuriile exclusiv ideale, îndreptînd asupra-le luminile analizei. Dacă ghiceai pe acest chip fulgerările geniului care-și ia zborul, vedeai însă și cenușa lîngă vulcan ; nădejdea se stingea într-un adînc simțămînt al neantului social, în care lipsa de nume sau de avere îi menține pe atîția oameni superiori. Alături de sărmanul tipograf, căruia meseria lui, deși atît de apropiată de o îndeletnicire intelectuală, îi făcea scîrbă, alături de acest Silene² greoi care sorbea lacom din cupa științei și a poeziei, îmbătîndu-se ca să uite de nefericirea vieții de provincie, Lucien stătea în poza grațioasă găsită de sculptori pentru Bac-

¹ În poemul eroicomic *Le lutrin* (Pupitrul de strană), scris de Boileau între 1672 și 1676, e vorba încă de la primele versuri de niște... „egumeni rumeni și pocnind de voinicie”...

² În mitologie, tatăl satirilor și cel care l-a crescut pe Bacchus, înfățișat ca un bătrîn voinic, greoi și lacom.

chus-ul indian. Fața lui avea distincția liniilor tipului de frumusețe antică : frunte și nas grecesc, figură de o albeață catifelată ca a femeilor, ochi de un albastru atît de închis încît păreau negri, ochi plini de iubire, cu albul întrecînd în prospețime pe acela al unui copil. Ochii aceștia frumoși aveau deasupra niște sprîncene trase parcă de o pensulă chinezească, și erau mărginiți de gene lungi, castanii. De-a lungul obrazilor strălucea un puf mătăsos de culoarea părului său, blond și buclat natural. O dulceată dumnezeiască fremăta în timplele-i de un alb auriu. O noblețe fără seamăn era întipărită pe bărbia lui scurtă și ușor curbată. Zîmbetul îngerilor triști rătăcea pe buzele-i de mărgean, subliniate de albeața strălucitoare a dinților. Avea mîinile omului de neam, mîini elegante, de care bărbății știu să asculte, și pe care femeile doresc să le sărute. Lucien era zvelt și de statură mijlocie. Văzîndu-i picioarele, un bărbat ar fi fost în stare să-l ia drept o femeie deghizată, cu atît mai mult cu cît, asemenea celor mai mulți dintre oamenii fini — ca să nu le zicem vicleni — avea și șoldurile de femeie. Semnul acesta, rareori înșelător, se adeverea la Lucien, pe care inteligența-i iscoditoare îl tira adesea, cînd analiza starea actuală a societății, pe panta depravării specifice diplomaților, care cred că izbînda justifică orice mijloace, oricît ar fi ele de josnice. Căci una din nenorocirile la care sînt expuse marile inteligențe este aceea de a înțelege orice, atît viciile cît și virtuțile.

Cei doi tineri judecau societatea cu atît mai de sus cu cît ei înșiși se aflau mai jos, deoarece oamenii necunoscuți de lume se răzbună pe micimea situației lor prin înălțimea de la care o privesc. Dar de aceea și deznădejdea le era cu atît mai amară, cu cît zburau mai repede cu gîndul pe culmile unde îi mîna adevărata lor soartă. Lucien citise mult, comparase multe ; David gîndise mult, meditate mult. În ciuda înfățișării de țăran zdravăn și voinic,

tipograful avea o fire melancolică și bolnăvicioasă, și se îndoaia chiar de sine însuși ; pe cită vreme Lucien, înzestrat cu un spirit întreprinzător, dar nestatornic, avea o îndrăzneală nepotrivită cu înfățișarea-i molatică, aproape firavă, și plină de grații femeiești. Lucien era din creștet pînă-n tălpi un adevărat gascon, curajos, aventuros, care vede mai mult binele și mai puțin răul, care nu se dă în lături de la o greșală dacă e de tras vreun câștig de pe urma ei, și care nu se sperie de viciu dacă îi ajută planurile. Pornirile acestea de ambițios îi erau ținute pe atunci în friu de minunatele iluzii ale tinereții și de însuflețirea care îl mîna către mijloacele nobile pe care oamenii însetați de glorie le folosesc mai înaintea oricăror altora. Deocamdată nu avea de luptat decît cu dorințele sale și nu cu greutatea vieții, cu puterea lui și nu cu lășitatea oamenilor, care constituie o pildă foarte primejdioasă pentru spiritele schimbăcioase. Cucerit de strălucitoarea deștep-tăciune a lui Lucien, David îl admira, corectîndu-i totuși excesele la care îl împingea faimoasa „furie franceză”¹. Omul acesta drept avea o fire sfioasă, care nu se potrivea de loc cu făptura lui puternică, dar era totuși înzestrat și cu stăruința oamenilor din nord. După cum întrevedea și toate greutatea, se hotăra totodată să le și învingă fără a se lăsa doborît ; și, dacă avea dirzenia unei virtuți cu adevărat apostolice, o domolea cu farmecul unei nemărginite îngăduințe. În prietenia lor, încă de pe atunci veche, unul din doi iubea pînă la idolatrizare, și acela era David. Lucien poruncea ca o femeie ce se știe iubită, iar David se supunea cu plăcere. Frumusețea fizică a prietenului său reprezenta în ochii lui o superioritate pe care el o accepta, socotindu-se pe sine drept un om greoi și de rînd.

¹Avînt, ardoare în luptă ; soldații francezi erau cunoscuți de adversarii lor pentru această trăsătură, căreia italienii i-au spus „furia franceză” ; pe plan moral, e vorba aici de temperamentul avîntat și uneori necugetat al lui Lucien.

„Vita e făcută pentru munca răbdătoare a cîmpului, iar pasărea pentru viața nepăsătoare, își zicea tipograful. Eu voi fi vita, iar Lucien vulturul“.

De aproape trei ani, cei doi prieteni își contopiseră deci soarta, care le părea atît de strălucită în viitor. Citeau împreună marile opere care se iviră, după ce se făcu pace la orizontul literar și științific: lucrările lui Schiller și Goethe, ale lordului Byron și Walter Scott, ale lui Jean-Paul, Berzelius și Davy, ale lui Cuvier, Lamartine¹ etc. Se încălzeau la flacăra acestor torțe, își încercau puterile în opere neizbutite sau începute, părăsite și reluate cu patimă. Își frământau mereu, fără odihnă, neistovitele forțe ale tinereții. La fel de săraci, dar mistuiți de iubirea pentru artă și știință, uitau de mizeria de azi, îngrijindu-se de renumele de mîine.

— Lucien, știi ce am primit de la Paris? zise tipograful scoțînd din buzunar un volumaș *in 18*. Ia ascultă!

Și David citi, cum știu să citească poezii, idila lui André de Chénier intitulată *Neera*, apoi aceea a *Tinărului bolnav*, pe urmă elegia asupra sinuciderii, aceea în formă antică, precum și cei doi din urmă *Iambi*.

— Va să zică ăsta e André de Chénier? exclamă Lucien în mai multe rînduri. Te apucă deznădejdea, repeta el pentru a treia oară cînd David, prea emoționat ca să mai

¹ După 1815, o dată cu dezvoltarea romantismului în Franța, operele romanticilor germani și englezi (*Schiller, Goethe, Byron, W. Scott*) sînt mult difuzate prin traduceri; *Jean-Paul Richter* (1763—1825), filozof și romancier, unul din fruntașii romantismului german, a fost popularizat în Franța de doamna de Staël; de asemenea, sînt mult cercetate în Franța lucrările științifice străine, ca cele ale chimistului englez *H. Davy* (1778—1829), sau ale chimistului suedez *Berzelius* (1779—1848); în aceeași vreme, în Franța *Georges Cuvier* (1769—1832) creează paleontologia și descoperă legea subordonării organelor și a corelației formelor, iar *Lamartine* publică prima culegere de versuri pătrunse de sentimente romantice, *Meditațiile* (1820).

citească, îl lăasă să ia volumul. Un poet descoperit tot de un poet ! ! zise el văzînd semnătura prefetei.

— Chiar după ce-a scris volumul ăsta, reluă David, Chénier credea că nu făcuse încă nimic vrednic de a fi publicat.

Lucien citi la rîndu-i poemul epic al *Orbului* și citeva elegii. Cînd dădu peste fragmentul :

Dacă nici ei n-au fericirea, ea mai există pe pămînt?

sărută cartea, și amîndoi plinseră, căci amîndoi iubeau cu idolatrie. Vița-de-vie prinsese ca prin farmec culori, vechile ziduri ale casei, plesnite, îngheboșate, brăzdate de crăpături, se acoperiseră de ornamente, basoreliefuri și nenumărate capodopere ale nu știu cărei arhitecturi de basm. Fantezia așternuse florile și rubinele mantiei sale peste curtea lor sărăcăcioasă. Camille a lui André Chénier devenise, pentru David, Eva lui adorată, iar pentru Lucien o doamnă din înalta societate căreia el îi făcea curte. Poezia își scuturase cutele majestuoase ale rochiei sale înstelate peste atelierul în care se schimonoseau *mai-muțele* și *urșii* tipografiei. Bătea ora cinci, iar cei doi amici nu simțeau nici foame, nici sete ; viața era pentru ei un vis de aur, aveau la picioare toate comorile lumii, întrezăreau acel colț de zare albăstruie arătat cu degetul de către speranță acelor a căror viață este furtunoasă și căror glasul ei de sirenă le spune : „Haideti, zburati, veți scăpa de nenorociri trecînd pragul acesta de aur, de argint sau de azur“. În momentul acela, un ucenic numit Cérizet, un ștregar din Paris pe care David îl adusese la Angoulême, deschise ușa cu geamuri care dădea din atelier în curte, și îi arătă pe cei doi prieteni unui necunoscut care se îndreptă spre ei, salutîndu-i.

¹ André Chénier (1794—1836), bun cunoscător al poeziei grecești; a scris elegii, eglage și iambi, propunîndu-și să exprime „în forme antice gînduri noi“. Cel care l-a descoperit este H. de Latouche, mai mult publicist decît poet.

— Domnule, îi zise acesta lui David, scoțind din buzunar un caiet cît toate zilele, v-am adus un memoriu pe care aș dori să-l tipăresc. Sînteți bun să-mi spuneți cît o să coste ?

— Domnule, noi nu tipărim manuscrite atît de voluminoase, răspunse David fără să se uite la caiet, adresați-vă domnilor Cointet.

— Am avea totuși niște litere foarte frumoase, care poate că s-ar potrivi, reluă Lucien uitînduse în manuscris. Fiți bun și treceți mîine pe aici, dacă ne lăsați lucrarea, și vă vom spune costul tiparului.

— Nu sînteți dumneavoastră Lucien Chardon, cu care am cîntea ?...

— Ba da, domnule, răspunse acesta.

— Sînt fericit, zise autorul, că am putut cunoaște un tînr poet menit să ajungă atît de departe. Sînt trimis de doamna de Bargeton.

La auzul acestui nume Lucien roși și îndrugă cîteva cuvinte de recunoștință pentru interesul ce i-l purta doamna de Bargeton. David observă roșeața și încurcătura prietenului său, pe care îl lăsă să stea de vorbă cu boiernașul, autor al unui memoriu asupra creșterii viermilor de mătase, împins de vanitate să-l tipărească pentru a fi citit de către colegii săi din Societatea de agricultură.

— Ei, Lucien, zise David cînd boiernașul plecă, nu cumva ești îndrăgostit de doamna de Bargeton ?

— La nebunie !

— Dar vă despart prejudecățile pe unul de altul, mai rău decît dacă ea s-ar afla la Pekin și tu în Groenlanda.

— Voința a două ființe care se iubesc învinge orice piedică, zise Lucien lăsînd ochii în jos.

— Atunci pe noi ai să ne uiți, răspunse cu temere iubitul frumoasei Ève.

— Ba poate că, dimpotrivă, pentru tine am renunțat la iubită, exclamă Lucien.

— Ce vrei să zici ?

— Trecînd peste iubirea mea, peste interesele felurite care m-ar face să nu mă mai mișc din casa ei, i-am spus că nu voi mai pune piciorul pe acolo, dacă un om, superior mie în talent, cu un viitor strălucit, dacă David Séchard, fratele, prietenul meu, nu e primit de dînsa. Cu siguranță că acasă mă așteaptă răspunsul. Însă, deși toți aristocrații sînt poftiți astă-seară ca să mă audă citindu-mi versurile, dacă răspunsul e negativ, nu voi mai călca niciodată prin casa doamnei de Bargeton.

David îi strînse cu putere mîna lui Lucien, după ce-și șterse ochii. Ceasul bătuse ora șase.

— Țve trebuie să fie îngrijorată ; la revedere, zise brusc Lucien.

Fugi, lăsîndu-l pe David pradă uneia din acele emoții covîrșitoare care numai la acea vîrstă se simt atît de deplin, mai ales în situația în care se aflau cei doi poeți cărora viața de provincie nu le tăiaze încă aripile.

— Suflet de aur ! exclamă David, urmărindu-l cu privirea pe Lucien care străbătea atelierul.

Lucien coborî acasă în Houmeau, prin minunata alee Beaulieu, prin strada du Minage și prin poarta Sfîntul Petru. Dacă o lua pe drumul acesta atît de ocolit, să știți că o făcea pentru că locuința doamnei de Bargeton era situată pe acest parcurs. Îi făcea atîta plăcere să treacă pe sub ferestrele acelei femei, chiar fără știrea ei, încît de două luni de zile nu se mai întorcea de loc în Houmeau prin poarta Palet.

Ajungînd pe sub copacii parcului Beaulieu, privi distanța care despărțea centrul orașului de mahalaua Houmeau. Moravurile din partea locului ridicaseră bariere morale cu mult mai greu de trecut decît îngrăditurile printre care cobora acum Lucien. Ambițiosul tînăr, care se introdusese în casa Bargeton azvîrlind gloria ca un pod aerian între oraș și mahala, aștepta neliniștit hotărîrea iubiei sale, ca un favorit care se teme de dizgrație după ce a încercat să-și extindă puterea. Cuvintele acestea tre-

buie să pară nelămurite celor care n-au studiat încă obiceiurile specifice târgurilor împărțite în orașul „de sus” și orașul „de jos”; astfel că e foarte necesar să intrăm aici în unele explicații despre Angoulême, pentru a o înțelege mai bine pe doamna de Bargeton, unul din personajele cele mai însemnate ale acestei povestiri.

Angoulême este un oraș vechi, clădit pe creasta unei stînci de forma unei căpățini de zahăr, străjuind cimpiele printre care șerpuieste riul Charente. Stîncă se leagă înspre Périgord cu o colină lungă ce se curmă brusc în șoseaua Paris-Bordeaux, alcătuind un fel de promontoriu mărginit de trei văi pitorești. Întăriturile, porțile și ruinele unei fortărețe așezate pe vârful stîncii dovedese importanța pe care orașul a avut-o pe vremea războaielor religioase¹. Într-adevăr poziția lui îl făcea odinioară să fie un punct strategic deopotrivă de prețios atît catolicilor, cît și calvinistilor; numai că forța lui de altădată constituie slăbiciunea lui de azi: împiedicîndu-l să se întindă de-a lungul riului Charente, întăriturile și povirnișul prea abrupt al stîncii l-au osîndit la cea mai nefericită imobilitate. Cam pe vremea cînd s-au petrecut cele povestite aici, guvernul încerca să împingă orașul înspre Périgord, clădind de-a lungul colinei palatul prefecturii, o școală de marină, cîteva așezăminte militare, și deschizînd noi șosele. Negotul se înfiripase însă în altă parte. De multă vreme, tirgușorul Houmeau se întinsese ca un strat de ciuperci la poalele stîncii și pe malurile apei, de-a lungul căreia trece șoseaua națională Paris-Bordeaux. Toată lumea cunoștea faima fabricilor de hirtie din Angoulême, care, de trei secole, se așezaseră în mod obligatoriu pe Charente și pe afluenții săi, spre a folosi căderile de apă. Statul înființase la Ruelle cea mai mare turnătorie de

¹ Luptele dintre catolici și calvinisti (protestanți) — la baza cărora se aflau interesele economice și politice ale claselor potrivnice — au bîntuit Franța aproape toată a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

tunuri pentru marină. Camionajul, poșta, hanurile, atelierele de căruțe, întreprinderile de transporturi publice, toate industriile ce trăiesc de pe urma șoselelor și a cursurilor de apă se îmbulziră la poalele Angoulême-ului, spre a nu se izbi de piedicile pe care le prezintă intrarea în oraș. În chip firesc, tăbăcăriile, spălătoriile, toate negoțurile avînd nevoie de apropierea Charentei se dezvoltară de o parte și de alta a ei ; de asemeni, depozitele de rachiu și de orice materie primă transportabilă pe apă, într-un cuvînt întregul tranzit umplu malurile Charentei cu așezările sale. Mahalaua Houmeau ajunse astfel un oraș industrial și bogat, un al doilea Angoulême, pizmuît de orașul de sus unde rămaseră autoritățile, episcopatul, tribunalul, aristocrația. Dar prin aceasta, mahalaua Houmeau, cu toată activă și crescînda-i importanță, nu fu decît o anexă a Angoulême-ului. Sus, nobilimea și puterea ; jos, comerțul și banii : două zone sociale veșnic și pretutindeni în dușmănie. De aceea, era și greu de spus care din cele două orașe își ura mai mult rivalul. Restaurația, în ultimii nouă ani, agravase această stare de lucruri destul de calmă în timpul imperiului¹. Majoritatea caselor din Angoulême-ul de sus sînt locuite fie de familii nobile, fie de vechi familii burgheze care trăiesc numai din veniturile lor și care alcătuiesc un soi de națiune autohtonă în care străinii nu sînt niciodată primiți. Abia dacă, după vreo două sute de ani de locuit în acest oraș, după o înrudire cu vreuna din familiile de vază, cîte o familie venită de prin provinciile vecine se vede adoptată ; în ochii băștinșilor însă, ea continuă a fi considerată de curînd sosită pe meleagurile lor. Prefecții, administratorii financiari, funcționarii care s-au perindat în ultimii patruzeci de ani pe

¹ În adevăr, Napoleon crease o nouă aristocrație folosindu-se, în același timp, de cea veche ; o dată cu întoarcerea Bourbonilor însă, vechea aristocrație își recăpătă siguranța și pretențiile, trăind de sus păturile burgheze, a căror putere economică nu înceta totuși să crească.

acolo au încercat să mai îmblinzească vechile familii cocoțate pe stînca lor ca niște corbi neîncrezători ; familiile au acceptat serbările și mesele lor, dar să-i primească în casele lor, nici pomeneală ! Batjocoritoare, defăimătoare, geloase, zgîrcite, aceste familii se căsătoresc numai între ele, își strîng rindurile pentru a nu permite nimănui să iasă ori să intre ; înfăptuirile luxului modern le sînt necunoscute ; pentru ele a trimite un copil la Paris înseamnă a-i dori pieirea. Temerea aceasta ilustrează clar moravurile și obiceiurile inapoiate ale acestor familii molipsite de un regalism stupid, cufundate mai degrabă în bigotism decît evlavioase, trăind nemișcate ca orașul lor și ca stînca acestuia. Totuși, Angoulême-ul se bucură în provinciile înconjurătoare de o mare faimă, datorită educației ce se dă acolo copiilor. Orașele vecine își trimit fetele în școlile și mănăstirile lui. E ușor de înțeles cît de mult influențează spiritul de castă asupra sentimentelor ce despart Angoulême-ul de Houmeau. Comerțul e bogat, nobilimea e îndeobște săracă. O parte se răzbună pe cealaltă printr-un dispreț egal. Burghezia din Angoulême participă și ea la această sfadă. Comerciantul din orașul de sus spune despre negustorul din mahala, cu o intonație deosebită : „E din Houmeau !“ Precizînd poziția nobilimii în Franța și dîndu-i speranțe ce nu se puteau realiza fără o zguduire generală, Restaurația mări distanța morală ce despărțea, mai mult decît distanța locală, Angoulême-ul de Houmeau. Nobilimea, unită pe atunci cu guvernul, ajunsese acolo mai exclusivistă decît în oricare altă parte a Franței. Locuitorul din Houmeau era aproape un paria. Așa a luat naștere ura aceea mocnită și adîncă ce dădu o unanimitate înspăimîntătoare răscoalei din 1830 și nimici elementele unui trainic stat social în Franța. Trufia nobilimii de la curte fu pricina pentru care nobilimea din provincie își pierdu dragostea pentru tron, după cum aceasta din urmă alunga dragostea burgheziei, călcîndu-i în picioare vanitățile. Un „om din Houmeau“, fiu

de farmacist, introdus în casa doamnei de Bargeton, reprezenta deci o mică revoluție. Cine o făcuse : Lamartine și Victor Hugo, Casimir Delavigne și Canalis, Béranger și Chateaubriand, Villemain și Aignan, Soumet și Tissot, Étienne și d'Avrigny, Benjamin Constant și La Mennais, Cousin și Michaud, într-un cuvânt vechile și noile nume ale literaturii mari, fie liberale, fie regaliste¹. Doamna de Bargeton iubea artele și literatura, gust extravagant, manie osindită pe față în Angoulême, dar pe care e nevoie s-o explicăm, schițând viața acestei femei, născută spre a fi celebră, dar ținută în obscuritate de împrejurări fatale, și a cărei influență hotări soarta lui Lucien.

Domnul de Bargeton era stră-strănepotul unui jurat din Bordeaux, cu numele de Mirault, innobilat sub Ludovic al XIII-lea pentru o îndelungată exercitare a funcției sale. Sub Ludovic al XIV-lea, fiul său, devenit Mirault de Bargeton, fu ofițer în garda palatului și făcu o atît de strălucită căsătorie de interes, încît, sub Ludovic al XV-lea, fiul său se numi pur și simplu domnul de Bargeton. Acest domn de Bargeton, nepotul domnului Mirault-Juratul, ținu atît de mult să se poarte ca un gentilom desăvîrșit, încît mîncă aproape toată averea familiei, stăvilindu-i astfel ascensiunea. Doi din frații săi, unchii din partea tatălui lui Bargeton de azi, ajunseră iar negustori, astfel că și acum se găsesc niște Mirault care fac comerț la Bordeaux.

¹ În epoca restaurației (1815—1830), autori cu convingeri liberale, ca Béranger sau Benjamin Constant, se opuneau regalistilor, ca Chateaubriand sau Lamartine ; către sfîrșitul perioadei, și mai ales după revoluția din 1830, opiniile progresiste cîștigă teren, aducînd la democrație pe Victor Hugo, Lamennais etc. ; dintre numele citate de Balzac, făceau parte din tabăra reacționară : Al. Soumet, autor de tragedii și poeme epice, Josep-François Michaud, publicist și istoric, redactorul principal al ziarului regalist *Cotidianul*. În tabăra opoziției liberale militau : ziaristul și dramaturgul Charles Guillaume Étienne (1777—1845) ; Pierre-François Tissot (1768—1854), istoric al revoluției ; filozoful Victor Cousin etc. ; Casimir Delarigne (1793—1843), autor de poeme patriotice și de tragedii istorice, avea aproape faima lui Béranger.

Cum moșia Bargeton, aflată în Angoumois în dependența fiefului la Rouchefoucauld, era substituită, ca și o casă din Angoulême, denumită palatul Bargeton, nepotul domnului Bargeton-Mincăciosul moșteni aceste două proprietăți. În 1789 își pierde dreptul de dispoziție și nu mai rămase decât cu venitul moșiei, care se ridica la vreo zece mii de franci rentă. Dacă bunicul său ar fi urmat pilda glorioasă a lui Bargeton I și a lui Bargeton II, Bargeton V, care poate fi supranumit Mutul, ar fi fost marchiz de Bargeton ; s-ar fi înrudit cu cine știe ce familie mare, ar fi ajuns duce și pair ca alțiia alții ; pe cînd așa, în 1805, fu foarte măgulit să ia în căsătorie pe domnișoara Marie-Louise-Anaïs de Nègrepelisse, fiica unui gentilom uitat de mult în conacul său, deși făcea parte din ramura mezină a uneia dintre cele mai vechi familii din sudul Franței. Un Nègrepelisse se numărase printre ostaticii lui Ludovic cel Sfînt ; însă numai capul ramurii primului născut poartă numele ilustru de Espard, dobîndit sub Henric al IV-lea printr-o căsătorie cu moștenitoarea acestei familii. Gentilomul acesta, mezinul unui mezin, trăia pe o moșioară, proprietatea soției, situată lingă Barbezieux, pe care o exploata de minune vinzîndu-și griul la tîrg, priticîndu-și singur vinul, păsîndu-i prea puțin de risul lumii, numai să strîngă bani, ca din ei să-și mărească din cînd în cînd moșia. Împrejurări destul de rar întîlnite în provincie îi insuflaseră doamnei de Bargeton gustul muzicii și al literaturii. Pe vremea revoluției, un oarecare abate Niollant, cel mai bun elev al abatelui Roze¹, se ascunse în micul conac de la Escarbas, împreună cu bagajul său de compozitor. El își plăti din plin ospitalitatea oferită de bătrînul gentilom prin educația ce o dădu fiicei acestuia, Anaïs, căreia i se zicea mai pe scurt Naïs, și care, fără această împlinire, ar fi fost lăsată în grija ei înseși, sau,

¹ *Nicolas Roze* (1745—1819) a fost un muzician cunoscut atît pentru compozițiile sale religioase, cît și pentru metoda sa de predare a muzicii.

și mai rău, a vreunei servitoare păcătoase. Abatele nu era numai muzicant, ci poseda și cunoștințe vaste de literatură, știa italienește și nemțește. El o învăță deci pe domnișoara de Nègrepelisse aceste două limbi, precum și contrapunctul, o făcu să înțeleagă marile opere literare ale Franței, Italiei și Germaniei, și descifră cu ea muzica tuturor măștrilor. În fine, spre a-și găsi de lucru în singurătatea deplină la care îl osîndiseră evenimentele politice, o învăță greaca și latina, dîndu-i și cîteva noțiuni de științe naturale. Prezența unei mame nu schimbă cu nimic această educație bărbătească la o persoană tînără, înclinată și așa spre independență de către viața liberă de la țară. Abatele Niollant, suflet entuziast și poetic, se distingea mai ales prin spiritul specific artiștilor care însușează cîteva însușiri de preț, dar care se ridică deasupra concepțiilor burgheze prin libertatea gîndirii și prin largimea vederilor. Dacă, în societate, un asemenea spirit își face iertate îndrăznelile prin profunzimea-i originală, în viața particulară poate însă părea vătămător prin abaterile pe care le inspiră. Abatele era plin de foc, astfel că ideile sale fură molipsitoare pentru o fată la care exaltarea, firească la persoanele tinere, era sporită de singurătatea de la țară. Niollant îi transmisese elevei sale propria lui îndrăzneală în cercetarea lucrurilor precum și ușurința de a judeca, fără a se gîndi că aceste calități, atît de necesare unui bărbat, devin defecte la o femeie menită îndeletnicirilor umile ale unei mame de familie. Cu toate că abatele îi spunea mereu să fie cu atît mai drăguță și mai modestă, cu cît cunoștințele îi erau mai întinse, domnișoara de Nègrepelisse își făcu o părere strașnică despre sine și manifestă un dispreț suveran față de omenire. Nevăzînd în juru-i decît inferiori și oameni gata a i se supune, căpătă trufia femeilor din înalta societate, fără a avea însă și viclenia încîntătoare a politeții lor. Măgulită în toate vanitățile ei de un abate care se admira în ea ca un autor

în opera sa, avu și nenorocul să nu întâlnească nici un punct de comparație care s-o ajute a se judeca pe sine.

Lipsa prietenilor este unul din cele mai mari neajunsuri ale traiului la țară. Neavînd cui închina micile sacrificii cerute de cuviință și de ținută, pierdem obiceiul de a ne impune vreo constrîngere față de alții. Totul se viciază atunci în noi, și forma și fondul. Nefiind repri-mată de contactul cu lumea, cutezanța ideilor domnișoarei de Nègrepelisse se răsfrînge și în purtarea și în privirea ei ; luă astfel acea înfățișare băiețoasă ce pare pentru moment originală, dar care nu le șade bine decît femeilor cu o viață aventuroasă. Așa că această educație, ale cărei as-perități s-ar fi netezit într-o societate aleasă, avea s-o facă de rîs la Angoulême, atunci cînd curtezanii vor fi în-cetat de a-i mai admira greșelile ce nu-s încîntătoare decît la vîrsta tinereții. În ceea ce-l privește pe domnul de Nègrepelisse, acesta ar fi dat bucuros toate cărțile fiicei sale ca să-și scape de la moarte vreo vită bolnavă ; căci era atît de zgîrcit, încît nu i-ar fi dăruit nici două parale peste venitul la care avea dînsa dreptul, chiar de-ar fi fost vorba să-i cumpere un lucru cît de mic dar necesar educației sale. Abatele muri în 1802, înainte de mărițișul scumpei sale eleve, mărițiș pe care nu l-ar fi încuviințat. După moartea abatelui, bătrînul se simți foarte încurcat trezindu-se singur cu fiică-sa pe cap. Se vedea prea slab ca să facă față luptei ce avea să izbucnească între zgîrce-nia lui și spiritul de independență al fetei, rămasă fără ocupație. Ca toate femeile tinere abătute din calea ce se cuvine a o urma, Naïs reflectase asupra căsătoriei și nu se sinchisea de ea. Nici prin gînd nu-i trecea să-și supună inteligența și persoana, bărbaților lipsiți de merit și de renume pe care îi putuse întîlni pînă atunci. Ea voia să poruncească, și i se cerea să asculte. Între a se supune unor toane grosolane, unor minți fără îngăduință față de gus-turile ei, și a fugi în lume cu un amant pe placul inimii, ea n-ar fi șovăit. Domnul de Nègrepelisse era încă destul

de nobil și se temea deci de o mezalianță. Ca mulți alii părinți, se hotărî să-și mărite fata, nu atât pentru ea, cât pentru propria lui liniște. Îi trebuia un nobil sau un gentilom nu prea deștept, care să nu-și bage nasul în socotilele de tutelă pe care le datora fiicei, îndeajuns de lipsit de duh și de voință pentru ca Naïs să se poarte după pofta inimii, îndeajuns de dezinteresat ca s-o ia fără zestre. Dar cum să găsești un ginere care să-i convină și tatălui și fetei ? Un asemenea bărbat e pasăre rară. În acest dublu interes, domnul de Nègrepelisse îi studie pe bărbații de prin partea locului, și domnul de Bargeton i se păru a fi singurul care corespundea planurilor sale. Om de patruzeci de ani, îmbătrinit de timpuriu din cauza unei tinereți destrăbălate, domnul de Bargeton era atins de o vădită sărăcie de duh ; poseda însă tocmai atîta bun-simț cît să-i permită să-și vadă singur de avere și atîtea maniere cîte îi erau necesare să poată trăi în societatea bună din Angoulême fără a săvîrși greșeli sau prostii. Domnul de Nègrepelisse îi arătă fetei, fără înconjur, valcarea negativă a soțului-model pe care i-l propunea și o făcu să înțeleagă folosul ce-l putea trage pentru propria-i fericire alinându-se cu o stemă de familie veche de două sute de ani, și pe care i-o explică în cel mai pur stil heraldic. Cu un soț nestingheritor, ea își va făuri soarta după bunul plac, la adăpostul unei asemenea firme și cu ajutorul legăturilor ce și le va face la Paris cu spiritul și frumusețea ei. Naïs fu ademenită de perspectiva unei asemenea libertăți. Domnul de Bargeton crezu că face, la rîndu-i, o căsătorie strălucită, socotind că socrul nu va întîrzia să-i lase moștenire moșia pe care o tot rotunjea cu dragoste ; în momentul de față se părea însă că tot domnul de Nègrepelisse avea să scrie epitaful ginerelui.

Doamna de Bargeton era pe atunci în vîrstă de treizeci și șase de ani, pe cînd soțul avea cincizeci și opt. Disproporție cu atât mai izbitoare, cu cît domnul de Bargeton arăta de șaptezeci de ani, pe cîtă vreme soția putea foarte

bine să facă pe tinerica, să se îmbrace în roz, sau să se pieptene ca o fetiță. Deși averea lor nu trecea de douăsprezece mii de franci rentă, era totuși socotită printre cele șase mari averi din orașul vechi, dacă nu-i punem la socoteală pe negustori și marii funcționari. Nevoia de a cînta în struna părintelui, a cărui moștenire doamna de Bargeton o aștepta ca să plece de îndată la Paris, și care o lăsă atîta să aștepte încît ginerele muri înainte de el, îl sili pe domnul și pe doamna de Bargeton să locuiască în Angoulême, unde strălucitele calități de spirit și bogățiile în stare brută ascunse în inima lui Naïs aveau să se irosească fără a da rod și să se schimbe cu timpul în ciudățenii ridicole. Căci, la drept vorbind, acestea sînt pricinuite în cea mai mare parte de un sentiment frumos, de virtuți ori de calități, împinse însă la extrem. Mindria nemodelată de contactul cu lumea bună devine rigiditate, exercitîndu-se numai asupra lucrurilor mărunte în loc să se dezvolte în sfera sentimentelor înalte. Exaltarea, această virtute a virtuților, din care purced cele sfinte, care inspiră devotamentele ascunse și poeziile sublime, devine exagerare cînd își ia ca obiect numai niște nimicuri provinciale. Departe de capitală — unde strălucesc marile spirite, unde atmosfera întreagă e încărcată de idei, unde totul se înnoiește neîncetat — învățătura se învechește, gustul se alterează, întocmai ca o apă stătătoare. Din lipsă de obiect, pasiunile se închircesc, tot dînd amploare lucrurilor mărunte. Așa se nasc zgîrcenia și clevetirile ce infectează viața de provincie. În foarte scurt timp, ideile mărginite și meschinăria pun stăpînire chiar și pe omul cel mai distins. Astfel pier bărbați cu suflet mare și femei care, dacă ar fi venit în contact cu lumea bună și cu spirite superioare, ar fi putut fi fermecătoare. Doamna de Bargeton făcea poezie din orice fleac, fără a observa deosebirea dintre poeziile cu rezonanță pur personală și cele ce se adresează publicului. Într-adevăr, sînt anumite senzații neînțelese pe care trebuie să le păs-

trăm numai pentru noi înșine. Fără îndoială că un asfințit de soare e un poem înălțător ; dar o femeie nu-i oare ridicolă cînd îl zugrăvește cu vorbe mari în fața unor oameni mici ? Sint unele voluptăți ce nu se gustă decît în doi, între poeți, între două inimi gemene. Naîs avea cusurul că întrebuița fraze lungi, pline de cuvinte umflate, numite foarte nimerit *gogoși* în vocabularul ziaristilor care, în fiecare dimineață, născocesc o mulțime, greu de mistuit pentru cititori, dar pe care aceștia le înghit totuși. Împărțea în dreapta și în stînga superlative care îngreuiau mult conversația cu ea, cele mai mici lucruri luînd niște proporții uriașe. Încă de pe atunci începuse ea a *tipiza*, a *individualiza*, a *sintetiza*, a *dramatiza*, a *superioriza*, a *analiza*, a *poetiza*, a *prozaiza*, a *colosaliza*, a *angeliza*, a *neologiza*, a *tragiciza* la tot pasul ; căci trebuie să siluești puțin limba, ca să zugrăvești noile ciudățenii în care au alunecat unele femei. Spiritul ei se înflăcăra de altfel ca și limbajul. Ditiramba o avea și în inimă și pe buze. Fremăta, își pierdea firea, se entuziasma pentru orice întimplare : pentru devotamentul unei călugărițe, ca și pentru execuția fraților Faucher¹, pentru *Ipsiboé* a domnului d'Arlincourt², ca și pentru *Anaconda* lui Lewis³, pentru evadarea lui Lavalette⁴, ca și

¹ Generali ai Republicii și apoi ai lui Napoleon, au fost executați de către guvernul restaurației, în 1815 ; ei participaseră la apărarea Franței împotriva forțelor contrarevoluționare.

² Vicontele *Charles d'Arlincourt* (1789—1856) a produs, în vremea lui Balzac, în afară de o tragedie și un poem epic, romane istorice în stil emfatic și cu conținut extravagant. Romanul *Ipsiboé* a apărut în 1823.

³ *Matthew-Gregory Lewis* (1773—1818), scriitor englez, autorul unor romane și povestiri „negre” (cu scene de groază). A călătorit în America și așa se explică de ce numele anacondei (cel mai mare șarpe american) figurează în opera sa.

⁴ Conte *Antoine-Marie Chamans de Lavalette* (1769—1830) a fost aghiotant al lui Napoleon și ambasador al acestuia ; condamnat la moarte de Bourboni, a reușit să evadeze ajutat de soția sa, Louise de Beauharnais ; în urma emoțiilor, ea a înnebunit.

pentru una din prietenele ei care pusese niște hoți pe fugă îngroșându-și vocea. Pentru ea, orice lucru era sublim, extraordinar, straniu, dumnezeiesc, miraculos. Se însufletea, se minia, se învinovătea singură, se repezea în sus, se prăbușea, se uita când la cer când la pământ ; ochii i se umpleau de lacrimi. Își irosea viața în neîncetate admirații sau în ciudate disprețuiri. Îl înțelegea pe pașa din Ianina ¹, ar fi vrut să se lupte cu el în serai, și i se părea ceva sublim să fii cusută în sac și azvirlită în apă. O invidia pe *lady* Esther Stanhope, prețioasa din deșert². Uneori avea chef să se călugărească și să moară de friguri galbene la Barcelona, îngrijind de bolnavi ; asta i se părea cu adevărat o soartă măreață și nobilă ! Intr-un cuvânt, o ardea setea de orice altceva decît de ceea ce era traiul ei searbăd de toate zilele, năpădit de buruieni. Se înnebunea după lordul Byron, după Jean-Jacques Rousseau, după toate existențele poetice și zbuciumate. Plîngea de toate nefericirile și slăvea toate izbînzile. Se simțea alături de Napoleon învins, dar și de Mehmet-Ali, măcelă-rindu-i pe tiranii Egiptului ³. În sfîrșit, pe oamenii de geniu îi învăluia într-un nimb și credea că trăiesc din arome și lumină. Multora li se părea că e o nebună neprimejdioasă ; înșă unui fin observator, lucrurile acestea i s-ar fi părut, desigur, ruinele unei mari iubiri, abia clădită și de îndată prăbușită, rămășițele unui Ierusalim ceresc, într-un cuvînt

¹ Devenit pașă din tilhar de drumul mare, *Ali Teleben* (1741—1822) s-a făcut cunoscut prin cruzimile sale împotriva răscula-ților din Tesalia ; în timpul Revoluției Franceze și al imperiului lui Napoleon, a servit cînd Anglia, cînd Franța ; urmărit de sultan, a rezistat 18 luni în fortăreața de la Ianina, unde a fost ucis în 1822.

² *Esther-Lucy Stanhope* (1776—1839) era nepoata lui William Pitt și participa activ la politica statului englez ; la moartea lui Pitt, a plecat în Orient și s-a stabilit în mijlocul triburilor arabe din Liban.

³ Mehmet-Ali, care tindea să devină suveran al Egiptului, i-a masacrat pe soldații din garda personală a sultanului în 1811.

o iubire fără de iubit. Și era adevărat. Povestea primilor optsprezece ani de căsătorie a doamnei de Bargeton se poate scrie în câteva cuvinte. La început trăi, hrănindu-se cu propria ei substanță și cu nădejdi îndepărtate. Apoi, când își dădu seama că, din lipsă de mijloace, nu putea merge să locuiască la Paris, așa cum rîvnea, își plecă privirile asupra persoanelor care o înconjurau și se îngrozi de singurătatea ei. În preajmă-i nu se afla nici un bărbat care să-i insuflă o pasiune din acelea cărora femeile se lasă pradă, împinse de deznădejdea unei vieți lipsite de perspective, de întimplări, de interes. Nu se putea bizui pe nimic, nici măcar pe hazard, căci sînt și vieți ocolite de hazard. Pe vremea cînd imperiul era în plină glorie, cu prilejul marșului trupelor lui Napoleon spre Spania, unde își trimitea floarea regimentelor sale, speranțele acestei femei, pînă atunci înșelate, se deșteptară. Curiozitatea o făcu să-i admire pe acești eroi care cucereau Europa la un simplu ordin și care reînnoiau fabuloasele isprăvi ale cavalerilor medievali. Orașele cele mai zgîrcite și mai refractare erau obligate să sărbătorească garda imperială, înaintea căreia ieșeau primarii și prefecții, cu discursurile pe buze, făcîndu-i o primire regească. La un bal oferit orașului de către un regiment, doamna de Bargeton se îndrăgosti de un gentilom, simplu sublocotenent, căruia, șiret, Napoleon îi fluturase pe la nas bastonul de mareșal. Această pasiune înălțătoare, înăbușită, puternică și atît de deosebită de pasiunile de pe atunci, care se legau și se dezlegau deopotrivă de ușor, fu sfințită de mina morții. La Wagram, o ghiulea de tun sfărîmă pe pieptul marchizului de Cante-Croix singurul portret ce mărturisea frumusețea doamnei de Bargeton. Ea îl plînsese multă vreme pe frumosul tînăr, care în două campanii ajunsese colonel, înflăcărat de glorie și de dragoste, și pentru care o scrisoare de la Naïs prețuia mai mult decît o decorație de-a împăratului. Durerea așternu pe fața femeii un vâl de tristețe. Norii aceștia nu se risipiră decît la vîrsta îngrozitoare cînd

femeia începe să regrete anii frumoși, trecuți fără a se fi bucurat de ei, cînd își vede bujorii din obraji veștejindu-se, cînd dorul de iubire renaște o dată cu dorința de a prelungi ultimele raze ale tinereții. Toate darurile cu care fusese înzestrată îi răniră dintr-o dată sufletul în clipa în care frigul pustietății din provincie o cuprinse. Ar fi murit de inimă rea, ca hermina, dacă, prin cine știe ce întîmplare, ar fi fost pîngărită de vreunul din bărbații aceia care nu se gîndeau decît să joace seara, la cărți, cițiva gologani, după o cină copioasă. Mîndria o feri de jalnicile amoriuri din provincie. Între goliciunea oamenilor care o înconjurau și nimic, o femeie superioară ca dînsa preferă nimicul. Căsnicia și societatea fură pentru ea ca o mănăstire. Trăi cu poezia, precum o călugăriță trăiește cu credința. Lucrările străinilor renumiți, pînă atunci necunoscuți, care fuseseră publicate între 1815 și 1821, strălucitele tratate ale domnilor de Bonald și de Maistre¹, cei doi vulturi ai gîndirii, și în fine operele nu mai puțin grandioase ale literaturii franceze, ce începeau a încolți pe atunci atît de vi-guros, îi înfrumusețară singurătatea, dar nu-i mlădiară nici spiritul, nici făptura. Rămase în picioare, neclintită, ca un copac lovit de trăsnet însă nedoborît. Conștiința demnității ei o făcu tot mai distantă, iar poziția ei de su-verană a ținutului o preschimbă într-o prețioasă, tot mai întortocheată în simțiri ca și în exprimarea lor. Ca toți aceia care se lasă adorați de admiratori de rînd, îi domina cu toate defectele ei.

Acesta era trecutul doamnei de Bargeton. Povestirea a fost rece, dar necesară pentru a se putea înțelege legătura ei cu Lucien, care fu introdus la dînsa într-un chip destul de ciudat. Cu o iarnă înainte, sosise în oraș o persoană care însuflețise viața monotonă a doamnei de Bargeton. Postul

¹ *Louis de Bonald* a apărut principiile monarhice și catolice, în lucrări ca *Teoria puterii politice și religioase în societatea civilă*, iar *Joseph de Maistre* în *Convorbiri asupra guvernării pe pămînt a Providenței*.

de director al contribuțiilor indirecte rămînînd vacant, domnul de Barante îl dădu unui om al cărui trecut aventuros, trezind curiozitatea femeiască, îi ușură pătrunderea în casă la regina ținutului.

Domnul du Châtelet, născut simplu Sixte Châtelet, dar care încă din 1806 avusese buna idee să-și adauge particula de nobil, era unul din acei tineri plăcuți care, sub Napoleon, scăpară de toate recrutările, stînd tot prin preajma soarelui împărătesc. Își începuse cariera în postul de secretar particular al unei principese imperiale. Domnul du Châtelet avea tocmai defectele cerute de un asemenea post. Bine făcut, frumos, bun dansator, savant jucător de biliard, îndemînic la toate exercițiile, mediocru actor de societate, cîntăreț de romane, aplaudind vorbele de duh ale celorlalți, gata la orice, mlădios, invidios, știa și ignora totul. Fără să se priceapă la muzică, acompania, de bine de rău, la pian pe vreo doamnă care primea să cînte, după multe stăruințe, o romantă învățată cu mare chin o lună întreagă. Fără să guste poezia, cerea cu îndrăzneală îngăduința de a se plimba zece minute ca să compună o poezioară, cine știe ce catren neghiob, în care rima înlocuia ideea. Domnul du Châtelet mai avea și talentul de a continua el însuși broderia începută de principesă; o ajuta cu nespusă grație să-și depene ghebele de mătase, povestindu-i istorioare cu sau fără perdea. Necunoscător în pictură, se pricepea totuși să copieze un peisaj, să facă un profil în creion, sau să schițeze o rochie și s-o coloreze. Într-un cuvînt, avea toate micile talente care constituiau mari mijloace de a parveni într-o epocă în care femeile au avut mai multă influență decît se crede. Se considera tare în diplomatie, știința oamenilor care n-au nici una și care nu sînt adînci decît prin golul lor lăuntric, știință de altminteri foarte comodă în sensul că se demonstrează prin însuși exercițiul înaltelor ei însărcinări, că, avînd nevoie

de oameni discreți, îngăduie ignorantilor să nu spună nimic, ascunzîndu-se îndărătul unor mișcări misterioase din cap, și că, în sfîrșit, cel mai tare în această știință este acela care înoată cu capul afară din fluviul evenimentelor pe care ar părea astfel că le domină, ceea ce devine o chestiune de ușurință specifică. Aici, ca și în artă, întîlnești o mie de mediocrități la un singur om de geniu.

Cu toată slujba lui obișnuită și neobișnuită pe lîngă alteța imperială, influența protectoarei sale nu-i putu face rost de un loc în consiliul de stat ; nu că n-ar fi făcut figură bună în vreun post de raportor, ca atîția alții, dar principesa era mai bucuroasă să-l știe pe lîngă dinsa decît oriunde în altă parte. În schimb, fu numit baron, merse la Cassel¹ ca trimis extraordinar și păru într-adevăr extraordinar. Cu alte cuvinte, Napoleon s-a servit de el pe timpul unei crize ca de un curier diplomatic. În momentul cînd imperiul se prăbușea, baronul du Châtelet avea promisiunea de a fi numit ministru în Westfalia, pe lîngă Jérôme, fratele împăratului. Pierzînd ceea ce numea el o „ambasadă de familie“ îl cuprinse deznădejdea ; făcu atunci o călătorie în Egipt cu generalul Armand de Montrieux. Despărțit de tovarășul său datorită unor întîmplări ciudate, rătăcise doi ani din deșert în deșert, din trib în trib, luat prizonier de arabi care și-l vindeau unii altora fără să tragă vreun folos de pe urma talentelor sale. În cele din urmă ajunse la Mascata, în timp ce Montrieux se îndrepta spre Tanger ; avu însă norocul să dea la Mascata peste un vapor englez gata de plecare și se putu întoarce la Paris cu un an înaintea tovarășului său de călătorie. Nenorocirile recente, cîteva cunoștințe de pe vremuri, servicii făcute unor personaje pe atunci la putere îl făcuseră cunoscut președintelui de consiliu, care îi dădu un post

¹ Cassel, oraș din Prusia, a fost, în timpul lui Napoleon, capitala regatului Westfalia, întemeiat de acesta (1806—1813).

pe lângă domnul de Barante ¹, în aşteptarea primei direcţiuni libere. Rolul jucat de domnul du Châtelet pe lângă alteţa imperială, reputaţia lui de cuceritor, straniile întimplări din timpul călătoriei, suferinţele îndurate, toate acestea aţîţară curiozitatea femeilor din Angoulême. Aflînd de obiceiurile ce domneau în oraşul de sus, domnul baron Sixte du Châtelet se purtă în consecinţă. Făcu pe bolnavul, pe omul dezgustat, blazat. La orice vorbă, îşi lua capul în miini ca şi cum suferinţele nu-i dădeau pace nici un moment — mici tertipuri care aminteau de călătoria sa şi îl făceau interesant. Vizită autorităţile superioare, pe general, pe prefect, pe administratorul financiar şi pe episcop; dar peste tot se arăta politico, rece, uşor dispreţuitor, ca oamenii care nu sînt pe locul meritat şi nu aşteaptă decît să se înfrupte din putere. Lăsa să i se ghicească însuşirile de om de societate, care cîştigă din faptul că n-au fost şi cunoscute; apoi, după ce se făcu dorit, ţinînd trează curiozitatea, după ce-şi dădu seama de nulitatea bărbaţilor şi după ce examină atent femeile timp de citeva duminici la biserică, recunoscă în doamna de Bargeton pe cea de care avea nevoie. Îşi dădu seama că numai muzica i-ar putea deschide uşile acelei case în care nu pătrundea nici un străin. Făcu într-ascuns rost de o liturghie de Miroir şi o studie la pian; iar într-o duminică, pe cînd toată societatea din Angoulême se afla în biserică la slujbă, îi zăpăci pe necunoscători cîntînd la orgă şi redeşteptă interesul stîrnit de persoana sa, făcînd să-i circule numele, fără nici o discreţie, cu ajutorul personalului bisericii. La ieşire, doamna de Bargeton îl felicită şi regretă că nu avusese prilejul să facă muzică

¹ Baronul *Guillaume-Prosper de Barante* (1782—1868), constabler de stat sub Napoleon, a devenit regalist moderat în timpul restauraţiei. A fost ales academician în urma publicării unei *Isătorii a ducilor de Burgundia* (1824—1826). Opiniile sale liberale i-au adus succes mai ales după 1830, cînd a fost pair şi ambador.

împreună ; cu ocazia acestei întrevăderi astfel provocată, primi el invitația pe care dacă ar fi cerut-o n-ar fi căpătat-o nici în ruptul capului.

Dibaciul baron veni la regina din Angoulême, pentru care avu atenții compromițătoare. Craiul toamnătic, căci avea patruzeci și cinci de ani, descoperi la această femeie o tinerețe întreagă de reînsuflețit, comori de pus în valoare, poate o văduvă cu frumoase perspective de luat în căsătorie, în sfârșit o înrudire cu familia de Nègrepelisse, care i-ar îngădui la Paris să pătrundă la marchiza d'Espard, a cărei influență i-ar redeschide poate cariera politică. Cu tot viscul întunecos și stufos ce acoperea copacul acesta frumos, el se hotărî să se ocupe de el, să-l plivească, să-l cultive, să-l facă să dea roade, spre a i le culege. Angoulême-ul răsună de strigătele nobililor revoltați că un ghiaur pătrunsesse în Casbah ¹, căci salonul doamnei de Bargeton era cenacul unei societăți neprihănite de vreun amestec străin. Numai episcopul venea regulat, prefectul era primit doar de două-trei ori pe an ; iar administratorul financiar nu pătrundea niciodată ; doamna de Bargeton se ducea la seratele, la concertele lui, dar nu lua niciodată masa la el. Să nu-l vezi pe administratorul financiar și să primești în casă un simplu director al contribuțiilor era o răsturnare a ierarhiilor strigătoare la cer pentru autoritățile ținute la distanță.

Cei care pot părunde cu mintea aceste micimi, ce se întîlnesc de altfel în orice sferă socială, vor înțelege cit de impunătoare era casa Bargeton în ochii burgheziei din Angoulême. Cît despre Houmeau, splendorile acestui Luvru în miniatură, gloria acestui hotel de Rambouillet ² din Angoulême, strălucneau la o depărtare solară. Toți cei ce

¹ Un străin introdus în palatul și cetatea suveranului.

² Hotelul, cu sensul de palatul de Rambouillet, era locuința marchizei cu același nume, la care se adunau, între 1620 și 1665, scriitori și alți oameni de cultură, adepți ai „prețiozității”, ai unui limbaj cu subtilități artificiale.

se adunau acolo erau spiritele cele mai jalnice, inteligențele cele mai mărunte, capetele cele mai înguste de prin partea locului. Politica se făcea pățimaș, cu vorbe mari și banale ; acolo, ziarul *La Quotidienne* părea prea moale, și Ludovic al XVIII-lea trecea drept iacobin. Iar femeile, mai toate proaste și lipsite de farmec, erau urît îmbrăcate ; toate aveau câte un cusur care le pocea, nimic nu era desăvârșit, nici conversația, nici îmbrăcămintea, nici spiritul, nici fizicul. Să nu fi fost planurile ce și le făcuse în privința doamnei de Bargeton, Châtelet n-ar fi rezistat. Totuși, purtarea și spiritul de castă, ifosele ciocoiești, trufia nobilului cu un mic conac, cunoașterea regulilor de politețe acopereau acolo tot acest vid. Noblețea sentimentelor era mult mai reală acolo decît în sfera măririlor din Paris : se vădea totuși un serios atașament pentru Bourboni. Societatea aceasta se putea asemui, dacă mi se îngăduie comparația, cu o argintărie de modă veche, înnegrită, dar cîntărind greu. Rigiditatea părerilor sale politice putea fi socotită drept credință neclintită. Distanța dintre ea și burghezie, greutatea de a pătrunde acolo păreau a-i da un fel de înălțime, conferindu-i o valoare convențională : fiecare nobil își avea prețul lui în ochii localnicilor, așa precum nu știu care scoică reprezintă banul la negrii din Bambarra. Cîteva femei, măgulite de domnul du Châtelet și care îi descoperiră unele însușiri ce le lipseau bărbaților din lumea lor, potoliră revolta amorurilor proprii : toate sperau să vadă trecînd asupra-le moștenirea altetei imperiale. Puriștii crezură că îl vor întilni pe intrus numai la doamna de Bargeton, dar că în alte case nu avea să fie primit. Du Châtelet înghiți cîteva bobîrnace, dar rămase pe poziție, cultivînd și prietenia cu clerul. Apoi, o măguli pe regina din Angoulême în defectele ce i le impusese viața din provincie : îi aducea toate cărțile noi, îi citea poeziile care apăreau. Se înflăcărau amîndoi de operele tinerilor poeți, ea de bună-credință, iar el plictisindu-se de moarte, dar impunîndu-și răbdare față de

poetii romantici pe care el, ca toți acei din școala imperială, îi înțelegea prea puțin. Doamna de Bargeton, entuziasmată de renașterea suscitată de dinastie, îl iubea pe domnul de Chateaubriand pentru că îl numise pe Victor Hugo „copil sublim”. Necăjită că nu cunoștea geniile decit de la distanță, ofta după Parisul în care trăiau oamenii de seamă. Domnul du Châtelet crezu atunci că dă o mare lovitură dacă îi aduce la cunoștință că există la Angoulême un *alt copil sublim*, un tânăr poet care, fără să știe, întrecea în strălucire răsăritul sideral al constelațiilor pariziene. Un viitor om mare se născuse în Houmeau ! Directorul liceului îi arătase baronului niște bucăți admirabile în versuri. Sărac și modest, copilul era un Chatterton ¹ fără lașitatea politică, fără ura sălbatică împotriva măririlor sociale care îl zgîndăriseră pe poetul englez să scrie pamflete împotriva binefăcătorilor săi. Printre cele cincisăse persoane care îi împărtășeau gustul pentru arte și litere, unul pentru că scîrțîia dintr-o vioară, altul pentru că mîzgălea hîrtia cu tuș, un altul în calitate de președinte al Societății de agricultură sau în virtutea unei voci de bas care-i permitea să cînte, ca un marș victorios, aria *Se fiato in corpo avete* ², printre toți aceștia, doamna de Bargeton se afla ca un infometat în fața unui prînz de teatru cu mincările de carton. De aceea nimic n-ar putea zugrăvi bucuria ei la auzul unei asemenea vești. Voi numaidecît să-l vadă pe poet, pe inger. Se înnebuni după el, se entuziasmă, vorbi de el ore întregi. A treia zi, fostul curier diplomatic tratase cu directorul cum să-l prezinte pe Lucien doamnei de Bargeton.

¹ *Thomas Chatterton* (1752—1770), poet englez ; s-a sinucis din cauza mizeriei, după ce a publicat poeme inspirate din literatura evului mediu ; figura lui reîntreiește în opera lui Alfred de Vigny (în drama *Chatterton*, 1835, și într-o parte din romanul *Stello*), ca simbol al creatorului nedreptățit de societate.

² Dacă aveți suflare în trup (ital.).

Numai voi, bieți robi de provincie pentru care distanțele sociale sînt mai anevoie de străbătut decît pentru parizieni, în ochii căroră ele se scurtează din zi în zi, voi, asupra căroră apasă atît de greu gratiile îndărătul căroră diferite lumi din lume se ocărăsc, afurisindu-se unele pe altele, numai voi veți înțelege uluiala din creierul și inima lui Lucien Chardon cînd impunătorul director al liceului îi spuse că ușile casei Bargeton se vor deschide în fața lui ! Gloria săvîrșise această minune ! Va fi bine primit în casa cu turnulețe vechi care îi atrăgeau privirea cînd se plimba seara pe Beaulieu cu David, zicîndu-și că numele lor nu vor ajunge poate niciodată la urechile celor dinăuntru, surde la arta ce pleca prea de jos. Nu-i spuse taina decît surorii sale. Bună gospodină și excelentă ghicitoare, Ève scoase cîtiva poli de aur din comoară ca să-i cumpere lui Lucien pantofi de la cel mai bun cizmar din Angoulême și un costum nou de la cel mai vestit croitor. La cea mai bună cămașă a lui îi puse un jabou pe care îl spălă și-l plisă ea însăși. Ce bucurie cînd îl văzu îmbrăcat așa ! Ce mîndră fu de fratele ei ! Cîte sfaturi ! Prevăzu o mulțime de mici stîngăcii. Din înclinarea spre meditație, Lucien se alesese cu obiceiul de a-și sprijini capul în mîină de îndată ce se așeza pe un scaun, cîteodată chiar trăgînd și o masă lîngă el pentru asta ; Ève îi interzise ca în templul aristocratic să dea friu liber acestor gesturi necontrolate. Îl însoți pînă la poarta Sfîntului Petru, ajunse pînă aproape în fața catedralei ; se uită după el cum apucă pe strada Beaulieu, îndreptîndu-se spre alee, unde îl aștepta domnul du Châtelet. Apoi biata fată rămase pe loc foarte emoționată, ca și cum cine știe ce mare eveniment s-ar fi întîmplat. Într-adevăr, Lucien la doamna de Bargeton însemna pentru Ève zorile norocului. Ființa aceasta sfîntă nu știa că, acolo unde începe ambiția, încetează sentimentele simple și curate.

Ajungînd în strada du Minage, fațada clădirii nu-l impresionă de loc pe Lucien. Acest palat, ce i se păruse atît

de mare în închipuire, era o casă zidită dintr-o piatră ușor de cioplit, specifică ținutului, și lustruită de vremi. În-fățișarea ei, destul de posomorită înspre stradă, pe dinăuntru era foarte simplă : o curte obișnuită în provincie, rece și ținută curat ; o arhitectură sobră, aproape mănăstirească, bine păstrată. Lucien urcă o scară veche cu balustrada de lemn și cu trepte de piatră doar pînă la primul etaj. După ce trecu printr-o anticameră îngustă, printr-un salon luminat slab, o găsi pe suverană într-un salonaș cu pereții îmbrăcați în lemnării sculptate după gustul secolului trecut și vopsite în cenușiu, cu imitații de sculpturi zugrăvite deasupra ușilor. O veche stofă roșie cu flori împodobea, de bine, de rău, pereții goi. Mobilele, vechi și ele, se ascundeau cum puteau sub o îmbrăcăminte cu pătrate roșii și albe.

Poetul o zări pe doamna de Bargeton pe o canapea saltelată, în fața unei mese rotunde acoperite cu postav verde, și luminată de un sfeșnic bătrînesc cu două brațe, prevăzute cu abajururi. Regina nu se ridică în picioare, ci se răsuci cu grație înspre el, zîbind poetului, care fu impresionat de această mișcare de șarpe și o găsi distinsă. Marea frumusețe a lui Lucien, sfiala purtărilor lui, vocea o tulburară pe doamna de Bargeton. Poetul era însăși poezia. Tînărul o cercetă, aruncîndu-și ochii din cînd în cînd pe furiș spre femeia aceea ce-i păru să corespundă renumelui ; era întocmai cum își închipuise el o doamnă din lumea mare. Doamna de Bargeton purta, după moda cea nouă, o pălărioară de catifea neagră cu tăieturi, care, amintind întrucîtva de evul mediu, face impresie asupra unui tînăr, înălțînd, dacă putem spune astfel, femeia. De sub marginile pălăriei ieșea un păr bogat, de un blond-roșcat, auriu la flacăra luminărilor, învăpăiat la rotocoalele buclelor. Nobila doamnă avea pielea strălucitor de albă, calitate care răscumpără la femei pretenziunile neajunsuri ale culorii roșcate a părului, socotită prea sălbatică. Ochii cenușii sclipeau, iar fruntea, ce începea a se brăzda, îi încununa

de minune prin înălțimea ei albă, dăltuită cu îndrăzneală ; erau înconjurați de o margine ca fildeșul, pe care, de fiecare parte a nasului, două vinișoare albastre scoteau și mai mult în relief albeața acestei gingașe încadrări. Nasul avea incovoierea întilnită la cei din neamul Bourbonilor, adăugînd vioiciunii unei figuri prelungi un punct strălucitor în care se întrevedea tot regescul avînt al celor din familia Condé¹. Părul nu-i acoperea în întregime gîtul. Prin rochia neglijent petrecută se vedea un piept ca de nea, la care ochiul ghicea sîinii încă plini. Cu degetele ei lungi și îngrijite, dar puțin cam uscate, doamna de Bargeton îi făcu poetului un gest prietenesc, arătîndu-i scaunul de lingă dînsa. Domnul du Châtelet se așează într-un fotoliu. Lucien băgă abia atunci de seamă că erau singuri. Felul de a vorbi al doamnei de Bargeton îl îmbătă pe poetul din Houmeau. Cele trei ore petrecute lingă dînsa fură pentru Lucien un vis din acelea ce le-am dori să n-aibă sfîrșit. Gazda i se păru mai degrabă slăbită decît slabă, îndrăgostită fără să iubească, bolnăvicioasă în ciuda aparenței sale sănătoase ; cusururile, pe care purtarea ei le amplifică, îi plăcură, căci tinerii încep prin a iubi exagerarea, această minciună a sufletelor alese. Nu văzu pomeții plini de vinișoare și vestejiți peste care plictiselile și unele suferințe așternuseră tonuri cărămizii. Închîpuirea lui puse stăpînire pe ochii ei de foc, pe buclele elegante din care se revărsa lumina, pe albeața strălucitoare, atitea puncte luminoase de care se simți atras ca fluturele de flacără. Și pe urmă, sufletul ei îi vorbi prea mult sufletului său, ca să mai poată avea răgaz a judeca femeia. Vioiciunea acelei exaltări feminine, verva frazelor puțin cam învechite, de care se sluzea mereu doamna de Bargeton, dar care lui îi părură noi, îl vrăjiră cu atît mai ușor cu cît

¹ Constituită ca ramură colaterală a casei de Bourbon, familia prinților Condé a avut membri care s-au ilustrat în secolul al XVI-lea ca șefi calviniști și în secolul al XVII-lea în calitate de comandanți de oști („Marele Condé”).

el însuși voia ca totul să-i placă. Nu adusese poezii de citit ; dar nici nu fu vorba de asta ; își uitase versurile acasă, într-adins, ca să mai poată reveni ; nici doamna de Bargeton nu-i vorbise de ele, tocmai ca să-l silească a i le citi într-o altă zi. Nu se stabilea oare astfel prima înțelegere între ei ? Domnul Sixte du Châtelet fu nemulțumit de această primire. Întrevăzu prea târziu un rival în acest tânăr frumos, pe care îl conduse o parte din drum pînă la primele trepte din Beaulieu, cu scopul de a-l supune acțiunii diplomației sale. Lucien fu destul de mirat să-l audă pe directorul contribuțiilor indirecte lăudîndu-se că el i-a deschis drumul, și, în această calitate, dîndu-i sfaturi.

— Să dea Dumnezeu să se poarte cu dumneata mai bine decît cu mine, îi spunea domnul du Châtelet. Nici curtea regelui nu e atît de obraznică pe cît e societatea asta de ciocoi ramoliți, gata oricînd să te jignească de moarte, să te disprețuiască profund. Revoluția din 1789 o să mai vină o dată, dacă oamenii ăștia nu se schimbă. În ceea ce mă privește, dacă mai calc în casa asta, o fac numai din pricina doamnei de Bargeton, singura femeie ceva mai bine din Angoulême, căreia i-am făcut curte din lipsă de altceva și de care m-am îndrăgostit ca un nebun. Va fi foarte curînd a mea, căci și ea mă iubește, îmi dau eu seama. Umilirea acestei regine trufase va fi singurul fel de a mă răzbuna pe acest cuib de boiernași tîmpiți.

Châtelet își exprimă pasiunea ca un om în stare să-și ucidă rivalul dacă ar întîlni vreunul în cale. Bătrînul crai imperial se lăsă cu toată greutatea peste bietul poet, încercînd să-l strivească sub importanța ce și-o dădea, și să-l sperie. Se umflă în pene povestind primejdiile călătoriei sale și exagerîndu-le bineînțeles ; însă dacă triumfă asupra imaginației poetului, pe îndrăgostit nu-l sperie.

Din seara aceea, în ciuda bătrînului crai, în ciuda amenințărilor și aerelor lui de spadasin burghez, Lucien începuse să vină la doamna de Bargeton, întîi cu discreția

unui „om din Houmeau“, apoi se obișnuie cu ceea ce i se păruse prima oară o favoare de necrezut și veni s-o vadă din ce în ce mai des. Fiul unui spițer fu socotit, de oamenii din acea societate, drept o ființă fără importanță. La început, dacă vreun gentilom sau câteva cucoane, care veneau în vizită la Naïs, îl întâlneau pe Lucien, toți aveau față de el politețea coplesitoare a oamenilor de sus față de inferiorii lor. Lumea aceasta i se păru în primele zile încântătoare ; însă mai târziu pricepu sentimentul din care porneau atențiile acelea înșelătoare. Curînd surprinse unele aere proteguitoare, care-l înfurieră și-l întăriră în ideile republicane de ură pe care mulți dintre viitorii patricieni le au la început față de societatea înaltă. Însă cite suferințe n-ar fi îndurat el pentru Naïs, cum auzea că o strigă ceilalți, căci, între dinșii, intimii acestui clan, ca și granzii din Spania sau persoanele alcătuind *crema* societății vieneze, bărbați și femei, își ziceau pe numele cel mic, cea mai recentă născocire, menită a stabili o distincție în plus între miezul aristocrației din Angoulême și ceilalți nobili.

Naïs fu iubită, așa cum iubește oricare tînr pe înflăcărimea femeie care îl măgulește, deoarece Naïs în prezicea lui Lucien un viitor strălucit, o glorie nemărginită. Doamna de Bargeton se sluji de toată îndeminarea ca să-i facă poetului un loc în casa ei ; nu numai că îl ridica în slava cerului, dar îl înfățișa drept un copil fără mijloace, căruia voia să-i găsească un rost ; îl micșora ca să-l păstreze ; îl făcea lectorul, secretarul ei ; însă în realitate îl iubea mai mult decît credea că mai poate iubi după groaznica nenorocire ce i se întîmplase. Se judecă foarte aspru în sinea ei. Își zicea că ar fi o nebunie să iubească un tînr de douăzeci de ani, care și așa, prin situația lui, era atît de departe de dinsa. Familiaritățile alternau capricios cu mîndriile insuflate de scrupule. Se arată rînd pe rînd semeață și ocrotitoare, duioasă și lingușitoare. La început, intimidat de poziția acestei femei, Lucien trecu prin toate

spaimile, speranțele și deznădejdiile care, ca un ciocan, izbesc, pe rînd, prima iubire, ce se împlintă astfel tot mai afund în inimă, sub loviturile pe care i le dau, cu schimbul, durerea și plăcerea. Timp de două luni văzu în ea o ființă binefăcătoare, ce avea să-i poarte de grijă ca o mamă. Începură însă intimitățile. Doamna de Bargeton îi zise poetului „dragă Lucien“ ; apoi, mai scurt „dragule“. Poetul, încurajat, îi zise „Naïs“. Auzindu-l, dînsa îi arătă o minie din acelea care îl vrăjește pe un copil ; ea îl certă că a ales tocmai numele de care se slujește toată lumea. Trufașa și nobila Nègrepelisse îi dăruî frumosului înger unul din numele sale care era încă nou : pentru el, ea ținu să fie Louise. Lucien se simți în al nouălea cer. Într-o seară, Lucien, intrînd, o surprinse pe Louise privind un portret pe care ea îl ascunse repede, dar el ținu morțiș să-l vadă. Ca să domolească deznădejdea primului acces de gelozie, Louise îi arătă portretul tinărului Cante-Croix și îi povesti, nu fără lacrimi, dureroasa istorie a iubirii sale, pe cît de curată, pe atît de crud înăbușită. Se pregătea ea oare să-și înșele mortul, sau era numai o născocire spre a-l face pe Lucien gelos pe portretul acela ? Poetul era prea tînăr ca să-și poată analiza iubita, și fu cu adevărat nefericit cînd dînsul deschise lupta în cursul căreia femeile așteaptă să li se dărîme scrupulele mai mult sau mai puțin fortificate. Datoria, Buna-cuviință, Religia, despre care tot discută, sînt pentru ele ca niște cetăți pe care le place să le vadă luate cu asalt. Nevinovatul Lucien nu avea însă nevoie de asemenea cochetării, el ar fi pornit oricum la luptă.

— Eu nu voi muri, eu voi trăi pentru tine, rosti cutezător, într-o seară, Lucien, voind să isprăvească o dată cu domnul de Cante-Croix, și îi azvirli Louisei o privire în care se citea pasiunea ajunsă la capătul răbdării.

Îngrozită de progresele pe care dragostea cea nouă le făcea și la dînsa și la poet, îi ceru atunci versurile făgă-

duite pentru prima filă a albumului, în dorința de a găsi în întârzierea lui un subiect de ceartă. Cum se simți ea cînd citi cele două stanțe ce urmează, și care i se părură, firește, mai frumoase chiar decît cele mai bune ale lui Canalis, poetul nobilimii ?

*Penelul cel vrăjit și muze-nșelătoare
N-or să aștearnă veșnic podoabele lor rare
Pe-ascultătoarea-mi filă ;
Ci doamna mea frumoasă, cu tainicu-i condei,
Ades aici șopti-va-mi ori bucuria ei,
Ori jalea-i de copilă.*

*Iar cînd, greoaie, mîna-i, pe pagini obosite,
Va face socoteala bogatelor ursite
Ce-așteaptă-azi împlinire ;
A dulcelui trecut să facă-atunci Amor
Ca rodnică-amintire
Să-i pară-un cer de vară, albastru, fără nor !*

— Eu te-am făcut să scrii asemenea lucruri ? întrebă ea.

Bănuiala asta, inspirată de cochetăria unei femei căreia îi plăcea să se joace cu focul, aduse o lacrimă în ochii lui Lucien ; ea îl liniști sărutîndu-l pe frunte pentru înfrîna oară. Pe scurt, Lucien era un om de seamă pe care ea voia să-l formeze ; îi veni în gînd să-l învețe italiana și germana, să-i desăvîrșească manierele ; astfel găsi pretexte ca să-l aibă totdeauna lîngă dînsa, în nasul curtezanilor ei plicticoși. Ce interes, deodată, în viața ei ! Se apucă iar de muzică pentru poetul ei, căruia îi dezvălui universul muzical, îi cîntă cîteva bucăți frumoase de Beethoven și-l fermecă ; fericită de bucuria lui, îl întreba cu prefăcătorie, vîzîndu-l aproape pierdut în vise :

— Nu-i de-ajuns fericirea asta ?

Și bietul poet făcea prostia să-i răspundă :

— Ba da.

În sfârșit, lucrurile ajunseseră pînă acolo încît Louise îl invitase săptămîna trecută pe Lucien să ia masa cu dînsa, în trei, adică și cu domnul de Bargeton. Chiar cu această măsură de prevedere, tot orașul află faptul atît de neobișnuit, încît fiecare se întreba dacă era adevărat. Se iscă o vîlvă nemaipomenită. Multora societatea li se părea în pragul unei răsturnări. Alții exclamară :

— Iată roadele doctrinelor liberale !

Gelosul du Châtelet fu informat că doamna Charlotte, care îngrijea lăuzele, nu era alta decît doamna Chardon, mama Cheateaubriand-ului din Houmeau, cum îi spunea el. Expresia aceasta fu socotită foarte de duh. Doamna de Chandour alergă cea dintîi la doamna de Bargeton.

— Știi, dragă Naïs, despre ce vorbește tot Angoulême-ul ? îi spuse ea ; mama poetașului este coana Charlotte care a îngrijit-o pe cumnată-mea, acum două luni cînd a născut.

— Scumpa mea, zise doamna de Bargeton luînd un aer cu totul regesc, ce ți se pare atît de extraordinar ? Nu e văduva unui spițer ? Jalnică soartă pentru o domnișoară de Rubempré ! Ia închipuie-ți că am rămîne noi fără un ban ? Ce-am face ca să trăim ? Cum ți-ai hrăni copiii ?

Sîngele rece al doamnei de Bargeton amuți văicărelile nobilimii. Sufletele mari sînt oricînd dispuse să facă dintr-o nenorocire o virtute. Și pe urmă, în îndărătnicia de a face un bine, pe care lumea îl privește cu ochi răi, e și ceva foarte atrăgător : nevinovăția are atunci hazul vicului. Seara, salonul doamnei de Bargeton fu plin de prieteni veniți s-o mustre. Ea însă își desfășură toată causticitatea spiritului, spunînd că dacă nobilii nu puteau fi nici Molière, nici Racine, nici Rousseau, nici Voltaire, nici Massillon, nici Beaumarchais, nici Diderot, trebuie să facă

loc tapițerilor, ceasornicarilor, cuțitarilor ai căror copii ajung oameni mari. Spuse că geniul este totdeauna nobil. Îi certă pe toți boiernașii aceia caraghioși că-și înțeleg prea puțin adevăratele lor interese. În sfârșit, îndrugă multe prostii care ar fi luminat pe alții mai puțin neghiobi; ei însă îi apreciază originalitatea. Îndepărtă așadar furtuna cu lovituri de tun. Când Lucien, poftit de dînsa, intră pentru prima dată în vechiul salon decolorat în care se juca whist la patru mese, ea îl primi cum nu se poate mai bine și îl prezentă celorlalți ca o regină ce se vrea ascultată. Îl numi pe directorul contribuțiilor *domnul Châtelet* și îl făcu să încremenească dîndu-i să înțeleagă că dînsa cunoștea adăugirea nelegală a particulei la numele său. Astfel, din acea seară, Lucien fu introdus cu forța în societatea doamnei de Bargeton; însă fu acceptat doar ca o substanță otrăvitoare pe care toți își puseră în gînd s-o dea afară supunînd-o reactivelor impertinenței. În ciuda triumfului însă, Naïs pierdu o parte din putere; se găsiră dizidenți care încercară să emigreze. După sfatul domnului Châtelet, Amélie, adică doamna de Chandour, se hotărî să opună altar contra altar, primind la ea acasă în toate miercurile. Doamna de Bargeton își deschidea salonul în fiecare seară, și cei care veneau la dînsa își aveau tabieturile lor atît de înrădăcinate, erau atît de obișnuiți să se așeze la aceleași mese, să joace cu aceleași table, să vadă aceiași oameni și aceleași candelabre, să-și pună hainele, galoșii și pălăriile în același vestibul, încît țineau la treptele scării tot atît cît și la stăpîna casei. Toți se resemnară deci să-l asculte regulat pe „scatiul din crîngul sfînt“, rosti Alexandre de Brebian altă vorbă de duh. În fine, președintele Societății de agricultură potoli răzvrătirea cu o observație măiastră :

— Înainte de revoluție, zise el, chiar cei mai mari seniori îi primeau în casă pe Duclos, pe Grimm, pe Cré-

billon¹, toți niște oameni de litere care, ea și poetașul din Houmeau, erau fără importanță; însă nu îi primeau pe percepitori, așa cum, la urma urmelor, este acest Châtelet.

Du Châtelet plăti pentru Chardon, toată lumea se purtă rece cu el. Simțindu-se atacat, directorul contribuțiilor, care, din clipa cînd ea îl numise simplu *Châtelet*, își jurase s-o posedă pe doamna de Bargeton, trecu de partea gazdei; îl susținu așadar pe tînărul poet, declarîndu-se prietenul său. Marele nostru diplomat, de talentele căruia greșit făcuse împăratul lipsindu-se, îl linguși pe Lucien prefăcîndu-se a-i fi prieten. Ca să-l lanseze în lume, dădu o masă la care îi pofti pe prefect, pe administratorul financiar, pe colonelul regimentului din garnizoană, pe directorul școlii de marină, pe președintele tribunalului, într-un cuvînt toate somitățile administrative. Bietul poet fu atît de sîmbătorit, încît oricare altul în afară de acest tînăr de douăzeci și doi de ani ar fi bănuît numaidecît că laudele ce i se aduceau în felul acesta erau doar prefăcătorii. La desert, Châtelet îl puse pe rival să-și recite oda *Sardanapal pe moarte*, capodopera momentului. Auzind-o, directorul liceului, om domol din fire, bătu din palme zicînd că nici Jean-Baptiste Rousseau² nu făcuse ceva mai frumos. Baronul Sixte Châtelet socoti că tînărul „stihuitor“ o să plesnească mai curînd ori mai tîrziu în sera înfierbîntată a laudelor, sau că, îmbătat de gloria anticipată, o să săvîrșească cine știe ce necuviință care-l va ațvîrli în anonimatul din care ieșise. Așteptînd pieirea acestui geniu, el păru că-și jertfește pretențiile asupra doamnei de Bargeton; însă, cu îndemînarea oamenilor vicleni, își făurise

¹ Charles Pinot Duclos (1704—1772) a fost un ironist plin de sarcasm, care a demascît moravurile cercurilor înalte din secolul al XVIII-lea, în *Considerații asupra moravurilor acestui secol* (1751); baronul Grimm (1723—1807), un critic literar plin de vioiciune, iar Claude Grébillon (1707—1777), un romancier spiritual, dar licențios.

² Poet liric, autor de ode, cantate și psalmi, poeme foarte apreciate de amatorii de poezii solemne și grave (1671—1741).

planul și urmări cu atenție de strateg drumul celor doi îndrăgostiți, pîndind prilejul să-l doboare pe Lucien. De atunci începu să umble zvonul în Angoulême și împrejurimi despre ivirea unui om de seamă prin partea locului. Doamna de Bargeton era lăudată de toți pentru grija ce o purta puiului de vultur. Văzîndu-se aprobată, dori să capete și o recunoaștere oficială. În acest scop trîmbiță în tot departamentul că dă o serată cu înghețată, prăjituri și ceai, mare noutate într-un oraș în care ceaiul se vindea încă la spițeri, ca doctorie contra indigestiei. Floarea nobilimii fu poftită ca să audă o mare operă pe care Lucien avea s-o citească. Louise îi ascunsese prietenului ei greutățile învinse, însă îi spuse ceva despre complotul urzit împotriva lui; căci ea voia ca el să cunoască primejdiile ce stau în calea oamenilor de geniu și pe care numai oamenii de rînd nu sînt în stare a le înfrînge. Din această izbîndă ea știu să tragă o învățătură. Cu mîinile ei albe îi arătă gloria plătită cu mari chinuri, îi vorbi despre rugul martirilor care-i va ține calea, servindu-i aceste gogoși presărate cu cele mai pompoase expresii, imitînd oarecum improvizațiile care strică frumusețea romanului *Corinne*¹. Datorită acestei elocințe, Louise se socoti atît de măreață, încît își iubi și mai mult poetul care o inspira; tot ea îl sfătui să se lepede neîntîrziat de tatăl său și să ia numele nobil de Rubempré, fără să se sinchisească de țiپetele lumii la această schimbare pe care regele avea s-o legitimizeze. Înrudită cum era cu marchiza d'Espard, născută de Blamont-Chauvry, cu multă trecere la curte, ea promise să-i obțină această favoare. La cuvintele: rege, marchiză d'Espard, curte, lui Lucien i se păru că vede un foc de artificii, și astfel necesitatea botezării îi fu dovedită.

— Dragul meu, îi zise Louise cu o voce drăgăstoasă și ironică, cu cît se va face mai curînd, cu atît mai repede vor acceپta ceilalți.

¹ Apărut în 1807, romanul doamnei de Staël (1766—1817) conține, în adevăr, numeroase digresiuni lirice și didactice.

Ea îi înșiră apoi unul câte unul straturile sociale și îl puse pe poet să numere treptele pe care le va urca dintr-o dată mulțumită acestei hotărâri dibace. Într-o clipă îl făcu pe Lucien să se scuture de ideile plebeiene asupra himerice egalități de la 1793, trezi în el setea de distincții, pe care rațiunea rece a lui David o domolise, îi arătă societatea înaltă ca singura scenă pe care merita să apară. Liberalul plin de ură deveni monarhist *in petto*¹. Lucien mușcă din mărul luxului aristocratic și al gloriei. Jură să depună la picioarele stăpînei inimii sale o cunună, chiar și înșingată, pe care avea s-o cucerească cu orice preț, *quibuscumque viis*². Ca să-și dovedească curajul, îi povesti chinurile prin care trecea și pe care le ascunsese pînă atunci Louisei, sfătuit de acea pudoare proprie primei dragoste și care-l oprește pe tînăr să-și arate meritele, plăcîndu-i mai mult să-și vadă prețuit sufletul *incognito*. Îi zugrăvi mizeria îndurată cu mîndrie, munca lui la David, nopțile petrecute cu cartea în mînă. Înflăcărarea aceasta îi aminti doamnei de Bargeton pe colonelul de douăzeci și șase de ani, și privirea i se înduioșă. Văzînd cum o cuprinde slăbiciunea pe impunătoarea gazdă, Lucien îi apucă mîna, care se lăsă luată, și o sărută cu furia poetului, a tînărului, a îndrăgostitului. Louise merse pînă acolo încît îi îngădui fiului de farmacist să-i atingă fruntea și să-și lipească de ea buzele înfiorate.

— Copil ce ești ! Dacă ne-ar vedea cineva, m-aș face de rîs, zise ea deșteptîndu-se dintr-o dulce toropeală.

În acea seară, elocința doamnei de Bargeton spulberă o mulțime din ceea ce ea numea prejudecățile lui Lucien. După dînsa, oamenii de geniu n-au nici frați nici surori, nici tați nici mame ; marile opere pe care aceștia au datorita să le producă le impun un egoism aparent, silindu-i să jertfească totul măreției lor. Dacă la început familia suferă

¹ În taină (lat.).

² Pe orice căi (lat.).

de pe urma pretențiilor nemăsurate ale unui creier uriaș, mai târziu ea primește însutit înapoi prețul sacrificiilor de tot soiul la care a fost obligată de primele lupte date pentru cucerirea unei regalități contestate, împărțându-se la rindu-i din roadele victoriei. Geniul nu depinde decît de el însuși ; el singur are dreptul să aprecieze asupra mijloacelor folosite, căci numai el cunoaște scopul urmărit : trebuie deci să se plaseze deasupra legilor, chemat cum este să le refacă ; de altminteri, cel care-și cucerește veacul poate să ia totul, să riște totul, căci totul îi aparține. Și îi cita începuturile lui Bernard Palissy, ale lui Ludovic al XI-lea, ale lui Fox, Napoleon, Cristofor Columb și Cezar ¹, ale tuturor aventurierilor iluștri, la început împovărați de datorii sau calici, neînțeleși, socotiți nebuni, fii răi, tați răi, dar care mai târziu ajungeau mîndria familiei, a țării, a lumii. Raționamentele acestea se altoiau bine pe viciile ascunse ale lui Lucien și îi grăbeau depravarea sufletului ; căci, luat de virtejul dorințelor sale, admitea a priori, orice mijloc de izbîndă. A nu izbîndi este însă o crimă de *lèse-majesté* socială. Căci învinsului i se poate reproșa atunci că a călcat în picioare toate virtuțile burgheze pe care se reazemă societatea ce-l alungă cu scîrbă

¹ *Bernard Palissy*, celebru ceramist din secolul al XVI-lea, a fost nevoit să-și ardă mobila și podeaua casei pentru a-și putea continua experiențele care cereau mult combustibil ; *Ludovic al XI-lea* fiind în conflict cu tatăl său, Carol al VII-lea, a trebuit să se refugieze la curtea ducelui de Burgundia (1456) ; *George Fox* (1624—1690), fondatorul sectei puritane a quaker-ilor, a fost cioban în copilărie ; *Napoleon Bonaparte* a fost unul din numeroșii copii ai unei familii corsicane strîmtoare și și-a făcut studiile ca bursier ; *Cristofor Columb*, fiu de țesător și el însuși țesător înainte de a fi marinar, a cerut multă vreme, fără succes, ajutorul regilor Portugaliei și Spaniei pentru călătoria care avea să ducă la descoperirea Americii ; *Caius Julius Cezar* și-a petrecut tînețea în exil, la Nicomede, regele Bitiniei.

pe un Marius prăbușit în fața ruinelor ¹. Lucien, care nu știa că se află între rușinea ocnei și cununa geniului, plutea peste Sinaiul profeților fără să vadă la picioare Marea Moartă, groaznicul lîntoliu al Gomorei ².

Louise izbuti să-i desprindă poetului atît de bine inima și sufletul din vălurile în care îl înfășurase viața de provincie, încît Lucien voi s-o pună la încercare chiar pe doamna de Bargeton ca să-și dea seama dacă putea, fără a risca rușinea unui refuz, să cucerească acea pradă de soi. Serata anunțată îi dădu tocmai prilejul dorit. Ambiția se amestecase cu dragostea. Iubea și totodată voia să se înalțe, dorință foarte firească la tinerii care au inima de mulțumit și sărăcia de înfrînt. În vremea noastră, societatea, poftindu-și toți copiii la același ospăț, le trezește ambiția încă din zorii vieții. Ea văduvește tinerețea de farmecul ei și viciază majoritatea sentimentelor sale generoase, amestecîndu-le cu calcule meschine. Poezia ar vrea să fie altfel; dar faptele vin prea ades să dezmință plăsmuirea în care am dori să credem, ca să ne putem îngădui și noi a-i înfățișa pe tineri altfel decît sînt ei în veacul al XIX-lea. Planul lui Lucien părea a fi făurit în folosul unui simțămînt frumos, prietenia sa cu David.

Lucien îi scrisese o scrisoare lungă Louisei, simțindu-se mai îndrăzneț în scris decît în vorbă. Pe douăsprezece foi, copiate de trei ori, vorbi de geniul tatălui său, de speranțele sale spulberate, de mizeria groaznică în care se zbătea. O zugrăvi pe scumpa lui soră drept un înger, pe David ca pe un viitor Cuvier, care, mai înainte de a fi un

¹ Generalul și consulul roman *Caius Marius* (156—86 î.e.n.), înfrînt de rivalul său Sylla, s-a refugiat în locurile unde fusese odinioară Cartagina; pretorul Libiei a dat ordin să plece și de aici.

² *Gomora* — vechi oraș din Palestina, despre care legenda biblică spune că ar fi fost distrus de trăsnet, ca și Sodoma, din pricina destrăbălării locuitorilor ei, în locul lor apărînd lacul denumit de atunci Marea Moartă.

om mare, era un părinte, un frate, un prieten pentru el ; s-ar socoti nevrednic de a fi iubit de Louise, prima lui glorie, dacă nu i-ar cere să facă pentru David ceea ce dînsa făcea pentru el însuși. Mai degrabă s-ar lipsi de toate, decît să-l trădeze pe David Séchard : voia ca David să fie de față la succesul lui. Scrise o scrisoare nebu-nească, din acelea în care tinerii opun refuzului sinucide-rea, în care se folosesc de cazuismul copiilor, în care glăsuiește logica fără noimă a sufletelor alese ; pălăvră-geală plină de farmec, întretesută de declarații naive, țîș-nite din inimă fără știrea celui ce scrie, și care place atît de mult femeilor. După ce îi dăduse scrisoarea servitoa-rei, Lucien venise să-și petreacă ziua făcînd corecturi, supraveghînd cîteva lucrări, rînduînd treburile mărunte ale tipografiei, fără să-i spună vreo vorbă lui David. La vîrsta la care inima mai păstrează candoarea copilăriei, tinerii au discreții din acestea sublime. De altfel, poate că lui Lucien începea să-i fie frică și de securea lui Phocion ¹, pe care David știa s-o minuiască ; poate că se temea de limpezimea unei priviri ce pătrundea pînă în fundul su-fletului. După citirea lui Chénier, taina îi trecuse din inimă pe buze, atînsă de o muștrare pe care o simți ca degetul unui doctor pe o rană deschisă.

Imaginați-vă acum gîndurile ce-l năpădiră pe Lucien în timp ce cobora din Angoulême în Houmeau. Nu cumva nobila-doamnă se supărase ? Îl va primi oare pe David ? Ambițiosul nu va fi zvîrlit înapoi în vizuina lui din Hou-meau ? Cu toate că, încă înainte de a o săruta pe Louise pe frunte, Lucien ar fi putut măsura distanța ce o des-parte pe regină de favoritul ei, nu-și dădea seama că David n-ar putea străbate cît ai clipi din ochi depărtarea parcursă

¹ Adevărul spus de-a dreptul și hotărît ; *Phocion* (400—317 i.e.n.) a fost un atenian la fel de aspru ca orator și ca militar ; imaginea prin care a fost redat felul lui de a vorbi — *securea* — se datorește rivalului său mult mai talentat, Demostene.

de el în cinci luni. Nebănuind cît de absolut era ostracismul rostit împotriva oamenilor de jos, el nu ştia că o nouă încercare de acest fel ar însemna pierzania doamnei de Bargeton. Avînd tot mai multe şi mai vădite legături cu plebea, Louise va fi silită să părăsească oraşul, în care cei de o seamă cu ea o vor ocoli precum oamenii din evul mediu îi ocoleau pe leproşi. Clanul aristocratic, ba chiar şi clerul ar apăra-o pe Naïs faţă de oricine, în cazul cînd ar săvîrşi un păcat ; însă crima de a primi în casă oameni de rînd nu-i va fi niciodată iertată ; căci, dacă greşelile celor de la putere sînt scuzate, îndată ce abdică sînt osîndiţi. Şi, a-l primi în casă pe David, nu însemna o abdicare ? Lucien nu îmbrăţişă această latură a chestiunii ; în schimb, instinctul lui aristocratic îl făcea să presimtă multe alte greutăţi care îl înspăimîntau. Nobleţea simţămintelor nu conferă neapărat şi nobleţea manierelor. Dacă Racine avea aerul celui mai nobil curtean, Corneille în schimb semăna mult cu un negustor de vite. Descartes arăta ca un comerciant olandez. Adesea, întîlnindu-l pe Montesquieu cu grebla pe umăr, cu scufia de noapte pe cap, cei care vizitau La Brède îl crezură un grădinar oarecare. Comportarea în societate, cînd nu e un dar al unei eredităţi aristocratice, o ştiinţă suptă o dată cu laptele sau transmisă prin sînge, constituie fructul unei educaţii pe care hazardul trebuie s-o ajute cu eleganţa mişcărilor, cu nişte trăsături alese ale feţei, cu un timbru plăcut al vocii. Toate aceste importante lucruri mărunte îi lipseau lui David, în timp ce pe prietenul său natura îl copleşise. Gentilom prin mamă, Lucien avea piciorul mult scobit al francului ; pe cînd David Séchard avea talpa lată a welchului şi ceafa groasă a tatălui său, presarîl. Lucien auzea zeflemelile ce vor ploua asupra lui David, i se părea că vede zîmbetul ascuns al doamnei de Bargeton. În fine, fără să-i fie chiar ruşine de fratele său, se hotări să nu mai dea astfel ascultare primei porniri şi să o cîntărească

mai bine pe viitor. Așadar, după ceasul poeziei și al devotamentului, după citirea unei cărți ce, le arătase celor doi prieteni ogoarele literaturii luminate de un nou astru, iată că, pentru Lucien, bătea acum ceasul politicii și al chibzuiei. Întorcându-se în Houmeau, îi păru rău că a trimis scrisoarea ; ar fi vrut s-o ia înapoi, căci începea să-și dea seama de necruțătoarele legi ale lumii. Știind cât de mult e stimulată ambiția de primele succese, suferea acum, văzându-se nevoit să-și retragă piciorul de pe întâia treaptă a scării ce trebuia să-l ducă spre mărire. Urmau apoi însă tablourile vieții sale simple și tihnite, împodobită de cele mai mîndre flori ale simțămintelor frumoase : prietenul David, plin de geniu, care îl ajutase atît de mărinimos și care și-ar da la nevoie și viața pentru el ; maică-sa, atît de demnă pînă și în umilința ei, și care îl credea deopotrivă de bun, pe cît era de isteț ; soră-sa, atît de înduioșătoare în resemnarea ei, cu o copilărie curată și un cuget încă neprihănit ; nădejile lui, pe care nici o furtună nu le clintise încă, toate îi înfloreau în amintire. Atunci își spunea că ar fi, desigur, mai frumos să străpungă rîndurile gloatei nobile sau burgheze cu vilva succeselor personale, decît cu ajutorul unei femei. Mai curînd ori mai tîrziu, geniul lui tot va luci, ca și acela al atîtor oameni de dinaintea lui, care izbutiseră pînă la urmă să ingenunche societatea. Cît de mult îl vor iubi atunci femeile ! Exemplul lui Napoleon, atît de fatal secolului al XIX-lea, prin pretențiile pe care le-a inspirat atîtor oameni fără valoare, i se înfățișă lui Lucien, care alungă orice calcul meschin, învinuindu-se singur că îi venise în minte. Așa era plămădit Lucien, trecea de la rău la bine și de la bine la rău cu aceeași ușurință. În loc de dragostea savantului pentru cotlonul lui, Lucien se simțea de vreo lună tot mai rușinat cînd vedea prăvălia pe care se citea cu litere galbene pe fond verde :

Numele tatălui său, așezat în locul acela, pe unde treceau toate trăsurile, îi stătea ca un ghimpe în ochi. În seara cînd ieși pe poarta cu grilajuri de prost-gust, pentru a se arăta în Beaulieu, printre tinerii cei mai eleganți din orașul de sus, unde avea să apară oferind brațul doamnei de Bargeton, se simțea foarte nenorocit de nepotrivirea dintre locuința sa și norocul ce începea să-i suridă.

„S-o iubești pe doamna de Bargeton, poate chiar s-o și ai foarte curînd, și să locuiești în gaura asta de șobolan !“ își zicea pornind pe cărarea din curte, unde, de-a lungul zidurilor, erau puse la uscat mai multe grămezi de ierburi fierte și unde ucenicul spăla căldările din laboratorul în care domnul Postel, încins cu un șorț, cu o eprubetă în mînă, privea atent un produs chimic, nelăsîndu-și din ochi prăvălia, căci, dacă cerceta cu atenție leacul preparat, urechea îi era ațintită la clopoțelul de la intrare. Mirosul de mușetel, de mentă, de tot felul de plante distilate umplea curtea și locuința lor sărăcăcioasă la care urcai pe o scară aproape dreaptă, ca de moară, cu cîte o frînghie în părți, servind de balustradă. Deasupra, la mansardă, se afla o singură odaie, în care locuia Lucien.

— Bună ziua, fătu' meu, îi zise domnul Postel, adevărat tip de negustor din provincie. Cum o duci cu sănătatea ? Eu am făcut o experiență cu melasa, dar s-ar fi cuvenit s-o facă taică-tău, numai el ar fi găsit ceea ce caut eu. A ! ce om era ! Ehe ! Dacă mi-ar fi spus mie secretul lui pentru gută, ce bogați am fi amîndoi astăzi !

Nu trecea săptămînă de la Dumnezeu fără ca farmacistul, la fel de slab de minte pe cît era de bun la suflet, să nu-i vire lui Lucien un pumnal în inimă, vorbindu-i de fatala discreție a tatălui său în privința descoperirii leacului pentru gută.

— O mare nenorocire ! răspunse scurt Lucien căruia începea să i se pară nesuferit elevul tatălui său, după ce

il binecuvîntase de atîtea ori, deoarece în multe rînduri bietul Postel îi ajutase pe văduva și pe copiii fostului său stăpîn.

— Ce-i cu tine ? întrebă domnul Postel punînd eprubeta pe masa de laborator.

— A venit vreo scrisoare pentru mine ?

— Da, una care miroase ca o alifie bună ! E pe tețghea, lîngă casă.

Scrisoarea doamnei de Bargeton laolaltă cu borcanele spițeriei ! Lucien dădu buzna în prăvălie.

— Grăbește-te, Lucien ! masa te așteaptă de un ceas, s-a răcit, strigă un glas duios printr-o fereastră deschisă, dar pe care Lucien nu-l auzi.

— E zăpăcit de tot fratele dumitale, domnișoară, zise Postel ridicînd capul.

Burlacul acesta, asemănător cu un butoi de rachiu peste care parcă fantezia unui pictor așezase o figură rotundă, ciupită de vărsat și rumenă, luă, uitîndu-se la Ève, o înfățișare ceremonioasă și dulceagă, ceea ce dovedea că se gîndește să se însoare cu fiica predecesorului său, fără însă a izbuti să pună capăt luptei ce se dădea în sufletul lui între dragoste și interes. De aceea deseori îi spunea zîmbind lui Lucien fraza pe care o repetă și acum cînd tînărul îi trecu prin față :

— Strașnic e de frumoasă sora ta ! Nici tu nu arăți rău. Tatăl vostru le făcea pe toate bine.

Ève era o brună înaltă, cu părul negru și ochi albaștri. Deși părea să aibă un caracter bărbătesc, era blindă, duioasă și devotată. Nevinovăția, cumînțenia, resemnarea ei la o viață de muncă, cumînțenia care nu dăduse niciodată de birfit il cuceriseră pe David Séchard. De aceea, de cînd se întîlniseră întîia oară, o pasiune ascunsă și simplă se născuse între ei, fără manifestări zgomotoase sau declarații grăbite. Fiecare se gîndise în taină la celălalt, ca și cum ar fi fost despărțiți de vreun soț gelos, jignit de un asemenea sentiment. Amîndoi se ascundeau de Lucien,

temîndu-se că-l stingheresc, poate, din drumul lui. Lui David îi era teamă că nu i-ar fi pe plac Èvei, care, la rîndu-i, era cuprinsă de sîiala sărăciei. O adevărată lucrătoare ar fi fost îndrăzneată, o copilă binecrescută și scăpătată se purta însă potrivit tristei ei soarte. Modestă în aparență, mîndră în realitate, Ève nu voia să pună stăpînire pe fiul unui om ce trecea drept bogat. În acel moment, cei în curent cu valoarea crescîndă a proprietăților prețuiau la peste optzeci de mii de franci moșia de la Marsac, fără a pune la socoteală pămîntul pe care bătrînul Séchard, doldora de bani, norocos în recolte, priceput în vinzări, desigur că-l tot adăuga pîndind toate ocaziile. David era poate singurul om care nu cunoștea averea tatălui său. Pentru el, Marsac era o cocioabă cumpărată în 1810 cu cincisprezece-șaisprezece mii de franci, unde el se ducea o dată pe an, la cules, și unde tatăl său îl plimba prin vie, lăudîndu-i niște recolte pe care tipograful nu le vedea niciodată și de care, la urma urmelor, puțin îi păsa.

Iubirea unui savant deprins a trăi în singurătate, în care își amplifică sentimentele, exagerîndu-și piedicile din calea lor, cerea să fie încurajată ; căci, pentru David, Ève era o femeie mai impunătoare decît o doamnă din lumea mare pentru un pîrlit de golan. Stîngaci și tulburat cînd se afla alături de idolul său, grăbit să plece de cum sosea ea, tipograful își strunea pasiunea în loc s-o arate. Deseori, seara, după ce născocise cu greu un pretext pentru a se duce să-i ceară vreo părere lui Lucien, cobora din piața du Mûrier pînă în Houmeau ; dar, ajungînd la poarta verde de fier, o lua la fugă înapoi, de teamă să nu fi sosit prea tîrziu sau să n-o supere cumva pe Ève care trebuia să se fi culcat. Deși iubirea asta mare nu se trăda decît în lucruri mici, Ève o înțelesese ; dînsa era măgulită, fără nici un orgoliu, văzîndu-se obiectul adîncului respect întipărit în privirile, în vorbele, în purtarea lui David ; dar farmecul cel mare al tipografului era fanatismul lui pentru Lucien ; ghicise dînsul cel mai bun

mijloc de a-i fi pe plac Evei ! Ca să putem arăta întrucît desfătarea mută a acestei iubiri se deosebea de patimile năvalnice, ar trebui s-o asemuim cu florile de cîmp față de florile strălucitoare de grădină. Schimbau priviri blînde și gingașe ca lotușii albaștri ce lunecă pe ape, cîteva cuvinte în fugă ca parfumul slab de măceș, melancolii duioase ca și catifeaua mușchiului ; flori a două suflete alese ce mijeau dintr-un pămînt bogat, rodnic, statornic. Eve ghicise în mai multe rînduri puterea ascunsă sub această slăbiciune ; îi era atît de recunoscătoare lui David de tot ceea ce el nu cuteza, încît cea mai mică întîmplare putea aduce o și mai strînsă unire a sufletelor lor.

Lucien găsi ușa lăsată deschisă de Eve și se așeză, în tăcere, la o măsuță cu picioare în formă de X fără față de masă, pe care era pus tacîmul lui. Gospodăria lor sărăcăcioasă nu avea decît trei tacîmuri de argint ; Eve le folosea pe toate pentru preaiubitul-i frate.

— Ce citești acolo ? îl întrebă ea după ce puse pe masă o mîncare luată de pe foc și după ce stinse sobița mobilă acoperind-o cu un căpăcel.

Lucien nu răspunse. Eve luă o farfurioară împodobită de dînsa cu frunze de viță și o puse pe masă, împreună cu o strachină cu frișcă.

— Uite, Lucien, ți-am luat niște fragi.

Lucien, cufundat în citire, nu auzi. Eve se așeză atunci lîngă el fără să cîrtească măcar, căci unei surori îi face mare plăcere ca fratele să se poarte fără ceremonii.

— Dar ce-i cu tine ? exclamă ea văzînd lacrimi în ochii fratelui.

— Nimic, nimic, Eve, zise el luînd-o de mijloc, trăgînd-o spre el și sărutînd-o pe frunte și pe păr, apoi pe gît, cu o înflăcărare neașteptată.

— Te ascunzi de mine ?

— Ei, uite, mă iubește !

— Știam eu bine că nu pe mine mă sărutai așa, zise sora îmbufnată, roșindu-se.

— O să fim cu toții fericiți, exclamă Lucien sorbindu-și grăbit supa.

— Noi cu toții ? repetă Ève. Cuprinsă de aceeași presimțire ce-l cuprinsese și pe David, adăugă : Pe noi o să ne iubești mai puțin !

— Cum poți să crezi așa ceva cînd mă cunoști ?

Ève îi apucă mîna ca să i-o strîngă : apoi luă farfuria goală și strachina de lut ars, și-i puse în față felul pregăt看it de dînsa. În loc să mînințe, Lucien reciti scrisoarea doamnei de Bargeton, pe care Ève nu i-o ceru, atît de mult respect avea față de frate-său ; dacă voia să i-o arate, trebuia să aștepte ; și dacă nu voia, putea ea să i-o ceară ? Așteptă. Iată scrisoarea :

Scumpe prietene, pentru ce aș refuza fratelui dumitale întru știință sprijinul pe care ți l-am dat și dumitale ? În ochii mei, talentele au aceleași drepturi ; însă dumneata nu cunoști prejudecățile persoanelor ce alcătuiesc societatea mea. E posibil să nu izbutim să facem recunoscută noblețea spiritului de către cei ce sînt aristocrația neștiinței. Dacă n-am destulă putere ca să le impun pe domnul David Séchard, îți voi sacrifica cu dragă inimă pe acești domni. Va fi o hecatombă antică. Dar, dragă prietene, nici dumneata nu vrei desigur să mă silești a primi tovrăria unei persoane ale cărei spirit și maniere s-ar putea să nu-mi placă. Măgulirile dumitale m-au învățat să cunosc cît de ușor se lasă orbită prietenia ! Ai să fii oare supărat pe mine dacă îi pun consimțămîntului meu o restricțiune ? Vreau să-l văd pe prietenul dumitale, să-l judec, să mă conving prin mine însămi, în interesul viitorului dumitale, dacă nu te amăgești singur. Nu e oare aceasta una din grijile materne ce trebuie, scumpul meu poet, să-ți poarte

Louise de Nègrepelisse ?

Lucien nu știa cu cită artă se folosește lumea de sus de da ca să ajungă la nu și de nu ca să pregătească un da.

Scrisoarea însemna un triumf pentru el. David avea să meargă la doamna de Bargeton, să strălucească în toată măreția geniului. În beția ce i-o pricinuisese o izbîndă care îl făcu să creadă în ascendentul lui asupra oamenilor, își luă o înfățișare mîndră. Atîtea nădejdi se răsfrînseseră pe fața lui, dîndu-i o strălucire plină de încîntare, încît soră-sa nu se putu opri să nu-i spună cît era de frumos.

— Dacă e inteligentă, trebuie să te iubească mult femeia aceea ! Ce necăjită o să fie diseară, cînd toate femeile or să-ți facă curte. Tare o să mai fii frumos cînd îți vei citi *Sfîntul Ioan în Patmos* ! Aș vrea să fiu un șoricel, să mă strecor și eu acolo ! Hai, ți-am pregătit hainele în odaie la mama.

Odaia vădea o sărăcie cuviincioasă. Aflai înăuntru un pat de nuc, un polog alb, iar la picioare un covor verde tocit. Apoi, un scrin cu oglindă în ramă de lemn și niște scaune de nuc întregreau mobilierul. Pe cămin, o pendulă amintea de vremurile îndestulate de altădată. Fereastra avea perdele albe. Pe pereți era un tapet cenușiu, cu flori cenușii. Podeaua, vopsită și frecată de Eve, lucea de curățenie. În mijlocul odăii era o măsuță pe care se vedeau, pe o tavă roșie cu stele de aur, trei cești, și o zaharniță de porțelan din Limoges. Eve dormea într-o odăiță lipită de aceasta, care cuprindea un pat strîmt, un fotoliu vechi și o masă de lucru lîngă fereastră. Îngustimea acestei cabine marinărești cerea ca ușa cu geamuri să stea tot timpul deschisă, ca să vină aer. În ciuda sărăciei ce se citea în orice lucru, modestia unei vieți de muncă domnea în acele încăperi. Pentru cei care îi cunoșteau pe mamă și pe cei doi copii, priveleșteea aceasta prezenta o înduioșătoare armonie.

Lucien își punea cravata, cînd se auziră în curte pașii lui David, și tipograful se ivi de îndată, cu mersul și gesturile unui om nerăbdător să sosească.

— Ei ! David, exclamă ambițiosul, sîntem învingători ! mă iubește ! mergi și tu.

— Nu, zise tipograful cam încurcat, am venit să-ți mulțumesc pentru dovada ta de prietenie care m-a făcut să reflectez serios. Viața mea, Lucien, e hotărâtă. Eu sînt David Séchard, tipograf al regelui la Angoulême, un nume care se poate citi pe toate zidurile, în coada tuturor afişelor. Pentru oamenii din casta aceea eu sînt un meşter-sugar, un negustor, dacă vrei, un industriaş cu prăvălie în strada Beaulieu, colţ cu piaţa du Mûrier. N-am încă nici averea unui Keller, nici faima lui Desplien, două soiuri de putere pe care nobilii încearcă încă să le tăgăduiască, dar care, şi eu cred la fel ca şi ei în această privinţă, nu înseamnă nimic fără purtarea şi bunăcreşterea gentilomului. Pe ce mi-aş întemeia eu o bruscă înălţare ? Ar rîde de mine şi burghezii şi nobilii. Tu te afli în altă situaţie. Un şef de atelier nu-i legat de nimic. Tu lucrezi doar ca să dobîndeşti cunoştinţele trebuincioase pentru a izbindi mai tîrziu, îţi poţi oricînd justifica îndeletnicirile de azi prin nevoile tale viitoare. De altminteri, mîine poţi să te apuci de altceva, să faci dreptul, să intri în diplomatie sau în vreun minister. În sfîrşit, tu nu eşti nici catalogat, nici etichetat. Profită de virginitatea ta socială, porneşte-o singur la drum şi pune mîna pe onoruri ! Gustă din plin toate plăcerile, chiar şi cele deşarte. Fii fericit, şi eu mă voi bucura de succesele tale ca de ale mele. Da, voi trăi în imaginaţie viaţa ta. Tu eşti făcut pentru petreceri, pentru lumea strălucitoare, cu trambulina promptă a intrigilor ei. Iar eu pentru viaţa cumpătată, munca de negustor şi îndeletnicirile migăloase ale ştiinţei. Tu vei fi aristocratul nostru, zise el uitîndu-se la Ève. Cînd te vei clătina, vei găsi oricînd braţul meu gata să te sprijine. Dacă vreodată te vei simţi trădat de cineva, vei afla adăpost în inima noastră, căci dragostea noastră îţi va rămîne mereu aceeaşi. Protecţia, favoarea, bunăvoinţa lumii, dacă le-am împărţi la doi, ar putea să scadă, ne-am păgubi unul pe celălalt ; mergi deci singur înainte, şi-o să mă tragi şi pe mine de va fi nevoie. Nu numai că nu te

invidiez, dar am să-ți închin ție toată viața mea. Ceea ce ai făcut acum pentru mine, riscînd să-ți pierzi binefăcătoarea, iubita poate, în loc să mă părăsești, să te lepezi de mine, lucrul acesta simplu dar măreț, Lucien, m-ar lega pe viață de tine, dacă nu am fi încă de pe acum ca doi frați. Nu trebuie să ai remușcări ori să fii îndurerat crezînd că iei partea cea mai mare. Împărțeala asta după gustul lui Montgomery îmi place. În fine, chiar de mi-ai pricinui cîndva vreun necaz, cine știe dacă nu tot eu îți voi fi îndatorat ?

Rostind aceste vorbe, strecură o privire nespus de sfioasă înspre Ève, care avea ochii plini de lacrimi, căci ghicise totul.

— În sfîrșit, îi mai zise el lui Lucien, care-l asculta cu uimire, tu ești bine făcut, ai o statură frumoasă, hainele îți stau bine, arăți ca un gentilom cu fracul cel albastru cu nasturi galbeni, cu un simplu pantalon de nanghin ; eu în schimb, aș arăta ca un lucrător printre oamenii aceia, aș fi stîngaci, stingher, aș spune prostii sau n-aș deschide gura ; tu poți, ca să le dovedești că respecti prejudecățile cu privire la nume, să-l iei pe cel al mamei, să te numești Lucien de Rubempré ; pe cînd eu sînt și voi fi totdeauna David Séchard. Toate sînt de partea ta și toate sînt împotriva mea în lumea în care pătrunzi acum. Tu ești făcut să reușești acolo. Femeile se vor îndrăgosti de chipul tău de înger. Nu-i așa, Ève ?

Lucien sări de gîtul lui David și-l îmbrățișă. Modestia aceasta punea capăt la atîtea îndoieli și piedici întrevăzute de el. Cum să nu simtă și mai multă afecțiune pentru un om care făcea din prietenie aceleași reflecții pe care el le făcuse din ambiție ? Ambițiosul și îndrăgostitul își vedea calea netezită, astfel că inima tînărului și prietenului se umplea de bucurie acum. Trăiră amîndoi unul din acele rare momente din viață cînd toate forțele sînt încordate și cînd toate strunele vibrează din plin. Dar do-vada asta de înțelepciune a unui suflet ales mai ațîța în Lu-

cien și tendința care-l face pe om să raporteze totul la sine, căci toți, mai mult sau mai puțin, spunem ca Ludovic al XIV-lea : „Statul sînt eu !“ Dragostea mamei și a soarei, devotamentul lui David, deprinderea de a se vedea obiectul tuturor ostenelilor celor trei ființe îi dădeau toate cusururile copilului răsfațat de ai săi, făceau să încolțească în el egoismul acela care îl roade pe nobil și pe care îl întreținea doamna de Bargeton îmboldindu-l să-și uite îndatoririle față de soră, de mamă, de David. Nu ajunsese încă pînă acolo ; dar, tot lărgind în juru-i cercul ambiției sale, nu era oare de temut că se va vedea cu vremea silit a nu se gîndi decît la sine, spre a-și putea păstra poziția cîștigată ?

După ce emoția se risipi, David îi atrase atenția lui Lucien că poemul *Sfîntul Ioan în Patmos* era poate prea biblic spre a fi citit în fața unei societăți nu prea deprinse desigur cu poezia apocaliptică. Lucien, care urma să apară în fața celui mai pretențios public din Charente, se arătă îngrijorat. David îl sfătui să ia cu el volumul lui André de Chénier și să înlocuiască o plăcere îndoielnică cu una sigură : Lucien citea minunat ; o să placă neîndoios și o să dea dovadă de o modestie care-i va fi de folos. Ca cei mai mulți dintre tineri, și ei le atribuiau oamenilor de lume înțelegerea și virtuțile lor. Dacă tineretea care n-a greșit încă este fără vreo îngăduință față de greșelile altora, e totodată gata să-i creadă pe ceilalți în stare de mărețele ei credințe. E nevoie într-adevăr de multă experiență de viață pînă să poți recunoaște, că, după cum bine spunea Rafael, *a înțelege înseamnă a egala*. În genere, simțul necesar înțelegerii poeziei e rar în Franța, unde spiritul secătuiește repede izvorul lacrimilor sfinte ale extazului, unde nimeni nu-și dă osteneala să se ocupe de sublim, să-l cerceteze temeinic spre a-i întrezări nemărginirea. Lucien avea să cunoască pentru întia oară importanța și răceala lumii „bune“. Trecu așadar pe la David ca să ia volumul de poezii.

Cînd cei doi îndrăgostiți rămaseră singuri, David fu mai încurcat decît în orice altă clipă a vieții sale. Pradă a mii de temeri, dorea și îi era frică de un cuvînt de laudă, îi venea să fugă, deoarece și pudoarea are cochetăria ei ! Bietul îndrăgostit nu îndrăznea să spună nici o vorbă care ar fi putut arăta că cerșește vreo mulțumire ; orice cuvînt i se părea primejdios, și tăcea ca un vinovat prins asupra faptului. Evei, care ghicea chinurile modestiei sale, îi plăcu să-l țină astfel ; însă, cînd David își răsuci în mînă pălăria, ca să plece, ea zîmbi.

— Domnule David, îi zise, dacă nu petreci seara la doamna de Bargeton, putem s-o petrecem împreună. E vreme frumoasă, nu vrei să facem o plimbare pe malul apei ? O să vorbim despre Lucien.

Lui David îi veni să-i cadă în genunchi. Dulceața glasului Evei era pentru el o răsplată nesperată : căldura tonului rezolvase dintr-o dată dificultățile situației ; propunerea ei era mai mult decît un elogiu, era înția răsplată a iubirii.

— Te rog numai, zise ea la o mișcare a lui David, să mă aștepți cîteva minute, pînă mă îmbrac.

David, care în viața lui nu știuse ce-i o melodie, ieși îngînînd un fel de cîntec, spre uimirea bunului Postel, care din acea clipă începu a bănui legăturile dintre Eve și tipograf.

Cele mai mici întîmplări din seara aceea avură o mare înfriurare asupra lui Lucien, obișnuit să se lase condus de primele impresii. Ca toți îndrăgostiții fără experiență sosi atît de devreme, încît Louise nu era încă în salon. Nu se afla acolo decît domnul de Bargeton. Lucien începuse ucenicia micilor lașități prin care amantul unei femei măritate își cumpără fericirea și care le dau femeilor măsura a ceea ce pot pretinde ; dar nu se aflase pînă atunci singur față în față cu domnul de Bargeton.

Gentilomul era unul din acele spirite ce-și află locul undeva între nulitatea nevătămătoare care mai poate înțelege ceva și prostia mândră care nu vrea să primească nimic și nici să dăruiască nimic. Pătruns de îndatoririle sale față de lume și în dorința de a se face plăcut, adoptase drept unic limbaj surîsul dansatorului. Mulțumit sau nemulțumit, el surîdea. Surîdea la vestea unei nenorociri, ca și la vestea unei întâmplări fericite. Surîsul răspundea la orice prin expresia pe care i-o dădea domnul de Bargeton. Dacă era neapărat nevoie de o aprobare directă, își lărgea surîsul într-un rîs binevoitor, scăpînd și cite o vorbă, dar numai în cazuri extreme. A se afla între patru ochi cu cineva era singura complicație a vieții lui vegetative, deoarece atunci era silit să caute ceva în imensitatea golului său interior. De cele mai multe ori se descurca folosindu-se de obiceiurile din copilărie : gîndea cu glas tare, te iniția în cele mai mici detalii ale vieții lui, îți infățișa nevoile, micile sale senzații, care lui i se păreau idei. Nu vorbea nici măcar despre vreme ; nu se folosea nici de locurile comune ale conversației cu ajutorul cărora chiar dobitocii ies din încurcătură ; el se adresa celor mai intime griji ale vieții :

— De hatîrul doamnei de Bargeton, am mîncat azi de dimineață carne de vițel, care-i place atît de mult, spune el, și acum mă doare stomacul. Știu, totuși nu mă pot stăpîni ! Spune-mi, cum vine asta ?

sau :

— Am sunat să cer un pahar cu apă cu zahăr, nu do-riți și dumneavoastră unul ?

sau :

— Miine fac o plimbare călare și o să trec și pe la socru-meu.

Frazele acestea, care nu susțineau discuția, smulgeau un da sau nu celuilalt, și conversația cădea baltă. Domnul de Bargeton cerea atunci ajutorul vizitatorului, răsucin-

du-și deodată într-o parte nasul lui de mops bătrîn cu răsufllarea scurtă ; te privea holbat cu ochii lui ceacîri de parcă ar fi spus : *Poftim ?* Plicticoșii, gata oricînd să vorbească numai despre ei, îi erau dragi, îi asculta cu atîta atenție, încît limbuții din Angoulême spuneau că are o inteligență ascunsă și că e judecat greșit. De aceea, cînd nu mai găseau pe nimeni să-i asculte, acești oameni veneau să-și isprăvească povestirea sau argumentația lîngă dînsul, siguri că vor avea parte de surîsul lui admirativ. Salonul soției era totdeauna plin, acolo se simțea el îndeobște la largul său. Avea grijă de cele mai mici amănunte : se uita la cine intra, saluta surîzînd și îl conducea pînă la soția sa pe noul sosit ; pîndea pe cei ce plecau, întovărășindu-i pînă la ușă cu veșnicu-i surîs. Cînd se-rata era însufletită și cînd vedea pe fiecare la rostul lui, fericitul mut stătea înfipt pe picioarele sale lungi, ca o barză, pîrînd că ascultă o discuție despre politică ; sau se ducea să se uite în cărțile vreunui jucător fără să prîceapă nimic, căci nu știa nici un joc ; sau se plimba trăgînd tutun pe nas și făcîndu-și digestia. Anaïs era fericirea vieții lui, dînsa îi dădea bucurii nemărginite. Cînd își juca rolul de stăpînă a casei, el se cufunda într-un fotoliu admirînd-o, pentru că ea vorbea și pentru el ; mai apoi își făcuse o plăcere din a găsi tilcul frazelor ei ; și cum deseori nu le pricepea decît multă vreme după ce fuseseră spuse, își îngăduia surîsuri ce izbucneau ca explozia unui obuz îngropat. Respectul lui față de dînsa mergea pînă la adorație. Și oare o adorație, oricare ar fi ea, nu-i de ajuns ca să facă fericirea unei vieți ? Înțeleaptă și mărinimoasă, Anaïs nu abuzase de avantajele ei, descoperind la soțul ei firea ușoară a unui copil care nu cerea decît să fie condus. Se îngrijise de el cum te îngrijești de o haină ; îl ținea curat, îl peria, îl învelea, îl ferea ; și, simțindu-se ferit, periat, îngrijit, domnul de Bargeton dobîndise față de soție un devotament de ciine. E atît de ușor să dai cuiva o fericire care nu te costă nimic ! Doamna de Bargeton,

știind că soțul n-are altă plăcere decît aceea a meselor bune, avea grijă ca mîncarea să fie excelentă. Îi era milă de el ; nu se plîngea niciodată, și cîtîva neînțelegînd tăcerea mîndriei sale, îi atribuiau domnului de Bargeton virtuți ascunse. De altfel, dînsa îl disciplinase militărește, și supunerea soțului față de voința soției era pasivă. Îi spunea : „Fă o vizită domnului sau doamnei Cutare“, și el se ducea orbește, ca soldatul la post. De aceea, în fața ei, el stătea drept și nemișcat.

Era vorba pe atunci ca muțul acesta să fie numit de-putat. Lucien venea de prea puțină vreme în casă pentru a fi putut ridica vîlul sub care se ascundea această fire nemaiîntîlnită. Domnul de Bargeton, îngropat în fotoliu, avînd aerul că vede și înțelege totul, învăluit în tăcerea care-i dădea o deosebită gravitate, i se părea grozav de impunător. În loc de a-l lua drept un bolovan, Lucien, înclinat ca toți oamenii cu imaginație să dea proporții și suflet oricărei forme întîlnite, făcu din gentilomul nostru un sfînx de temut și crezu nimerit să-l lingusească.

— Sosesc cel dintîi, zise el salutînd cu ceva mai mult respect decît i se acorda de obicei acelui caraghios.

— E și firesc, răspunse domnul de Bargeton.

Lucien luă vorbele acestea drept împunsătura unui soț gelos, se înroși și se privi în oglindă ca să facă ceva.

— Dumneata locuiești în Houmeau, zise domnul de Bargeton, iar persoanele care stau departe sosesc totdeauna mai devreme decît cele care stau aproape.

— Cum se face asta ? întrebă Lucien cu un aer amabil.

— Nu știu, răspunse domnul de Bargeton revenind la nemișcarea de mai înainte.

— N-ați vrut să vă osteniți, reluă Lucien. Un om în stare să observe un lucru îi poate găsi și cauza.

— A ! făcu domnul de Bargeton, cauzele finale ! Ehehe !...

Lucien își stoarse creierii să însuflețească conversația care se împotmoli aici.

— Doamna de Bargeton se îmbracă, desigur ? întrebă el cutremurându-se de neghiobia întrebării.

— Da, se îmbracă, răspuse firesc soțul.

Lucien ridică ochii în tavan, înspre cele două grinzi groase, zugrăvite în cenușiu, neștiind ce să mai spună ; dar văzu atunci cu spaimă candelabrul cu cristale, căruia i se scosese învelitoarea și i se pusese luminări. Și mobilele erau fără îmbrăcăminte, mătasea roșie arătându-și florile roase. Pregătirile astea vesteau o reuniune neobișnuită. Poetul începea să se întrebe dacă era îmbrăcat cum se cuvine, căci își pusese ghetete. Buimac, se îndreptă spre un vas japonez ce împodobeau o măsuță cu ghirlande de pe timpul lui Ludovic al XV-lea ; apoi îi fu frică să nu displacă soțului neflatându-l și se hotărî să-i afle vreo slăbiciune ca să știe cum să-l ia.

— Plecați rar din oraș, domnule ? îl întrebă pe domnul de Bargeton către care se întoarse.

— Rar.

Tăcerea reîncepu. Domnul de Bargeton pindea ca o pisică bănuitoare toate mișcările lui Lucien, care-i tulbura liniștea. Se temeau unul de celălalt.

„O fi bănuind ceva ? gîndi Lucien, căci paré foarte dușmănos.“

În acest moment, spre norocul lui Lucien, foarte stînjit de privirile neliniștite cu care domnul de Bargeton îl urmărea cum umblă înapoi și încolo, bătrînul servitor, îmbrăcat în livrea, îl anunță pe du Châtelet. Baronul intră foarte dezghețat, îl salută pe amicul său Bargeton și îi făcu lui Lucien o mică înclinare din cap, care pe atunci era la modă, dar care poetului i se păru obraznică din partea unui financiar. Sixte du Châtelet arbora niște pantaloni de o albeață ce-ți lua ochii, prinși de sub talpă ca să-i țină întinși. Purta pantofi fini și ciorapi de

mătase. Pe vesta albă flutura panglica neagră a lornionului. În fine, fracul negru se remarcă prin croiala și forma pariziană. Era cuceritorul pe care-l știm, însă vîrsta îl înzestrăse cu un început de burtă destul de greu de ținut în marginile eleganței. Își vopsea părul și favoritele albite de chinurile călătoriei sale, ceea ce îi dădea o înfățișare aspră. obrazul, altădată foarte gingaș, căpătase culoarea arămie a celor ce se întorc din colonii ; însă toată înfățișarea lui caraghioasă prin pretențiile ce le mai păstra, amintea încă de simpaticul secretar particular al unei altețe imperiale. Își luă lornionul, cercetă pantalonul de năghin, ghetetele, vesta, fracul albastru ale lui Lucien, făcute la Angoulême, în sfîrșit, își privi rivalul din cap pînă-n picioare. Apoi își puse cu răceală lornionul în buzunarul de la vestă, de parcă-ar fi spus : „Sînt mulțumit“. Zdrobit de eleganța financiarului, Lucien gîndi că se va răzbuna și el, ceva mai tîrziu, cînd își va arăta adunării obrajii îmbujorați de poezie ; totuși purtarea baronului îl duru adînc și îi spori neliniștea lăuntrică iscată de presupusa dușmănie a domnului de Bargeton. Baronul părea că-l strivește pe Lucien sub toată greutatea averii sale, pentru ca acesta să fie și mai umilit de sărăcia lui. Domnul de Bargeton, care crezuse că nu mai avea nimic de spus, fu dezamăgit de tăcerea pe care o păstrară cei doi rivali, privindu-se ; dar, cînd se găsea la capătul sforțărilor, avea el o întrebare pe care o ținea ca pe o ultimă rezervă, și socoti că e timpul să-i dea drumul, cu aerul unui năpădit de treburi.

— Ei, domnule, îi zise lui du Châtelet, ce mai e nou, ce se mai aude ?

— Nou ? răspunse cu răutate directorul contribuțiilor, nou e domnul Chardon. Întrebați-l pe dînsul. Ne-ai adus vreun poem frumos ? întrebă neastîmpăratul baron, îndreptîndu-și o buclă ce i se părea desprinsă.

— Ca să știu dacă am izbutit, ar fi trebuit să vă cer sfatul, răspunse Lucien. V-ați ocupat cu poezia înaintea mea.

— O ! câteva cuplete destul de nostime făcute la comandă, câteva poezii de circumstanță, vreo câteva romane care au plăcut pentru muzica lor, și marea mea epistolă către o soră a lui Bonaparte (nerecunoscătorul !), nu mă îndreptătesc a-nădăjdui la nemurire !

În clipa aceasta, doamna de Bargeton se arătă în toată strălucirea unei toalete bine studiate. Purta un turban ebraic împodobit cu o agrafă orientală. O eșarfă de voal subțire, sub care străluceau cameele unui colier, era răsucită cu grație în jurul gâtului. Rochia de muselină colorată, cu mîneci scurte, îi permitea să arate mai multe brățări înșirate pe minunatele ei brațe albe. Această îmbrăcăminte teatrală îl vrăji pe Lucien. Domnul du Châtelet, galant, îi adresă reginei câteva complimente leșinate care o făcură să suridă, într-atît era de încîntată să fie lăudată de față cu Lucien ! Nu schimbă decît o singură privire cu scumpu-i poet, iar directorului contribuțiilor îi răspunse umilindu-l cu o politețe ce dovedea că îl scosese din intimitatea ei.

Invitații începură să sosească. Mai întîi se înfățișară episcopul și marele vicar, două figuri demne și solemne, dar care formau un violent contrast : preasfîntul era înalt și slab, însoțitorul său era scurt și gras. Amîndoi aveau ochii sclipitori, însă episcopul era palid, iar marele vicar avea fața rumenă de sănătate. Și la unul și la altul, gesturile și mișcările erau rare. Amîndoi păreau prudenți, rezerva și tăcerea lor intimidau ; treceau drept foarte isteți.

Cei doi preoți fură urmați de doamna de Chandour și de soțul ei, personaje cu totul aparte, pe care cei ce nu cunosc provincia ar fi în stare să-i socotească drept o născocire. Soțul, pînă nu de mult tînăr, al Améliei, femeia care făcea pe rivala doamnei de Bargeton, domnul de

Chandour, căruia i se zicea Stanislas, era încă zvelt la patruzeci și cinci de ani și avea toată fața ciupită de vârsat. Cravata îi era totdeauna astfel înnodată încît să prezinte două capete amenințătoare : unul la înălțimea urechii drepte, celălalt îndreptat spre panglica roșie a decorației. Pulpanele hainei erau azvirlite înapoi cu putere. Prin vesta foarte deschisă se vedea o cămașă umflată, scrobită, încheiată cu nasturi încărcăți de aurării. În sfîrșit, toată îmbrăcămintea lui avea un caracter exagerat care-l făcea să semene pînă-ntr-atît cu o caricatură, încît, văzîndu-l, străinii nu-și puteau reține zîmbetul. Stanislas se privea mereu, cu un soi de mulțumire, de sus și pînă jos, controlîndu-și numărul nasturilor de la vestă, urmărind liniile unduioase ale pantalonului strîmt, mîngîindu-și picioarele cu o privire de îndrăgostit ce se oprea încîntată pe vîrfurile pantofilor. Cînd isprăvea cu îndeletnicirea asta, căuta din ochi o oglindă, cercetînd dacă părul îi stătea cum trebuie ; fericit, le întreba din ochi pe femei, punîndu-și un deget în buzunarul vestei, răsturnîndu-se pe spate, lăsîndu-se privit puțin dintr-o parte : fandoseli de cocoș, care îi reușeau în societatea aristocratică unde trecea drept „frumos“. Mai toată vremea povestea lucruri deocheate, cum se spuneau în secolul al optsprezecelea. Acest nesuferit gen de conversație îi procura un oarecare succes la femei, făcîndu-le să rîdă. Domnul du Châtelet începea să-l pună pe gînduri. Într-adevăr, întăritate de disprețul încrezutului de la contribuțiile indirecte, ațîțate de pretențiile lui prefăcute că nu poate fi scos din plictiseala care-l apăsa și inciudate de tonul de sultan blazat, femeile alergau după el și mai mult ca la sosirea lui în oraș, mai ales de cînd doamna de Bargeton se îndrăgostise de Byron-ul din Angoulême. Amélie era o femeie mititică, grasă, albă, cu părul negru, maimuțărîndu-se cu stîngăcie, făcînd totul exagerat, vorbind tare, rotîndu-și capul încărcat de pene vara și de flori

iarna ; foarte vorbăreată, dar neputindu-și isprăvi fraza fără a o însoți și de şuierăturile unui astm nemărturisit.

Domnul de Saintot, zis Astolphe, președintele Societății de agricultură, om înalt și voinic cu fața îmbujorată, apăru tras de nevestă, un fel de ferigă uscată, căreia i se zicea Lili, prescurtare din Élise. Numele acesta, care presupunea ceva copilăresc, nu se potrivea de loc cu firea și purtarea doamnei de Saintot, femeie solemnă, foarte pioasă, jucătoare de cărți greoaie și certăreată. Astolphe era socotit un savant de mina întâi. Deși incult la culme, scrisese totuși articolele *Zahăr* și *Rachiu* într-un dicționar de agricultură, furate rînd cu rînd din toate articolele de ziar și din toate lucrările vechi în care se vorbește despre aceste două produse. Tot departamentul îl credea ocupat cu un tratat asupra culturii moderne. Deși stătea închis toată dimineața în birou, nu scrisese încă nici două pagini în doisprezece ani. Dacă venea cineva să-l vadă, se aranja să fie găsit răvășind hîrtii, căutînd o notă rătăcită sau ascuțindu-și pana ; însă toată vremea cît rămînea în birou o întrebuița cu fleacuri : citea îndelung ziarul, sculpta dopuri cu briceagul, mizgălea cite o hîrtie, sau îl răsfoia pe Cicero ca să găsească în treacăt vreo frază sau vreun pasaj ce s-ar fi potrivit cu evenimentele zilei ; apoi, seara, se străduia să aducă conversația la un subiect care să-i îngăduie a zice : „E în Cicero o pagină care pare scrisă anume pentru ceea ce se petrece în zilele noastre“. Își cita atunci pasajul spre marea uimire a ascultătorilor, care își spuneau între ei : „Astolphe e într-adevăr toבָּ de carte“. Tot orașul afla, și astfel se păstra faima domnului de Saintot.

După această pereche, sosi domnul de Bartas, zis Adrien, omul care cînta arii de bas-bariton și care avea mari pretenții în muzică. Amorul propriu îl mînase înspre solfegii : începuse prin a se admira cîntînd, apoi se apucase să vorbească despre muzică și sfîrșise prin a nu se mai ocupa decît de asta. Arta muzicală ajunsese la dînsul

o monomanie ; nu se însuflețea decît vorbind de muzică, suferea o seară întreagă pînă cînd îl rugau să cînte. De cum isprăvea de mugit vreo arie, începea viața pentru el : se împăuna, se ridica în călcîie primind complimentele, făcea pe modestul, dar trecea totuși din grup în grup ca să culeagă laude și cînd, în fine, i se spunea totul, revenea tot la muzică, pornind o discuție despre dificultățile ariei cîntate sau lăudînd pe compozitor.

Domnul Alexandre de Brebian, campionul tușului, senatorul care împeștrița odăile prietenilor cu producții trăsnite și mîzgălea toate albumele din departament, îl întovărășea pe domnul de Bartas. Fiecare din ei o ducea de braț pe soția celuiilalt. După gurile rele, această inversare de roluri era completă. Cele două neveste, Lotte (doamna Charlotte de Brebian) și Fifine (doamna Joséphine de Bartas), amîndouă la fel de preocupate de un fular, de o garnitură, de asortarea a două culori ce se băteau cap în cap, erau mistuite de dorința de a părea pariziene și nu-și mai vedeau de casă, unde totul mergea alandala. Dacă cele două femei, strînse ca niște păpuși în rochii lucrate din economii, prezentau pe ele o expoziție de culori țipător de bizare, soții își permiteau, în calitatea lor de artiști, o nepăsare provincială, care îi făcea curioși la vedere. Hainele lor mototolite le dădeau aerul figuranților care în teatrele mici înfățișează înalta societate invitată la petreceri.

Printre figurile care descinseră în salon, una din cele mai originale fu aceea a contelui de Senonches, aristocratic numit Jacques, mare vînător, trufaș, țepăn, ars de soare, drăgălaș ca un mistreț, bănuitor ca un venețian, gelos ca un maur și înțelegîndu-se de minune cu domnul du Hautoy, altfel zis Francis, prietenul casei.

Doamna de Senonches (Zéphirine) era înaltă și frumoasă, dar stacôjie la față din pricina ficatului ; trecea drept o femeie foarte pretențioasă ; talia subțire, înfățișarea gingașă îi îngăduiau să aibă mișcări galeșe, deși se

vedea că sînt prefăcute, dar care denotau pasiunea și capriciile, întotdeauna satisfăcute, ale unei persoane iubite.

Francis era un bărbat destul de distins, care renunțase la consulatul de la Valencia și la cariera sa diplomatică, pentru a se retrage la Angoulême și a trăi pe lângă Zéphirine, zisă și Zizine. Fostul consul avea grijă de casă, de creșterea copiilor, îi învăța limbi străine și vedea de averea soților Senonches cu un devotament deplin. Angoulême-ul nobil, Angoulême-ul administrativ, Angoulême-ul burghez clevetiseră mult timp pe seama unității desăvîrșite a acestei căsnicii în trei ; în cele din urmă, taina acestei treimi conjugale se dovedi atît de desăvîrșită și de frumoasă, încît domnul de Hautoy ar fi părut grozav de imoral dacă ar fi dat semne că vrea să se însoare. De altfel, lumea începuse să bănuiască în dragostea deosebită a doamnei de Senonches pentru o fină de-a ei, numită domnișoara de la Haye, care îi slujea ca domnișoară de companie, niște taine neliniștitoare ; și, în ciuda unor nepotriviri de date, numai aparente, găsea asemănări izbitoare între Françoise de la Haye și Francis de Hautoy. Cînd Jacques vina prin împrejurimi, fiecare îl întreba ce mai face Francis, iar el povestea micile necazuri ale logofătului său voluntar, dîndu-i prioritate față de soția sa. Orbirea aceasta părea atît de ciudată la un soț gelos, încît prietenii săi cei mai buni se distrau să-l tragă de limbă, povestind aceasta și celor care nu cunoșteau taina, ca să petreacă cu dinșii. Domnul du Hautoy era un dandi afectat, la care grija de fiecare clipă pentru propria-i persoană ajunsese un fel de fandoseală și de joc copilăresc. Nu se îngrijea decît de tuse, de somn, de digestie și de mîncare. Zéphirine făcuse din el un ipohondru : îl ținea în puf, cu scufia pe cap, îi dădea doctorii, îl îndopa cu mîncări alese ca pe un cățeluș de salon, îi prescria, sau îi interzicea cutare sau cutare aliment ; îi cosea veste, cravate și batiste ; pînă la urmă, îl deprinsese să poarte tot felul de lucruri frumoase, încît îl transformase într-un

soi de idol japonez. Înțelegerea dintre ei era fără nici un nor ; Zizine, despre orice ar fi fost vorba, se uita la Francis, iar Francis părea că-și găsea ideile în ochii Zizinei. Dezaprobau și surideau împreună, părînd că-și cer sfatul unul altuia ca să spună chiar numai bună ziua.

Cel mai bogat moșier din partea locului, omul piz-muit de toți, marchizul de Pimentel și soția sa, care în-truneau laolaltă patruzeci de mii de franci rentă și pe-treceau iarna la Paris, veniră de la țară în caleașcă, împreună cu vecinii lor, baronul și baroana de Rastignac, însoțiți de mătușa baroanei și de fiicele lor, două persoane fermecătoare, binecrescute, sărace, dar îmbrăcate cu acea simplitate care scoate mai în evidență frumusețile natu-rale. Acești musafiri, care reprezentau desigur elita so-cietății de acolo, fură întîmpinați cu o tăcere rece și cu un respect plin de gelozie, mai ales cînd fiecare văzu aten-ția deosebită cu care îi întîmpină doamna de Bargeton. Aceste două familii făceau parte dintre puținii oameni care, în provincie, nu se amestecă în birfeli, nu vizitează pe nimeni, trăiesc într-o singurătate tăcută și păstrează o demnitate ce impune. Domnului de Pimentel și dom-nului de Rastignac li se adresau după titlul lor ; nici o familiaritate nu se stabilise între soțiile și fiicele lor și lumea simandicoasă din Angoulême ; trăiau prea aproape de nobilimea de la curte ca să se înjosească cu niște pro-vinciali neghiobi.

Prefectul și generalul sosiră cei din urmă, întovără-șiți de nobilul de țară care, în acea dimineată, își adusese la David memoriul asupra viermilor-de-mătase. De bună seamă, trebuie să fi fost vreun primar de carton, cu oare-care greutate datorită moșiilor sale, dar înfățișarea și îmbrăcămintea trădau o completă pierdere a contactului cu lumea bună ; se simțea stingher în hainele lui, nu știa ce să facă cu mîinile, dădea ocol persoanei cu care stătea de vorbă, se ridica și se așeza iarăși ca să răspundă cînd i se vorbea, părea gata să facă treaba servitorilor ; rînd

pe rînd se arăta respectuos, neliniștit, grav, se grăbea să ridă de vreo glumă, asculta supus, iar uneori se întuneca la față, închipuindu-și că e luat în ris. Muncit de memoriul lui, încercă de cîteva ori, în cursul seratei, să vorbească despre viermii-de-mătase ; dar nenorocosul Séverac nimerea peste domnul de Bartas, care-i răspundea aducînd numaidecît vorba despre muzică, și peste domnul de Saintot, care-i cita din Cicero. Pe la mijlocul seratei, bietul primar găsi în sfîrșit pe cineva cu care să se înțeleagă, o văduvă și fiică ei, doamna și domnișoara du Brossard, care nu erau figurile cele mai lipsite de interes din acea societate. Un singur cuvînt spune totul : pe cit erau de sărace, pe atît erau de nobile. Îmbrăcămintea lor avea acea pretenție la cît mai multe podoabe ce trădează o mizerie ascunsă. Doamna du Brossard o lăuda, cu neîndemînare și la tot pasul, pe fiica ei, înaltă și grasă, în vîrstă de douăzeci și șapte de ani, care trecea drept o bună pianistă ; oficial o făcea să împărtășească toate gusturile bărbaților de înșurat, și, în dorința de a-i găsi un rost scumpei sale Camille, într-o seară pretinsese că acesteia îi place viața rătăcitoare a garnizoanelor, precum și viața sedentară a proprietarilor care-și văd de moșia lor. Amîndouă aveau demnitatea înțepată, acră-dulce, a acestora pe care oricine e încîntat să-i compătimizească, de care fiecare se interesează numai din egoism și care au cunoscut goliciunea vorbelor de mîngîiere, singurul lucru oferit cu dărnicie năpăstuiților. Domnul de Séverac avea cincizeci și nouă de ani, era văduv și fără copii ; mama și fata ascultară deci cu o admirație cucernică tot ce le povesti acesta despre crescătoriile lui de viermi.

— Fiicei mele i-au plăcut întotdeauna animalele, zise mama. De aceea, cum mătasea pe care o dau aceste mici vietăți o interesează pe orice femeie, v-aș cere îngăduința s-o aduc pe Camille la Séverac ca să vadă cum se face. Camille e foarte inteligentă și va înțelege numaidecît tot

ce-i veți spune. Într-o zi a priceput chiar rațiunea inversă a pătratului distanțelor.

Fraza aceasta sfârși triumfal conversația dintre domnul de Séverac și doamna du Brossard, după ce Lucien își făcuse lectura.

Cițiva mai de-ai casei se strecurară familiar în adunare, precum și vreo doi-trei tineri de familie, sfioși, tăcuți, împopoțonați ca niște moaște, încântați de a fi fost poștiți la această solemnitate literară și dintre care cel mai îndrăzneț stătu mult de vorbă cu domnișoara de la Haye. Toate femeile se așezară cuminte într-un cerc, îndărătul căruia bărbații rămaseră în picioare. Adunarea aceasta de personaje ciudate, cu haine pestrițe, cu fețele sulemenite, i se păru foarte impunătoare lui Lucien, și inima îi bătu când se văzu ținta tuturor privirilor. Cît era el de îndrăzneț, nu făcu ușor față acestei prime încercări, cu toate încurajările iubitei, care desfășura fastul reverențelor și farmecelor ei celor mai de preț întâmpinînd la sosire mărimile din ținutul Angoulême-ului. Și mai stînjinit se simțise datorită unei împrejurări ușor de prevăzut, dar care trebuia să-l înspăimînte pe un tînăr încă neobișnuit cu tactica lumii. Lucien, numai ochi și urechi, se auzea strigat „domnule de Rubempré“ de către Louise, de domnul de Bargeton, de episcop și de cițiva ce voiau să-i fie pe plac gazdei, și „domnule Chardon“ de cei mai mulți din acest public de temut. Înfricoșat de ocheadele întrebătoare ale curioșilor, își deslușea numele burghez doar din mișcarea buzelor; ghicea dinainte că o să fie judecat cu acea ușurință provincială, prea ades vecină cu mojicia. Aceste înțepături, neconținute și neașteptate, îl făcură să se simtă și mai prost. Așteptă cu nerăbdare momentul să-și înceapă lectura spre a-și putea lua o atitudine care să-l pună mai la largul său; însă Jacques își povestea ultima vînătoare doamnei de Pimentel; Adrien vorbea cu domnișoara Laure de Rastignac despre noul astru muzical, despre Rossini; Astolphe, care învă-

țase pe dinafară dintr-un ziar descrierea unui nou plug, i-o repeta baronului. Lucien, bietul poet, nu știa că nici unul din cei de față, afară de doamna de Bargeton, nu era în stare să priceapă poezia. Toți aceștia, lipsiți de emoție, dăduseră fuga fără să știe despre ce fel de spectacol era vorba. Sînt cuvinte care, ca și trîmbițele, ca cimpoaiele, ca toba mare a circurilor ambulante, atrag întotdeauna publicul. Cuvintele *frumusețe*, *glorie*, *poezie* au un fel de vrajă care cucerește pînă și mințile cele mai greoaie. Cînd sosi în fine toată lumea, cînd convorbirile încetară, nu fără o mulțime de observații făcute întrerupătorilor de către domnul de Bargeton, pe care soția îl trimise să facă liniște ca pe un paracliser care bate cu toiagul în pardoseala de lespezi, Lucien se așeză la masă rotundă, lîngă doamna de Bargeton, și simți un gol în inimă. Cu glasul întretăiat, vesti că, pentru a nu înșela așteptarea nimănui, avea să citească în fața domniilor-lor capodoperele de curînd regăsite ale unui mare poet necunoscut. Deși poeziile lui André de Chénier fuseseră publicate încă din 1819, nimeni la Angoulême nu auzise vorbindu-se de André de Chénier. Fiecare crezuse că era un mijloc ales de doamna de Bargeton mai pe ocolite, ca să nu jignească amorul propriu al poetului și ca să-i pună pe ascultători la largul lor. Lucien citi întii *Tînărul bolnav*, care fu primit cu murmure măgulitoare ; apoi *Orbul*, poem pe care mințile astea scurte îl găsiră lung.

În timpul citirii, Lucien fu în prada unor chinuri infernale ce nu pot fi bineînțelese decît de marii artiști, sau de cei pe care înflăcărarea și o inteligență deosebită îi ridică la nivelul acestora. Pentru a fi transmisă prin voce, ca și pentru a fi pricepută, poezia cere o atenție sfîntă. Între cititori și ascultători trebuie să se creeze un fluid, fără de care comunicarea electrică a sentimentelor nu mai are loc. De îndată ce această legătură sufletească lipsește, poetul pare un înger care ar încerca să cînte un imn cersc în mijlocul rînjelilor din iad. Or, în sfera în care se

dezvoltă facultățile lor, oamenii inteligenți posedă vederea circumspectivă a melcului, mirosul ciinelui și urechea cârțiței ; văd, adu-mecă, aud totul în jurul lor. Muzican-tul sau poetul se știu tot atât de repede admirați sau ne-înțelesi, după cum o plantă se usucă sau se înviorează într-o atmosferă prielnică sau vrăjmașă. Șoaptele bărba-ților, veniți acolo numai pentru nevestele lor și care își vorbeau de afaceri, răsunau în urechea lui Lucien po-trivit legilor acelei acustici speciale ; tot așa vedea și ci-teva fălci căscind cu plăcere și din adîncul inimii, și care cu dinții lor parcă își băteau joc de el. Cînd, ca porum-belul potopului, căuta un colțișor prielnic unde să-și oprească privirea, întîlnea ochii ce-și pierduseră răbdarea ai celor ce se gîndeau desigur să folosească această re-uniune ca să-și vadă de interesele lor pozitive. Afară de Lauré de Rastignac, de doi sau trei tineri și de episcop, toți asistenții se plictiseau. Într-adevăr, aceia care înțeleg poezia se silesc să dezvolte în sufletul lor ceea ce autorul doar a schițat în versurile lui ; dar ascultătorii aceștia de gheață, departe de a încerca să înțeleagă sufletul poetului, nu-i ascultau nici măcar glasul. Lucien fu cuprins de o descurajare atât de adîncă, încît o nădușeală rece îi udă cămașa. O privire de foc zvîrlită de Louise, înspre care întoarse capul, îi dădu curajul să sfîrșească ; dar inima-i de poet singera prin mii de răni.

— Găsești că e amuzant, Fifine ? o întrebă pe vecina sa Lili cea uscată, care se aștepta poate la niscaiva scamatorii.

— Nu mă întreba, draga mea, mi se închid ochii de cum aud pe cineva citind.

— Sper că Naïs n-o să ne mai ofere deseori versuri seara, zise Francis. Cînd mi se citește după masă, atenția pe care sînt silit să mi-o încordez îmi tulbură digestia.

— Mititelul de el, spuse Zéphirine în șoaptă, bea un pahar de apă cu zahăr !

— Foarte bine declamat, zise Alexandre ; eu însă prefer *whist*¹-ul.

La vorba asta, care trecu drept spirituală din pricina semnificației cuvîntului englez, cîteva jucătoare pretinseră că lectorul avea nevoie de odihnă. Sub acest pretext, o pereche, două se strecurară în budoar. Lucien, rugat de Louise, de încîntătoarea Laure de Rastignac și de episcop, redeșteptă atenția cu verva contrarevoluționară a *Iambilor*², pe care cîteva persoane, ciștigate de căldura declamației, îi aplaudară fără să-i înțeleagă. Oamenii de soiul acesta sînt impresionați de strigăte, precum gitlejurile grosolane sînt ațîțate de băuturile tari. Într-un moment în care se servea înghețată, Zéphirine îl trimise pe Francis să vadă volumul și-i spuse vecinei sale Amélie că versurile citite de Lucien erau tipărite.

— E foarte firesc, răspunse Amélie cu o bucurie vădită, domnul de Rubempré lucrează doară la un tipograf. E ca și cum, zise ea privind-o pe Lolotte, o femeie frumoasă și-ar face singură rochiile.

— Și-a tipărit singur poeziile, își ziseră femeile între ele.

— De ce își zice atunci domnul de Rubempré ? întrebă Jacques. Cînd muncește cu palmele, un nobil trebuie să-și lepede numele.

— Și-a lepădat într-adevăr numele, pentru că era de rînd, zise Zizine, dar ca să-l ia pe-al maică-si, care e nobil.

— De vreme ce versurile (în provincie se spune *vers*) îi sînt tipărite, putem să le citim și singuri, zise Astolphe.

Această nerozie încurcă și mai mult lucrurile, pînă ce Sixte, du Châtelet binevoi să lămurească adunării necu-

¹ În limba engleză cuvîntul *whist* care denumește un joc de cărți este și o interjecție, putînd fi tradusă prin : „Sst ! lasă vorba !“

² *Iambii* sînt ultimele poeme scrise de André Chénier în închisoare, înainte de a fi ghilotinat.

noscătoare că ceea ce li se spusese la început nu era o precauție oratorică, ci că aceste frumoase poezii fuseseră făcute de un frate regalist al revoluționarului Marie-Joseph Chénier. Lumea bună din Angoulême, cu excepția episcopului, a doamnei de Rastignac și a celor două fiice ale sale, pe care această poezie minunată îi cucerise, se socoti insultată și se simți jignită de această păcăleală. Se auziră sușoteli care numai lui Lucien îi scăpară. Despărțit de lumea aceea degustătoare prin beția pricinuită de cîntul lăuntric, el se silea să-l redea, și vedea fețele oamenilor ca printr-o ceață. Citi întunecata elegie asupra sinuciderii, pe cea în stil antic, din care străbate o sublimă melancolie; apoi aceea în care se află stihul:

Is dulci a tale versuri; îmi place să le spun.

În sfîrșit, încheie cu suava idilă intitulată *Neera*.

Cufundată într-o fermecată visare, cu o mină în părul pe care îl răvășise puțin fără să bage de seamă, cu cealaltă atîrnînd în jos, cu ochii pierduți, singură în mijlocul salonului, doamna de Bargeton se simțea, pentru întia oară în viața ei, purtată în sfera spre care îi năzuia întreaga ființă. Gîndiți-vă cît fu de neplăcut trezită de Amélie, care se oferise să-i transmită dorința publicului!

— Naîs, lumea venise să audă poeziile domnului Chardon, și tu ne dai versuri (*vidersuri*!) tipărite. Cu toate că bucățile astea sînt foarte drăguțe, din patriotism doamnele ar dori mai bine ceva de prin partea locului.

— Nu vi se pare că limba franceză nu prea merge în poezie? îi zise Astolphe directorului contribuțiilor. Socotesc proza lui Cicero de mii de ori mai poetică.

— Adevărata poezie franceză e poezia ușoară, cîntecul, răspunse du Châtelet.

— Cîntecul dovedește că limba noastră e foarte muzicală, spuse Adrien.

— Aș dori mult să cunosc viersurile (*viersurile !*) care au dus-o pe Naïs la pierzanie, zise Zéphirine ; dar după felul cum a primit cererea Améliei nu pare a fi dispusă să ne servească o mostră.

— E datoare față de ea însăși să-l pună să ni le citească, răspunse Francis, căci geniul acestui tinerel e justificarea ei.

— Dumneata, care ai fost în diplomatie, obține asta pentru noi, îi zise Amélie domnului du Châtelet.

— Nimic mai ușor, răspunse baronul.

— Fostul secretar particular al alteței imperiale, obișnuit cu aceste șiretlicuri, se duse la episcop și se pricepu să treacă asupra acestuia însărcinarea. Rugată de preasfințitul, Naïs fu obligată să-i ceară lui Lucien vreo bucată pe care o știa pe dinafară. Negocierile baronului, încununată atit de repede de succes, îi atraseră un zîmbet galesț din partea Améliei.

— Hotărît lucru, tare mai e spiritual baronul ! îi zise ea Lolottei.

Dar Lolotte nu uita înțepătura Améliei cu privire la femeile care-și fac singure rochiile.

— De cînd îi recunoști dumneata pe baronii făcuți sub imperiu ? îi răspunse dînsa.

Lucien încercase zeificarea iubitei sale într-o odă ce-i era adresată sub un titlu pe care-l descopereau toți tinerii proaspăt ieșiți din liceu. Oda aceasta, cu atîta curtenie șlefuită, înfrumusețată prin toată dragostea de care îi era plină inima, i se păru singura operă vrednică de a rivaliza cu poezia lui Chénier. O privi cu un aer oarecum încrezut pe doamna de Bargeton, rostind : **PENTRU EA !** Apoi scoase cu mîndrie pieptul înainte ca să declame bucata ambițioasă, căci amorul lui propriu de autor se simți la largul său îndărătul fustelor doamnei de Bargeton. În clipa aceea, Naïs își trădă secretul în fața femeilor. Deși era atit de deprinsă să domine lumea cu toată trufia inteligenței sale, acum nu se putu stăpîni să nu tremure pen-

tru Lucien. Se simți stingherită, privirile-i cerșeau îngăduința celorlalți ; apoi fu silită să-și țină ochii în jos și să-și ascundă mulțumirea pe măsură ce se desfășurau strofele de mai jos :

PENTRU EA

*Din fund de valuri sfinte de slavă și lumină,
Unde din surle de-aur cînt-îngerii cuminți
Și lui Iahve-i spun ruga ce pe pămînt suspină
În lacrimi fierbinți,*

*Ades un îngerăș cu păru-n blonde spume,
Pe frunte-i răspîndite, de Domnul luminate,
Își lasă-n cer tunica de pene argintate
Și-apoi pogoară-n lume.*

*Înțelegînd privirea ce-i zvîrle-al lui Stăpîn,
El geniului muncit i-adoarme orice chin ;
Copilă preamiloasă, îl face pe bătrîn
Să uite de venin ;*

*Viclenilor le-nseamnă tîrziile cîințe ;
Neliniștitei mame îi spune-n vis să spere,
Și, plin de bucurie, socoate cîte ființe
Alină vreo durere.*

*Din vestitorii galeși doar unul, printre noi,
Ținut e cu putere de cele pămîntești,
El plînge și se zbate, privind prin gene moi
Spre bolțile cerești.*

*Dar nu a frunții sale prea orbitoare-albeață
M-a lămurit în taina sosirii lui din sori,
Nici ochii-i sclipitori, nici forța îndrăzneață
A purei lui candori,*

*Ci dragostea-mi sporită de-atîta strălucire ;
Cînd vru îngemănarea cu luminoasa stea,
Lovitu-s-a deodată, grozavă nimicire !
De îngereasca za.*

*Tu caută cu grijă comoara de-ți păzește
Să nu vadă-un alt înger cînd zborul și-ar lua :
Cuvîntul cel de vrajă pe dată l-ar afla
Cînd seara se șoptește !*

*Căci i-ai vedea atuncea, prin vâl de nopți trecînd,
Ca-n răsărit o rază, spre stele lunecînd,
În zborul lor fratern ;*

*Și-n veghe marinarul, cătînd veste ciudată,
Ar arăta lumina pe urma lor lăsată,
Ca de un far etern.*

— Ai înțeles polologia asta ? întrebă Amélie pe domnul du Châtelet, privindu-l șăgalnic.

— Astfel de versuri am făcut mai toți cînd am ieșit din liceu, răspunse baronul, arătîndu-se plictisit ca să fie în nota celui ce judecă fără să-l mire nimic. Altădată ne împuiau capul cu cețurile ossianice, cu Malvina, Fingal¹, stafii, războinici ieșiți din mormînte cu stele pe cap. Astăzi, vechiturile acestea poetice au fost înlocuite cu Iahve, cu surle de aur, cu îngeri, cu pene de serafimi, cu toată garderoba paradisului înnoită cu cuvintele *imens*, *nemărginit*, *singurătate*, *intelență*. Ni se înfățișează lacuri, vorbe de-ale lui Dumnezeu, un fel de panteism creștin, îmbogățit cu rime rare, căutate îndelung, cu *smarald* și *fald*, *pațrafir* și *trandafir* etc. În fine, am schimbat și la-

¹ Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, poezia bardului scoțian legendar Ossian, fiul regelui Fingal, poezie plină de sumbră măreție, era foarte prețuită în Franța ; ea era cunoscută prin imitațiile lui Macpherson, publicate sub numele lui Ossian în 1760.

titudinea : în loc să mai fim în nord, sintem în Orient ; însă bezna e tot atît de deasă.

— Dacă oda e nelămurită, zise Zéphirine, declarațiile mi se par limpezi.

— Și armura arhanghelului e o rochie de vâl foarte străvezie, adăugă Francis.

Cu toate că politețea cerea ca fiecare să găsească încintătoare oda din cauza doamnei de Bargeton, totuși femeile, inciudate că nu au și ele cîte un poet în slujba lor care să le asemuie cu îngerii, se ridicară arătîndu-se plictisite, îngîinînd rece : *foarte bine, drăguț, minunat.*

— Dacă ții la mine, să nu le faci vreun compliment, nici autorului, nici îngerașului, îi spuse Lolotte scumpului ei Adrien cu o privire despotică și căreia acesta i se supuse.

— La urma urmelor, astea-s vorbe, îi zise Zéphirine lui Francis, pe cînd iubirea e o poezie în acțiune.

— Zizine, ai spus un lucru la care mă gîndeam și eu, dar n-aș fi știut să-l exprim atît de fin, replică Stanislas cercetîndu-se din cap pînă în picioare cu o privire mîngîitoare.

— Nu știi ce n-aș da, spuse Amélie către du Châtelet, ca să-i mai tai nasul lui Naïs, care face pe arhanghelul, de parcă ar fi altceva decît noi, și ne pune cot la cot cu băiatul unui spițer și al unei moașe, care are o soră lucrătoare, iar el muncește la un tipograf.

— Dacă tatăl vindea pomadă contra mîncărimilor, spuse Jacques, trebuia să-l fi vindecat și pe fiu-său de cea pe care o are la limbă.

— Ce vreți ? a luat meseria tatălui, și ne-a dat, paremi-se, să înghițim un hap, zise Stanislas, luînd o poză dintre cele mai nesuferite. Ar fi fost mai bine să fim scutiți de asemenea tratații.

Într-o clipă, toată lumea se înțelese să-l umilească pe Lucien prin cîte o ironie aristocratică. Lili, femeie cucernică, socoti drept o faptă bună anunțîndu-i pe ceilalți că

trebuie să-i atragă atenția lui Naïs că e pe punctul să săvârșască o nebulie. Francis, diplomatul, se însărcină să ducă la bun sfârșit conspirația prostească de care toate mințile acelea înguste se interesau, ca de deznodământul unei drame, pe seama căreia aveau să bîrfească a doua zi. Fostul consul, nedorind un duel cu tînărul poet care, sub ochii iubitei sale, ar turba de furie la un cuvînt jignitor, pricepu că Lucien trebuia dat gata cu un paloș sfințit, împotriva căruia răzbunarea să nu fie cu putință. El urmă exemplul dat de iscusitul du Châtelet cînd fusese vorba să-l facă pe Lucien să-și recite versurile. Se duse deci să stea de vorbă cu episcopul prefăcîndu-se a împărtăși entuziasmul stîrnit preasfinției-sale de oda lui Lucien; apoi îl minți, făcîndu-l să creadă că mama lui Lucien era o femeie superioară și de o rară modestie, care îi oferea fiului său subiectele tuturor compozițiilor. Cea mai mare plăcere a lui Lucien era să vadă recunoscute meritele mamei sale, pe care o adora. După ce-l convinse astfel pe episcop, Francis așteptă vreo întorsătură a conversației, în care preasfîntul să rostească vorba jignitoare dorită de toți. Cînd Francis și episcopul intrară în cercul format în jurul lui Lucien, persoanele care îi și dădeau otrava s-o soarbă încetul cu încetul deveniră și mai atente. Cu totul străin de șiretlicurile saloanelor, sărmanul poet nu se pricepea decît să se uite la doamna de Bargeton și să răspundă cu stîngăcie la stîngacele întrebări ce i se puneau. Nu știa nici numele, nici titlurile celor mai mulți dintre invitați, nici ce să vorbească cu femeile care debitau niște nerozii de care se rușina. Se simțea de altminteri la o distanță de mii de leghe de mărimile acestea din Angoulême, auzindu-se strigat cînd „domnul Chardon“, cînd „domnul de Rubempré“, în vreme ce între dînșii își ziceau Lolotte, Adrien, Astolphe, Lili, Fifine. Încurcătura în care se afla spori cînd, luînd numele de Lili drept un nume de bărbat, îi zise „domnule Lili“ grosolanului de Senonches. Neobositul vînător îl întrerupse

pe Lucien cu un : „Domnule Lulu ?“ care o făcu pe doamna de Bargeton să roșească pînă în vîrful urechilor.

— Trebuie să fie foarte orbită ca să primească în casă și să ni-l prezinte nouă pe individul ăsta, zise el cam în șoaptă.

— Doamnă. marchiză, îi spuse Zéphirine doamnei de Pimentel la ureche, dar destul de tare ca să fie- auzită, nu găsiți o mare asemănare între domnul Chardon și domnul de Cante-Croix ?

— Asemănarea e ideală, răspunse zîmbind doamna de Pimentel.

— Gloria are farmece cuceritoare ce pot fi mărturisite, îi spuse doamna de Bargeton marchizei. Sînt unele femei care se îndrăgostesc de lucrurile mari, iar altele de cele mici, adăugă ea uitîndu-se la Francis.

Zéphirine nu înțelese, deoarece consulul i se părea foarte mare ; însă marchiza trecu de partea gazdei și începu să rîdă.

— Sînteți un om fericit, îi spuse lui Lucien domnul de Pimentel care începu să-i zică iar „domnule de Rubempré“ după ce-i zisese pînă atunci tot „Chardon“, desigur că nu vă plictisiți niciodată.

— Lucrezi ușor ? îl întrebă Lolotte, cum i-ar fi spus unui tîmplar : îți ia multă vreme să faci un dulap ?

Lucien rămase năucit de lovitura asta de măciucă ; dar ridică îndată capul auzînd-o pe doamna de Bargeton răspunzînd cu un suris :

— Draga mea, poezia nu crește în capul domnului de Rubempré ca iarba în curțile noastre.

— Doamnă, îi spuse episcopul Lolottei, nu putem avea niciodată destul respect pentru mințile alese în care Dumnezeu pune o rază din ale sale. Da, poezia e un lucru sfînt. Cine zice poezie zice suferință. Cîte nopți nedormite n-au cerut strofele pe care le admirați ! Înclinați-vă cu dragoste în fața poetului care duce mai întotdeauna o viață nefericită, dar căruia Domnul îi păstrează

de bună seamă un loc în ceruri, printre prorocii săi. Tînărul acesta e un poet, adăugă el punînd mîna pe capul lui Lucien. Nu vedeți o nu știu ce fatalitate întipărită pe fruntea aceasta frumoasă ?

Fericit de a se vedea apărat cu atîta noblețe, Lucien îi mulțumi episcopului cu o privire ușor înduioșată, fără să știe că tocmai vrednicul prelat avea să-i fie călăul. Doamna de Bargeton zvîrli cerului vrăjmaș niște priviri triumfătoare care se înfipseră, ca tot atîtea săgeți, în inimile rivalelor ce turbau de ciudă.

— Ah ! preasfinte, răspunse poetul nădăjduind să lovească în căpăținile acestea neroade cu sceptorul său de aur, lumea n-are nici spîritul, nici îndurarea voastră. Durerile noastre sînt neștiute, nimeni nu ne cunoaște munca. Minerului nu-i e atît de greu să scoată aurul din mină, pe cît ne e nouă ca să smulgem imaginile din adîncul celei mai ingrate limbi. Dacă țelul poeziei este de a așeza ideile în punctul precis în care toată lumea le poate vedea și simți, poetul e dator să parcurgă fără încetare toată scara inteligențelor omenești spre a le mulțumi pe toate; e dator să ascundă sub culorile cele mai vii logica și sentimentul, două forțe potrivnice ; trebuie să cuprindă o lume întreagă de gînduri într-un singur cuvînt, să zugrăvească pe scurt sisteme întregi de filozofie ; în fine, versurile lui sînt niște semințe ce trebuie să incolțească în inimi căutînd acolo brazdele săpate de sentimentele personale. Nu e oare dator să fi simțit totul, ca să redea totul ? Și a simți cu putere nu înseamnă oare a suferi ? De aceea poeziile nu se nasc decît după istovitoare călătorii prin întinsele ținuturi ale gîndirii și ale societății. Nu-i oare nemuritoare munca aceea căreia îi datorăm făpturi cu o viață mai autentică decît a ființelor ce au trăit aievea, ca de exemplu *Clarisse* a lui Richardson, *Camille* a lui Chénier, *Delia* a lui Tibul, *Angelica* a lui Ariosto, *Francesca* a lui Dante, *Alceste* a lui Molière, *Figaro* al lui

Beaumarchais, *Rebeca* a lui Walter Scott, *Don Quijote* al lui Cervantes ?

— Și dumneata ce vei crea ? întrebă du Châtelet.

— A vă răspunde, îi zise Lucien, n-ar însemna să-mi dau singur diploma de om de geniu ? De altminteri, zămislirile acestea subline cer o lungă experiență a lumii, o cunoaștere a patimilor și răutăților omeniești care îmi lipsește ; dar am început-o, zise el cu amărăciune, azvîrlind o privire răzbunătoare asupra cercului din jurul său. Creierul duce cu sine multă vreme...

— Vei zămisli cu multă trudă, îl întrerupse domnul du Hautoy.

— Mama dumitale, în bunătatea ei, te va ajuta, adăugă episcopul.

Cuvintele acestea, pregătite cu atita dibăcie, răzbunarea aceasta îndelung așteptată aprinseră în toate privirile o flacăra de bucurie. Pe toate buzele se așternu un zîmbet de mulțumire aristocratică, sporit de stupiditatea domnului de Bargeton, care începu să ridă cu întârziere.

— Preasfinte, în clipa asta ești prea spiritual pentru noi, doamnele nu te înțeleg, zise doamna de Bargeton, care cu aceste cuvinte îngheță risetele și atrase asupra ei privirile mirate. Pentru poetul care se inspiră numai din *Biblie*, biserica e o adevărată mamă. Domnule de Rubempré, recită-ne *Sfîntul Ioan în Patmos* sau *Ospățul lui Baltazar*, pentru a arăta preasfinției-sale că Roma este totdeauna *Magna parens*¹ a lui Vergiliu.

Femeile schimbară un suris auzind-o pe Naïs rostind cele două cuvinte latinești.

La începutul carierei, chiar cei mai curajoși oameni au momente în care își pierd nădejdea. Lovitura aceasta îl trimisese la fundul apei pe Lucien ; dar el dădu din picioare și ieși la suprafață, jurîndu-și să ajungă a-i domina într-o zi pe acești oameni. Ca un taur străpuns cu

¹ Marea obladuitoare (lat.).

mii de săgeți, se ridică furios, gata să se supună cererii Louisei de a declama *Sfântul Ioan în Patmos*; însă mai toate mesele de joc îi adunaseră din nou pe jucători, care se cufundau în tabieturile lor mărunte, ce le ofereau plăceri pe care nu le găsiseră în poezie. Și apoi răzbunarea atîtor amoruri proprii jignite n-ar fi fost deplină dacă nu și-ar fi arătat disprețul negativ față de poezia localnică, fugind de lîngă Lucien și doamna de Bargeton. Fiecare păru preocupat de alte treburi: unul începu să-i vorbească prefectului despre un drum județean, altul fu de părere să se mai schimbe distracțiile seratei făcîndu-se și puțină muzică.

Înalta societate din Angoulême, nefiind în stare să judece în materie de poezie, era îndeosebi curioasă să cunoască părerea familiilor Rastignac și Pimentel despre Lucien, și mulți se strînseră în jurul lor. Influența de care aceste două familii se bucurau în departament era totdeauna recunoscută în împrejurări deosebite; toată lumea le arăta respect, deși era geloasă pe ele, căci toți își dădeau seama că ar putea avea vreodată nevoie de sprijinul lor.

— Cum vi se pare poetul nostru și poezia lui? o întrebă Jacques pe marchiză.

— Pentru niște versuri de provincie, răspunse ea surîzînd, nu sînt rele; de altfel, un poet atît de frumos nu poate face ceva urît.

Toți găsiră sentința excelentă și o repetară adăugîndu-i mai multă răutate decît fusese în intenția marchizei. Apoi îl rugară pe du Châtelet să-l acompanieze la pian pe domnul de Bartas, care masacră vestita arie a lui Figaro. Calea spre muzică fiind deschisă, trebuiră să asculte și romanța cavalierească, făcută sub imperiu de Chateaubriand¹, cîntată de Châtelet. Urmară bucățile executate la patru mîini de fete și cerute de doamna du Brossard

¹ Este cea din povestirea *Le dernier des Abencérages* (1826).

care voia să-i arate domnului de Séverac talentul scumpei sale Camille.

Doamna de Bargeton, jignită de disprețul pe care lumea i-l arăta poetului, plăti cu aceeași monedă, retrăgîndu-se în budoar tot timpul cit se făcu muzică. O urmă episcopul, căruia marele vicar îi explicase ironia adîncă a înțepăturii sale involuîntare și care voia să și-o răscocească. Domnișoara de Rastignac, cucerită de poezie, se strecură în budoar, fără știrea mamei. Așezîndu-se pe canapea, unde îl trase și pe Lucien, Louise îi spuse la ureche, fără a fi auzită sau văzută :

— Scumpul meu, ei nu te-au înțeles ! dar...

Îs dulci a tale versuri, îmi place să le spun.

Lucien, împăcat de această măgulire, își uită pentru o clipă durerea.

— Nu există glorie cîștigată ușor, îi zise doamna de Bargeton, luîndu-i mîna și stringîndu-i-o. Suferă, prietene, suferă, vei fi mare, durerile sînt prețul plătit nemuririi. Ce n-aș da eu să am de îndurat zbuciumul unei lupte ! Să te ferească Dumnezeu de o viață molatică și fără zbucium, în care aripile de vultur să nu-și găsească loc să se întindă. Te învidiez pentru suferințele tale, căci tu cel puțin trăiești ! Îți vei desfășura puterea, vei nădăjdui într-o izbîndă ! Lupta îți va fi glorioasă. Cînd te vei fi înălțat în sfera împărătească unde domnesc marile inteligențe, adu-ți aminte de bieții oameni dezmoșteniți de soartă, a căror inteligență se înăbușă sub apăsarea unui azot moral și care pier după ce au știut întotdeauna ce era viața, fără s-o poată trăi, care au avut ochi pătrunzători, fără a avea ce să vadă, care au avut miros bun, dar n-au întîlnit decît flori urît mirositoare. Cîntă atunci planta ce se usucă în umbra codrului, înăbușită de liane, de buruienile stufoase și lacome, fără a fi simțit mîngîierea soarelui, și care moare fără a mai înflori ! N-ar fi oare un poem de o melancolie sfîșietoare, un subiect fantastic ? Ce operă sublimă ar ieși dacă ai zugrăvi o fată năs-

cută în deșert și dusă în vreo țară rece din Apus, chemându-și soarele cel drag, mistuindu-se de doruri neînțelese, copleșită și de frig, și de dragoste ! Ar fi tipul multor existente.

— Ai zugrăvi astfel sufletul ce-și amintește de cer, zise episcopul, un poem care va fi fost făcut pe vremuri și din care un fragment îmi pare că s-a păstrat în *Cîntarea Cîntărilor*.

— Încercați o asemenea operă, spuse Laure de Rastignac, exprimînd o naivă încredere în geniul lui Lucien.

— Îi lipsește Franței un mare poet religios, zise episcopul. Credeți-mă : gloria și bogăția îl așteaptă pe acela care va lucra pentru religie.

— O să-l facă, preasfînte, spuse doamna de Bargeton cu patos. Nu vedeți ideea poemului lucindu-i de pe acum în ochi ca flăcările zorilor ?

— Naîs nu mai are de loc grijă de noi, spuse Fifine. Ce-o fi făcînd oare ?

— N-o auzi ? răspunse Stanislas. A pornit-o iar călare pe cuvintele ei mari care n-au nici cap, nici picioare.

Amélie, Fifine, Adrien și Francis se iviră în ușa budoarului, însoțind-o pe doamna de Rastignac, care venea să-și ia fiica și să plece.

— Naîs, ziseră cele două femei încîntate să tulbure intimitatea din budoar, n-ai vrea să ne cînti ceva la pian ?

— Draga mea, îi răspunse doamna de Bargeton, domnul de Rubempré ne va recita *Sfîntul Ioan în Patmos*, un măreț poem biblic scris de dînsul.

— Biblic ! repetă Fifine mirată.

Amélie și Fifine se întoarseră în salon ducînd cu ele vestea asta ca un subiect de batjocură. Lucien se scuză că nu-și poate recita poemul, motivul că nu-l ține minte. Cînd își făcu din nou apariția, nu mai stîrni nici un interes. Fiecare stătea la taifas sau juca cărți. Poetul își pierduse toată strălucirea. Moșierii nu-l mai socoteau folositor, oamenii cu pretenții se temeau de el ca de o putere

vrăjmașă ignoranței lor, femeile geloase pe doamna de Bargeton, Beatrice a acestui nou Dante, cum îl botezase marele vicar, îi zvrileau priviri reci, disprețuitoare.

„Va să zică asta e lumea mare !“ își zise Lucien coborînd în Houmeau pe treptele parcului Beaulieu, căci sînt momente în viață cînd preferăm să apucăm drumul cel mai lung, spre a ne întreține prin mișcare clocotul ideilor ce ne frămîntă, și în voia cărora dorim a ne lăsa. Departe de a-l descuraja, furia ambițiosului respins îi dădea lui Lucien puteri noi. Ca toți oamenii mințați de instinct spre o sferă mai înaltă în care ajung înainte de a se putea menține, și el își făgăduia să jertfească totul ca să rămînă în înalta societate. Pe drum, își scotea una cîte una săgețile învenitate pe care le primise, își vorbea cu voce tare, îi beștelea pe neghiobii cu care avusese de-a face ; găsea răspunsuri iscusite la întrebările prostești ce i se puseseră și era dez-nădăjduit că se dovedea spiritual cu întîrziere. Ajungînd pe șoseaua spre Bordeaux, care șerpuiește la poalele dealului și merge de-a lungul Charentei, i se păru că îi vede, în lumina lunii, pe Ève și pe David stînd jos pe o buturugă la malul apei, lingă o fabrică, și coborî înspre ei pe o potecă.

În timp ce Lucien alerga spre torturile ce-l așteptau în casa doamnei de Bargeton, sora lui își pusese o rochie de stambă roz cu dungi, o pălărie de pai și un șal scurt de mătase ; îmbrăcăminte simplă, dar care pe ea părea cine știe ce podoabă, cum se întîmplă tuturor persoanelor la care o distincție înăscută dă preț celor mai neînsemnate găтели. De aceea, cînd își schimba costumele de lucru, îl intimidă grozav pe David. Deși tipograful se hotărîse să-i vorbească despre sine însuși, nu mai știu ce să spună cînd dădu brațul frumoasei Ève, ca să treacă amîndoi prin Houmeau. Spaimele acestea respectuoase, asemănătoare cu acelea pe care slava lui Dumnezeu le dă credincioșilor, sînt pe placul iubirii. Cei doi îndrăgostiți se îndreptară tăcuți înspre podul Sfînta Ana ca să treacă pe malul stîng al Charentei. Ève, stingherită de această tăcere, se opri pe la

mijlocul podului ca să privească apa care, din locul unde se aflau pînă acolo unde se clădea pulberăria, forma o oglindă lată în care soarele ce apunea lăsa o diră veselă de lumină.

— Ce seară frumoasă ! zise ea căutînd un subiect de conversație, aerul e și călduț și răcoros, mireasma florilor te ametește, cerul e minunat.

— Toate vorbesc inimii, răspunse David încercînd să ajungă prin analogie la iubirea lui.

Oamenii îndrăgostiți simt o nespusă plăcere să întilnească în aspectele variate ale unui peisaj, în străvezimea aerului, în aromele pămîntului poezia pe care o poartă în suflet. Natura vorbește pentru ei.

— Și dezleagă și limba, zise Ève rîzînd. Adineauri, cînd treceam prin Houmeau, erai tare tăcut. Mă simțeam foarte încurcată...

— Îmi părai atît de frumoasă încît nu-mi găseam graiul, răspunse cu sinceritate David.

— Prin urmare, acum, nu mai sînt tot așa de frumoasă ? întrebă ea.

— Ba nu, însă sînt atît de fericit că mă plimb singur cu tine, încît...

Se opri fără glas și privi dealurile pe care coboară șoseaua ce vine de la Saintes.

— Dacă plimbarea asta îți face plăcere, mă bucur, pentru că socotesc că-ți sînt datoare o seară în schimbul aceleia pe care mi-ai sacrificat-o. Neprimînd să te duci la doamna de Bargeton, ai fost tot atît de generos ca și Lucien cînd a riscat s-o supere cu cererea lui.

— Nu generos, ci înțelept, răspunse David. Și fiindcă sîntem singuri, sub bolta cerului, fără alți martori decît trestiiile și tufișurile de pe malul Charentei, dă-mi voie, dragă Ève, să-ți împărtășesc cîteva din îngrijorările ce mi le pricinuiește drumul pe care a apucat acum Lucien. După tot ce i-am spus, temerile mele îți vor părea, sper, doar un exces al grijii prietenești. Tu și cu mama ta ați făcut totul

ca să-l ridică deasupra rangului său ; dar ațîțindu-i ambiția, nu l-ați hărăzit oare, fără să vreți, unor mari suferințe ? Din ce va trăi el în lumea spre care îl poartă toate năzuințele ? Îl cunosc ! El e făcut să culeagă recolta nemuncită. Obligațiile mondene îi vor înghiți tot timpul, iar timpul e singurul capital al celor ce n-au altă avere decît inteligența ; îi place să strălucească, înalta societate îi va biciui dorințele pe care nici o sumă nu le va îndestula, va cheltui, dar nu va cîștiga bani ; în sfîrșit, voi l-ați deprins să se creadă mare ; dar, înainte de a recunoaște superioritatea cuiva, lumea cere succese răsunătoare. Iar succesele literare nu se cuceresc decît în singurătate și printr-o muncă încordată. Ce-i va da oare doamna de Bargeton fratelui tău în schimbul atîtor zile pierdute la picioarele ei ? Lucien e prea mîndru ca să primească ajutorul ei, iar noi știm că e încă prea sărac ca să continue a frecventa lumea ei, care e de două ori ruinatoare. Mai curînd sau mai tîrziu, femeia aceasta îl va părăsi pe iubitul nostru frate, după ce-l va fi făcut să piardă cheful de muncă, după ce va fi dezvoltat în el gustul pentru lux, disprețul pentru viața noastră cumpătată, iubirea de plăceri, înclinarea lui spre lene, care e desfrîul sufletelor poetice. Da, tremur de teamă ca această cucoană să nu se joace cu Lucien cum te distrezi cu o jucărie ; ori îl iubește cu adevărat și îl va face să uite de toate, ori nu-l iubește și-l va face nefericit, deoarece el e nebun după dînsa.

— Mă înfiori, zise Ève, oprindu-se în dreptul stăvilărilor Charentei. Dar, cită vreme mama va avea putere să-și vadă înainte de munca ei atît de grea și cită vreme voi trăi eu, puțînul ce-l vom cîștiga noi prin munca noastră va fi poate de-ajuns ca să facă față cheltuielilor lui Lucien, îngăduindu-i să aștepte clipa în care norocul îi va zîmbi. Mie n-o să-mi lipsească niciodată curajul, căci gîndul de a munci pentru o ființă iubită, spuse Ève înflăcărîndu-se, îi ia muncii toată amărăciunea și greutatea. Mă simt fericită știind pentru cine mă chinuiesc atîta, dacă

asta se poate numi chin. Da, n-avea nici o grija, vom câștiga noi destui bani pentru ca Lucien să poată intra în lumea bună. Acolo îi e norocul.

— Acolo îi e și pierzania, reluă David. Ascultă-mă, dragă Ève, elaborarea lentă a operelor de geniu cere sau o avere mare venită de-a gata, sau sublimul cinism al unei vieți de sărăcie. Crede-mă ! Lucien e atât de înspăimântat de mizerie, a gustat cu atîta plăcere din beția ospetelor și a succeselor, amorul propriu i s-a dezvoltat pînă într-atîta în budoarul doamnei de Bargeton, încît va încerca orice mai degrabă decît să se reîntoarcă acolo de unde a pornit ; iar veniturile muncii voastre nu vor fi niciodată pe măsura nevoilor lui.

— Prin urmare, nu ești decît un prieten fals ! exclamă Ève deznădăjduită. Altfel nu ne-ai descuraja atîta.

— Ève ! Ève ! răspunse David, aș vrea să fiu fratele lui Lucien. Numai tu poți să-mi dai titlul acesta, care i-ar îngădui să accepte totul de la mine, care mi-ar da dreptul să mă devotez lui cu aceeași iubire sfîntă cu care i te jertfești tu, dar aducînd cu mine și chibzuința omului calculat. Ève, copilă iubită, fă ca Lucien să aibă o comoară din care să ia fără să se rușineze ! Punga unui frate n-o să fie oare ca și a lui ? De-ai ști cîte mi-au trecut prin minte gîndindu-mă la noua poziție a lui Lucien ! Dacă vrea s-o viziteze mereu pe doamna de Bargeton, bietul băiat n-ar mai trebui să mai lucreze la mine în tipografie, nici să mai locuiască în Houmeau, tu nu mai poți să rămii lucrătoare, iar mama ta trebuie să se lase de meseria ei. Dacă primești să-mi fii soție, toate ar fi simple ; Lucien ar putea locui la mine, la etajul al doilea, pînă ce i-aș clădi un apartament în fundul curții, afară doar dacă tata nu va voi cumva să mai ridice un etaj. I-am aranja în felul acesta o viață fără griji, o viață independentă. Dorința de a-l ajuta pe Lucien îmi va da și puterea să fac avere, și curajul pe care nu l-aș avea dacă n-ar fi vorba decît de mine ; dar depinde numai de tine să-mi dai voie

să-i fiu devotat. Poate că într-o zi va ajunge și la Paris, singura scenă vrednică de el, și unde talentele lui vor fi prețuite și răsplătite. Viața la Paris e scumpă, și noi trei n-o să fim prea mulți ca să-l întreținem acolo. De altminteri, parcă ție, ca și mamei tale, nu o să vă trebuiască un sprijin? Dragă Ève, mărită-te cu mine din dragoste pentru Lucien. Poate că mai târziu vei ține și la mine văzîndu-mi străduința de a-i fi lui folositor și de a te face pe tine fericită. Avem amîndoi gusturi la fel de modeste, ne vom mulțumi cu puțin; fericirea lui Lucien va fi grija noastră cea mare, iar inima lui va fi comoara în care vom depune averea, inima, sentimentele, totul!

— Ne despart prejudecățile, zise Ève mișcată, văzînd ce mică se făcea iubirea aceea mare. Tu ești bogat, iar eu sînt săracă. Trebuie să iubești mult pe cineva, ca să treci peste o asemenea piedică.

— Așadar nu ții încă destul la mine? exclamă David zdrobit.

— Poate că tatăl tău s-ar împotrivi...

— Bine, bine, răspunse David, dacă nu rămîne decît tata de consultat, atunci vei fi soția mea. Ève, draga mea Ève, în clipa asta mi-ai făcut viața ușoară ca fulgul. Mi-era inima grea de simțăminte pe care nici nu puteam, nici nu mă pricepeam să le exprim. Spune-mi doar că ții puțin la mine, și voi căpăta curaj să-ți vorbesc și de toate celelalte.

— Ca să-ți spun drept, zise ea, mă faci să mă rușinez; dar, deoarece ne împărtășim unul altuia sentimentele, îți voi spune că în viața mea nu m-am gîndit la altcineva decît la tine. Am văzut în tine un bărbat căruia o femeie poate fi mîndră că-i aparține, și nu îndrăzneam să sper pentru mine, o biată lucrătoare, un asemenea viitor.

— Destul, destul, spuse el sprijinîndu-se de stăvilarul la care se întorseseră, căci umblaseră pînă atunci ca niște zănatici încoace și încolo pe același petec de loc.

— Ce ai ? îl întrebă ea, dînd glas pentru înțila oară îngrijorării atît de fermecătoare pe care o au femeile pentru ființa ce le aparține.

— N-am nimic. Mi-e bine, zise el. La gîndul unei vieți fericite sînt uluit, sufletul mi-e copleșit. De ce sînt eu cel mai fericit ? spuse el cu oarecare melancolie. Ba da, știu.

Ève îl privi pe David, cochetă și întrebătoare.

— Dragă Ève, eu primesc mai mult decît dau. De aceea o să te și iubesc mai mult decît mă vei iubi tu, pentru că am și mai multe temeieri ; tu ești un înger, iar eu sînt un om.

— Eu nu sînt atît de deșteaptă, răspunse Ève zîmbind. Te iubesc mult...

— Cît și pe Lucien ? o întrerupse el.

— Îndeajuns ca să-ți fiu soție, să mă închin ție și să caut să nu-ți fac nici o supărare în viața, la început cam grea, pe care avem s-o ducem.

— Ai băgat de seamă, scumpa mea, că te-am iubit din prima zi ?

— Care femeie nu simte cînd e iubită ? întrebă ea.

— Dă-mi voie să-ți liniștesc cugetul în privința așa-zisei mele averi. Sînt sărac, dragă Ève. Da, tatei i-a făcut plăcere să mă ruineze, a cîștigat numai el de pe urma muncii mele, a făcut ca mulți din așa-zișii binefăcători față de aceia pe care pretind că-i ajută. Dacă mă voi îmbogăți, va fi mulțumită ție. Asta nu-i o vorbă de îndrăgostit, ci o reflecție a unui om care calculează. Trebuie să-mi cunoști defectele, care sînt mari de tot la un om silit să facă singur avere. Firea mea, obiceiurile, îndeletnicirile care-mi plac sînt potrivnice la tot ceea ce-i negoț și speculație, și, totuși, nu ne putem îmbogăți altfel. Deși sînt în stare să descopăr o mină de aur, sînt grozav de nepriceput s-o exploatez. În schimb, tu, care din dragoste pentru fratele tău te-ai ocupat de cele mai mici amănunte, care ai darul economiei, răbdarea adevăratului negustor, vei culege roa-

dele ce le voi fi semănat eu. Situația noastră, căci de mult mă consider ca făcînd parte din familia voastră, mă preocupă, încît am irosit multe zile și nopți căutînd un mijloc de îmbogățire. Cunoștințele mele de chimie și ceea ce am observat eu despre nevoile comerțului m-au condus pe calea unei descoperiri ce poate fi foarte bănoasă. Nu-ți spun mai mult deocamdată, prevăd prea multe întîrzieri. Vom mai îndura cîtiva ani poate ; însă voi găsi pînă la urmă procedeele industriale după care nu umblu numai eu, dar care, dacă ajung eu cel dintîi la ele, ne vor aduce bogăția. Nu i-am spus nimic lui Lucien, căci firea lui înflăcărată ar strica totul, ar lua nădejdlle drept realitate, ar trăi pe picior mare și s-ar îndatora. Așa că te rog să păstrezi secretul. Dar tovărășia ta dulce și iubită îmi va aduce mîngîiere în timpul încercărilor lungi ce mă așteaptă; după cum dorința de a vă îmbogăți pe tine și pe Lucien îmi va da puteri să stărui...

— Ghicisem eu, îi spuse Ève întrerupîndu-l, că ești un inventator din aceia care, ca și bietul meu tată, au nevoie de o soție care să le poarte de grijă.

— Așadar, mă iubești ? A, spune-mi-o fără teamă. În numele tău am văzut simbolul iubirii mele. Eva era singura femeie de pe lume, și ceea ce era materialmente ade-vărat pentru Adam este moralmente pentru mine. O, Doamne ! mă iubești ?

— Da, rosti ea prelungind silaba aceasta ca și cum ar fi vrut să zugrăvească toată intensitatea sentimentelor sale.

— Atunci hai să ședem aici, zise el ducînd-o pe Ève de mîna spre o bîrnă lungă din apropierea unei fabrici de hîrtie. Lasă-mă să respir aerul serii, să ascult broaștele, să mă uit la razele lunii tremurînd în apă ; lasă-mă să cuprind natura în care mi se pare că-mi văd fericirea scrisă în tot locul, arătîndu-mi-se pentru întîia oară în toată minunătia ei, luminată de iubire, împodobită cu tine. Ève, draga mea ! e prima clipă de bucurie fără nor pe care

mi-o dă soarta ! Nu cred ca Lucien să fie în clipa asta tot atît de fericit ca mine !

Simţind mîna Èvei umedă şi tremurătoare într-a lui, David lăasă să-i cadă pe ea o lacrimă.

— Nu pot să cunosc şi eu şecretul ? întrebă Ève, răs-făţindu-se.

— Ai chiar dreptul, pentru că şi tatăl tău s-a ocupat de această chestiune ce va deveni foarte serioasă. Iată de ce. Prăbuşirea imperului va face ca întrebuiţarea pînzei de bumbac să ajungă aproape generală, din cauza ieftinătăţii ei faţă de pînza de in. Hirtia se fabrică din cîrpe de cînepă sau de in ; însă această materie primă e scumpă, iar scumpetea ei întîrzie marea dezvoltare pe care presa franceză o va lua negreşit. Producţia de cîrpe nu poate fi mărită cu forţa. Cîrpa este rezultatul întrebuiţării pînzei, iar populaţia unei ţări nu dă decît o cantitate determinată. Cantitatea aceasta nu poate creşte decît printr-o creştere a natalităţii. Pentru a ajunge la o înmulţire simţitoare a populaţiei, unei ţări îi trebuie cam un sfert de veac şi mari prefaceri în moravuri, comerţ sau agricultură. Dacă, prin urmare, necesităţile fabricării hîrtiei vor ajunge de două-trei ori mai mari decît producţia Franţei în cîrpe, va trebui, spre a menţine preţul scăzut la hirtie, să se introducă în fabricarea ei un alt element în locul cîrpelor. Raţionamentul se bazează pe un fapt ce se petrece aici. Fabricile de hirtie din Angoulême, cele din urmă în care se va mai face hirtie din cîrpe de in, vād cum bumbacul acestora ia locul, într-o progresie uluitoare, la producerea pasteii.

La întrebarea tinerei lucrătoare, care nu ştia ce în-seamnă *pastă*, David îi dădu lămuriri asupra fabricării hîrtiei, lămuriri ce nu vor fi neajlocul lor într-o operă care-şi datorează existenţa materială atît hîrtiei, cît şi presei ; însă această lungă „paranteză“ dintre doi îndrăgostiţi ciştigă, fără îndoială, fiind rezumată.

Hirtia, produs tot atit de minunat ca și tiparul, la baza căruia stă, era de multă vreme cunoscută în China, cind, prin filierele neștiute ale comerțului, ajunse pînă în Asia Mică unde, către anul 750, după unele informații, se întrebuința un fel de hîrtie din bumbac strivit și fiert. Nevoia de a înlocui pergamentul, care costa prea mult, făcu să se descopere, prin imitarea *hîrtiei bombiciene* (acesta era numele hîrtiei de bumbac în Orient), hîrtia de cîrpe, unii zic că la Basel, în 1170, de către niște greci refugiați, alții spun că la Padova, în 1301, de către un italian numit Pax. În felul acesta, hîrtia se perfecționează cu încetul și pe nesimțite ; dar un lucru e sigur : că, încă din vremea lui Carol al VI-lea ¹, se fabrica la Paris pasta cărților de joc. După ce nemuritorii Fust, Coster și Gutenberg ² inventară CARTEA, niște meșteșugari, necunoscuți ca atîția artiști mari din vremea aceea, adaptară fabricarea hîrtiei la nevoile tipografiei. În acest secol al XV-lea, atit de vigouros și de naiv, numele diferitelor feluri de hîrtie, ca și numele dat caracterelor, purtară pecetea naivității epocii. Astfel, hîrțiile *Raisin, Jésus, Colombier, Pot, Écu, Coquille, Couronne* fură numite așa după ciorchinele, chipul Domnului, porumbarul, oala, scutul, scoica ori coroana din filigrama bătută în mijlocul colii, precum mai tîrziu se bătu, sub Napoleon, un vultur : de unde hîrtia zisă *Grand-Aigle*. În același chip se dădură caracterelor numele de *Cicero, Augusteo* și *Canon*, după cărțile de liturghie, după operele teologice și după tratatele lui Cicero la care se întrebuințară mai întîi acele caractere. *Italicele* fură inventate de

¹ De pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea.

² Gravorului olandez *Coster* (1370—1440) i se atribuie invenția tiparului cu litere mobile, invenție de care e însă legat mai mult numele tipografului german *Gutenberg* (1400—1468), care, de fapt, a perfecționat-o ; *Johann Fust*, sau *Faust* (1410—1465), aaur din Maienta, a colaborat cu Gutenberg la perfecționarea tiparului.

Aldi, la Veneția : de aici și numele lor. Înainte de inventarea hîrtiei rotative de o lungime nelimitată, formatele cele mai mari erau *Grand-Jésus* sau *Grand-Colombier* ; și încă acesta din urmă nu servea decît pentru atlasuri sau pentru gravuri. În adevăr dimensiunile hîrtiei de tipar depindeau de cele ale *marmurilor* presei. În momentul cînd vorbea David, existența hîrtiei-sul părea un vis în Franța, cu toate că Denis Robert d'Essonne inventase încă de prin 1799, pentru fabricarea ei, o mașină pe care după aceea Didot-Saint-Léger încercă s-o perfecționeze. Hîrtia velină, inventată de Ambroise Didot, nu datează decît din 1780. Acest scurt istoric dovedește temeinic că toate marile progrese ale industriei și minții s-au făcut foarte încet și prin adaosuri aproape neobservate, întocmai cum procedează și natura. Spre a ajunge la perfecție, scrisul, limbajul poate !... au trecut prin aceleași dibuiri ca și tiparul și fabricarea hîrtiei.

— O mulțime de oameni din Europa întreagă adună cîrpe, rufe vechi și cumpără zdrențe din orice fel de țesături, zise tipograful, în încheiere. Zdrențele, alese pe sorturi, sînt înmagazinate de negustorii angroșiști de cîrpe, care aprovizionează fabricile de hîrtie. Ca să-ți faci o idee de comerțul acesta, află, domnișoară, că, în 1814, bancherul Cardon, proprietarul viilor de la Buges și Langlée, unde Léorier de l'Isle căuta încă din 1776 soluția problemei de care s-a ocupat și tatăl tău, avea un proces cu un domn Proust asupra unei erori de două milioane, greutatea unor cîrpe dintr-un cont de zece milioane de livre, reprezentînd circa patru milioane de franci. Fabricantul spală cîrpele și le transformă într-o fiertură care se trece — la fel cum trece o bucătăreasă supa prin sită — printr-un cadru de fier numit *formă*, acoperit cu o pînză de sîrmă în mijlocul căreia se află filigrama ce dă numele hîrtiei. De mărimea *forme*i depinde atunci și mărimea

hîrtiei. Pe vremea cînd lucram la Didot, se ocupau și ei de chestiunea asta, și se mai ocupă încă : pentru că perfecționarea pe care o urmărea tatăl vostru e o necesitate din cele mai imperioase ale timpului de față. Iată de ce : cu toate că trăinicia inului față de bumbac face în definitiv inul mai ieftin decît bumbacul, totuși, cum se întîmplă de obicei celor săraci, cînd e vorba să scoată o sumă de bani din buzunar, ei preferă să dea cît mai puțin și suportă, în virtutea vechiului dicton *vae victis*¹, pierderi enorme. Tot așa fac și burghezii. În felul acesta pînza de in s-a împuținat. În Anglia, unde bumbacul a înlocuit inul la patru cincimi din populație, nici nu se mai fabrică decît hîrtie din bumbac. Hîrtia aceasta, care are mai întîi neajunsul că se taie și plesnește, se dizolvă atît de ușor în apă, încît o carte de hîrtie din bumbac, ținută în apă un sfert de ceas, se transformă într-un terci, pe cită vreme o carte veche nu se strică, de-ar sta și două ceasuri în apă. E de ajuns să pui la uscat cartea veche, și, deși îngălbenit, spălăcit, textul tot se mai poate citi, opera nu e pierdută. Am ajuns într-o epocă în care, averile micșorîndu-se prin egalizarea lor, totul va săraci ; vom căuta pînză și cărți ieftine, cum începem să căutăm tablouri mici, din lipsă de spațiu pentru cele mari. Cămășile și cărțile n-or să ne mai țină mult, asta-i tot. Produsele trainice dispar pe rînd. De aceea, problema de rezolvat e de cea mai mare însemnătate pentru literatură, pentru știință și pentru politică. Într-o zi se încinse în biroul meu o discuție vie asupra elementelor de care se servesc chinezii la fabricatul hîrtiei. În țara lor, datorită materiilor prime, industria aceasta a atins, încă de la origine, o perfecțiune la care noi n-am ajuns. Vorbeam atunci mult despre hîrtia de China care e cu mult mai bună decît a noastră, căci oricît de ușoară și de subțire ar fi, e totuși trainică și netranspa-

¹ Vai de cei învinși (lat.).

rentă. Un corector foarte cult (la Paris întâlnești printre corectori chiar savanți: Fourier și Pierre Leroux¹ sint în acest moment corectori la firma Lachevardière !...) deci, contele de Saint-Simon, pentru moment corector, intră pe ușă în toiul discuției. Dînsul ne spuse atunci că, după Kempfer și du Halde², *brusonația*³ le furniza chinezilor materia primă a hîrtiei lor, vegetală, ca și a noastră de altfel. Un alt corector susținu că hîrtia de China se fabrică în special dintr-o materie animală, din mătase, ce se găsește din belșug în China. Se făcu și un rămășag în fața mea. Dat fiind că domnii Didot sint tipografii Institutului, neînțelegerea fu supusă firește membrilor acestei adunări de savanți. Domnul Marcel⁴, fost director al Imprimeriei imperiale, desemnat ca arbitru, îi trimise pe cei doi corectori în fața abatelui Grozier⁵, bibliotecar la Arsenal. După judecata abatelui, Grozier, corectorii pierdură amîndoi rămășagul. Hîrtia de China nu se fabrică nici din mătase, nici prin *brusonație*; pasta provine din fibrele de bambus zdrobite. Abatele Grozier avea chiar o carte chinezească, o lucrare și iconografică și tehnologică, în care se aflau numeroase figuri reprezentînd fabricarea hîrtiei în toate fazele ei, și dînsul chiar ne arătă tulpinile de bambus puse grămadă în colțul unui atelier, desenat cu

¹ Charles Fourier (1772—1837), socialist utopic; Pierre Leroux (1797—1871), muncitor tipograf, inventatorul pianotipului, a fost unul din discipolii ramurii saint-simoniste a socialismului utopic; a colaborat, din 1824, la ziarul *Globul* și a întemeiat, în 1845, *Revista socială*.

² Engelbert Kempfer (1651—1716), naturalist german, a străbătut Asia pentru a studia botanica, lăsînd un studiu despre plantele din Japonia; Jean-Baptiste du Halde (1674—1743) a lăsat o *Descriere a Chinei* (1735).

³ Operația de uscare rapidă.

⁴ Marcel (Jean-Joseph) (1776—1854), orientalist francez, a fost director al Imprimeriei imperiale.

⁵ Bibliotecar al Arsenalului în 1818, autorul unei *Descrieri a Chinei*.

o deosebită măiestrie. Cînd Lucien mi-a spus că tatăl său, printr-un soi de intuiție specifică oamenilor de talent, întrevăzuse mijlocul de a înlocui zdrențele printr-o materie vegetală cit mai comună, luată de-a dreptul de pe teritoriul nostru, după cum fac chinezii servindu-se de tulpinile fibroase, am pus ordine în toate aceste încercări ale înaintașilor mei și m-am apucat în sfîrșit să studiez chestiunea. Bambusul este o trestie ; m-am gîndit deci numai-decit la trestia din țara noastră. Mîna de lucru nu costă mai nimic în China, o zi e plătită cu trei gologani ; de aceea pot chinezii să pună hîrtia, cînd o scot de pe formă, foaie cu foaie, între niște tăblii de porțelan alb încălzite, cu ajutorul cărora o presează și-i dau lustrul, trăinicia, subțirimea, moliciunea de mătase care fac din ea prima hîrtie din lume. Prin urmare, noi vom fi nevoiți să înlocuim procedeele chinezilor cu ajutorul vreunei mașini. Numai cu asemenea mașini vom rezolva problema scumpetei, care în China, datorită ieftinătății mîinii de lucru, este necunoscută. Dacă izbutim să fabricăm la preț scăzut hîrtie de calitate a aceleia de China, vom reduce la mai puțin de jumătate și greutatea și grosimea cărților de azi. Un Voltaire legat, care, pe hîrtia noastră velină, cîntărește două sute cincizeci de livre, n-ar cîntări nici cincizeci tipărit pe hîrtie de China. Și iată, desigur, o cucerire. Spațiul rezervat bibliotecilor va fi din ce în ce mai greu de găsit într-o epocă în care restrîngerea generală a lucrurilor și a oamenilor nu cruță nimic, nici chiar locuințele. La Paris, palatele, casele mari vor fi mai curînd ori mai tîrziu dărîmate ; foarte curînd n-or să mai existe averi pe măsura construcțiilor strămoșilor noștri. Ce rușine pentru epoca noastră să fabrice cărți care n-au să dureze ! Încă zece ani, și hîrtia de Olanda, adică hîrtia făcută din cîrpe de in, va fi cu desăvîrșire imposibil de fabricat. Și iată că fratele tău mi-a comunicat cu genero-

zitate ideea pe care a avut-o tatăl vostru de-a întrebuița unele plante fibroase la fabricarea hirtiei. Vezi dar că, dacă izbutesc, vei avea dreptul la...

În acest moment, Lucien se îndreaptă spre sora sa și întrerupse generoasa propunere a lui David.

— Nu știu, zise el, dacă vouă vi s-a părut frumoasă seara asta, însă pentru mine a fost groaznică.

— Bietul meu Lucien, ce ți s-a întâmplat ? îl întrebă Ève, observîndu-i obrazii aprinși.

Poetul, inciudat, își povesti chinurile, vârsînd în cele două inimi prietene valurile gândurilor ce-l năpădeau. Ève și David îl ascultară în tăcere, întristați de șuvoiul acesta de durere ce trăda și măreție, și nimicnicie.

— Domnul de Bargeton, spuse Lucien isprăvind de povestit, e un moșneag care se va prăpădi în curînd de pe urma vreunei indigestii ; ei bine ! eu voi domina această lume semeată, cînd mă voi însura cu doamna de Bargeton ! Am citit în ochii ei, astă-seară, o dragoste egală cu a mea. Da, jignirile care mi s-au adus le-a simțit și ea ; suferințele, ea mi le-a alinat ; dînsa e tot pe-atîta de mare și de nobilă, pe cît e de frumoasă și de fermecătoare ! Nu, ea n-o să mă trădeze niciodată !

— Nu crezi c-a venit timpul să-i creăm o existență liniștită ? o întrebă David în șoptă pe Ève.

Ève strînse în tăcere brațul lui David, care, înțelegîndu-i gîndul, se grăbi să-i povestească lui Lucien proiectele sale. Cei doi îndrăgostiți erau tot atît de preocupați de planurile lor, pe cît de preocupat era Lucien de ale sale ; astfel că Ève și David, grăbiți să-i obțină consimțămîntul la fericirea lor, nu băgară de seamă mișcarea de surpriză ce-i scăpă iubitului doamnei de Bargeton aflînd de căsătoria surorii sale cu David. Lucien, care, pentru momentul cînd avea să parvină la o situație mai înaltă, visa ca și soră-sa să facă o căsătorie „în lumea bună“,

spre a-și vedea ambiția sprijinită de interesul ce i l-ar purta o familie cu vază, fu nemîngiat descoperind în această cununie încă un obstacol în calea ascensiunii sale în societate.

„Chiar dacă doamna de Bargeton ar accepta să devină doamna de Rubempré niciodată însă nu-i va conveni să fie cumnată cu David Séchard !“

Fraza asta oglindește limpede gîndurile ce-i chinuiau lui Lucien inima.

„Louise are dreptate ! Oamenii de viitor nu-s niciodată înțeleși de ai lor“, cugetă el cu amărăciune.

Dacă i s-ar fi vorbit de căsătoria asta într-un alt moment decît acela cînd îl ucisese în închipuire pe domnul de Bargeton s-ar fi bucurat sincer. Dacă s-ar fi gîndit numai la situația lui actuală, și numai la soarta unei fete frumoase, dar sărace ca Ève Chardon, ar fi considerat această căsătorie drept o fericire nesperată. Acuma însă se afla în țara visului de aur în care tinerii, porniți pe *dacă*, trec ușor peste toate stăvilele. Se vedea dominînd lumea, și pe poet îl durea să fie trezit așa de repede la realitate. Ève și David crezură că fratele lor tăcea copleșit de atîta generozitate. Pentru cele două suflete alese, o acceptare tacită era o dovadă de prietenie adevărată. Tipograful începu să zugrăvească cu de-amănuntul și din toată inima fericirea ce-i aștepta pe toți patru. Cu toate exclamațiile Èvei, își mobilă etajul întîi cu luxul unui îndrăgostit ; construi cu buna-credință a unui copil pe cel de-al doilea pentru Lucien, iar pe cel de deasupra „laboratorului“ său pentru doamna Chardon, față de care voia să se poarte cu grija unui fiu. În sfîrșit, zugrăvi familia întreagă atît de fericită și pe fratele său atît de independent, încît Lucien, fermecat de glasul lui David și de mingiierile Èvei, uită, pe sub copacii de pe șosea, de-a lungul apei domoale și sclipind sub bolta înstelată și în aerul căl-

duț al nopții, dureroasa cunună de spini pe care societatea i-o punea pe cap. Domnul de Rubempré îl recunoscuse, în fine, pe David Séchard. Nestatornicia caracterului său îl readuse numaidecît la viața de muncă, curată și burgheză, pe care o dusesese, și o întrezări acum înfrumusețată și fără griji. Vuietul lumii aristocratice rămînea tot mai departe în urma lui. Astfel că, atunci cînd puse piciorul pe caldarîmul din Houmeau, ambițiosul strînse mîna fratelui său și se puse la unison cu fericiții îndrăgostiți.

— Numai tatăl tău să nu pună bețe în roate, îi spuse el lui David.

— Parcă nu știi cît îi pasă lui de mine ? Bătrînul trăiește numai pentru el, totuși mîine o să mă reped la Marsac, măcar să obțin să facă el clădirile de care mai avem nevoie.

David îi însoți pe cei doi pînă la doamna Chardon, căreia îi ceru mîna Èvei, cu graba unui om care nu mai admitea nici o întîrziere. Mama luă mîna fetei, o puse cu bucurie într-aceea a lui David, iar îndrăgostitul, prinzînd curaj, o sărută pe frunte pe frumoasa-i logodnică, care-i zîmbi roșind.

— Așa se logodesc oamenii săraci, zise mama ridicînd ochii ca și cum ar fi cerut binecuvîntarea Domnului. Ai curaj, copilul meu, îi spuse ea lui David, pentru că noi avem ghinion în viață și mi-e frică să nu fie molipsitor.

— O să fim bogați și fericiți, zise grav David. Mai întîi de toate, veți lăsa meseria de îngrijitoare de bolnavi și veți locui cu fiica dumneavoastră și cu Lucien în Angoulême.

Cei trei copii se grăbiră atunci să-i povestească mamei uluite planul lor încîntător, lăsîndu-se în voia unui taifas familiar, în care ești gata să bagi în hambare toate boabele semănate, să te bucuri dinainte de toate bucuriile. Se vă-

zură obligați să-l dea pe David pe ușă afară ; el ar fi dorit ca seara aceea să nu se mai sfîrșească. Bătea unu noaptea cînd Lucien își conduse viitorul cumnat pînă la Porte-Palet. Postel cel de treabă, îngrijorat de zarva asta neobișnuită, ieșise la fereastră și se întreba, văzînd lumină la o asemenea oră la Ève : „Ce s-o fi petrecînd la Chardon ?“

— Băiete, zise el văzîndu-l pe Lucien întorcîndu-se, ce se întîmplă ? Aveți cumva nevoie de mine ?

— Nu, răspunse poetul ; însă, cum sînteți prietenul nostru, pot să vă spun : mama s-a învoit să-i dea lui David Séchard mîna surorii mele.

Drept orice răspuns, Postel trînti fereastra, deznădăjduit de a nu fi cerut-o el mai din timp în căsătorie pe domnișoara Chardon.

În loc să se întoarcă la Angoulême, David luă drumul spre Marsac. Merse, plimbîndu-se, pînă la tatăl său și ajunsese în ograda ce înconjura casa, tocmai cînd răsărea soarele. Îndrăgostitul zări sub un migdal capul bătrînului *urs* ieșind dintr-un tufiș.

— Bună ziua, tată, îi zise David.

— Ia te uită ! Tu ești, băiete ? Cum se face că te afli pe drum la ora asta ? Intră pe colo, zise podgoreanul arătîndu-i fiului o porțiță cu zăbrele. Vița mi-a dat toată în floare, n-a înghețat nici una ! O să scot peste douăzeci de poloboace de pogon anul ăsta ; dăr ce de bălegar am mai pus !

— Tată, vin să-ți vorbesc într-o chestiune importantă.

— Ei bine, cum merge treaba ? Trebuie să cîștigi bani berechet !

— O să cîștig, tată, dar pentru moment nu-s bogat.

— Toți de pe aici mă țin de rău că pun prea multe îngrășăminte, răspunse tatăl. Orășenii, adică domnul marchiz, domnul conte, domnul cutare și cutare, țin că îi

scad vinului tăria. La ce-i bună învățatura ? Să te zăpăcească la cap. Ascultă ! domnii ăștia scot șapte, uneori opt butii de pogon și le vînd cu șaizeci de franci butia, ceea ce fac cel mult patru sute de franci de pogon în anii buni. Eu scot douăzeci de butii și le vînd cu treizeci de franci, în total șase sute de franci ! Care-i prostul ? Tăria ! Tăria ! Ce-mi pasă mie de tărie ? Să și-o țină pentru ei, domnii marchizi ; pentru mine, tăria sînt bănișorii, Ai spus ceva ?...

— Tată, mă însor, și vin să-ți cer...

— Să-mi ceri ? Ce ? absolut nimic, băiatule. Însoară-te, n-am nimic contra ; însă, de dat ceva, n-am un sfanț. Via asta m-a ruinat ! De doi ani încoace plătesc munca, impozitele, tot felul de cheltuieli ; statul ia totul, tot ce ai se duce la stat ! De doi ani de zile, bieții podgoreni nu mai cîștigă nimic. Anul ăsta nu se arată rău ; și poftim, păcătoasele de butoaie au și început să se scumpească ! O să muncim pentru dogari. De ce să te însori înainte de cules ?...

— Tată, n-am venit decît să-ți cer învoirea.

— A ! asta-i altceva. Și cu cine te însori, dacă nu sînt curios ?

— O iau pe domnșioara Ève Chardon.

— Cine-i asta ? Din ce trăiește ?

— E fata răposatului Chardon, farmacistul din Houmeau.

— Iei o fată din Houmeau, tu, un burghez ! Tu, tipograful regelui la Angoulême ! Poftim roadele învățaturii ! Și să-ți mai dai copiii la școală ! Dar stai ! Probabil că-i foarte bogată, nu-i așa, băiatule ? zise bătrînul, apropiindu-se de fiul său cu mișcări de pisică ; pentru că, dacă iei o fată din Houmeau, trebuie să fie doldora de bani ! Bun ! O să-mi plătești chiria atunci. Știi, băiatule, că s-au împlinit doi ani și trei luni de cînd nu mi-ai dat-o,

ceea ce face două mii şapte sute de franci, care mi-ar veni tocmai la şanc ca să-mi plătesc dogarul. De la oricare altul decît fiul meu aş fi în drept să cer şi dobîndă ; fiindcă, la urma urmelor, afacerile sînt afaceri ; dar pe tine te iert de dobîndă. Hei, ia spune : cît are ?

— Are cît avea şi mama.

Bătrînul era cît pe ce să spună : „N-are decît zece mii de franci ?“ însă îşi aminti că refuzase să-i dea fiului socoteală, şi exclamă :

— Care va să zică n-are nimic !

— Averea mamei era frumuseţea şi inteligenţa.

— Ia du-te la tîrg cu astea, şi vezi ce-o să-ţi dea pe ele ! Fir-ar dracu-al dracului, ce pacoste mai sînt şi copiii pe capul părinţilor ! Cînd m-am însurat eu, toată averea mea, David, era un coif de hîrtie şi două mîini, eram un urs sărac. Cu mîndreţea de tipografie pe care ţi-am dat-o ție, cu priceperea şi cunoştinţele tale, tu însă trebuie să iei o burgheză de la oraş, o femeie bogată cu treizeci-patruzeci de mii de franci. Dă-o-ncolo de iubire, şi te în-sor eu ! E pe-aici primprejur o văduvă de treizeci şi doi de ani, cu o moară şi cu o sută de mii de franci gheaţă ; asta-ţi trebuie. Ai putea să adaugi pămîntul ei la Marsac, căci sînt lipite ! A ! ce mîndreţe de moşie am avea atunci şi cum aş mai conduce-o ! Lumea zice c-o să se mărite cu un anume Courtois, un logofăt de-al ei. Oricum, tu eşti mai ceva ca el ! Eu am să am grijă de moară, şi ea o să facă pe cucoana la Angoulême.

— Tată, mi-am dat cuvîntul...

— David, tu nu te pricepi de loc în negustorie. Te şi văd sărăcit. Dacă te însori cu fata aia din Houmeau, o să am eu grijă să fim în regulă, unul faţă de celălalt ; fîi voi face o notificare ca să-mi plăteşti chiria, pentru că nu prevăd nimic bun. A ! sărmanele mele maşini ! Pre-sele mele ! aveţi nevoie de bani ca să vă ungă, să vă

curețe, să vă țină în lucru. Doar un an bun m-ar face să uit asta.

— Tată, dar mi se pare că pînă acum ți-am pricinuit necazuri puține...

— Și mi-ai plătit chirii și mai puține, răspunse podgoreanul.

— Venisem să-ți cer, pe lingă consimțămîntul tău la căsătorie, să construiești la casa ta încă un etaj și o locuință deasupra șopronului din fundul curții.

— Ce tot spui ? N-am nici un ban, știi prea bine ! Și, pe urmă, ar însemna să arunc banii pe fereastră ; parc-aș avea vreun cîștig din asta ? A ! care va să zică, te scoli cu noaptea-n cap ca să-mi ceri niște clădiri care l-ar sărăci și pe un rege ? Ți-o fi zicînd ție David, eu însă n-am averile lui Solomon. Ce, ai înnebunit ? Nu-ncape vorbă : mi te-a schimbat doica în leagăn. Ptii ! ce de struguri o să mai facă ! zise, întrerupîndu-se ca să-i arate o viță lui David. Așa copii mai zic și eu : nu încurcă socotelile părinților, le pui bălegar și ele ți-aduc cîștig. Pe tine te-am dat la liceu, am cheltuit bani grei ca să scot din tine un om învățat, te-am ținut la alde Didot ; și ce-am cules ? că-mi aduci noră pe o fată din Houmeau, fără o lețcaie ca zestre ! Dacă nu te-aș fi dat la carte, dacă ai fi rămas sub ochii mei, te-ai fi purtat după gîndul meu și azi te-ai însura cu o morăriță cu o sută de mii de franci, fără să mai socotim și moara. Ce-ți trece prin cap ? C-o să te răsplătesc acum, pentru dragostea asta, clădindu-ți palate ?... Și ce vrei să spui, mă rog ? Că, de două sute de ani, casa în care stai nu-i bună decît pentru porci, și că fetișcana aia din Houmeau nu poate dormi acolo ? Dar ce, mă rog, e regina Franței ?

— Bine, tată, atunci o să clădesc eu al doilea etaj, pe socoteala mea. O s-o vedem și pe-asta : un fiu care își îmbogățește tatăl ! Se mai întîmplă !

— Cum, băiatule, ai bani să construiești și n-ai ca să-ți plătești chiria? Pungașule, vrei să-l înșeli pe taică-tău!

Chestiunea pusă astfel fu greu de rezolvat, căci bătrînul era încîntat să-l aducă pe fiu-său într-o poziție care i-ar îngădui să nu-i dea nimic pîrînd totuși că se poartă pîrintește. De aceea David nu căpătă de la tatăl său decît consimțămîntul la căsătorie și aprobarea să construiască, pe socoteala lui, ce va găsi de cuviință. Bătrînul *urs*, model de tată conservator, avu îndurarea de a nu-i cere fiului chiriile din urmă și de a nu-i lua economiile de care avusese imprudența să-i vorbească. David se întoarse acasă amărit; înțelesese că, la nenorocire, nu s-ar putea bizui pe ajutorul tatălui.

În tot Angoulême-ul nu se vorbea decît de ceea ce spusese episcopul și de ceea ce răpunsese doamna de Bargeton. Cele mai mărunte întîmplări fură atît de denaturate, umflăte, încondeiate, încît poetul ajunsese eroul zilei. Din sfera de sus, unde se dezlănțuise furtuna asta de clevertiri, citeva picături căzură și în mijlocul burgheziei. Cînd Lucien trecu prin Beaulieu, în drum spre doamna de Bargeton, își dădu seama de atenția geloasă cu care-l priveau mai mulți tineri și prinse citeva fraze de care se simți mîndru.

— Uite un tinăr fericit, spunea un secretar de avocat, un anume Petit-Claud, coleg de liceu cu Lucien, față de care poetul nostru își dădea aere de protector, și care era urît.

— Păi sigur: e băiat frumos, are talent, și doamna de Bargeton e nebună după el! răspunse un băiat de familie care asistase la lectură.

Cu nerăbdare așteptase ceasul cînd știa că Louise va fi singură, simțînd nevoia de a o face să-și dea încuviințarea la căsătoria surorii sale, deoarece Louise ajunsese acum stăpînă pe destiul lui. După serata din ajun, poate că și ea îi va arăta mai multă iubire, aducîndu-i și lui — cine știe ? — o clipă de fericire. Nu se înșelase : doamna de Bargeton îl primi cu niște dulcegării exagerate, care îi părură acestui neștiutor în ale dragostei drept un înduioșător progres al pasiunii. Și lăsă părul de aur, mîinile, capul pradă sărutărilor înfocate ale poetului care, în ajun, avusese atîtea de suferit !

— Păcat că nu puteai să-ți vezi fața în timp ce citeai, îi spuse ea, căci din seara precedentă ajunseseră a se tu-tui, adică a se mîngîia din vorbe, și anume din momentul cînd, stînd amîndoi pe canapea, Louise îi șterse cu mîna-i albă fruntea îmbrobonită de sudoare ca de o cunună de perle pe care ea i-o și vedea pe cap. Scăpărau scînteii din ochii tăi frumoși ! Din gura ta vedeam depănîndu-se lanțurile de aur care leagă inimile oamenilor de buzele poeților. O să mi-l citești în întregime pe Chénier ; este poetul îndrăgostiților. N-o să mai suferi, nu mai vreau eu. Da, ingerul meu, o să-ți fac o oază în care să-ți trăiești viața ta de poet, harnică, molatică, trîndavă, trudită, gînditoare, rînd pe rînd ; nu uita însă niciodată că mie-mi datorezi laurii, căci ei vor fi, pentru mine, nobila răsplată a suferințelor ce mă așteaptă. Da, dragul meu, lumea nu mă va cruța nici pe mine, cum nu te cruță nici pe tine ; ea se răzbună pe toate fericirile din care nu se poate împărtăși. Da, mereu voi fi invidiată ; n-ai văzut ieri ? ce se mai repezeau asupra-mi muștele alea, setoase de sînge, să se adape din pișcăturile ce le făceau ! Dar ce-mi păsa mie ? Eram fericită ! Simțeam și eu că trăiesc ! E atîta vreme de cînd strunele inimii mele n-au mai vibrat !

Pe obrajii Louisei se prelinseră lacrimi ; Lucien îi luă o mână și, în loc de orice răspuns, i-o sărută lung. Vanitățile poetului fură deci măgulite și de această femeie, așa cum fuseseră măgulite și de către mamă, soră și David. În jurul lui, fiecare se întrecea să înalțe pedestalul imaginar pe care se așeza singur. Menținut pe calea ambițiilor sale de toată lumea, atât de prieteni, cât și de furia dușmanilor, Lucien trăia într-o atmosferă plină de miraje. Imaginațiile tinerești sînt în chip atât de firesc înclinate să accepte aceste laude și gânduri, totul se întrece a-i sluji unui tînăr frumos și de viitor, încît e nevoie de un număr mare de experiențe amare și reci ca să poată risipi asemenea năluciri.

— Așadar, te învoiești din toată inima, frumoasă Louise, să fii Beatrice a mea, însă o Beatrice care se lasă iubită ?

Dînsa ridică ochii-i frumoși, pînă atunci pironiți în pămînt, și rosti, dezmințindu-și vorbele cu un zîmbet îngeresc :

— Dacă o să meriți... mai tîrziu ! Nu ești fericit ? Cînd ai o inimă ce nu-i decît a ta ! Cînd poți spune orice, cu siguranța că ești înțeles, nu-i oare asta fericirea ?

— Ba da, răspunse el strîmbîndu-se puțin, ca un îndrăgostit nemulțumit.

— Copil ce ești ! îi zise ea în glumă. Haide, n-ai ceva să-mi spui ? Ai intrat apăsător de gânduri, Lucien, nu-i așa ?

Lucien îi povesti sfios iubitei dragostea dintre David și sora sa, precum și căsătoria pusă la cale.

— Bietul Lucien ! zise Louise, se teme să nu fie bătut, muștrat, de parcă s-ar însura el ! Ce rău e într-asta ? reluă ea trecîndu-și mîinile prin părul lui. Ce mă privește pe mine familia ta, în care tu ești o excepție ? Dacă tatăl

meu s-ar însura cu slujnica, ți-ar păsa ție ceva? Copiile drag, îndrăgostiții sînt ei singuri toată familia lor. Am eu pe lume altă grijă decît pe tine? Fii mare, cucerește gloria, asta-i treaba noastră!

Lucien fu cel mai fericit om din lume auzind acest răspuns egoist. Pe cînd asculta argumentele nebunești cu care Louise îi dovedea că sînt doar singuri pe lume, intra domnul de Bargeton. Lucien încruntă o sprinceană și păru încurcat. Louise îi făcu un semn și îl rugă să rămînă la masă cu ei, cerîndu-i să-i citească din André Chénier, pînă la venirea jucătorilor și a obișnuiților casei.

— N-o să-i faci numai ei plăcere, îi zise domnul de Bargeton, ci chiar și mie. Nimic nu-mi face mai bine decît să mi se citească ceva după masă.

Răsfățat de domnul de Bargeton, răsfățat de Louise, servit cu respectul ce-l au slugile față de favoriții stăpînilor, Lucien rămase în casa Bargeton, bucurîndu-se de toate plăcerile unei averi al cărei uzufruct îi fusese pus la dispoziție. Cînd salonul se umplu de lume, se simți atît de tare pe poziție, sprijinit de negliobia domnului de Bargeton și de dragostea Louisei, încît luă un aer dominator, pe care iubita i-l încurajă. Savură satisfacțiile oferite de suveranitatea ce și-o cucerise Naïs și din care ea binevoi să-i dea și lui să se înfrupte. În seara aceea, el încercă să joace rolul unui erou dintr-un oraș de provincie. Văzînd noua atitudine a lui Lucien, cîteva persoane socotiră că, pesemne, ajunsese — cum se zice — la cea mai mare intimitate cu doamna de Bargeton. Amélie, care sosise cu domnul du Châtelet, pălăvrăgea despre asta într-un colț unde se strînseseră toți geloșii și invidioșii.

— De ce s-o scoateți pe Naïs răspunzătoare de vanitatea unui tinerel prea mîndru că se află într-o lume în care n-ar fi visat vreodată să poată pătrunde? spuse Châtelet. Nu vedeți că acest Chardon ia drept avansuri fra-

zele amabile ale unei femei de lume ? El nu știe încă să deosebească tăcerea, care ascunde adevărata pasiune, de limbajul protector care se datorează numai frumuseții, tinereții și talentului său. Femeile ar fi prea de plîns, dacă ar fi socotite vinovate de toate dorințele ce ni le inspiră. El, de bună seamă, este îndrăgostit, cit despre Naïs...

— Oh ! Naïs, zicea vicleana Amélie, Naïs e foarte fericită de pasiunea asta. La vîrsta ei, iubirea unui tînăr e atît de ademenitoare ! Lîngă el întinerește și ea, se poartă ca o fetiță, fără să-și dea seama că se face de rîs... Poftim ! băiatul unui spițer face pe stăpînul în casă la doamna de Bargeton !

— Iubirea nu cunoaște astfel de distanțe ! spuse sentențios Adrien.

A doua zi, nu mai era casă în Angoulême în care să nu se vorbească despre gradul de intimitate la care ajunseseră domnul Chardon, *alias* de Rubempré, și doamna de Bargeton ; vinovați abia de cîteva sărutări, lumea îi și acuza de cea mai neîngăduită fericire. Doamna de Bargeton își primea pedeapsa suveranității pe care o exercitase. Pe lîngă atîtea alte ciudățenii ale lumii bune, n-ați băgat de seamă și toanele cu care judecă, precum și pretențiile nebunești pe care le are de la unii oameni ? Sînt persoane cărora totul le e îngăduit ; orice ar face e bine făcut ; toți se întrec să le justifice faptele. În schimb, sînt altele față de care lumea e de o asprime neînchipuită : acestea trebuie să facă totul bine, să nu se înșele niciodată, să nu greșească, să nu cumva să le scape din gură vreo prostie ; parc-ar fi niște statui care, după ce au fost multă vreme admirate, sînt coborîte de pe soclu de îndată ce le-a picat vreun deget sau li s-a rupt nasul din cauza gerului ; nu li se îngăduie nici o slăbiciune omească, li se cere să fie în permanență desăvîrșite ca niște

divinități. O singură privire de-a doamnei de Bargeton azvîrlită lui Lucien făcea cît cei doisprezece ani de fericire ai Zizinei cu Francis. O stringere de mină între cei doi îndrăgostiți avea să atragă asupra capetelor lor toate fulgerele ținutului.

David adusese de la Paris ceva bani puși deoparte, cu care avea de gînd să facă față cheltuielilor nunții și clădirii celui de-al doilea etaj la casa părintească. Mărinind casa, nu însemna oare că lucrează pentru el însuși ? Odată și odată tot lui o să-i aparțină, taică-său avea doară șaptezeci și opt de ani ! Tipograful clădi deci în paiantă apartamentul lui Lucien, ca să nu împovăreze prea mult zidurile crăpate ale casei. Îi făcu plăcere să împodobească, să mobilizeze cu dragoste, apartamentul de la etajul întii, unde frumoasa Ève avea să-și petreacă viața. Fu o perioadă de voieșie și de fericire curată pentru cei doi prieteni. Deși plictisit de îngustimea vieții de provincie și sătul de economia meschină pentru care moneda de cinci franci e cît roata carului, Lucien suportă, fără să se plîngă, calculele la care te obligă mizeria și lipsurile. Melançolia întunecată a lui Lucien fu înlocuită de luminoasa expresie a speranței. Tînărul vedea lucind o stea deasupra capului său ; visa o existență ca-n povești, clădită pe mormîntul domnului de Bargeton, care avea din cînd în cînd necazuri cu stomacul, precum și interesanta idee că indigestia de la prînz se vindecă prin cea de la cină.

Către începutul lunii septembrie, Lucien nu mai era șef de atelier, era domnul de Rubempré, cu o locuință minunată față de mansarda sărăcăcioasă în care trăise tînărul Chardon în Houmeau ; nu mai era „unul din Houmeau“ ; stătea în Angoulême-ul de sus și lua masa cam

de patru ori pe săptămână la doamna de Bargeton. Îndrăgit de episcop, era primit și la episcopie. Preocupările lui îl rînduiau printre persoanele cele mai de sus. Pe scurt, urma să fie numărat într-o bună zi printre celebritățile Franței. Desigur, străbătînd un salon frumos, un dormitor încîntător și un birou plin de gust, nu-i mai venea atît de greu să ia treizeci de franci pe lună din lefurile anevoie cîștigate de soră și mamă, deoarece întrevedea ziua cînd romanul istoric la care lucra de doi ani, *Arcașul lui Carol al IX-lea*, și un volum de poezii, intitulat *Margaretele*, vor răspîndi în lumea literară numele lui, aducîndu-i destui bani ca să se achite față de mamă, de soră și de David. De aceea, simțînd cum îi creștea importanța, plecînd urechea la răsunetul numelui său în viitor, primea acum jertfele lor cu o nobilă siguranță : zîmbea de strîmătorările în care se afla încă, era chiar fericit de ultimele lipsuri ce le mai avea de îndurat. Ève și David pusese rădăcina lui Lucien înaintea fericirii lor. Nunta fu amînată din cauza răgazului pe care îl mai cereau lucrătorii ca să isprăvească zugrăveala, mobilele, tapetele pentru etajul întîi ; căci nevoile lui Lucien avuseseră întîietate. Orice om, care îl cunoștea pe Lucien, nici nu s-ar fi mirat de devotamentul acesta ; era atît de fermecător ! Se purta atît de tandru ! Nerăbdarea și dorințele și le arăta cu atîta grație ! Își cîștigase totdeauna cauza, înainte de a fi deschis gura. Privilegiul acesta este însă mai degrabă dăunător decît binefăcător pentru tineri, căci obișnuindu-se cu bunăvoința pe care o inspiră tinerețea însoțită de frumusețe, fericiți de protecția egoistă pe care lumea o acordă unei ființe ce îi este pe plac, așa cum îi dă de pomană unui cerșetor care îi trezește vreun sentiment sau îi provoacă vreo emoție, mulți din acești copii mari se bucură de această favoare în loc s-o exploa-

teze. Înșelându-se asupra rostului și mobilurilor relațiilor sociale, ei cred că vor întâlni totdeauna numai surisuri amăgitoare ; dar se pomenesc goi, chei, despuiați, fără valoare și fără avere, în clipa în care lumea îi lasă afară la ușa unui salon, ca pe bătrînele femei ușoare sau ca pe niște zdrențe netrebnice în fundul unei lăzi de gunoi.

De altminteri, și Ève dorise această întârziere, spre a întocmi pe îndelete și cu economie lista lucrurilor trebuincioase într-o căsnicie nouă. Ce-i puteau refuza doi îndrăgostiți unui frate care, văzînd-o lucrînd pe sora lui, îi spunea din toată inima : „Cit aş vrea să ştiu şi eu să cos !“ Pe lîngă asta, și David, grav și pătrunzător cum era, fusese părtaş la acest devotament. Nu-i mai puțin adevărat că, de cînd cu triumful lui Lucien în casa doamnei de Bargeton, îi fu și lui teamă de schimbarea ce se petrecea în Lucien ; și anume ca nu cumva să înceapă a-i fi rușine de felul lor de viață burgheză. În dorința de a-și încerca prietenul îl punea uneori să aleagă între David, bucuriile patriarhale din sînul familiei, pe de o parte, și plăcerile din înalta societate, pe de alta, și, văzîndu-l pe Lucien sacrificîndu-le pe cele din urmă celor dintîi, exclamase : „N-o să ni-l strice !“ Căci în mai multe rînduri, cei trei prieteni și doamna Chardon făcură cîte o plimbare, cum se obișnuiește în provincie ; hoinăreau adică prin crîngurile din jurul orașului ; mînceau pe iarbă din pachetul adus de ucenicul lui David, într-un anumit loc stabilit dinainte și la o anumită oră ; apoi se întorceau acasă seara, puțin obosiți și fără să fi cheltuit nici trei franci. La ocazii mari, cînd luau masa la ceea ce se numește un *restaurant*, adică un fel de local cîmpenesc, avînd ceva de *han* provincial și de *birt* parizian, ajungeau să cheltuiască pînă la douăzeci de franci, plătiți pe din două de David și de Chardon. David îi era nespus

de recunoscător lui Lucien că, în aceste zile petrecute la la cîmp, uita de plăcerile gustate la doamna de Bargeton și de bogatele ei mese. Fiecare voia atunci să-l sărbătorească pe marele om din Angoulême.

În aceste împrejurări, cînd viitorului menaj nu-i mai lipsea aproape nimic, pe cînd David era dus la Marsac ca să-l înduplece pe taică-său să vină la nuntă, în nădejdea că bătrînul, cucerit de noră, va contribui la marile cheltuieli prilejuite de pregătirea casei, se petrecu un eveniment din acelea care, într-un oraș mic, schimbă cu desăvîrșire fața lucrurilor.

Lucien și Louise aveau în du Châtelet un spion în casă, care pîndea cu ură răbdătoare, amestecată cu pasiune și avariție, prilejul de a stîrni un scandal. Sixte voia s-o silească pe doamna de Bargeton să-și dea pe față sentimentele ei pentru Lucien pînă într-atît încît să ajungă ceea ce se cheamă o femeie pierdută. El se dădea drept umilul condifent al doamnei de Bargeton ; însă, dacă în strada du Minage îl admira pe Lucien, oriunde în altă parte îl birfea cît putea. Încetul cu încetul, cucerise dreptul de a pătrunde oricînd la Naïs, care nu se mai ferea de fostul ei admirator ; dar el se așteptase la mai mult din partea celor doi îndrăgostiți, a căror iubire rămînea platonică, spre marea deznădejde a Louisei și a lui Lucien. Sînt într-adevăr pasiuni care o pornesc într-un fel, rău sau bine, cum voiți. Două persoane se cufundă în bătaia sentimentelor, vorbesc în loc să treacă la acțiune și se luptă în cîmp deschis în loc să întreprindă un asediu. În felul acesta, se satură deseori de ele însele, istovindu-și dorințele în gol. Doi îndrăgostiți își lasă atunci răgaz de gîndit, spre a se privi unul pe celălalt. Deseori, pasiuni care încep lupta cu surle și trîmbițe, cu o violență în stare să răstoarne totul în cale, sfîrșesc așa-

dar prin a se întoarce la locul lor, fără izbîndă, rușinate, dezarmate, năucite de vilva stîrnită pe degeaba. Sfirșitul acesta e în parte explicabil prin sfiala tinereții și prin amînările la care recurg femeile cînd debutează, deoarece acestor înșelătorii reciproce nu le cad victime nici seducătorii care își cunosc meseria, nici cochetele obișnuite cu strategia pasiunii.

Viața de provincie este de altminteri deosebit de potrivnică satisfacțiilor iubirii și înlesnește numai discuțiile clevetitoare asupra pasiunii; după cum și piedicile pe care le ridică în calea îndrăgostiților împing sufletele arzătoare la hotăriri extreme. Viața de aci se bazează pe un spionaj atît de migălos, pe o transparență atît de deplină a interioarelor, îngăduie atît de puțin intimitatea care consolează, fără să jignească virtutea, legăturile cele mai curate sînt atît de fără noimă învinovățite, încît multe femei se pomenesc stigmatizate pentru toată viața, deși sînt nevinovate. Unora dintre ele le e chiar ciudă atunci că nu au gustat toate plăcerile unui păcat căruia totuși trebuie să-i îndure toate necazurile. Societatea, care critică și osîndește fără a cerceta mai serios faptele reale cu care se încheie lungile lupte tănuite, este în realitate generatoarea acestor scandaluri; dar majoritatea celor care tună și fulgeră împotriva pretinselor scandaluri, provocate de unele femei calomniate pe nedrept, nu s-au gîndit niciodată la cauzele reale care le împing inițial la asemenea hotăriri fătîșe. Doamna de Bargeton avea să se afle în ciudata situație în care s-au mai găsit atîtea femei ce nu s-au pierdut decît după ce fuseseră acuzate fără motiv.

La începutul iubirii, piedicile îi înspăimîntă pe oamenii lipsiți de experiență; iar cele de care se izbeau cei doi îndrăgostiți erau asemănătoare sforilor cu care li-

liputanii îl legaseră fedeleș pe Gulliver. Erau o mulțime de lucruri mărunte, dar care, mereu repetate, paralizau orice mișcare și stăvileau dorințele cele mai puternice. De pildă, doamna de Bargeton trebuia să poată fi oricînd văzută. Dacă n-ar fi primit pe nimeni în casă la orele cînd venea Lucien, ar fi fost ca și cum ar fi fugit cu el în lume. Ea îl primea, ce e drept, în budoarul în care el se obișnuise acuma atît de mult, încît se simțea ca la el acasă ; însă ușile rămîneau totdeauna deschise. Totul se petrecea cum nu se poate mai cîstit. Domnul de Bargeton se plimba prin casă fără să aibă habar că soția lui ar fi dorit să rămînă singură cu Lucien. Dacă n-ar fi existat altă piedică decît el, Naïs ar fi putut ușor să-l trimită la plimbare sau să-i găsească vreo treabă în altă parte ; dar era năpădită de vizite, cu atît mai numeroase, cu cît curiozitatea era mai ațîțată. Oamenii din provincie sînt sîcitori din fire și le place mult să stingherească pasiunile în fașă. Servitorii umblau de colo pînă colo prin casă fără să fie chemați și fără să-și vestească intrarea, fiindcă așa fuseseră obișnuiți și fiindcă o femeie, care n-avea nimica de ascuns, le-o îngăduise totdeauna. A schimba obiceiurile casei n-ar fi însemnat oare că recunoaște o dragoste de care încă nu era sigur întreg Angoulême-ul ? Doamna de Bargeton nu putea face nici măcar un pas fără să afle tot orașul unde se duce. Să se plimbe singură cu Lucien afară din oraș nu era chip ; ar fi fost mai puțin primejdios să se încuie cu el în casă. Dacă Lucien ar fi rămas după miezul nopții la doamna de Bargeton, fără a fi și altă lume, a doua zi s-ar fi știut numaidecît. Astfel că, în casa ei sau în afară, doamna de Bargeton trăia mereu în public. Amănuntele acestea zugrăvesc provincia așa cum e : greșelile sînt acolo sau mărturisite sau imposibile.

Louise, ca toate femeile tirite de pasiune, însă lipsite de experiența necesară, descoperea unul câte unul neajunsurile situației sale, și spaima o cuprindea. Spaima i se răsfrîngea atunci și în discuțiile despre dragoste ce umplu cele mai frumoase ceasuri în care doi îndrăgostiți sînt singuri. Doamna de Bargeton nu avea moșie unde să-l poată duce pe scumpu-i poet, așa cum fac unele femei care, sub un pretext dibaci, se înfundă undeva la țară. Sătulă de a mai trăi în public, scoasă din fire de tirania al cărei jug de astăzi o făcea să plătească prea scump plăcerile gustate altădată, își îndrepta gîndul spre Escarbas plănuiind să-l viziteze acolo pe bătrînu-i tată, pînă-ntr-atît era de infuriată de piedicile mîrșave ce i se puneau.

Châtelet nu credea în atîta nevinovăție. Pîndea orele cînd Lucien venea la doamna de Bargeton și pătrundea apoi și dînsul după cîteva minute, însoțit de domnul de Chandour, cel mai indiscret dintre toți, și pe care-l lăsa să intre întîi, sperînd mereu într-o surpriză, căutînd cu îndărătnicie un eveniment. Rolul său, precum și reușita planului erau cu atît mai grele cu cît el trebuia să rămînă neutru, pentru a-i conduce din umbră pe toți actorii dramei ce o puneau la cale. De aceea, ca să-l păcălească pe Lucien, pe care-l lingusea, și pe doamna de Bargeton, care nu era lipsită de pătrundere, stătea mereu tot prin preajma geloasei Amélie. Pentru ca Louise și Lucien să fie și mai bine spionați, izbutise de cîteva zile să încingă între domnul de Chandour și el o controversă asupra celor doi îndrăgostiți. Du Châtelet susținea că doamna de Bargeton își bătea joc de Lucien, că era prea mîndră, prea nobilă, ca să se coboare pînă la fiul unui spițer. Rolul acesta de Toma Necredinciosul se potrivea cu planul ce și-l făcuse, deoarece dorea să treacă în ochii

lumii drept apărătorul doamnei de Bargeton. Stanislas pretindea că Lucien nu era un amant nefericit. Amélie zgîndărea discuția dorind să afle adevărul. Fiecare își susținea părerea. Cum se întimplă în orașele mici, adesea cîțiva prieteni de-ai casei Chandour soseau tocmai în toiul conversației în care du Châtelet și Stanislas își sprijineau punctul de vedere pe tot felul de observații bine făcute. Era greu ca fiecare dintre adversari să nu-și caute partizani, întrebîndu-și vecinul : „Dar dumneata, ce părere ai ?” Și astfel doamna de Bargeton și Lucien erau mereu în centrul atenției tuturor.

În fine, într-o zi, du Châtelet observă că, ori de cîte ori domnul de Chandour și cu el se prezentau la doamna de Bargeton, atunci cînd Lucien se afla acolo, nici un semn nu trăda o legătură suspectă între aceștia ; ușa budoarului era deschisă, oamenii intrau și ieșeau, nimic tainic nu vestea vrăjitele păcate ale dragostei etc. Stanislas, care nu era lipsit de o oarecare doză de prostie, plănuia să sosească a doua zi în vîrfurile picioarelor, fiind încurajat și de perfida Amélie.

Ziua aceea fu pentru Lucien una din acele zile în care tinerii își smulg părul din cap jurîndu-și să nu se mai lase amăgiți și purtați cu vorba. Se obișnuise cu noua lui situație. Poetul, care altădată luase cu atîta sfială un scaun în budoarul sacru al reginei din Angoulême, se preschimbase acum în îndrăgostit pretențios. Șase luni îi fuseseră de ajuns ca să se creadă egalul Louisei, iar acum voia să-i fie și stăpîn. Plecă deci de-acasă cu hotărîrea să nu mai dea ascultare nici unei argumentații, să-și pună viața în joc, să folosească toate resursele unei elocvențe învăpăiate, să spună că și-a pierdut capul, că nu e în stare să mai lege o idee și să mai scrie un rînd. Unele femei au oroare de hotărîri luate mai dinainte, ceea ce face cîinste delicateței lor ; le place anume să cedeze por-

nirilor de moment și nu convențiilor. Îndeobște, nimeni nu admite o plăcere impusă cu forța. Doamna de Bargeton observă pe fruntea lui Lucien, în ochi, pe față și în purtarea lui expresia aceea *frământată* ce trădează o hotărâre bine luată; dînsa își propuse s-o dejoace, atît din spirit de contradicție, cît mai ales dintr-o nobilă concepție despre dragoste. Femeie exagerată, ea își exagera și valoarea persoanei sale; în ochii ei, doamna de Bargeton era o regină, o Beatrice, o Laură. Se plasă pe sine, ca în evul mediu, sub baldachinul unei întreceri literare în care Lucien trebuia s-o cîștige printr-un șir de victorii, menite să-i pună în umbră pe *copilul sublim*, pe Lamartine, pe Walter Scott, pe Byron.¹ Aristocratica făptură își considera iubirea drept un principiu generos; dorințele pe care le deștepta în Lucien trebuiau să devină o cauză de glorie pentru el. Acest *donquijotism* feminin sfințește oarecum dragostea, îi dă o menire, o măreție, o slavă. Încăpățînîndu-se a face pe Dulcineea în viața lui Lucien timp de șapte-opt ani, doamna de Bargeton, asemeni multor femei din provincie, voia să i se cumpere ființa printr-un fel de robie, printr-un timp de statornicie care să-i îngăduie a-și cunoaște temeinic iubitul.

Cînd Lucien dezlănțui lupta, dîndu-și aerul foarte bosumflat, de care rid femeile încă stăpîne pe ele și care nu le îndurerează decît pe cele iubite, Louise luă o înfățișare demnă și începu un lung discurs plin de cuvinte mari.

— Asta-i ceea ce mi-ai făgăduit, Lucien? întrebă ea, cînd termină. De ce vrei să pui într-un prezent ce mi-e atît de drag, cîințe care, mai tîrziu, mi-ar otrăvi viața?

¹ Printre aceste nume literare, dintre cele mai ilustre ale epocii, Victor Hugo este desemnat prin expresia „copil sublim”, apreciere făcută — pare-se — de Chateaubriand în legătură cu precocitatea poetică a lui Hugo.

Nu strica frumusețea viitorului ! Și aș adăuga cu mîndrie: nu strica frumusețea prezentului ! N-ai inima mea toată ? Ce-ți mai trebuie ? Iubirea ta se va lăsa condusă de simțuri ? Nu-i oare cel mai frumos titlu al femeii iubite acela de a impune tăcere simțurilor ? Drept cine mă iei ? Nu mai sînt eu Beatrice a ta ? Dacă, pentru tine, nu-s ceva mai mult decît o femeie, înseamnă că-ți sînt mai puțin decît o femeie.

— Aceleași vorbe le-ai spune și unui bărbat pe care nu l-ai iubi, exclamă Lucien furios.

— Dacă nu simți cită dragoste adevărată e în ceea ce-ți spun, n-o să fii niciodată vrednic de mine.

— Imi pui iubirea la îndoială ca să scapi de un răspuns, zise Lucien aruncîndu-se la picioarele ei plîngînd.

Sărmanul băiat plinse cu adevărat văzîndu-se ținut încă multă vreme tot numai la poarta raiului. Vărsă lacrimi de poet ce se credea umilit, lacrimi de copil desperat că nu i se dă jucăria dorită.

— Nu m-ai iubit niciodată, izbucni el.

— Nici tu nu crezi ce spui, răspunse ea măgulită de furia lui.

— Dovedește-mi că ești a mea, spuse Lucien ieșit din minți.

În clipa aceasta sosi Stanislas, fără să fie auzit, și-l văzu pe Lucien pe jumătate lăsat pe spate, cu lacrimi în ochi și cu capul pe genunchii Louisei. Pe deplin mulțumit de acest tablou îndeajuns de suspect, Stanislas se dădu brusc înapoi călcîndu-l pe du Châtelet care rămăsese în ușa salonului. Doamna de Bargeton făcu numaidecît un salt după cei doi spioni, dar nu-i mai prinse, fiindcă se retrăseseră în grabă ca niște oameni care nu vor să stînjenească pe nimeni.

— Cine a fost ? întrebă ea pe servitori.

— Domnii de Chandour și du Châtelet, răspunse Gentil, bătrînul valet.

Se întoarse în budoar, palidă și tremurînd.

— Dacă te-au văzut astfel, sînt pierdută, îi zise ea lui Lucien.

— Cu atît mai bine ! strigă poetul.

Ea zîmbi la strigătul acesta de egoism plin de iubire.

În provincie, o asemenea aventură capătă proporții și prin felul în care e povestită. Într-o clipă, toată lumea află că Lucien fusese găsit la picioarele lui Naïs. Domnul de Chandour, fericit de importanța ce i-o dădea întîmplarea aceasta, se duse s-o povestească mai întîi la club, apoi din casă în casă. Du Châtelet se grăbi să spună peste tot că el nu văzuse nimic ; dar, punîndu-se astfel în afara faptului, îl ațîța pe Stanislas să vorbească, să dea tot mai multe amănunte ; iar Stanislas, crezîndu-se cu haz, mai adăuga cite ceva, de fiecare dată. Seara, lumea se îmbulzi la Amélie acasă, căci seara versiunile cele mai exagerate circulau prin Angoulême-ul nobil, fiecare povestitor imitîndu-l pe Stanislas. Toți, și bărbați și femei, erau nerăbdători să afle adevărul. Femeile care își acopereau mai mult fața și strigau cu mai multă indignare erau tocmai Amélie, Zéphirine, Fifine, Lolotte, care toate se bălăciseră mai mult sau mai puțin în fericiri nepermise. Variațiunile pe aceeași temă circulau pe toate tonurile.

— Ai auzit ce-i cu sărmana Naïs ? spunea una. Eu nu cred. Totdeauna a dus o viață cinstită ; e prea mîndră ca să fie altceva decît protectoarea domnului Chardon. Dar dacă e adevărat, o plîng din tot sufletul.

— E cu atît mai de plîns, cu cît e mai de ris ; pentru că, draga mea, ar putea să-i fie mamă domnului Lulu, cum îi spunea Jacques. Poetașul are cel mult douăzeci și doi de ani, iar Naïs, între noi fie vorba, are sigur patruzeci.

— Mie mi se pare, zicea Châtelet, că poziția în care se afla domnul de Rubempré dovedește nevinovăția Naïsei. Nu stai în genunchi ca să ceri ceea ce ți s-a mai dat.

— Depinde ! spuse Francis ștângărește, atrăgându-și o ocheadă încruntată din partea Zéphirinei.

— Dar spune-ne și nouă ce-a fost ? îl întrebau toți pe Stanislas, adunându-se în cerc restrîns într-un colț al salonului.

Stanislas ajunsese să compună o istorioară deocheată și o însoțea cu gesturi și cu poze care îi dădeau faptului o înfățișare foarte urită.

— E de necrezut, spuneau toți.

— La ora prînzului, spunea una.

— N-aș fi bănuț-o, Doamne ferește, pe Naïs.

— Ce-o să facă acum ?

Și iar comentarii, și iar presupuneri !... Du Châtelet o apăra pe doamna de Bargeton, însă o apăra atît de stîngaci, încît mai degrabă întărita focul cleветirilor, decît să-l stingă. Lili, amărită de prăbușirea celui mai frumos înger din Olimpul ținutului lor, alergă, cu lacrimi în ochi, să dea de veste și la episcopie. Cînd întreg orașul fu în fierbere, fericitul du Châtelet se duse la doamna de Bargeton acasă, unde nu era, vai ! decît o singură masă de whist ; cu diplomație îi ceru lui Naïs să stea de vorbă cu el în budoar. Amîndoi se așezară pe canapea.

— Știi, desigur, îi spuse du Châtelet în șoaptă, despre ce vorbește tot Angoulême-ul ?...

— Nu, răspunse ea.

— Atunci, reluă el, îți sînt prea prieten ca să nu-ți spun. E de datoria mea să-ți dau posibilitatea de a opri niște calomnii, născocite pesemne de Amélie, care îndrăznește să se considere rivala dumitale. Azi de dimi-

neată tocmai veneam la dumneata, împreună cu mai-muțoiul de Stanislas care mergea puțin înaintea mea, cînd, ajungînd acolo, zise el arătînd spre ușa budoarului, susține că te-a văzut cu domnul de Rubempré într-o situație ce nu-i mai îngăduia să intre ; s-a întors spre mine zăpăcit și m-a tîrit după el, nelăsîndu-mi vreme să înțeleg ceva ; abia cînd am ajuns în Beaulieu, mi-a spus pentru ce se retrăsese. Dacă aș fi știut atunci, n-aș fi plecat nici în ruptul capului din casă, pînă n-aș fi lămurit lucrurile în avantajul dumitale ; însă, chiar dacă m-aș fi înapoiat după aceea, tot nu mai dovedeam nimic. Acum, fie că Stanislas a văzut greșit, fie că a văzut bine, *trebuie neapărat să nu aibă dreptate*. Dragă Naïs, nu îngădui unui dobitoc să-ți distrugă viața, cîntea, viitorul ; fă-l să tacă numaidecît. Știi în ce situație mă aflu eu aici ? Deși am nevoie de toată lumea, îți sînt cu de-a-ntregul devotat. Fă ce vrei cu o viață care îți aparține. Cu toate că m-ai respins, inima mea te va sluji mereu și îți voi dovedi ori-cînd cît te iubesc. Da, da, voi veghea asupra dumitale ca o slugă credincioasă, nesperînd în nici o răsplată, numai pentru plăcerea de a te sluji, chiar fără să știi. Azi de dimineață am declarat pretutindeni că mă aflu în ușa salonului-și că nu am văzut nimic. Dacă te vor întreba cine ți-a spus ce se vorbește în oraș, nu mă cruța de fel. Voi fi mîndru să-ți fiu pe față apărător ; dar, între noi fie vorba, domnul de Bargeton e singurul care poate cere socoteală lui Stanislas... Chiar dacă micul Rubempré o fi făcut vreo nebunie, cîntea unei femei nu poate fi lăsată la cheremul primului nesăbuit care-i cade la picioare. Așa le-am spus.

Naïs îi mulțumi lui du Châtelet printr-o înclinare a capului și rămase pe gînduri. Era obosită și plictisită pînă peste cap de viața de provincie. De la primele vorbe

ale lui du Châtelet, Parisul îi răsărise în minte. Tăcerea doamnei de Bargeton îl stingherea pe vicleanu-i adorator.

— Încă o dată îți spun, zise el, folosește-te cum vrei de mine.

— Mulțumesc, răspunse ea.

— Ce ai de gând să faci ?

— O să văd.

Tăcere lungă.

— Atît de mult ții la tînărul Rubempré ?

Ea îi răspunse cu un zîmbet semeț și-și încrucișă brațele, uitîndu-se la perdelele budoarului. Du Châtelet ieși fără să poată citi ceva în inima acelei femei trufase. Cînd Lucien și cei patru bătrîni credincioși, veniți să-și facă partida fără a ține seama de birfelile nedovedite, plecară, doamna de Bargeton își opri soțul care, pregătindu-se să se ducă la culcare, deschidea tocmai gura ca să-i ureze soției noapte bună.

— Vino cu mine, dragul meu ; am să-ți vorbesc, îi zise ea cu gravitate.

Domnul de Bargeton o urmă în budoar.

— Domnule, îi spuse ea, poate că am greșit punînd în sprijinul ce i l-am dat domnului de Rubempré o căldură deopotrivă de rău înțeleasă și de proștii din orașul ăsta, și de el însuși. Azi de dimineată, Lucien s-a aruncat la picioarele mele, chiar aici în odaie, făcîndu-mi o declarație de dragoste. Stanislas a intrat tocmai în momentul cînd îl ridicam de jos pe copilul acela. Neținînd seama de îndatoririle pe care politețea i le impune unui gentilom față de o femeie în orice fel de împrejurare, Stanislas a pretins apoi că m-a găsit într-o situație echivocă cu băiatul pe care tocmai îl tratam cum se cuvine. Dacă tînărul acesta descreierat ar afla calomniile pe care le-a prilejuit nesăbuinta lui, s-ar duce, că doar îl cunosc eu bine, să-l provoace pe Stanislas și l-ar sili să se bată.

Fapta aceasta ar fi ca o mărturisire publică a iubirii sale. Nu mai e nevoie, cred, să-ți spun că soția dumitale e fără pată ; dar înțelegi că ar fi ceva dezonorant, și pentru dumneata și pentru mine, ca să vină domnul de Rubempré să mă apere. Du-te neîntârziat la Stanislas și cere-i socoteală de vorbele jignitoare spuse despre mine ; gîndește-te că nu poți îngădui ca lucrurile să se aranjeze, afară numai dacă nu dă o dezmințire categorică de față cu martori numeroși și de vază. În felul acesta vei cîștiga prețuirea tuturor oamenilor cinstiți ; te vei purta ca un om inteligent și binecrescut și vei dobîndi dreptul la prețuirea mea. Îl trimit îndată pe Gentil călare la Escarbas, fiindcă tata va trebui să-ți fie martor. Cu toată vîrsta lui, îl știu în stare să calce în picioare pe caraghiosul care defăimează pe o Négrepelisse. Ai dreptul să alegi arma ; bate-te cu pistolul : dumneata ochești totdeauna fără greș.

— Mă duc, zise domnul de Bargeton luîndu-și bastonul și pălăria.

— Bravo, dragul meu, îi spuse soția mișcată ; așa-mi place să se poarte bărbații. Ești un gentilom.

Fericit și mîndru, bătrînelul îi sărută fruntea pe care ea i-o întinse. Femeia aceasta, care avea un fel de sentiment matern față de un asemenea copil mare, nu-și putu stăpîni o lacrimă auzind poarta închizîndu-se în urma lui.

„Cît mă iubește ! își zise ea. Bietul om ține la viață. și totuși, pentru mine, și-ar pierde-o fără părere de rău.“

Domnul de Bargeton nu era îngrijorat că a doua zi avea să se afle în fața unui adversar, că avea să privească țeava unui pistol îndreptat asupra lui ; nu, nu era incurcat decît de un singur lucru ce-l înfiora pe cînd se îndrepta spre domnul de Chandour.

„Ce-o să-i spun ? se gîdea. Naîs ar fi trebuit să mă învețe !“

Și își storcea creierii, spre a încropi cîteva fraze care să nu-l facă de ris.

Dar oamenii care trăiesc cum trăia domnul de Bargeton, învăluți într-o tăcere impusă de îngustimea minții și de puținătatea puterii lor de înțelegere, dispun, în împrejurările importante ale vieții, de o gravitate gata făcută. Vorbind puțin, le și scapă puține prostii ; și, pe urmă, cugetînd mult la ceea ce au de spus, neîncrederea în ei înșiși îi face să-și cîntărească atît de bine vorbele, încît se exprimă de minune, printr-un fenomen asemănător aceluia care a dezlegat pe vremuri limba asinei lui Balaam ¹. De aceea, domnul de Bargeton se purtă ca un om deștept, îndreptățind astfel părerea acelora care îl socoteau un filozof din școala lui Pitagora. Ajunse pe la unsprezece seara acasă la Stanislas, unde găsi multă lume adunată. O salută în tăcere pe Amélie și oferi fiecărui zimbetu-i năting, care, în împrejurările de față, păru nespus de ironic. Se făcu atunci o tăcere apăsătoare, precum se întîmplă în natură cînd se apropie furtuna. Châtelet, care tocmai se înapoiase, îi privi, pe rînd și într-un chip foarte semnificativ, și pe domnul de Bargeton și pe Stanislas, de care soțul insultat se apropie foarte politicos.

Du Châtelet pricepu rostul vizitei făcute la o oră la care bătrînelul dormea întotdeauna ; negreșit că Naïs era cea care conducea brațul acela nevolnic. Și, deoarece poziția lui față de Amélie îi dădea dreptul să se amestece în treburile căsniciei, se ridică, îl luă pe domnul de Bargeton deoparte și-l întrebă :

— Vreți să vorbiți cu Stanislas ?

¹ Elocința determinată de emoția marilor momente ; după o legendă biblică, asina pe care călărea profetul Balaam ar fi zărit un înger cu sabia în mînă, care-l lovea pe stăpînul său, fără ca acesta s-o vadă ; a căpătat glas și a intervenit în apărarea lui Balaam.

— Da, răspunse bătrînelul, fericit să găsească un mijlocitor care va lua, poate, cuvîntul în locul lui.

— Bine, atunci treceți în dormitorul Améliei, spuse directorul contribuțiilor, încîntat de duelul acesta ce o putea lăsa văduvă pe doamna de Bargeton, oprind-o totodată să se mărite cu Lucien, pricina duelului.

— Stanislas, îi zise du Châtelet domnului de Chandour, Bargeton vine desigur să-ți ceară socoteală de vorbele tale despre Naïs. Treci în odaia soției și purtați-vă acolo amîndoi ca niște gentilomi. Nu fă scandal, arată multă politețe, caută să fii rece și demn ca un britanic.

Stanislas și du Châtelet se aflară numaidecît lingă domnul de Bargeton.

— Domnule, zise soțul insultat, dumneavoastră pretindeți că ați găsit-o pe doamna de Bargeton cu domnul de Rubempré într-o situație echivocă ?

— Cu domnul Chardon, adăugă ironic Stanislas, care nu-l credea pe Bargeton prea stăpîn pe sine.

— Fie, reluă soțul. Dacă nu dezminți aceste vorbe în prezența celor ce se află aici în casă în momentul acesta, vă rog să vă luați un martor. Socrul meu, domnul de Nègrepelisse, va veni să vă ia de acasă miine dimineață la patru. Să luăm fiecare măsurile necesare, deoarece afacerea nu se poate aranja decît în modul pe care vi l-am arătat. Aleg pistolul, dat fiind că eu sînt cel insultat.

Tot drumul, domnul de Bargeton rumegase discursul acesta, cel mai lung pe care îl ținuse în viața lui. Îl rostise fără patimă, cum nu se poate mai simplu. Stanislas îngălbeni și-și zise în gînd : „Dar ce-am văzut, la urma urmelor ?“ Însă, între rușinea de a se dezminți înaintea orașului întreg, de față cu mutul acesta ce arăta că nu-i arde de glumă, și frica, frica îngrozitoare ce-l gîtuia, alese neplăcerca cea mai îndepărtată.

— Am înțeles. Pe mâine, îi zise el domnului de Bargeton, gîndindu-se că între timp lucrurile s-ar putea aranja în vreun fel.

Cei trei bărbați se înapoiară în salon, și fiecare din cei de acolo îi cercetă cum arătau : du Châtelet surîdea, domnul de Bargeton parcă se afla la el acasă ; Stanislas însă era cum e ceara. Cîteva femei ghiciră ce se discutasese. Cuvintele : „Se bat în duel !“ trecură din ureche în ureche. Jumătate din adunare socoti că Stanislas era vinovat ; faptul că-și pierduse cumpătul și se făcuse galben dovedea că mințise ; cealaltă jumătate admiră ținuta domnului de Bargeton. Du Châtelet făcu pe misteriosul și pe gravul. După ce mai rămase cîteva clipe ca să-i privească pe ceilalți, domnul de Bargeton se retrase.

— Pistol ai ? șopti du Châtelet la urechea lui Stanislas, care se înfioră din cap pînă în picioare.

Amélie înțelese totul și i se făcu rău ; cucoanele se grăbiră s-o ducă în dormitor. Se stirni o hărmălaie îngrozitoare, toți vorbeau în același timp. Bărbații rămaseră în salon și declarară într-un glas că domnul de Bargeton era în dreptul său.

— L-ai fi bănuît pe bătrînel în stare să se poarte astfel ? întrebă domnul de Saintot.

— Hehei, spuse Jacques nemilos, în tinerețea lui era unul dintre cei mai buni ochitori. Tata mi-a povestit multe isprăvi de-ale lui Bargeton.

— Aș ! o să-l punem la douăzeci de pași și n-or să se nimerească dacă le dăm pistoale de cavalerie, îi zise Francis lui Châtelet.

După ce plecă toată lumea, Châtelet îl îmbărbătă pe Stanislas și pe soția acestuia, spunîndu-le că totul o să meargă bine și că, într-un duel dintre un om de șaizeci de ani și un om de treizeci și șase, cel din urmă avea toate șansele de partea lui.

A doua zi de dimineată, pe cînd Lucien își lua gustarea împreună cu David, care se înapoiase de la Marsac fără tatăl său, doamna Chardon dădu buzna în casă, înspăimîntată.

— Hei, Lucien, ai aflat noutatea de care se vorbește pînă și în piață ? Domnul de Bargeton aproape că l-a ucis în duel pe domnul de Chandour, azi-dimineată, la ora cinci, pe cîmp la domnul Tulloye. Se zice că domnul de Chandour a afirmat ieri că te-a surprins pe tine cu doamna de Bargeton.

— Nu-i adevărat ! doamna de Bargeton e nevinovată, strigă Lucien.

— Un țaran, care mi-a povestit cum s-au petrecut lucrurile, a văzut totul din căruța lui. Domnul de Nègrepelisse, venit de la trei dimineata ca martor pentru domnul de Bargeton, i-a spus domnului de Chandour că, dacă i se întîmplă vreo nenorocire ginerelui, se însărcinează el să-l răzbune. Un ofițer din regimentul de cavalerie a împrumutat pistoalele, pe care domnul de Nègrepelisse le-a încercat în mai multe rînduri. Domnul du Châtelet ar fi vrut să se împotrivească la încercatul pistoalelor, dar ofițerul, pe care îl luaseră ca arbitru, a spus că, pentru a nu proceda ca niște copii, trebuie să se servească de arme în stare de funcționare. Martorii i-au pus pe adversari la douăzeci și cinci de pași unul de altul. Domnul de Bargeton, care părea că venise în plimbare, a tras cel dintîi și l-a nimerit în gît pe domnul de Chandour, care a căzut fără a mai apuca să tragă. Doctorul de la spital a declarat adineauri că domnul de Chandour o să rămînă toată viața cu gîtul strîmb. Am venit să-ți spun cum s-a sfîrșit acest duel ca să nu te duci pe la doamna de Bargeton, sau să te arăți prin Angoulême, pentru că s-ar putea ca unii dintre prietenii domnului de Chandour să te provoace.

În acel moment, Gentil, valetul domnului de Bargeton, intră condus de ucenicul din tipografie și-i dădu lui Lucien o scrisoare de la Louise.

Ai aflat, desigur, dragul meu, cum s-a sfârșit duelul dintre domnul de Chandour și soțul meu. Nu vom primi pe nimeni astăzi, fii prudent, nu ieși în oraș, îți cer aceasta în numele dragostei ce mi-o porți. Nu crezi că cel mai bun lucru în această tristă zi ar fi să vii lângă Beatrixe a ta, a cărei viață e complet schimbată și care are atâtea lucruri să-ți spună ?

— Noroc că nunta mea, zise David, e hotărâtă pentru poimîine ; vei avea astfel prilejul de a te duce mai rar pe la doamna de Bargeton.

— Dragă David, răspunse Lucien, ea tocmai îmi cere s-o văd chiar astăzi ; cred că trebuie s-o ascult ; știe mai bine ca noi cum se cuvine să mă port în împrejurările actuale.

— Prin urmare, aici e gata totul ? întrebă doamna Chardon.

— Veniți să vedeți, exclamă David, fericit să-i arate schimbările de la primul etaj, unde totul era proaspăt și nou. Dăinuia acolo acea atmosferă plăcută care dăinuiește în toate căsniciile unde florile de lămiță și vâlul de mireasă încununează încă viața casei, în care primăvara iubirii se răsfringe în orice lucru, în care totul e alb, curat și înflorit.

— Țe o să locuiești aici ca o prințesă, spuse mama ; dar ai cheltuit o groază de bani, ai făcut nebunii !

David surise fără să răspundă nimic, căci doamna Chardon pusese degetul pe rana ascunsă, care-l făcea pe bietul îndrăgostit să sufere nespus : prevederile sale fuseseră atît de mult depășite, încît îi era cu neputință deocamdată să mai construiască ceva pentru soacră, așa cum plănuiise. Sufletele generoase sînt foarte îndurerate cînd nu-și pot ține făgăduielile, ce sînt întrucîtva micile va-

nități ale dragostei. David își ascundea cu grijă strîmtorarea față de Lucien, care s-ar fi simțit poate copleșit de de jertfele făcute pentru dînsul.

— Și Eve cu prietenele ei au făcut treabă bună, spuse doamna Chardon. Trusoul, rufăria casei, toate sînt gata. Fetele o iubesc atîta, încît, fără știrea ei, i-au învelit saltelele cu o stofă albă, foarte frumoasă, tivită cu roz. Tare draguț! Îți vine să te măriți, nu alta!

Mama și fata își cheltuiseră toate economiile ca să umple casa lui David cu lucrurile la care bărbații nu se gîndesc niciodată. Știind cît lux făcea el, căci era vorba de un serviciu de porțelan comandat la Limoges, se străduiseră să armonizeze obiectele pe care le aduceau ele cu cele cumpărate de David. Această întrecere de dragoste și dărnicie avea să-i facă pe cei doi soți să fie strîmtorați bănește încă de la începutul căsniciei, deși înconjurați de toate semnele unei bunăstări burgheze ce putea trece drept lux într-un oraș înapoiat ca Angoulême-ul de atunci. Cînd Lucien îi văzu pe maică-sa și pe David trecînd în dormitorul a cărui zugrăveală albă și albastră și al cărui mobilier încîntător el le cunoștea de mai înainte, se strecură binișor afară și dădu fuga la doamna de Bargeton. O găsi pe Naïs luînd masa cu soțul, care, înfometat de plimbarea din zori, minca de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat. Bătrînul gentilom de la țară, domnul de Nègrepelisse, figură impunătoare, rămășiță a vechii nobilimi franceze, stătea lîngă fiica sa. Cînd Gentil anunță pe domnul de Rubempré, bătrînul cu păr alb îi aruncă privirea cercetătoare a tatălui dornic să-l cunoască pe bărbatul ales de fiică dintre toți ceilalți. Frumusețea nemăsurată a lui Lucien îl impresionează atît de viu, încît nu-și putu reține o privire aprobatoare; însă păru că vede în legătura fiicei sale mai mult o toană decît o pasiune traînică. Masa era pe sfîrșite, Louise se putu ridica, și, lăsîndu-i pe tatăl său și pe domnul de Bargeton, îi făcu semn lui Lucien s-o urmeze.

— Dragul meu, îi spuse ea cu o voce și tristă și veselă totodată, eu plec la Paris, iar tata îl ia pe Bargeton cu el la Escarbas, unde o să stea tot timpul cît lipsesc eu. Doamna d'Espard, născută Blamont-Chauvry, cu care sîntem înrudiți prin familia d'Espard, ramura primilor născuți din familia Nègrepelisse, e în momentul de față foarte influentă, și prin ea însăși și prin rudele ei. Dacă va binevoi să ne recunoască, o să rămîn pe lîngă dînsa ; cu trecerea de care se bucură, sper să capete vreun post pentru Bargeton. S-ar mai putea ca, la insistențele mele, curtea să-l admită ca deputat al departamentului nostru, ceea ce îi va înlesni numirea aici. La rîndu-i, deputăția lui îmi va ușura, probabil, și mie mai tîrziu demersurile la Paris. Tu, copilule drag, mi-ai inspirat această schimbare a vieții. Duelul de azi-dimineață mă silește să-mi închid casa pentru cîtva timp, deoarece se vor găsi unii care să treacă pe partea Chandour-ilor împotriva noastră. În situația în care ne aflăm, și într-un oraș mic, absența e întotdeauna necesară ca să-i dea răgaz urii să se domolească. Eu, însă, ori voi izbuti și nu voi mai revedea Angoulême-ul, ori nu voi izbuti și atunci voi aștepta la Paris momentul cînd voi putea petrece toate verile la Escarbas și iernile la Paris. Asta e singurul fel de viață al unei femei de lume, și am întîrziat și așa prea mult ca să mi-l însușesc. Ziua de mîine îmi va fi de-ajuns ca să-mi fac toate pregătirile, voi pleca mîine noapte și tu mă vei însoți, nu-i așa ? Tu vei pleca înainte. Între Mansle și Ruffec te voi lua în trăsura mea, și foarte curînd vom fi la Paris. Acolo, dragule, e viața oamenilor superiori. Nu te simți la largul tău decît printre egalii tăi ; oriunde în altă parte ești nenorocit. De altminteri, numai Parisul, capitala lumii intelectuale, poate fi scena potrivită succeselor tale ! Trebuie să străbați în grabă distanța care te mai desparte de ele. Nu-ți lăsa ideile să rincezească în provincie, intră cît mai neîntîrziat în legătură cu oamenii mari care vor fi reprezentanții secolului al nouă-

sprezerecelea ! Apropie-te de Curte și de Putere. Nici reputația, nici demnitățile nu vin singure să caute talentul ce se ofilește într-un orașel de provincie ! Arată-mi și mie operele mărețe create în provincie ! Dimpotrivă, uită-te la marele și nefericitul Jean-Jacques ¹, atras neîncetat înspre acest astru moral, ce făurește gloriile, înfierbîntînd mințile cu căldura rezultată din frecarea rivalităților între ele. Nu crezi c-ar trebui să te grăbești a-ți lua locul în pleiada ce-și face apariția cu regularitate în fiecare epocă ? Nici nu poți să-ți închipui cît de necesar îi este unui talent tînăr să fie pus în lumină de înalta societate. O să te ajut să pătrunzi în casa doamnei d'Espard ; nimeni nu intră cu ușurință în salonul ei, unde vei întîlni pe toți oamenii mari, pe miniștri, pe ambasadori, pe oratorii de la cameră, pe pairii cu trecere, pe oamenii bogați sau celebri. Ar trebui să fii foarte neîndemînic ca să nu le stîrnești interesul, cînd ești frumos, tînăr și plin de geniu. Marile talente nu cunosc invidia, ele îți vor acorda tot sprijinul. Cînd te vor ști atît de sus situat, și operele tale vor cîștiga o valoare nespusă. Pentru artiști, problema greu de rezolvat este să ajungă cunoscuți în lumea bună. Vei găsi acolo mii de prilejuri norocoase, sinecuri, o pensie din caseta regală. Bourbonilor le place enorm să sprijine literele și artele ! Așa că fii și poet religios, și poet regalist. Nu numai că va fi bine, dar vei face și avere. Oare opoziția, liberalismul distribuie posturi, recompense care să-i îmbogățească pe scriitori ? Apucă deci pe drumul cel mai bun și mergi acolo unde merg toți oamenii de geniu. Acum îmi cunoști taina, păstrează cea mai adîncă tăcere și pregătește-te să mă urmezi. Nu vrei ? adăugă ea mirată de tăcerea iubitului ei.

¹ Jean-Jacques Rousseau (1712—1778), marele scriitor francez, după o tinerețe agitată, a ajuns la Paris, unde lucrările sale *Discursul asupra artelor și științelor* și *Discursul asupra inegalității* l-au făcut, de la o zi la alta, celebru.

Lui Lucien, zăpăcit de imaginea Parisului care i se ivi dintr-o dată în fața ochilor la auzul acestor vorbe ademenitoare, i se păru că pînă atunci nu se folosise decît de jumătatea creierului său ; parcă abia acum i se dezvăluia și cealaltă jumătate, pînă-ntr-atît i se lărgea dintr-o dată orizontul ; se văzu în Angoulême ca o broască sub bolovanul din fundul bălții. Parisul cu minunățiile sale, Parisul ce apare în închipuirea celor din provincie ca un El Dorado, i se înfățișa cu haina lui de aur, cu fruntea încinsă de pietre scumpe, cu brațele larg deschise tuturor talentelor. Oamenii celebri aveau să-l primească frățește la pieptul lor. Acolo totul suridea geniului. Acolo nu dai nici peste boiernași geloși, care, prin înțepăturile lor, îi umilesc pe scriitori, și nici peste prosteasca nepăsare față de poezie. De acolo țisneau operele poetilor, acolo erau răsplătite și puse în valoare. De cum vor citi întîile pagini din *Arcașul lui Carol al IX-lea*, editorii își vor deschide casele de bani și-l vor întreba : „Cît vrei ?“ Apoi mai înțelegea că, după o călătorie în care vor fi soț și soție datorită împrejurărilor, doamna de Bargeton va fi în sfîrșit a lui, că vor trăi împreună.

La vorbele „Nu vrei ?“, el răspunse cu o lacrimă, o apucă pe Louise de mijloc, o strînse la piept și-i învineli gîtul cu sărutări pătimașe. Apoi se opri deodată, fulgerat de o aducere-aminte, și exclamă :

— Dumnezeule, dar soră-mea se mărită poimiine !

Strigătul acesta fu cel din urmă suspin al copilului nobil și curat. Legăturile atît de puternice ce unesc inimile tinere de familia lor, de întîiul lor prieten, de toate sentimentele firești aveau să primească lovitura de grație.

— Ei și ! exclamă trufașa Nègrepelisse, ce legătură are căsătoria sorii tale cu drumul iubirii noastre ? Ții atît de mult să Țopăi la nunta aceea de burghezi și de lucrători încît nu poți renunța la asemenea bucurii pentru mine ? Mare lucru îți cer să-mi sacrifici ? zise ea cu dispreț. Azi-dimineață, eu l-am trimis pe soțul meu să se

bată în duel din pricina dumitale ! Hai, domnule, părăsește-mă ! Du-te ! M-am înșelat asupra dumitale !

Aproape leșinată, se prăbuși pe canapea. Lucien o urmă, cerîndu-și iertare, blestemîndu-și familia, pe David și pe soră-sa.

— Ce încredere aveam în tine ! zise ea. Domnul de Cante-Croix ținea la maică-sa ca la lumina ochilor, dar ca să aibă o scrisoare de la mine în care îi spuneam : *Sînt mulțumită !* și-a dat viața în focul luptei. Și dumneata, cînd e vorba de o călătorie cu mine, nu te poți lipsi de un ospăț de nuntă !

Lucien voi să se omoare și deznădejdea îi fu atît de sinceră, de adîncă, încît Louise îl iertă, făcîndu-l să simtă însă că avea de răscumpărat o greșeală.

— Du-te acum, îi spuse ea într-un tîrziu, nu sufla o vorbă și fii mîine seară la miezul nopții la vreo sută de pași dincolo de Mansle.

Pe Lucien nu-l mai încăpea pămîntul de bucurie ; se întoarse la David acasă, urmărit de nădejdi ca Oreste de Furii, întrezărind mii de greutăți și de piedici, cuprinse toate în întrebarea cumplită : „Și banii ?“ Temîndu-se ca David, văzîndu-l, să nu înțeleagă numai decît totul, se închise în încîntătoru-i birou ca să-și revină din amețea ce i-o dădea noua lui situație. Trebuia așadar să părăsească apartamentul acela, cu atîta cheltuială rînduit, să facă zadarnice atîtea jertfe. Apoi Lucien socoti că maică-sa ar putea să locuiască acolo, și că David și-ar economisi astfel costisitoarea clădire ce o plănuse în fundul curții. Prin urmare, plecarea lui avea să ușureze și greutățile familiei ; Lucien găsi mii de motive fără replică pentru fuga lui, deoarece nimic nu e mai ieșuit decît o dorință. Alergă de îndată în Houmeau la soră-sa, ca s-o pună și pe ea în curent cu noua lui soartă și să se sfătuiască împreună. Ajungînd în fața dughenei lui Postel, îi trecu prin minte că, dacă nu va găsi alt mijloc, va îm-

prumuta de la urmaşul tatălui său banii necesari şederii vreme de un an la Paris.

„Dacă trăiesc cu Louise, trei franci pe zi îmi vor fi prea de ajuns, ceea ce înseamnă cam o mie de franci pe an, îşi zise el. Iar eu, în şase luni, voi fi bogat !“

Ève şi maică-sa ascultară destăinuirile lui Lucien, jurînd că vor păstra secretul. Amîndouă izbucniră în plîns auzindu-l vorbind pe ambiţios ; iar cînd el vru să afle pricina acestei dureri, ele îi spuseră că tot ce-au avut pus deoparte se dusesse pe rufărie şi pe trusoul Èvei, o mulţime de cumpărături la care David nu se gîndise, şi că ele erau fericite de a le fi făcut, deoarece tipograful îi recunoştea Èvei o zestre de zece mii de franci. Lucien le împărtăşi atunci ideea lui cu împrumutul, iar doamna Chardon se duse să-i ceară lui Postel o mie de franci pe timp de un an.

— Dar, Lucien, spuse Ève cu o strîngere de inimă, tu n-o să fii la nunta mea ? O, întoarce-te, voi mai aştepta cîteva zile ! Ea o să te lase să vii înapoi peste două săptămîni, după ce o vei fi întovărăşit pe drum ! O să ni te dea pentru o săptămînă şi nouă, care te-am crescut pentru ea ! Căsnicia noastră ar începe rău dacă tu o să lipseşti... Dar o să-ţi ajungă o mie de franci ? întrebă ea, intrerupîndu-se deodată. Cu toate că fracul îţi vine de minune, nu mai ai altul ! N-ai decît două cămăşi bune ; celelalte şase sînt de pînză groasă. N-ai decît trei cravate mai elegante, iar batistele nu-s prea frumoase. O să găseşti la Paris o soră să-ţi spele rufele chiar în ziua cînd o să-ţi trebuiască ? N-ai decît o pereche de pantaloni din pînză de nanghin făcuţi anul ăsta, cei de anul trecut ţi-au rămas cam mici. O să fii nevoit să-ţi faci acolo haine. Preţurile de la Paris nu sînt cele din Angoulême. Şi, pe urmă, doar două veste albe se mai pot purta, pe celelalte a trebuit să le cîrlesc. Uite, te sfătuiesc să iei cu tine două mii de franci.

În aceeași clipă, David, care intra, păru să fi auzit cuvintele din urmă, căci se uită în tăcere la cei doi frați.

— Nu-mi ascundeți nimic, zise el.

— Atunci, află, exclamă Ève, Lucien pleacă cu ea.

— Postel, zise doamna Chardon, intrînd fără să-l vadă pe David, consimte să-ți împrumute o mie de franci, dar numai pe șase luni, și mai vrea și o poliță de la tine, girată de cumnatul tău, pentru că, spune el, tu nu oferi nici o garanție.

Mama întoarse capul, își zări ginerele, și cele patru persoane păstrară atunci o adîncă tăcere. Familia Chardon își dădea seama că abuzase de David. Toți erau rușinați. O lacrimă se rostogoli din ochii tipografului.

— N-ai să fii la nunta mea, nu mai stai cu noi ? întrebă el. Și eu care am cheltuit tot ce aveam ! A ! Lucien, eu, care îi aduceam Èvei micile giuvaeruri de mireasă, zise el ștergîndu-și ochii și scoțînd cutiile din buzunar, nu știam că voi regreta că le-am cumpărat.

Și, pe masă, în fața soacrei, înșiră cîteva cutiute îmbrăcate în piele.

— De ce te gîndești atîta la mine ? întrebă Ève cu un zîmbet înțepesc.

— Mamă dragă, zise tipograful, spune-i lui Postel că am consimțit să-mi dau girul, pentru că pe fața ta, Lucien, citesc că ești hotărît să pleci.

Lucien dădu ușor și trist din cap, adăugînd apoi :

— Nu mă judecați greșit, dragii mei. Îi luă pe Ève și pe David, îi îmbrățișă și îi strînse la piept, spunîndu-le : Așteptați rezultatele și veți vedea atunci cît vă iubesc. David, la ce ne folosesc gîndurile noastre mari, dacă nu ne permit să facem abstracție de micile ceremonii în care legile ne înfășoară sentimentele ? Deși la distanță, sufletul meu n-o să fie alături de voi, gîndul nu ne va aduna pe toți laolaltă ? N-am și eu o soartă care mă așteaptă ? Parcă or să vină editorii aici să-mi ceară *Arcașul lui Carol al IX-lea* sau *Margaretele* ? Ceva mai devreme, sau

ceva mai târziu, nu tot o să trebuiască să fac ceea ce fac acum ? Și oare voi găsi atunci împrejurări favorabile ca astăzi ? Este un noroc pentru mine să intru de la început, la Paris, în salonul marchizei d'Espard.

— Are dreptate, zise Ève. Chiar tu îmi spuneai că are nevoie să se ducă la Paris cît mai degrabă.

David o luă pe Ève de mînă, o duse în odăița strîmtă în care ea dormea de șapte ani și-i spuse la ureche :

— Ziceai că are nevoie de două mii de franci, dragostea mea ? Postel nu-i împrumută decît o mie.

Ève se uită la logodnicul ei cu o deznădejde care-i trăda toate suferințele.

— Ascultă, scumpa mea Ève, vom începe prost viața. Cheltuielile au înghițit tot ce aveam. Nu-mi mai rămîn decît două mii de franci, din care jumătate îmi trebuie neapărat pentru tipografie. Dacă-i dau o mie de franci fratelui tău, înseamnă că-i dau pîinea noastră, că ne pierdem liniștea. Dacă aș fi singur, știu ce-aș face ; dar sîntem doi. Hotărăște tu.

Ève, rătăcită, se azvîrli în brațele iubitelui, îl sărută cu dragoste și-i spuse la ureche, plîngînd :

— Fă ca și cum ai fi singur, voi munci și eu ca să recîștigăm banii !

Cu toată sărutarea, cea mai pătimasă pe care și-o dădură vreodată doi logodnici, David o lăsă pe Ève descu-rajată și se înapoie la Lucien.

— Nu-ți fă inimă rea, îi zise el, vei avea cei două mii de franci.

— Duceți-vă la Postel, spuse doamna Chardon, pentru că, trebuie să semnați amîndoi polița.

Cînd cei doi prieteni se înapoiară, le găsiră pe Ève și pe maică-sa în genunchi, rugîndu-se. Dacă ele știau cîte nădejdi se puteau realiza la întoarcere, în schimb simțeau în clipa aceea tot ce pierdeau prin această plecare ; căci viitoarea fericire era prea scump plătită prin absența

lui Lucien, care le va sfîșia sufletul și le va da atîtea griji.

— Dacă ai să uiți vreodată scena aceasta, îi șopti David lui Lucien, înseamnă că vei fi cel din urmă dintre oameni.

Tipograful socoti desigur necesare cuvintele acestea grave, înfrîurirea doamnei de Bargeton înfricoșîndu-l tot atît cît și firea nestatornică a lui Lucien, care îl putea duce la fel de ușor pe drumul cel bun ca și pe cel rău. Eve sfîrși repede bagajul fratelui. Acest Fernando Cortez¹ al literaturii lua cu el puține lucruri. Își îmbracă cea mai bună redingotă, cea mai bună vestă și una din cele două cămăși fine. Restul rufăriei, faimosul frac, celelalte haine, împreună cu manuscrisele, alcătuiau un pachet atît de mic, încît David, ca să nu-l vadă doamna de Bargeton, propuse să-l trimită cu diligența la corespondentul lui din Paris, un negustor de hirtie, căruia îi va scrie să-l pună la dispoziția lui Lucien.

În ciuda tuturor măsurilor luate de doamna de Bargeton ca să-și țină ascunsă plecarea, domnul du Châtelet află și vru să știe dacă va călători singură sau însoțită de Lucien; își trimise servitorul la Ruffec, cu misiunea de a lua seama la toate trăsurile care vor schimba caii la poștă.

„Dacă își ia și poetul, gîndi el, e a mea.“

Lucien plecă a doua zi în zori, însoțit de David, care făcuse rost de o cabrioletă cu un cal, anunțînd că se duce la taică-său pentru afaceri, minciună fără însemnătate și care, în împrejurările de față, putea fi crezută. Cei doi prieteni se duseră la Marsac, unde petrecură o parte din zi cu bătrînul urs; apoi, seara, porniră din nou, ca s-o aștepte dincolo de Mansle pe doamna de Bargeton, care

¹ Căpitan spaniol (1485—1547), cuceritor al Mexicului; plecase sărac spre a se îmbogăți cucerind o țară nouă.

sosi spre dimineată. Zărind vechea caleașcă, pe care o văzuse de atitea ori în șopron, Lucien simți una dintre cele mai mari emoții din viața lui și se aruncă în brațele lui David, care-i spuse :

— Să dea Dumnezeu să fie spre binele tău !

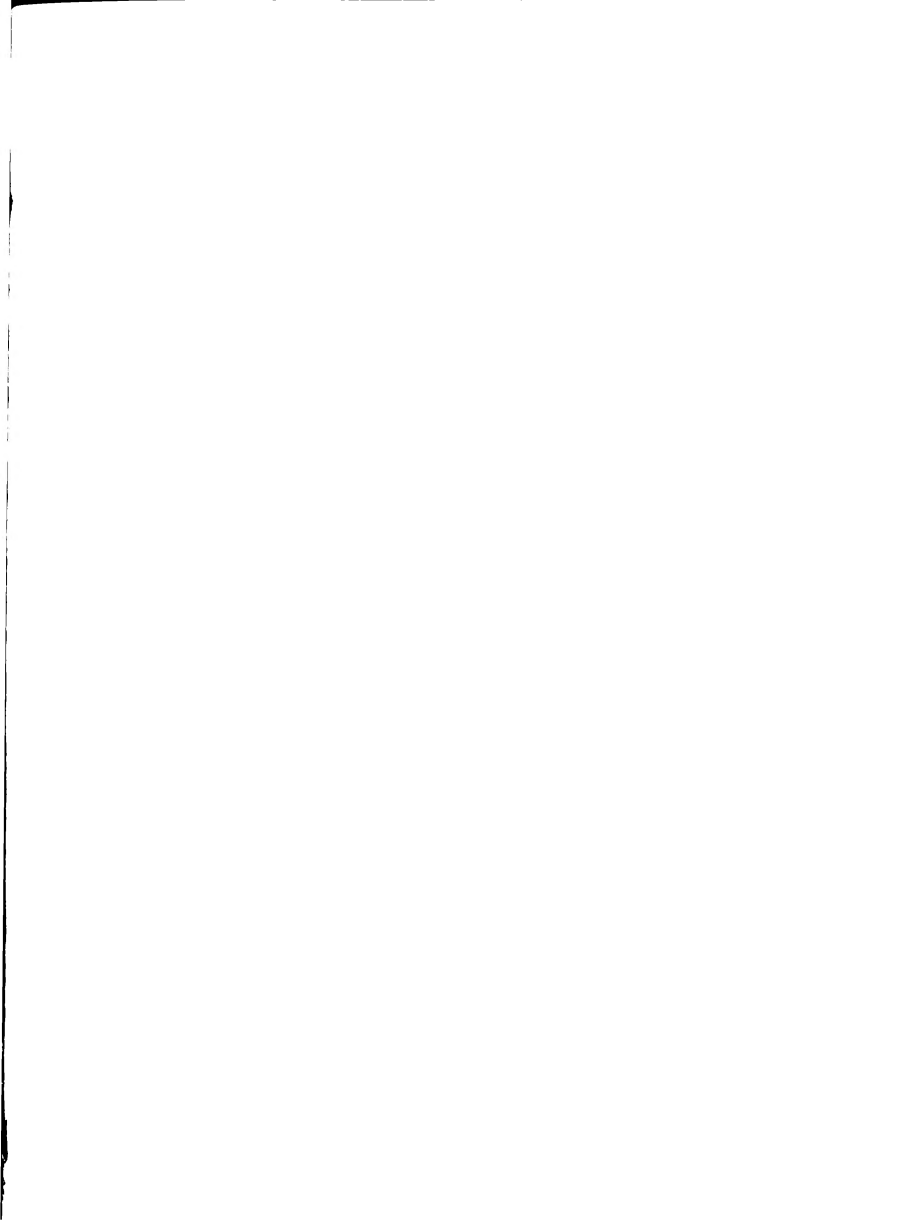
Tipograful se urcă în cabrioleta hodorogită și dispăru cu inima strinsă de grele presimțiri privitoare la soarta lui Lucien la Paris.

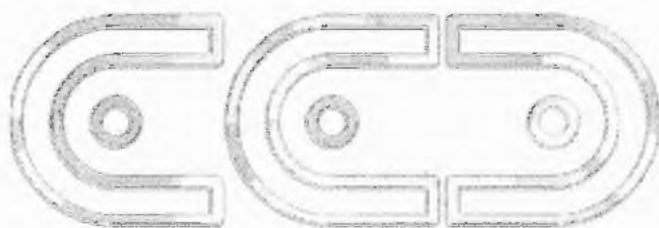
Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ELENA CALUGĂRU

Bun de tipar 5.IV.1976. Tiraj 100 115 ex. bro-
șate. Coli ed. 12,95. Coli tipar 8.5

Comanda nr. 60 122
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
Plăța Scintei nr. 1 — București
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

